

F 55

num. 2

s. 184

Tartu Ülikool

Rooma õiguse ajaloo konspekt
[Tartu ülikooli üliõpilastele]. Koosta-
tud Bonfante raamatu järel R.
Andreevi poolt. Väljandnud O. A.
Rotaatorpaljundus üliõpil. Salme
Rotalu tärendustega.

1933.

772

1

ROOMA ÕIGUSE AJALOO

=====

k o n s p e k t .

Koostatud
Pietro Bonfante raamatu järele
R.Andrejev'i poolt.

Väljaandnud
O.A.

Tartus - 1933.

SK

I. o s a .

Rooma kogukond ja kviriitlik õigus
(jus quiritium).

I. peatükk.

Rooma õiguse ajalugu, selle jaotused, esitamis- ja uurimismeetodid.

1. Rooma õiguse ajalugu.

Rooma õiguse ajalugu on õiguse ajalugudest kõige orgaanilisem, kõige katkestamatum ja progressiivsem, sest Rooma rahvas kõige pikaealisem ja targem valitseja enne inglasi ja omab erilist kalduvust ja andi õiguse kujundamiseks ja tõlgendamiseks.

Vaimu kasvatus vahendina on roomaõiguse ajalugu õiguse ajaloo teaduslik ideaal. Evolutsioonimõiste on tärnanud roomaõiguse ajaloo Vico'ga ja uuesti võttis ülesse Savigny, kes kindlaks tahtis teha, et õigus pole inimese omavoliline saavutus, vaid õigus on rahva hingeluline orgaaniline toode. Hiljem kanti evolutsiooni mõiste teistele teadusealadele.

Rooma õiguse ajalugu on ka praeguse õiguse ajaloo oluline osa, sest et Justinianuse õigus levis Itaaliast kogu Läände ja ka Bütsantsiasse ja musulmani õigusesse, niipalju kui see puutub eraõigusesse.

2. Rooma õiguse ajaloolise uurimise algmed ja progress.

Rooma õiguse ajaloolised uurimised algasid XV.s. Itaalias. Tõuget andsid humanistid; esialgul liikumine puhtfiloloogiline ja juristid, peale Andreas Alciatus'e, suhtuvad liikumisele vaenulikult. XVI.saj. levib liikumine Saksas (Haloander), kuid peamiselt Prantsusmaal (Cujacius). Liikumine tõmbas kaasa juriste, kes püüavad eeljustinianuse õigust rekonstrueerida. XVII.saj. säilib ajalooliste ja kriitiliste uurimiste vaim ainult Hollandis; kuid mõlemil mail kannab töö analüütilist ja arheoloogilist ilmet ja pole teaduslikust vaimust elustatud.

Itaalias pole oma kooli olnud, kuid on tuntud üksikud tähtsad uurijad. - Saksas XIX.s. õiguseajaloo uuestisünd: Savigny ja ajalooline kool, ühelt poolt, ja Niebuhr - jurist - ajaloolane teiselt poolt. Suurimaks teadlaseks = Mommsen. Ajalooline kool liialdab pidades õigust ainult rahva veenete avalduseks, kuna õigus sagedasti on valitsevate ühiskonnakihtide saadus.

Itaalia riigi kujunemisega arenes ka siin õigusajalooline kool.

* Savigny - et õigus pole aine ulatusega, see väärts. omavoliline saavutus, see on a priori mõrtaõigusele põhinev õiguse ideaal, mis areneb õigete algajate ja rahvaste poolt õigus on orgaaniline toode ja rahvaste teatud rahva vaimsete, tunde ja tegelemise, ja naga võimel. Kuni, kirjandus - muutub ja areneb sel viisil naga õiguse võimel.

3. Esitamismeetodid.

Harilikult eristakse: 1) õiguse allikate ajalugu - välist ajalugu ja 2) õiguseinstituutide ajalugu - sise- mist ajalugu. - *antiquitates iuris.*

Ainet esitakse kas: 1) kronoloogilise meetodi alusel - üksikud instituudid viiakse algusest lõpp-punkti- ni, iga instituut eraldi, või 2) sünkronistliku meetodi alusel - ajalugu on jaotatud perioodidesse. Harilikult kolme perioodi - kuningriik, vabariik ja keiserriik või siis teine jaotus: algmeist suurte vallutamiste ajani, siit peale suurte juristideni viimse Severuse ajal, ja kolmas järk - Aleksander Severus Justinianuseni.

Mõlemil meetodil omad puudused: esimese puhul on puudulik üldine ülevaade arengust, teisel - on piiripunk- tid konventsionaalsed ja õiguse orgaaniline arenemine ei paista silma. Iseäranis selle tõttu, et üksikud instituudid eri kiirusega arenevad. Jaotus - kuningriik, vabariik ja impeerium - on kohaldatav avaliku õiguse kohta ja tähenduseta eraõigusele.

Kõige parem oleks aga ideoloogiline ehk etioloogi- line meetod, mille aluseks on jaotus perioodideks, mille- de piiripunktideks on sotsiaalsete kriiside maksvusele pääsemise momendid.

Sel puhul tuleb meeles pidada, et üksikute institu- tsioonide arenemise faasid võivad erinevad olla ja uues faasis hoidub alal vana faasi jäänus. Roomaõiguse arene- mise piirjoonteks on Rooma asutamise aasta (754 e.K.) ja Justinianuse valitsemise aeg (528-565 p.K.) Nende piiri- de vahel oli kaks sügavat kriisi. Esimene, mis järgnes Hannibali sõjale, iseloomustub põlluharija ja sõjameheli- ku rahva muutumises merkantiilseks ühiskonnaks. Teine, Se- veruste järele, kui ühiskonna sisemise kõdunemise tõttu rahvasterändamine ja pärslaste pealesurumised murdsid piirid Rheinil, Donaul, Euphratil ja katkes side helleni- seeritud Ida ja romaniseeritud Lääne vahel. Nende kriisid jaotavad rooma õiguse arenemise kolme järku:

- a) Rooma kogukond ja kviriitlik õigus, jus quiri- tium (754-200 e.Kr.),
- b) Rooma riik ja rahvaste õigus - jus gentium (146 e.Kr. - 235 p.Kr.)
- c) helleni orientaalne monarhia ja helleni-orientaal- ne või rooma-helleniline õigus (305-565).

4. Uurimismeetodid.

Uurimismeetodite küsimus on raskemaid, eriliselt põhiinstituutide uurimine arenemise algfaasides. XIX saj. kasutati selleks ajaloolist meetodit, s.t. uurimus tagasi ajumetode- kuna 18 s. raskus mõnede aht tungida arjade primitiivsesse olukorrasse.

Ajaloolased on loonud sel alal reegleid, mis moo- dustavad kriitilise meetodi, mida nimetakse autonomaasia tõttu ajalooliseks meetodiks. Kuid see meetod on vähem kasutatav õigusajaloolises uurimises, sedarohkem, et ta po- le sündinud õigusteaduse alal. Õiguseajaloolisel alal on sündinud nn. võrdlev meetod. Sel puhul minnakse välja oletusest, et erirahvaste juures samasugustel tingimus- tel ühesugused õigusinstituudid tekkivad, s.p. kõrvutakse erisuguste rahvaste õigused sihiga selgitada ja täita analoogiate abil dokumentides esinevaid tühikuid. Muidugi on karta, et kõrvutakse põhjalikult erinevaid instituute, seda rohkem, et võrreldava õiguse andmed pole kogutud õigusteadlaste poolt.

Kõiki mainitud meetode tuleb täiendada nn. organi- lise ehk naturalistliku meetodiga. Meetod seisab selles, et instituutidelt enestelt otsitakse nende algmeid. Nagu orgaanilises, nii ka vaimuilmas vanad vormid kohanevad uutele ülesannetele, kuid hoiavad alal endise ülesande jälgi. Jurist püüab neil andmetel rekonstrueerida insti- tuudi algkuju. - Nii siis kasutame kolm uurimisvahendit: kriitiline, võrdlev ja naturalistlik. Algmete suhtes tu- leks eelistada naturalistliku meetodi, kuid mitmed tead- lased just sel alal peavad paremaks võrdlevat meetodi, sest et kõik aaria rahvad on ühe ainsa rahva harud ja põ- hiinstituudid peavad üldjoontes samad olema. Teiseks, mõned neist rahvaist on veel ajaloolisel ajal primitiivseis oludes elanud ja nende juures võime leida alalhoituna primitiivseid institutsioone.

II. peatükk.

A a r i a l a s e d

XIX. saj. tunnustati aarialaste algset ühtlust. Sel alal tuntumad nimed: Jones, Schlegel.

1. Aarialaste päritolu Aasiast, Kaspia mere ja Hi- malaia mägede vahel. Aaria keelte kõige arhialisem tüüp - sanskrit.

2. Aarialaste loomupärane üleolek ja võrdlemisi kõrge kultuuri aste. Karjakasvataja rahvas, kuid tuntud ka põlluharimine. Blati külaades. Toiduks liha, piim, tera- vill; tublid sõjamehed. Perekond tuges monogaamilisel abielul; organisatsioon patriarhaalne. Austati rahvaju- malat, ja maja ja kolde kaitsjaid jumalaid. Aarialaste rännak.

Küsimuse lahendamisel segati keele ja etnoloogili- si andmeid. - Ammu enne ajaloolist ajajärku lahkusid aarialased kodukohalt: ühed Iraani kiltmaale ja Gangese

Rahvaste füsioloogia ja psühholoogia on tähtis, keeleteadus, keel. Aarialaste etnilised ja keelelised tunnused, kes kasvatavad ja rahval, kes alamaid järgel. tabula rasa, ja vilti järgel. arutavad kultuurivahelisi ja elementide tähtsust, keel. keelelised omadused kultuurituleviku kohta. XIX ja XX sajandi ajal, kes varti kumitluse, vabre chitanga keele, et keelelised arutelu järgi.

orgu, teised - Euroopasse.

2. Primitiivse etnilise ühtluse kriitika.

Arheoloogia, etnoloogia, antropoloogia ja võrdlev õigusteadus arvustavad seda keeleteadlaste kirjeldust. Ebaõigeks tunnustati väidet, et aaria rahvad pärit Aasiast; üldiselt tunnustati selleks maa-ala Kesk-Donau ja Volga vahel. Tunnustati, et aarialased on indoiraanlaste ja mitte kogu Euroopa rahva esivanemad. Viktor Hehn tööga Aasiast Euroopa toodud kultiveeritud taimede ja koduloomade kohta jõudis kõigutada valekujutust aarialaste eelajaloolise kultuuritaseme kohta. -

Schrader, ühendades keeleteaduslisi ja ajaloolisi andmeid, annab järgmise ülevaate eelaarialastest. Nad olid kiviajast pärit rahvas; tegelesid karjakasvatusega; teraviljaks ainult mais. Toit - loomaliha. Taimtoit teisel kohal. Nähkroivastus. Eluasemeks vanke. Pere - patriarhaalsel alusel. Peale pere on ainukeseks ühiskondlikuks üksuseks - küla.

Uute uurimiste peavaartus seisab aarialaste levimise küsimuse lahendamises. Selle juures eraldati rassi küsimust keeleküsimusest. On võimatu pidada ühe tüve harudeks aaria keeli rääkivaid rahvaid. Antropoloogid andtoomilistel andmetel eristavad Euroopas kolm rassi eriasukohtadega:

- 1. homo meridionalis - asukohaga Vahemere maad Euroopas ja Afrikas,
- 2. homo alpinus - Kesk-Euroopa ja kõigis Slaavi mais, Väike Aasia, Iraan, Afganistan.
- 3. homo europaeus - Balti- ja Põhjamere maad, Suur Britannia, ida- ja põhja Prantsusmaa.

Germanistide pool püüdis kultuuri algmeid ainult blondide arvele kirjutada. Sellele tuleb suhtuda eitavalt. - Kindel on, et aarialased ei levinenud inimtühejadele maa-aladele, vaid kogu Vahemere rannikul oli enne aarialaste tulekut kõrgesti arenenud kultuur, mis on ühtlasi rassi kultuur. See rass ja kultuur on pärit Afrikast. Nende rahvaste õiguslikud instituudid on häämatavalt ühtlased. See rass on Vahemere-räss; lõuna pool - hamito - semiidide tüvi ja põhjas - aaria - Soome tüvi.

Selle lahendusega pole välditud kõik probleemi raskused. Millega, näiteks, seletada, et väikeste tõmmude lühipealiste maa-ala on keltide valduses, kes kõnelevad aaria keelt, mis lähedane umbria ja ladinlaste omale? Arvatakse, et need, keda nimetakse keltideks, oleval germaanlased - valitsejad ja nende all olnud orjad - plebs -

liguurlased, kes ajalooliselt eelnesid keltidele. Mitmed kirjanikud peavad liguurlasi aaria rahvaks, ning see rahvas on aarianiseerinud oma võitjaid. Kuid vaevalt on see nii. Kui peab möönma, et keldid on aarianiseeritud, siis on sündinud umbrite kaudu ja sellega oleks seletatav kelti keele sugulus umbria - ladina tüübiga.

3. Kokkuvõtte nn. aaria rahvaste algmete, kultuuri ja ürginstitutsioonide kohta.

Raske lahendada Euroopa algrahvaste päritolu. Keelte probleem tuleb lahendada rassi probleemist. Rahvas ajaloolises mõttes (keel, õigussüsteem) pole rahvas antropoloogilises mõttes. Võimalik, et aarialased ilmusid Euroopa hommikupoolsest osast ja vanemad Euroopa rahvad sulasid nendega ühte ja nii levis aaria keel. Kuid Vahemere rahva kõrge kultuur teeb küsitavaks, kas võib aarialaste arvesse panna kreeka ja rooma kultuuri õitsengut.

Harilikult sootakse kõrvuti aarialaste peret ja semiidi oma ja arvatakse, et nad ühest algühtsusest võrsunud. Kuid on suured lahkuminekud nende vahel. Aaria keelelisel ühtlusel on nõrk pind ja mis puutub rassilise ühtlusesse, siis on see veidi vähem kui müüt. Selle vastu on semiidid rassiliselt üks pere ja keeleline ühtlus on kindel.

Neil kaalutlustel tuleb olla ettevaatlik aaria tõugu antiiksete rahvaste ürgsete õigusinstituutide üleschitamise katsetega.

Kahtlane, kas aarialased algusest peale on kutsutud olnud valitsema; keele levinemine võis sündida ka aarianiseerunud rahvaste kaudu. Näiteks kõneleb praegugi Lõuna-Ameerika rahvas ladina keelt omades tilkagi ladina verd.

III. peatükk.

A n t i i k n e I t a a l i a .

1. Itaalia primitiivsed rahvad.

Itaalia poolsaar on alati olnud rahvaste tallermaaks; erinevad rahvatõud tulevad üksteise järele mitmelt poolt. Juba eelajaloolisel ajal seisis üksteise vastas aaris ja Vahemere rahvas. Kuid aaria suguharud ei näi olevat ühe ja sama rahva lähedased osad. Peagruppe on 5: illüürlased, liguurlased, umbrosabellid, etruskid, keldid. Peale nende eelajalooliste harude osad lõunas ja saartel. - Roomlaste tulekuga suleti sajanditeks Itaalia väravad rändrahvastele.

ja märkides, kes apprimedoni rändrahvade Itaalia ajalugu paralleelne Inglise maa, mis samuti tähtis on, mis hõlmab Itaalia rändrahvade arengut.

2. Liguurlased: vanem poolsaare rahvas; Po ja Arno nõe ning mere vahel poolsaarel ja Rhône idapoolses basseinis. Rahva päritolu kohta pole midagi teada. Arvatakse, et ibeerlastega üks rahvas. Töökas, merijulge rahvas. Nende vastu kauaaegsed väsitavad võitlused Rooma poolt.

3. Umbrialased, sabellid, ladinlased. Umbrialased asusid kesk-poolsaart; vanaduse järele teine pärast liguurlasi rahvas.

Sabellid ja ladinlased ei loe end pärismaalasiks. Umbrialaste, sabellide ja ladinlaste suhe on tume. Bonafante arvates on tähtis kindlaks teha ladinlaste ja sabellide vahed ja tuleb otsustada, et ladinlased on sabellide haru, mis kõige enam sarnaneb sabiinidega.

4. Etruskid.

Kõigi andmete järele (kombed, usund jne.) viitavad Lüüdiale ja Väike-Aasia rahvaile. Suhtumine naistele, suur arv naisjumalaid; välistoredus; janu püha ja müsterioses teaduse järele; orientaalne kunst, fantastiline arhitektuur; nelinurksed templid; võimsus territoriaalkorraldusis; salapärase keel. - Kõik viib mõttele, et siin mitte aaria rahvaga tegemist. Etruskide esialgne maa-ala on praegune Toskaana.

5. Keldid, liguurlased, lõuna ja saarte rahvas.

Keltide invasioon murdis etruskide võimu ja andis lõpliku ilme antiiksele Itaaliale. Etruskidel tuleb võidelda gallide, liguurlaste, sabellide ja kreeklaste vastu. Poolsaare lõuna osas ja saartel valitseb kultuuri- ja tõugude segu.

6. Itaalia nimi ja itaalikude suguharud.

Nimi "Itaalia" viib poolsaare äärmisel tipulasuva väikse rahva juurde ja käib esialgul ainult osa Kalaabria kohta ja haarab järk-järgult ikka suurema maa-ala. Kreeklased nimetavad oma asumaade sugukondi italiôtai ja roomlased nimetavad oma lepinglasi (oske, etruske, kreeklasi) italici'deks. Itaaliaks nimetavad nad maad kuni Alpideni. Rooma ajaloo algul näivad esimesed aaria sissetungijad, Umbria isad, sunnitud olevat Appeniinides pelgupaika otsima sissetungijate eest. Tiberi jõgi on piiriks teruskide ja umbrosabellide vahel.

7. Antiiksete itaalia rahvaste föderatiivne korraldus.

Poliitilise liitumise motiiviks oli rassi vihkamine ja vajadus end hävimise eest kaitsta. Poliitilised ühikud

olid väiksed - linnused - müürlinnad. Uhe ja sama rahva linnused olid ühiseks kaitseks konföderatsioonidesse seotud; polnud ühtki rahvusriiki ega föderaalset riiki.

Kuni IV. saj.e.Kr. näivad rahvaste konföderatsioonid järgmiselt moodustatud ja jaotatud olevat:

Etruskide konföderatsioonhaaras 12 linna, igal linnal oma kuningas ja nende üle 1 kuningas. Igal kevadel tulevad linnade delegaadid Voltumna templisse kokku, et liidu asjus nõu pidada ja ühiseid pühi. Vali aristokraatlik kord, mis järgnes monarhiale, kadus Etruusiast alles peale lõpliku inkorporeerimist Roomasse. Plebs on klientide või pärisorjuse seisukorras. Rahvas ei võta osa valitsemisest ega ei või abielluda aadlikkutelega. Kolegiaalsüsteem on võõras Etruusiale. Magistratuur on ainuisikuline ja püsib seesugusena kogukonnis, mis rooma kodakondsuse saamisega omandasid munitsiipiumi õiguse.

Ka sabiinide linnused olid liitu ühendatud, mis kaob kui nad esimese rahvana rooma kodakondsusse võeti.

Umbria kohta puuduvad teated.

Sabellide linnuste demokraatlik korraldus on otse vastane Etruusia omale. Sabellide harud on väga rohked. Võitluses Roomaga tegutseb ta alati linnuste föderaalsete ühendusena.

Peale nende oli veel teisigi konföderatsioone, milleid Rooma poliitiliselt ei lõhkunud, vaid astub liitu kogu rahvaga.

Kõige vägevam sabellide föderatsioon on Sannium, kes võitles Roomaga ülevõimu pärast poolsaarel. Siin olid ühendatud vähemalt kolm suguharu. Teine Sanniumi sõda lõhkus üldise sideme ja lahutas Sanniumi rahvaid, kuid üksikuid föderatsioone ei lõhutud; samniitide rahvas esineb üksusena liidus Roomaga ja tema sõjaväed pole üksikute linnade väed, vaid kogu liidu omad. Üksikute kogukondade pead on medix ja föderatsiooni pea on medix tu-ticus. Sabellide sisserändajad koloniseerisid Kampaania, ajades välja etruskid ja liguurlased. Siin oli kaks föderatsiooni.

Veel oli konföderatsioone: Lucania, Brutium. Türreeni merekaldal heitlesid Room ja Latium võitlusega, kes paistab olevat rahva üksus. Kreeka linnad, mis tekkinud iseseisvate kolooniainena, ei ühinenud kunagi stabiilseks föderatsiooniks. Väljaspool roomlaste ametlikku Itaaliat, vähemalt gallialaste tribused olid föderaalset korraldatud. Kogu selle spontaanse föderatiivse liikumise pani seisma roomlaste vallutamise.

föderatsiooni peal on Bovianum.

See määtlus tõi energa kassa magistratuuride ajaga püstitama kuid mitte kellegi
arvure, et venturaal mehed saajad arvat preetorit ja distantoreit mutun
kõrre kmas.

1) üldjoontes vartas karsale, mille järgi Rooma talitas Caiemal alusel
sua kepmisoma-ajartul.
(epiõõm, mupitaki omid
võim peale suruda) IV. peatükkk.

Rooma algmed

1. Ladina liit.

Ladina föderatsioonid territooriumiks on maa-ala
Tiberi ja Anieni jõest kuni Appeniinideni. Liit koosnes
30 linnast, eesotsas Alba Longa Legendi järele; ajaloo-
lisel ajastul Ariitsia. Liidu koosolekule kogunesid
esindajad või iga üksiku linna magistraadid. Föderatsioon
side on kaunis tihe. Ühe kogukonna elanikud kasutasid
jus commerciumi ka teistes kogukondades. Jus migrandi
on õigus asuda ühest kogukonnast teise. Liidul on jus
belli et pacis, võtab uusi liikmeid vastu, sõlmib le-
pinguid, otsustab kolooniate asutamist. Üksikutel kogu-
kondadel on oma valitsus, kohus ja sõjaväevõtmise. Liidu
võim takistas tülisi liidu liikmete vahel, kuid üksik
kogukond võis sõda pidada liitu mittetuuluya maaga. 6-
deraalne side kandis puht kaitse-iseloomu.

Ajaloolisel ajastul asendas kuningat kogu Latiumis
diktaator või preetor. Liidu päaks oli Latiumi diktaator,
seda ametit võis pidada iga kogukonna kodanik. Pärast
itaalikute sõda loodi uute munitsiipiumide konstitutsioo-
nid Rooma eeskujule järele. Paljudes ladina linnades näib
olnud olevat ka magistratide kolleegiumid.

Ladina liidu koosoleku ja linnade esitajate osa-
võttu sellest kinnitavad keisririigi ajal sakraaljäänus-
tena edasikestvad koosolekad ja praefectus urbi osavõtt
ladina pühadest. Ka jus commercium on jäänus liidu aega-
dest. Ka jus migrandi on vana-aja jäänus. Sama ka kahe-
kujulised kolooniad: kodaniku ja ladina kolooniad.

2. Latiumi etnilised elemendid.

Lõuna ja ida piir on lahtine volskidele ja ekvide-
le; V.saj. allub üks linn teise järele pealetungijale.
Põhjas, sabiinlaste vastu on piir kindlam. Tiberi kaldal
Latiumis kujunes rahvas, kes ühendas teisi rahvaid üheks.
Linna asutamine kindlal aastal on müüt. Tiberi künkad
olid asupaigaks mitmele rahvale.

Vana legendi järele asutasid linna kolm triibust
Rames, Tities, Luceres - ladinlased, sabiinid ja etrus-
kid. Esikohal paistavad välja ladinlased ja sabiinid.

3. Rooma asutamine.

Topograafilised uurimised kinnitavad kahje täitsa
erilise linna südame olemasolu lõunas - Palatiinuse
küngas, põhjas - kvirinaali küngas, Rooma hälliks on

Küngas ja linnade piirid
Küngas ja linnade piirid
Küngas ja linnade piirid

Rooma nimi on itäa veel salakms. Sabiinide kelle järgi vist tahetak jäi linn (res, ri-
-Gutche väilab, et etruskidelt (rimma) vus, rümm)

Palatiinus, Ramnese triibuse asukoht. Palatiinuse linn-
laieneb ajajooksul teistele küngastele, nii tekkiß Sep-
timumium. Montes'te elanikud ja tseremooniade korralda-
jad olid montani. Montes'te vastu seatakse colles. Colles
on südameks, millega ühendatakse Capitolium ja Viminalis.
Neil küngastel asusid sabiinid, kellede nimeks oli qui-
rites, kõige suurema künka Quirinalis'e nime järele.

Küngaste linn oli müüriaga ümbritsetud, nagu mägede-
gi linn; nii võib kindlasti arvata, et Rooma tekkis mäge-
de ja küngaste linna ühtesulamisest, seda tõendavad mit-
med sakraalkorralduste jäänused. Pole võimatu, et Septi-
muntiumi kogukond alistus küngaste kogukonnale. Seda lu-
tavad oletada asjaolud, et suuren osa patritsiadist
moodustasid quirites, et tähtsamad templid asuvad kün-
gaste linnas, quirites'te jumalused on Rooma riigi kat-
sejumalused. Jus quiritium on riituste termin antiikse-
mate ja põhjapanevamate Rooma institutsioonide jaoks.

4. Rooma positsioon ladina liidus.

Paistab, et Rooma esialgul oli liidulinna võrdsel
õigusel teiste ladina kogukondadega; foedus cassianum,
mis uuendab liitu Latiumiga, oli foedus aequum, ja et
kõrgem juhatamine kuulus igale ühele kordamööda.

5. Civitas tekkimise aeg.

Kunas ja kuidas künkail olevad linnused ühinesid
või sunnitud olid ühinema üheks poliitiliseks keskuseks,
ei ole võimalik kindlaks teha. Arvatavasti V.saj. mäge-
de ja küngaste elanikud ühinesid üheks rahvaks.

V. peatükkk.

1. Primitiivne ühiskond üldse.

Felroomaaegne ühiskondlik kord ilmneb civitas'i
eelriiklikes institutsioonides. Civitas'is elavad kaks
jõulist organisatsiooni. Avalik õigus on arenenud civi-
tas'e ümber, kuna eraõiguse aluseks on familia ja gens.

Ühiskonna algrakuks on pere, isa või vanaisaga
eesotsas. Perekonnast kõrgemad koondised on tema kasva-
misest tekkinud. Primitiivse koondise sideks on sugulus
ja vereside. Poliitiline side on tekkinud ühenduses ter-
ritooriumiga, s.t. alalisest kooselamisest ühistes asu-
paikades. - Nii arvas vana teooria. Uuemad teooriad lei-
avad, et vanemad ühiskondlikud üksused on horda või trii-
bus. Perekond areneb hordas ja suguluse sidemed arene-
vad mitte isa, vaid ema järele, nn. matriarhaat, Meyeri

nüida on to levito. Paachefen.

1) patnaalid...
2) genni...
- 10 -

järele just horda on esialgne riik. Prof. Bonafante arvab, et tegelikus elus võis ettetulla nii horda, kui pere alusel kujunenud ühiskond. Bonafante arvates on nii ürgpere kui sugukond või triitus korra ja kaitse huvides tekkinud koondised; nende struktuur on täpselt sama mis riigil. Sugulusside on ainult tüüpiline. Printsipiiks pole sugulus, vaid allumine ühisele võimule nagu riigis, olgu siis isa või ema võimule. - Vane ürgühiskonna ja kultuurühiskonna vahel ei seisa nende erisuguses aluses, vaid poliitiliste koonduste mitmekordsuses, mis ürgühiskonnas üksteisel lasuvad.

2. Gens. - Gens'i päritolu kohta, kaks vaadet: vanema (Niebuhr) järele on gens kunstlik institutsioon, uuema järele on gens loomulik perekondade koondis, kes põlvnevad ühest esiisast (see on õigen).

Bonafante arvab, et gens on riigile eelnev poliitiline ühik. Gens on kogukonnaks organiseerunud loomulik ning territoriaalne perede kogumik. Sõna "gens" tähendab rahvast, rahvaskonda. Gens'i liiklaks saamine sünnib samal viisil kui riigi liiklaks saamine, nimelt: sünni- ja kaudu, või otsese liitumise teel või kaudsel liitumisel - astudes familiasse. Samal teel võib gens'ist lahkuda ja teise gens'i astuda. Gens'i liikmed loetakse veresugulasteks. Gens'i esivanem närbilikult legendeerne isik.

Sugukonna organisatsioon poliitilist organisatsiooni viisides, kuidas sugukonna liikmeks saadakse ja lahkatakse sellest. Gensil nagu riigil on oma klassid: täieõiguslised gentiles ja alluvad clientes. Teiselt poolt gens tegutses kui poliitiline organisatsioon: peab kocsolekuid, annab seadusi, teostab kohtuvõimu ja tsensuuri oma liikmete üle, on oma territorium; liikmete solidarsus ja vastastikune abiandmine; religioosne organisatsioon.

3. Kliendid. Clientela on primitiivne organisatsioon, mis pole Rooma omapärane. Kliendid on pealika alamad, esalt allalaheidetud isikud, esalt välismaalased, kes vabatahtlikult sugukonna kaitse alla andnud; esalt vabakslastud orjad, nn. libertus. Klientel primitiivsel ajal on civitas'e ajastul näib erinev olevat. Vahetõttu gens'iga oli rajatud liides'ile. Patroon võlgneb kliendile kaitset ja toetust, assisteerib protsessis. Klient kannab Gens'i nime, võtab osa usulistest toimingust; karib patrooni põldu (precarium). Kliendi kohustused: kuulekus, sõja-

1) toetust...
2) kaitset...

1) Patrooni kohustused on religioosne saatus, kui ta loobub oma kliendi kaitsest...
2) varste kaitse...
3) varste ühe kordal...
4) varste ühe kordal...

vaeteenistuse kohustus, patrooni sõjavangist väljaostmine, tutrele kaasavara andma. Patrooni ja kliendi vahetõttu on sakraalse iseloomuga. Patroonil on jurisdiktsiooni õigus ta parib kliendi järele. Civitas'e ajal ei võinud patroon ja klient teineteisega kohtus käia ja üksteise vastu tunnustajaks olla.

4. Familia. - See on perekonnast märksa erinev kujundus. Tä on kitsaim poliitiliste rühmitiste seas. Familia on isikute kogumik, kes endid peavad põlvenenuks ühest paterfamilias'est. Perekonda kuuluvus tekib sündimise teel, vastuvõtt ja alamaks saamine. Paterfamilias'e surmaga jaguneb pere nii mitmesse familiasse, kui palju perepoegi. Vaevast aga et jagunemine regulaarselt oleks toimunud. Sellele viitab agnaatide olemasolu; agnaatid on isikud, kes oleksid allunud ühele paterfamilias'ele, kui see elus oleks olnud. Familia olemust iseloomustab just pärandusõigus; rooma pärimine polnud varanduse omandamine, vaid isa võimu üleminek pärijale.

5. Antitees primitiivse ühiskonna ja meieaegse ühiskonna vahel. -

Gens ja familia olid poliitilised ehitused, millel baseerus civitas. - Primitiivse ühiskonna ja kultuurühiskonna vastolu ei seisa selles, et esimese aluseks on veresugulus ja sugulusside, teise oma aga poliitiline. Vahe seisab selles, et primitiivses ühiskonnas puudub ainus võimu keskpunkt, nagu seda kaasajal ühiskonnas on riik, mis on ainuke poliitiline võim ja organisatsioon.

VI. peatükk.

Linna poliitiline kord.

1. Linn oli kõrgemaks poliitiliseks üksuseks ja mitme linn ühendus moodustab regnum'i või ühe ülevõimu teiste üle. Ka Room polnud muud kui vabariik linnas. Linna poliitiline konstitutsioon baseerub: rahvakoosolekul - comitia, senaatorite kogul - senat, magistratuur - kuningas, kuningas, kuningas ametnikud, preestrid.

Kuningas on ainuke magistratuur, sest ta esineb riigivõimu ainsa hoidjana, on ainus suvereen ning eluaegne magistratuur. Selles seisab kuningriiklik kord. Pole aga sugugi tarvilik arvata, et kuningavõimu kandjaks pidi alati olema üks isik (näit. Romulus ja Remus). Kuninga võim pole päritav ega valitav. Kuningas ise

1) Tuum, kes nägusid ja peavad...
2) Kuningriik...
3) Kuningriik...
4) Kuningriik...

1) s.o. alal elum praefecti kätte, kes moodustab ei võtta
tribunus või tribuni celerum - ratsarajuhid, kelle ülesandeks on kaitsta
võimavõime, avastada teate järelvaatus ja kogu sojajätkumise kaitse
ärastatud.

- 12 -

Palknõudja funktsioonid

nimetab järeltulija. Pole ta seda teinud, siis läheb
võim senatoritele, patres, kes seda teostavad igakuks 5
päeva, interrex'i nimega. Interrex võib nimetada ku-
ninga.

Kuningas on koos ilmlik ja vaimulik pää. Mõned
tahavad kuningat, kui sojajätkelist juhti mõista, kuid
kindel on, et ülekaalus oli religioosne moment. Kõik
riiklikud funktsioonid kannavad religioosset iseloomu;
jurisdiktsioonid preestrite käes. - Auspicium käib
impeeriumi eel ja sisaldab endas imperium'i.

Kuninga kriminaal-jurisdiktsioon ulatub jus vitae
et necis (elu ja surma üle). Kuningal on õigus käsutada
riigimaade üle, ta võib maad kinkida.

Kahtlane on, kas kuningas eratuliksimustest osa
võttis. Teade, et Servius Tullius jaotas protsessi in
jure (magistraadi ees) ja in iudicio (erakohtuniku ees)
viitab ennem sellele, et siin tegemist esimeste riigi-
katsetega kohtunikele endale peale võtta. Mis puutub

seadusandlusesse, siis kindlasti eraõiguse valdkond ei
kuulu kuningale, sest see ei kuulu ka populus'ile. Jus
publicum sõltus palju kuninga tahtest; pärastised lex
data. Kuningal näib olevat jus belli et pacis. Kuningal
on ka välismärgid: riietus, liktorid, troon.

Kuninga poolt nimetatud ametnikud ja preestrid on
kuninga esindajad rahva ees: praefectus urbi - kuninga
äraolekul teostab tema võimu, tribuni militum - käsutab
tribuste vägesid, duoviri perduellionis - kohtunikud
riigireetmis-asjades, quaestores paricidii - tapmis-
kohtunike asjus. Usu asjus: pontifex, augur, fetiales.

3. Senat.

Kuninga poolt nimetatud isandate (patres) või va-
nenate (senatores) kogu. Eristakse: patres maiorum ja
patres minorum, s.t. vanade ja uute gens'ide isandad.
Patres on gens'ide esindajad, s.t. isandad. Punase ääre-
ga rõivastus, interregnumi ajal asetavad kuningat. Häle-
tavad: vanem vanade gens'ide esindajad, siis minores.

Senat on kuninga nõukogu. Ratifitseerib komiitsia-
te otsuseid, mis on maksvad ainult siis, kui neid kinni-
tab auctoritas patrum. Kuningas pole kohustatud senati
arvamist järgima. Võimalik, et ainult tava kohustab ku-
ningat senati arvamist kuulama. Senati tähtsamad funk-
tsioonid on: auctoritas patrum ja interrex. Auctoritas
pole muud kui nõrgendatud potestas.

ja senator teostab kordamõeldu interregnumi võimude
võimude ja vaheliste haremide teostajad, vestales hoiajal püha tule ja tee-
nivad dea vesta kultust; flamen dialis martialis ja quirinalis on fup-
teri, Marsi ja Quirinuse kultuste juhid.

4) juudi (patres pupali), nulli arvitas on korraldaja rahva, nimet. curia'ks
(muudat. kogu)

- 13 -

4. Rahvas ja rahva koosolekud (comitia).

Civitas'e liikmete organiseeritud massi hüütakse
"populus". Rahvajaotused on curia, mis on poliitilis-ad-
ministratiivne ja kultuse organ. Iga curia pääks on cu-
rio, ja kõikide curiate üle on curio maximus. Curiate
pühadused on publica, mitte privata, sest curia on civi-
tase poolt loodud organ.

Rooma rahva nimetus oli "populus romanus Quirites".
Nagu ennem märgitud, viiakse nimetus Quirites ühendusse
sabiinidega ja küngaste linna elanikkudega. Ajaloo ajas-
tul tähendas Quirites tõesti rahvast tema kodaniku-funk-
tsioonis. Quirites olid esialgu võib-olla linna polii-
tiliselt kaaluvam tuum.

Iga triibus - Ramnes, tities, Luceres - jagunes
10 kuuriasse, - kokku 30 kuuriat.

Rahva koosolekud on: rahvas koguneb ainult siis, kui magistraat soovib kutsub.

a) Contiones - magistraadi kokkukutsutud teada-
annete ja dekreetide kuulamiseks, koguneb ilma kindla
korrata;

b) Comitia curiata - koosolek kindla korra järele
kuriais hääletamiseks; igal kuerial 1 hääle.

Triibuse ja curia korraldused on ka sõjaväelised
korraldused: iga curia andis 100 jalaväelast ja 10 rat-
saväelast.

Arvatakse, et curia kompetentsi kuuluvad järgmised
küsimused: seadusandlus, nõusolek sõjaks, rahuks, sõp-
ruslepinguks; valivad interrex'i ettepanekul kuninga ja
provocatio, s.t. edasikaebused kapitaalsete karistuste
puhul rahva poolt.

Bonafante eitab seda kompetentsi täies ulatuses.
Tema arvamise järele curia kompetentsi kuuluvad: testa-
mendi tegemine, ühe paterfamiliase alistumine teisele,
juba valitud magistraadile andsid imperium'i, uute sugu-
kondade koopteerimine. Comitia pole tõeliselt otsustav
kogu; algatust pole; rahvas vastab "ei" või "ja" kuninga
ettepanekutele küsimuse vormis.

Kuninga ülevõim paistab juba sõnades jubere, impe-
rare. Komitsiate otsused vajavad auctoritas patrum.

VII. peatükk. V a b a r i i k . 509. e. Kr. asut

1. Kuningriigi lõpp ja vabariigi asutamine.

Kuningriigi langus olevat olnud vägivaldne: Tar-
quinius kukutas Servius Tullius'e ja kujundab monarhiat,
rikkudes patres'te õigusi ja rahva eesõigusi. Vabariik-
lik kord lõi alal patres'te ülevõimu riigis. Respublica

Arvatakse, et Servius rebasest vabariikluseks võimude ja sõjaseaduse
võimude kaitse (Tarquinius) seadusest eristatuna võimude ja sõjaseaduse
curialise ja vabariikluse eristatuna, kaardid võimude võimude ja sõjaseaduse
sel absoluutne võim.
Arvatakse, et Servius rebasest vabariikluseks võimude ja sõjaseaduse
tab ka. Vabariikluse teostajad.

x) kantselt ajutiselt restorant järeleka ja kuniga vastutama ture kas-
 tanne.
 *) Kalle, aalve valitus saab korraldada, administratsiooni funktsioonide arvult
 parajastunne teel; kolleegide nõuadele või senati vahelise suhtelise moodus-
 tavalis saarant parajastunne alusepõhja.
 **) Vagapool konna, rjagavagal, valitlus turmus päevi tr. ^{Arvutite talituste} ^{Arvutite talituste} ^{Arvutite talituste}
 veid tähenda muud kui riiki, s.t. avalikkude huvide sfääri, vastandiks resprivata'le - erahuvide sfäär.

2. Konsulaat. Kollegiaalsus ja annaalsus.
 Vabariigis esinevad: magistratuur, senat, rahvas.
 Magistratuuri kitsendused on: kollegiaalsus ja ajalikus.
 Magistraat on vastutav pärast oma ametiaastat. Magist-
 raadid nimetasid end funktsioonide järele: praetores -
 väejuhid, judices - kohtunikud. Konsuleid oli 2, ameti-
 kestusega 1 aasta. Kollegiaalsuse all ei mõisteta võimu
 teostamist korporatiivselt kolleegiumi poolt. Mõlemal
 konsulil täielik suveräänsus; lahkarvamise puhul maksab
 intercessio, s.t. keeld - vastuseisva kolleegi veto. Sel-
 lega taheti ära hoida suveräänse võimu kuritarvitust.
 Konsulid valitsesid igaks 1 kuu vaheldamisi (turnus).
 Hilisemal ajal jagasid endavahel kompetentsid: ühele -
 kohtumõistmine ja tsiviilvalitsemine, teisele - sõjaväe-
 valitsemine.
 3. Provocatio ad populum.

Magistraadi karistusõigus oli piiratud provocatio
 ad populum õigus rahvakoosolekule edasi kaebada. Esial-
 gul, lex Valeria de provocacione - võis karistatav pöör-
 duda rahva poole kapitaalsete karistuste ja ihunuhtlu-
 se puhul. Pärast, lex Aternia Tarpeia ja lex Menenia
 Sextia järele ka varanduslikkude trahvide korral, Pro-
 vocatio oli võimalik ainult linna piires, mitte väljas-
 pool linna. Seetõttu muutus magistraat nagu prokuröriks
 süüdistusajades.

4. Muud kitsendused: kvestorid, avalikud maad, välis-
 märgid ja privileegiumid.
 Konsulide võimu piirati järgmiste ametite sisse-
 seadmisega: riigikassa valitsemiseks ja kapitaalsete
 protsesside juhtimiseks - kvestor:
 a) questores paricidii - kriminaal alal
 b) duoviri perduellionis - riigireetmisprot-
 sessides.

Konsul ei võinud tasuta võõrandada avaliku maad, nagu
 see kuningale lubatud oli. Ka privileegiumides ja välis-
 märkides polnud konsul kuningaga võrdne: ei istu troo-
 nil, pole riiklikku mājaja, ei purpurset rõivastust, ei
 protektsiooni õigust linnas elavate välismaalaste koh-
 ta.

5. Konsulite nimetamine.
 Esialgul vabariigis magistraat määras endale
 Esialgul vabariigis magistraat määras endale

ise järeltulija; hilisemal ajal, magistraat teeb rahva-
 koosolekule ettepaneku keda valida, esitab nime. Magist-
 raatide primitiivse võimu vähendamine on kauakestva
 patres ja plebeide võitluse tulemuseks. Järeltulija ni-
 metamine sündis ametaasta keskel; valitu kuni ametisse
 astumiseni oli "designatus". Kui üks konsulitest amet-
 aasta kestel äralangeb, siis nimetatakse tema asemele
 consul suffectus. Kui mõlemad kohad vakantsed, siis tek-
 kib interrex, kes esitab rahvale järglaste nimed, s.t. järg-
 laste nimeid.

5. Kultus ja preesterkond.
 Vabariigi ajal lahutakse preestriamet kodanlisest
 ametist. Konsulit võetakse kultuse valitsemise aral. Kul-
 tuse ja tseremooniade korraldamine läheb pontifex maxi-
 mus'i kätte. Vaatamata välisele hiilgusele on preester-
 kond sakraalsete asjade täideviivad ametnikud. Magist-
 raat ise toimetab kõiki ametiga ühenduses olevaid sak-
 raalseid toiminguid, patres ja komitsiate osavõtul.

Preesterkonnas säilib kauem puutumatus kuni griik-
 liku korra pitser: järeltulija nimetamine, nimetus rex
 sacrorum.

Kokkuvõttes: peale jus agendi senati ja rahvaga,
 jääb ainult sõjaväeline juhtimine ja tsiviiljurisdikt-
 sioon püsivalt ja terveni konsulile.

7. Diktaator.
 Raskeil silmapilkudel valiti diktaatorit, keda ni-
 metati praetoriks või magister populi. Diktaatori ajal
 kaob kollegiaalsus, provokatsiooni õigus, kaob erinevus
 imperium domi ja imperium militiae. Diktaatorit nimetab
 konsul ajaks mitte üle 6 kuud; harilikult diktaator lah-
 kub ülesande täitmisega.
 t.p Plebs, uus rahvakoosolek ja uus senat.

1. Plebs.
 Üleminek sugukondlisest kogukonnast linnriigi ko-
 gukonnale ilmestub civitas'i kahes korralduses - rahvas
 ja senatis. See muudatus on ühenduses väljaspool sugu-
 kondlikke korraldusi oleva sotsiaalse klassi - pleebsi-
 ga. Pleebsi päritolu kohta vaidlused. Niebuhr'i arvates
 olid kliendid ühes pleebsigaga gens'idest alistatud päris-
 rahvas. Mommsen'i järele on pleebis võrsunud klientee-
 list.

x) Plebeid olid algselt väljarpaad urbs palatina ja kuningate
linna, mis arab kvintuaalid ja Tarpeinul. Pl aru kohal on konvulsiivne
ja Teelline riigis - tööline amuralt aventiinias vägarpaad
linna juha pusi. Arua tempus rekurus ja kavakuruse.
- 16 -

Bonafante arvab, et neis teooriais on ainult osa
tõtt. Kõrvutades linnriigi ja sugukonna organisatsiooni
ni peab arvama, et pleebis on linnas sama kiht, mis su-
gukonnas olid kliendid, s.t. võidetud, põgenikud, sisserän-
nanud võõrmaalased, kes tegutsesid väike-kaupmeestena,
käsitöölisena või päeviliste põllutöölisena.

Alul oli võidetud jaotatud sugukondade vahel ja
võõrmaalased otsisid kaitset võimsalt isandalt; kuid
riikluse tekkimisega saab patrooniks kuningas. Neile
lisandusid isikud, kellel katkes side sugukonnaga,
kas viimase lõppemise või languse tõttu. Esialgul on
plebeid ja kliendid väljaspool riikliku elu, kuid kui
pleebis omandas kodanikuõigused, siis laienes see ka
klientidele. Kuna kliendid olid seotud patriitsidega,
siis oli nende meelsus ka teine kui plebeidel.

Bonafante arvates plebeide esialgne tuum on Aven-
tinuse autonoomne kogukond, mille civitas vallutanud.
Plebeidel näib algusest peale olevat oma juht - aedile
(templi preester). Plebeid olid kõige vanem munitsii-
pium, s.t. civitas'ega ühendatud kogukond, mis kohaliku
omavalitsusena säilitanud oma muistse korralduse. Ühen-
damise aluseks oli foedus.

Plebeide seisukord oli sama mis ladinlastel; neil
oli jus commercium, kuid jus connubii (naitumisõigus)
gentiles'tega puudus. Kindel sugukondline organisatsioon
nagu gentes'el, puudub. Nagu paterfamilias kliendile an-
dis maad prekaariumi alusel, nii andis kuningas 2 juu-
geri ($\frac{1}{2}$ ha) maad plebeide perekondadele. Päriskodanikud
ehk gentiles moodustavad plebeide ja klientide kõrval
valitseva klassi ja neid hüütakse patres (isandad).

2. Serviuuse reform ja tsenturiaat komiitsiad.

1) Legendi järele on Tarquinius Superbus paigutanud
uused sugukonnad vanadesse triibustesse, suurendanud
senaatorite arvu uutest sugukondadest ja laiendanud
ratsanikkude tsenturia arvu.

Servius murrab kodakondsuse lõplikult vanast su-
gukondlikust korraldusest lahti ja seab riigi uutele
alustele. Triibused, kui sugukondlised ühikud, kaotati;
nad said territoriaalse tähenduse. Linn jagati 4 trii-
busse: palatina, collina, suburbana, esquilina. Linna
ümbrus jaotati 17 triibusse. Triibuse liikmeiks võeti
ka plebeid; kuid kuni Appius Claudius'eni von triibuse
liikmeiks ainult maaomanikud.

Järgnes ka sõjaväe organisatsiooni ümberkorral-
dus; sõjaväe ei rekruteerinud civitas, vaid andsid
üksikud. See oli esimene sammu võimude ühendamise suunas.
Tasemele ei rekruteerinud civitas, vaid andsid
üksikud. See oli esimene sammu võimude ühendamise suunas.
Tasemele ei rekruteerinud civitas, vaid andsid
üksikud. See oli esimene sammu võimude ühendamise suunas.

triibused. Sõjaväe aluseks oli triibus ja tsensus, s.t.
kodanikkude ja omandi statistika, mis sündis iga 4 a.
järele. Tribules (patresfamilias ja filiifamilias) vas-
tavalts varandus-suurusel on jagatud 5 klassi. Mõõduan-
dev oli maaomandus, millest ka nimetus locupletes (maa-
pidajad) või assidui (kel asupaik). I klassi kuuluvad
kodanikud, kel vähemalt 20 juugerit maad, II kl. - 15 j.,
III kl. - 10 j., IV kl. - 5 j., V kl. - 2 j. Tsentuuri-
ad oli pooled tegevas teenistuses (18-46 a.), pooled -
vanad reservis. I klass andis 80 tsentuuriat, II, III,
IV klassid igaüks 20 tsentuuriat, V - 30 tsentuuriat.
Esimesele klassile eelnevad 18 tsentuuriat ratsanikke,
neist 6 (sex suffragia) eesõigustega.

Peale selle annavad kodanikud, kelle vallasvara
ületab 1500 assi ja kes maksu maksavad (aerarii): kaks
tsentuuriat meistreid (ferrarii ja tignarii), 2 tsen-
tuuriat sarve ja pasuna puhujaid, 1 tsenturia relvadeta
tagavarasõduriteid. Kokku 193 tsentuuriat. Esimese klassi
liikmed hüüti classici, teisi - infra classem. Hiljem
moodustati varanduseta isikuist (capite censi) üks väl-
jaspool klasse seisev tsenturia. See jaotus on ka trii-
buudimaksu ja sõjaväekorralduse aluseks. Maks on õieti
riigi sundlaen, mis kuningas, hiljem konsul, peale pani
kui riik seda vajab; palgaliste sõdurite tekkimisega
sagenes see maks. Maks oli üks ass 10000 pealt; maksid:
locupletes, assidui ja aerarii. Esimese klassi sõdurid
peavad end relvastama kaitsearmatuuriga ja mööga ja
piigiga; II, III, IV klassi liikmed on vähem relvastatud;
V klassil olid ainult viskerelvad peale oda. Maatamehi
ei kutsutud teenistusesse.

See sõjaväeline korraldus oli aluseks ka rahva-
koosolekutele - comitia centuriata. Rahvakoosolekul on
eesõigusi rikkuse ja vanaduse alusel; esimene klass +
ratsamehed moodustavad enamuse (98 tsent.), vanu on
sama palju tsent. kui noori, olgugi et esimesi arvuli-
selt vähem on. Rahvakoosoleku kohaks on Marsi väli.

Et kodanik olla, pole enam tarvis teatud sugukon-
da kuuluda. Gens kaotab oma poliitilise mõju. Plebeid
ja kliendid kuuluvad civitas'se ja on quirites ehk po-
pulus; laguneb agnaatiline perekond; pojad võtavad na-
gu isadki riigivõimu teostamisest osa.

Rahvakoosolek (exercitus) on sõjavägi relvades.
Militaarne vajadus sundis plebsile relvad andma ja ühes
sellega hääleõiguse rahvakoosolekul. Rahva koosoleku
seadusandline võim kasvab ja sai alguse exercitus'e

1) Kodakondsuse annetamine või uute kodakondsute kodakondsusse vastuvõtmine, riigipääsude korraldus (magistraadid, presidekonnad, senat komiteed), juriidiliste normide andmine erajõuks, normidele alluvad vahetamine, riigipääsude taruuta vastuvõtmine, raha ja kogu jutu tegumine ja arvake kinnimiseks mis erajõuks, altsun luse puutuvad arjus.

nõusoleku avaldamisest sõjaks, ajajooksul laienes see ka igale küsimusele, mis käsitab muutusi avalikes või erakorraldusis. Valimisõigus arenes välja õigusest nõusolekut avaldada magistraadi poolt aasta väejuhi esitamise kohta. Kohtulik võim loodi provokatsiooniseadustega.

Vana kuriaat-koosolekut ei kaotatud, vaid ta kõdunes uute korralduste tagajärjel; temale jääb lex curiata de imperio, kuid sel on ainult formaalne tähendus, sest magistraate valivad tsentuuriat-koosolekud. Selgelt paistab silma vana rahvakoosolekute tähtsuse kadumine juba sellest, et tsensori valimise puhul lex curiata de imperio asemele astub lex centuriata de potestate censoria.

Tume küsimus on kas ja kudas plebeid pääsesid kuriaisse. Niebuhr eitab seda absoluutselt. Mommsen arvab, et nad sinna pääsesid enne tsenturiaat-komiitsiate algust. Karlova arvab, et nad sinna pääsid üsna hilja. Kindel on, et hiljem sacra curionia on sacra publica, ja neist osa võitavad plebeid. Näib kindel olevat, et esimesed plebeitribuunid valiti kuriaisse korraldatud plebeide poolt.

3. Uus senat. - See koosneb patres conscripti, s.t. isandad ja plebeid. Vanadele funktsioonidele: auctoritas ja interregnum, tuleb juurde consilium'i funktsioon, s.t. nõuandmine magistraadile. See funktsioon kuulub tervele senatile, kuna interregnum ainult patriitsidele. Consiliumi juures on patriitsidel sõna ja hääleõigus, plebeidel ainult hääleõigus. Senati istungi kord: eesistuja magistraat teeb ettekannet ja kutsub senatoreid gens'ide korras oma arvamust avaldama; iga senator esitab lühidalt oma arvamust ja teeb ettepaneku või liitub eelkõneleja sententia-ga. Magistraat kogub ettepanekud ja paneb hääletusele. Hääletamine sünnib nii, et senatorid tõusevad ülesse ja astuvad ruumi paremale või pahemale poole; sellest siis ka plebeisenaatoride nimetus - pedarii. Kui senatorid ei nõua arutamist, siis algab kohe hääletamine. Senatuskonsulte, kus patriitsid ja plebeid arvult võrdsed, nimetakse perdiscussionem. Magistraturo kitsendused peatasid tema arenemise, kuna senati ja rahvakoosoleku tähtsus kasvab. Senat suundub valitsevaks koguks saamisele.

Magistraat võib nõu võtta arvamust ja ei kogu fapani lo- kati senati (kõrge kogu) otsust.

IX. peatükk. Pleebsi tribunaat.

1. Tribunaadi tekkimine.

Pleebis pääsid küll kodakondsusse, kuid magistraatuur jäi temale suletuks. Alalised sõjad mõjuvad kõige raskemalt pleebis, kes võlgadesse sattub. Patriitside võlanõudmiste puhul ei leia pleebis magistraadilt vajalikku kaitset. Patriitsid ei lase pleebisil osa saada äravõidetud maast - ager publicus, vaid okupeerib seda maad või võtab madala maksu eest (vectigal) rendile. Järgneb lahkumine ja soov uut linna asutada. Tüli laheneb tribunaadi asutamisega, kes pleebsi kaitseb civitas'e ja patriitside magistratuuri vastu. Kokkulepe patres'tega on kimitatud foedus'ega. Pleebis kindlustub mitte subordineeritud, vaid koordineeritud organisatsioonina.

2. Tribuuni võim.

Pleebsi organite peafunktsioon on kaitse, auxilium plebis: plebsi kaitse patriitside magistratuuri ja korra vastu, kes võivad oma võimuga organisatsiooni ja senatiga. Tribuunidel puudub suveräänsuse positiivne külg: veid ole imperium'i, ei auspicia'te õigust, ei administratiivset kompetentsi ega senati ja rahvakoosolekute kokkukutsumise õigust; ei välismärke ega magistraatide nime. Kuid neil on negatiivne funktsioon: intercessio, veto õigus. Nad võivad seisma panna ja tühistada konsulite käsud, dekreedid, senati otsused, seaduse esitised, valimised ja rahvakoosolekute kokkukutsumised ükskõik mil põhjusel. Veto teostub kas tribuuni enese algatusel või kodaniku kaebel (apellatio). Tribuun võib koguni anepteerida konsuleid ja määrata trahve ja kapi- taalseid karistusi (jus coercionis). Tribuunid on puutumatud, nende võim pole mitte potestas legitima nagu magistraatidel, vaid sakrosanktne nagu välissaadikul. Nende võim teostub ainult linnas: nad ei tohi lahkuda linnast ja nende maja peab ööd kui päevad avatud olema rahvale. Esialgul oli tribuune kaks, pärast kasvas 10-ni. Said õiguse triibuste korras rahvakoosolekuid pidada. Uuenevad nagu magistraadid, esitades nime plebsile. Trebosius'e plebitsiit määras, et tribuun pidi esitama kandidaate, kuni arv täis oli, seni ajani võisid puudu- vaid ise määrata. Tribuunid tegid oma abilisteks plebei- ediilid, kes pidid säilitama pleebis õigustesse puutu- ja uute puutumatute arvustatud plebsi vanude ja saantratsioonid tüülat allavõtmise ja Tarpeia kaigult.

vaad dokumente, kaitsta plebsi avalikkudel töödel, plebsi koosolekul olid süüdistajaiks trahvide määramisel; olid puutumatud ja valitakse plebsi koosolekul tribuunide juhatusel, *et saanud puutumatu ja kaitstud samade sarnaste asjadega (magistrat)*

3. Tribunaadi hinnang.

Tribuunide võim ja tähtsus kasvas üle kavatsitud piire, ta muutus vägevaks kahe klassi võrrutamise organiks. *Tegi niigi võimuke ja kaitstud samade sarnaste asjadega (magistrat)*

X. peatükk.

Kaheteistkümmne tahvli seadused.

1. Plebsi kahe sugune tendents ja traditsioon 12 tahvli seadustest.

Rooma poliitiline arenemine koondub võitluses kahe klassi vahel ja selle evolutsiooni liikumapanijaks organiks on tribunaat. - Tribuunide tegelus paistab vastoluline olevat: nimelt ühelt poolt on ta eraldamisele sihitud, teiselt poolt on ta sihitud kahe klassi ühtsulamisele ja võrrutamisele. See näiline vastolu on selletatav seega, et vastolus olevad sotsiaalsed ja poliitilised kesked ilmuvad alati seda kahekordset liikumist. Liitumise suuna aga saab ülekaalu. Nende kahe tendentsi kriisimomendi märgib XII tabelite seadus. Traditsiooniline XII tabelite ajalugu on järgmine: *peaasi on see, et*

Perentius Arsa 462 e.Kr. tegi ettepaneku valida 5-liikmeline magistratuur plebsi jaoks seadustekodeksi väljatöötamiseks, sihiga vabastada plebsi patriitside magistratuuri ja klassi omavolist. Oleks see ettepanek läbi läinud, siis oleks see tähendanud plebsi eraldumise suuna võitu. Kuid võitis teine tendents - kooskõla tendents, sest vastu võeti uuendatud ettepanek ühtlustamise suunas. Valiti 10 meest seaduste kirjutamise otstarbeks (455.a.). Kolm meest saadeti Kreekasse Soloni seadusi uurima. Nende tagasitulekul valiti plebeide nõusolekul 10 patriitsi seaduste koostamiseks ja linna valitsemiseks; kõik teised magistratuurid kaotati ning ka provokatsiooni õigus. Kümme meest koostasid 451.a. kümme seadustahvli. Siis uuendati kolleegium, liikmeks said nii patriitsid kui plebeid, see koostas teisel aastal veel 2 tahvli. Kuid kui kolmandal aastal kolleegium võimu käest ära ei andnud ja komitsiaid kokku ei kutsunud, siis setsessio teel tõsteti senati nõusolekul sõjariistus mässu ja kolleegium kukutati ja liikmeid karistati. Seadused ise võeti vastu tsentuuriat-koosole-

4) kõik loomatu tegelemisel nagu kuningas, tarquinianus, s.t. võimul neid kaevamistööd, kuid võimustajad taheldatud järeleand.

kul kas samal ajal või (vähemalt 2 tahvli) 449.a. konsulite Valerius'e ja Horatius'e ajal. *Arvatavasti 12. t. võitlus*

Seda ajaloolist kirjeldust arvustavad Pais ja Lambert. Pais arvab, et sarnast detsemvirati üldse pole valitud ja seadustekogu oli palju piiratum. XII tahvli seadused, nagu meie neid tunneme, on kogu norme ja redakstioone, mis ajajooksul ladestunud. Lambert arvab, et 12 tahvli seadused on ainult vanasõnade ja reeglite kogu, mis kogutud ühe juristi poolt 200 ümber e.Kr. ja nimelt Sextus Aelius Paetus'e, kelle Tripertita'se esimeses osas on XII t. seadused. - Pais'u ja Lamberti kriitika on laialdase vastukriitika väljakutsunud. Igatahes XII tahvli seaduste autentsus ja kõrge vanus on kimmitust leidnud. Need seadused vastavad emem talupoja ühis-konnale, kui merkantii-sele, milleks 200.a. ümber Room sai.

2. 12 tahvli tekst.

Seaduste kogu olevat 12 pronkstahvilil Foorumile välja pandud rostra ees; seal nad gallide retkel hävinenud. Meieni on jõudnud pärastise rekonstruktsiooni sisu. Renaissance'i ajast on puütud laialipaisatud tekstid järjekorras rekonstrueerida. Sel alal on tegutsenud Jac. Gothofredus (1653), Dirksen (1824), Schoell, Bruns. Gaius'e kommentaar on abiks olnud seaduste vastavasse tabelitesse paigutamisel. 12 tahvli seaduste keel pole just puht arhailist tüüpi, s.t. algupärane tekst on ajajooksul vabalt muudetud. Vormilt lihtsad ja selged. *graviduus, ja s.t. kogu, kaitstud ja kaitstud*

3. 12 tahvli seaduste hinnang.

Töö on antiiksete (Cicero) poolt suurt kiitust leidnud. Suurimad juristid klassikalisel ajal kommenteerivad korduvalt kodeksit. Cicero väidab, et nad sisaldavad totam civilem scientiam. Nüüdisaegsed juristid arvavad, et 12 tahvli on juba kultuurne seadusandlus ja annavad tunnistust rahva võrdlemisi kõrge kultuurist. *12. t. seadused, nagu kogu (s.t. kogu) võim, arvatakse ja aratijuse, prohem ja karimantijuse.*

4. Detsemviraalse kodeksi sisu.

Me tunneme ta peaaegu tervikuna. See kodeks haarab peamiselt eraõigust, kuigi mitte kõik maksvad tavad polnud kodifitseeritud. Ainult protsessi kohta, erilisel tema välispidise käigu ja täideviimise kohta on materjal täielik; siiski puuduvad kaks protsessi vormi: sacramentum ja iudicis postulatio. Rahva tähtsamad institutsioonid on ainult niipalju puudutatud, kui võrd neis muudatusi ettevõetud. Testamendist ja ta vormest ei kõnelda, kuid hoolikalt on reguleeritud pere saatus, *102*

Arvatavasti piduliku anti juures ja s.t. võimul neid kaevamistööd, kuid võimustajad taheldatud järeleand.

1) santsionaal kaarpanjate vahel nõuandite ja valjole jaganemist
2) sp. iare
3) juul juhul oletada põhimõtteliselt põhistruktuurija seotud print-
siptide ristiperiood, on aartuud 22-est.

juhtumil kui paterfamilias testamendita sureb. Reguleeritud on pärandi jagamine pärijate vahel - actio familiarie eriscundae. Kokkuvõttes: 12 tahvliit kujutavad meile primitiivse, mitte täieliku ja ebaorganilise seaduseandluse. Muistse kviriitliku õiguse rekonstrueerimine 12 tahvli seaduste põhjal on asjata katse.

Sotsiaalse ja tsiviilse ühetaoluse mõiste, vabaduse hoolas kaits, ja individuaalse autonoomia austamine on 12 tahvli seaduste suured jooned: karistuse suhtes mingit klasside vahetegemist, süütunnistamise otstarbel piinamine keelatud, ühinemisõiguse vabadus.

5. Detsenviraalse kodeksi ranvuslik iseloom.

Kuna legendi alusel enne 12 tahvli kokkuseadmist olid 3 meeta saadetud Kreekasse seadusi uurima, siis tekib küsimus: kuivõrt Kreeka seadused mõjutanud on 12 tahvli seadusi. Sellekohta arvab Bonifante, et otsida, kas see või teine määrus on Kreeka õigusest, on ainult intellektuaalne sport. Olemusliselt on 12 tahvli seadused puht Rooma iseloomuga, nii kollegiaalsuse printsiip veto õigusega magistratuuris, kui ka testament ja pärija nimetamine.

Kreeka õiguse mõjustus oli suur preetorisüsteemis ja vanade tsiviilsete instituutide kohandamisel uutele otstarveile.

XI. peatükk.

Kahe klassi võrrutamise ja vabariikliku korra haripunkt.

1. Konstitutsionaalne evolutsioon. Sõjaväe tribuunid ja ius connubii. -

Rooma konstitutsiooni arenemine on seotud patriitside ja plebeide võitlusega, milles tribuunid eesvedajaks olid. Poliitiliselt on selle võitluse tagajärjeks - mõlema klassi võrrutamine ja magistradi suveräänuse vormiline üleminek rahvale (valimise põhimõte), konstitutsionaalselt - magistratuuri paljunemine ja nõrgestamine ja senati võimsuse tõus; juriidiliselt - avaliku ja eraõiguse eristumine ja teokraatliku iseloomu kaotus neis. -

Traditsiooniline kujutus sellest võitlusest on järgmine: detsenviride langemise järelle püüdsid tribuunid kõigest jõust kaotada sotsiaalseid vahesid, mis loodud abiellumise keeluga patriitside ja plebeide vahel ja patriitside eesõigusega magistratuurile. 445 e.Kr. lex Canuleia'ga lubati connubium kahe klassi liikmete vahel. Selleks tuli kasutada secessio't. Konsuli amet polnud

1) vaid ta figureerib senati poolt esitatud tuletava koostöösena; 13
2) teinud puht alul vajaliku järele magistradi äranägemisel, kuid kui magistratuuri loomuga puht teada ja sõi kaarta rajant.
- 23 -

plebeidele saadav, kuid pika võitluse järel loodi sõjatribuuni amet konsulaarse võimuga, ja see amet oli ka plebeidele lahti. Kuid seda ametit ei mõeldud jäädavana, nii et tihti juhtus, et magistratuur ainult patriitsidest koosnes. Praefectus urbi amet kadus, kui õiged magistradid.

Sõjatribuunid teostasid konsulite võimu, kuid vähe- mate privileegiumide ja välishiilgusega. Neil polev konsulares'te aukraadi, sõna ja hääle õigust senatis, pole õigust purpurselle toogale, õigust järeltulijat nimetada. Nad olid enne magistradi esindajad (kui õiged magistradid).

2. Tsensorid. - Patriitside ja plebeide võitluse järgmise tulemusena oli tsensorite sisseseadmine. Patriitsid tahtes kas või osaltki päästa ainuõigust riigi juhtimises, võtsid konsulilt tseensuse õigust/õig toimetuse ära, s.t. kodanikkude ja nende varanduse nimestiku koostamise, mis tseensori kätte usaldati; temale kuulus ka avaliku maa valitsemine. Rahanduse valitsemine usaldati kvestorile. Tseensoreid oli 2, nagu konsuleid, 5 a. peale või 4 a. Lex Lemilia määras, et ta ainult esimesed 18 kuud ametisse on. Esialgu oli selle ameti tähtsus, kuid aja- jooksul omandas suure tähtsuse, sest kodaniku au, väarikus ja kodanlik olemasolu rippus ära tseensorist. Juba konsulid võisid keelduda kandidatuuri lubamast, kes tükkis au- ametile, preester võis kodaniku tribunaali ette mitte las- ta, tekitab infamia mõiste. Tseensor võis äga väheväärili- si isikuid sõjaväkke mitte arvata ja sellega kaotas ko- danik jus suffragii ja jus honorum, s.t. poliitilised õi- gused. Kuna linna triibustesse vabakslastuid ja alamast kihist isikuid võeti, siis võis tseensor kodaniku au sel- teel riivata, et arvas isiku maatriibusest linna trii- busse, või ka üldse triibusest väljajätta. Veel rohkem kasvas tseensori mõju, kui ta plebescitum Cvinium'i põh- jal õiguse sai senatorisi nimetada 4 a-ks. Tseensoril oli regimen morum - järevalve kodanikkude üle; ta võis ko- daniku nime taha nota't teha, kui kodanik korra vastu eksinud. Tseensoril polnud muid piire, kui et pidi oma- samme põhjendama ja mõtlemate tseensorite nõusolek. Taga- järjed olid ajutised kuni järgmise tseensuseni. Regimen morum andis tseensorile suurima tähtsuse, ainult eks- konsulid pääsid tseensoriteks; neid maeti purpurses röi- vas nagu kuningat; tõelisi poliitilisi funktsioone tal ei ole. Tseensor seisab väljaspool tribuuni intercessio't.

3. Magistratuuri jagamine kahe klassi vahel.

Sõjatribunaat konsulaarvõimuga oli mõõduv kompro- miss ning aastast aastasse vaieldav. Esimeseks plebsi

1) Linnas, ja 2) välistes linnades, kus on rohkem asustust
minutati (guarantia urbana) ja tavaliselt saadetakse ühele, et ka
3) olgugi, et see valitavus on ainult püüatav, s.t. konsul
peab saama nõutavate peab kaitatama rahva heas-
kättamiseks, - 24 -

poolt saavutatud püsiv magistrat oli quaestor 421.a. e.
Kr. tõsteti quaestorite arv neljani ja plebsile sai amet
kättesaadavaks. Amet sai valitavaks ja sellega omandas
magistratuuri iseloomu, honor. Võitlus kahe klassi vahel
jätkus. Kasutades kollegiaalsust ja aastasust, reserviti
üks koht või üks aasta patriitsidele, teine plebeidele.
Lex Licinia Sextiae määras 367 e.Kr., et ükski kodanik
ei tohi pidada üle 500 juugeri avalikku maad ega pidada
avalikel karjamaadel üle 100 suure ja 500 väikese looma
ja et üks konsulitest pidi olema plebei. Usutav on, et
pääsmine konsuliks avas plebeidele tee tsensori ja dik-
tatuuri ametile. - 3) rahvas nimisid tsensoreid ager publicus
valitavaks määratakse praetori poolt.

4. Praetor, kurul - ediilid, preesterkonnad.
Kui konsulid amet plebsile kättesaadavaks sai, siis
eraldati kohtuvalitsemine erimagistraadile praetoriile.
Selle põhjuseks oli patriitside püüd osa võimu ainult
enda käes pidada ja, teiseks, elu arenemisega oli kohtu-
asjandus nii laialiseks muutunud, et pealaliselt sõja-
retkeil viibiv konsul ei jõudnud asjaga toime tulla. Prae-
tor on konsul collega minor, ta autoriteet on madalam
ehkki tema kompetentsid palju laialdasemad. Ta esitab
konsulit linnas, kutsub kokku senati ja rahvakoosoleku.
Kohtuasjandus on täitsa tema käes; teda hüütakse prae-
tor urbanus. Konsulid kätte jääb ainult vabatahtlik juris-
diktsioon: adoptatsioon, emantsipatsioon, manumissio. 337 e.
Kr. oli esimene praetor - plebei.

Samal ajal seati sisse paralleelselt plebeide edii-
liledele kurul - ediilid, kelleks esialgul ainult patriitsid
olid. Hiljem valiti vaheldamisi aastaks plebeid, teiseks
patriitsid. Vähehaaval kolleegiumid liitsid omi ülesan-
deid, mille läbi plebei ediiilid tunduvad ühendusi. Edii-
lide kompetentsi kuuluvad: poliitsei ülesanded, loomade
ja orjade müügis puutuv jurisdiktsioon, valve ühin-
gute järele, linna varustus ja tarbainete hinnad; avalik-
kude mängude korraldamine jne.

Ka preestri kohti, mis poliitilise loomuga, saavu-
tasid plebeid lex Licinia põhjal, nii oli 254 a.e.Kr.
üks plebei ülempontifex. ja ta on curio maximus ja 209 e.
Kr. plebeid preestri ameti ja tsensoreid, mis plebeid ei ole.

5. Kahe klassi võitluse lõpp. Tulemuste hinnang.
Võitluse lõppu ühendakse teise puunia sõjaga, tu-
lemuseks ühetaolise sisseseadmine kahe klassi vahel.
Ametid kahe klassi vahel on ärajagatud kollegiaalsuse
alusel. Patriitside ainuvalitavust pole vormiliselt ku-
nagi kaotatud, kuid tegelikult see printsip täitsa
kaotanud tähtsuse; patriitsidel jäi ainult eesõigus.
3) Plebeid loomus muutus, oli hõlpsa kättesaadav patriitsidele, s.t. plebeid
sai ka plebeid; et valitavuse asemel mitte ager, et laenu patriitsidele
arvul, ja plebeid ediiilid kolleegiumid liitsid vahelhaaval omi ülesanded, mille tagajärg
plebeid iustituti - kõiki ediiile hüiti in. curatores urbis, ornare auctoritate
salernam.

1) Valitavaks muutusid ka väiksemad ametid, nagu: tresviri
nocturni (öövald), capitales (vanade valvurid), vigiles
surnamütluse täideviijad jne. Valitavaks ka kohtukollegium

interrex'i peale, princeps senatus, rex sacrificuluse
ametiks.

Võitluse poliitiliseks tulemuseks on liikumine
rahva suveräänsuse ja demokraatia poole. Plebs on lõpetan-
ud magistradi endise ülevõimu rahva üle: magistradi
õigust nimetada järeltulijat muudegi, rahvas valis ma-
gistraate, ta võis esitada ise kandidaate. Kuid magist-
raat hoiab alal osalt su, osalt jäänused endisest nimeta-
misõigusest: juhatab koosolekut ja kuulutab välja valitu
(renuntiatio), juhatab valimistalitust ja võtab vastu või
lükab tagasi kandidatuuri. Valitavuse printsip viiakse
läbi ametite kohta, millede juures nimetamine ei sobi;
valitakse: quaestor, sõjatribuun. Mittevalitav amet prae-
fectus urbi kaob, kuid ilmub jälle keiserrigi alul.

Rahva valimisõiguse mõjustus avaldub erakorraliste
magistraatide loomises, mis korralistelt magistratidelt
ära võtab suurt osa kompetentsist. Kuid roomlased ise ko-
gesid valitavuse printsipi ainumaksuse kahjulikkust:
sõjaväes, finantsalal, poliitseis.

Kahe klassi võitluse sihi taotlemisel võrrutada
klasse jõuti mööda sihis, sest plebs sai eesõigustatud
seisukorra: võisid valida mõlemad konsulid ja tsensore.
Lex Ogurnia määras, et ajuuride kolleegiumis plebeil on
õigus enamusele. Tribuun ja plebei-ediilid võisid olla ainult
plebei; kui neid ameteid tahtis pidada patriits, siis pi-
ti ta muutuma plebeiks. Tribuun näis omandanud olevat ius
auspiciozum ja ius referendi senatiga, s.t. senatit kokku
kutsuda ja senatiotsust esile kutsuda. Lex Hortensia an-
dis tribuunile võimaluse seadusi esitada. Patriitsiaat
muutub kinniseks kastiks, kes esitab gens'e, kuna plebs
areneb uute kogukondade juurdetulemisega. Patriitside õi-
gus teatud ametitele muutub nagu privileegiumiks. Tribuun
kaotab oma ajaloolise tähtsuse, tema ülesandeks saab hoi-
da magistratide senati kuuluses, kasutades oma karista-
miskompetentsi (crimen maiestatis). Ametiastmes on tri-
buun allpool plebsi ediiile. Patriitside eesõigus seisab
selles, et nad vähearvulisi gens'e senatis esindavad.

6. Rahvakoosolekute konstitutsioon.
Demokraatlik arenemine peegeldub ka rahvakoosoleku-
te uutes kujudes. Tsensuraat-komiitsiate kõrvale tekki-
vad comitia tributa, mis pole tsensusele rajatud. Uues
rahvakoosolekus on rahvas jaotatud tribustesse, mis koos-
tuvad maaomanikest (tribules). Kes pole maaomanikud,
nimetatakse aerarii - maksuandjad Appius Claudius 312
e.Kr. jagas aerarii'd mitmesugustesse triibustesse.
3) Tribuunidele anta tähts mõel ülesannet määratavate erivalvurite eest
kõrvalt võetavate ja tasi nende loomule võrvalt ülesandet.

*) maadale võrdne arv tseenturiaatide ja plebsi klassi s.t. 2 - üks iunior ja kaks unior - igane klassi igas triibus.
*) s.t. palutakse jumalate soodustamist ja heakskiitu tehtavate otsuste.

304.a. piirasid tseenturiaatide (mittemaaomanikke) nelja linna triibusse, kuid sellest ajast kõigil kodanikel on õigus osa võtta rahvakoosolekuist ja hääletada ja sõjaväes teenida. Comitia tributa valib alamaid ametnikke. Seadusandlik võim on võrdne tseenturiaat-komitiale, kuid kohtumõistmine on piiratud rahatrahvide määramisega. Apellatsioon kapitaalsete trahvide puhul kuulub tseenturiaat-komitiale.

220.a. reformiti ka tseenturiaat-komitiaid, kuid reformi iseloom on tume. Näib, et tseenturiaatide tösteti 350 ja igasse triibusse arvati 10 tseenturiaatide peale selle veel 18 ratsanikku ja 5 relvadeta tseenturiaatide; viimaste hulka kuuluvad muud proletariid (eiinidagi-omajad), kuna Appius Claudius aerarii ja adsidui kõigisse tseenturiaatide paigutas. 220.a. reformi eesmärke paistab mitu olevat: reform on iseloomult demokraatlik, sest nüüdsest peale on iga klassis võrdne arv tseenturiaatide ja igal tseenturiaatil üks hääl; paistab aga, et taheti vähendada magistraadi võimu tseenturiaatide koostamisel.

Patriitside ratsatsenturiaatid said (sex suffragia) hääletamise privileegiumi. Plebsi triibuste konsiiliumid, tribuunide poolt kokkukutsutavad ja tema juhatusel, said tõeliseks seadusandlikuks koguks. See oleval sündinud kolme seadusega: Lex Valeria Horatia 449, Lex Publilia 339, lex Hortensia 289-286.

Uus kogu tuleb magistraadi algatusel kokku lahtise taeva all linnas. Comitia curiata peetakse ikka seespool linna müüri; comitia tseenturiaata - ikka väljaspool linna. Tribuut comitia ja plebsi tribuut konsiilium kutsutakse kokku nii linnas, kui väljas. Enne rahvakoosoleku kokkukutsumist toimetatakse auspiciad; plebsi koosolekul seda ei ole. Magistraat teatab koosolekust kolm nädalat (trinundinum) ette; selle aja jooksul võib seaduse üle vaielda in contione ja kandidaat võib enda kassuks kihutustööd teha. - Koosolekut juhatab magistraat. Rahvas asetub vastavasse korda. Seatakse valve hääletamise ajaks ja püstitakse lipp Kapitoliumi'i. Hääletamine vanas vormis: suusõnaliselt rogator'ile; hiljem - kirjalikult, nn.leges tabellariae. Koosolek lõpeb renuntiatio'ga, s.t. tulemuse suusõnalise teatamisega.

7. Rahva koosoleku uus võim magistratuuri valimises ja seadusandluses.

Alguses oli kandidaatide vastuvõtt või tagasilükkamine täitsa magistraadi käes. Riigi põhikorraldused ja tava seadsid muidugi teatud nõudmisi kandidaadi

*) tal linna, nimega plebsi triibus peaval linnas arvati talivaldaval kaad tava-

*) vast ka neile pojale - väime maa- ja kaitse claudiusi, 15
*) pidi alustama kvestuuri, et hõlguks suuta pretuuri ja kon-
sulatuuri korraldused.

kohta; hiljem tulid seaduslikud kitsendused. Kandidaat peab muidugi kodanik olema, mõnikord plebei või patriits. Vabalt sündinud (ingenuus); täieliku kodaniku õigusega. - Lex Villia 180 e.Kr. määras kindlaks ametite redeli ja kaheaastase vaheaja ametite vahel.

Vabariigi ajal korraldused ametite kuhjamise, korramise ja järjekorra suhtes. Rex sacrorum ei võinud kandidaate; pontifex maximus võis. 332.a. keelati kahte korralist ametit pidada, võis kahte erakorralist või korralist ja erakorralist pidada. - IV saj. keelati sama ametit enne 10 aasta möödumist pidada; tseenturiaatideks ei võinud üldse teist korda olla; hiljem laiendati see konsulite peale. - Lex Villia 180 e.Kr. määras kindlaks ametite redeli ja kaheaastase vaheaja ametite vahel. Ametile kandideerida võis mitte, kui 10 a. sõjaväeteenistust on täidetud. Vanuspiiride kohta ilmusid Sulla'lt kindlad määrad. - kvintor 30a, praetor 40a, konsul 42a.

Nende korraldustega sai magistraadi vabadus märksa kitsendatud, kuid siiski jäi temale sel alal palju ütelda: kahtluse korral kandidaadi omaduste kohta otsustab magistraat, samuti kõrvaldab infamis'it. Kõrvaldamise põhjuseiks oli: korrupsioon ja ebavõtted valimistel.

Kandidaatide nimestiku seab kokku konsul senati nõusolekul. Interrex esitab ainult ühte nimestikku.

Kokkuvõtte: magistraadi nimetamine muutub rahva poolt valimiseks. -

Komiitsiate mõjustus arenes ka seadusandluses. Komiitsiate võim annab end tunda poliitiliselt (otsustas esimene puuniasõja); provocatio viis komiitsia kõrgema kriminaalkohtuvõimule välja. Sellekohased seadused: lex Valeria 509 e.Kr. lubas apelleerida rahvakoosolekule kapitaalsete karistuste puhul. Lex Aternia Tarpeia - apellatsioon trahvide puhul, mis ületavad teatud määra. Lex Valeria Horatia keelab provokatsiooni vaba magistraadi valimist või vähemalt korralise magistraadi valimist. - Igatahes 12 tahvli seaduse järele on tseenturiaat-komiitsiatel ainukompetents kapitaalsete süüdinõistmiste jaoks. - Seadustega ajaloolisel ajastul laiendati provokatsiooni õigust ka väljaspool linna. Sel ajal kahe klassi võitluse tagajärjel valmis Rooma üldine põhikord. Sotsiaalne küsimus lahendati mitte nii palju Liciniuse seadusega, mis piiras avaliku maa okupeerimist, kui sellega, et juurde võidetud maad anti pärisomandiks, asutades uusi triibuseid, ja vae- seist kodanikest asutati piirimaadel kolooniaid. -

*) ja rakendati sotsiaalne magistraatidele üle ülevõtmise eest

8. Senat ja selle uus võim.

Pleebsti pääsemine riigi magistratuuridele mõjutas ka senati koosseisu; kujunes patriitsilis-plebeiline senat, olgugi et plebeid olid ilma sõnaõigusest ja hüüdnimega conscripti või pedarii. Ovinius'e plebistsiit andis senati koostamise tsensorile kohustusega uti optimum quemque in senatum legerent; senatisse pääsemist seotakse ametikandmisega ja senatis endas pannakse rõhku ametiredelile. Ametiredeli järelle kusib eesistuja senatori arvamust; kõige esmalt eksensorilt, siis exconsul'ilt, siis eksproetorit, kuruulset ja plebeilist ediili, ekstriibuuni ja ekskvestorit. Lex Atinia lasi senatisse ekstriibuune, Sulla - ekskvestorit. Eksametnikud, kel on õigus senatisse pääseda, võivad veel senati nimestikku võtmist senatisse minna ja oma arvanust avaldada (dicere sententiam). Nii koosneb senat: senaatorist ja "quibusve in senatu sententiam dicere licet"; viimaseid võib senatist väljajätta ainult samal põhjusel, mil senatorit võib maha kustutada nimestikust, s.t. ignominia märkusega.

Kõigil magistratuuridel on õigus senatis ja päevakorrapunktide kohta kõnelda, kuid puudub jus sententiam dicende ja hääletamisõigus. Senatusconsultum, mis kansev pole vormi puudusel või magistraadid intercessio tagajärjel, hüütakse senatus auctoritas (mitte patrum auctoritas).

Vabariigi valitsemine seisab senati käes, olgugi et suveräänsus on rahval ja komiitsiad on kõikvõimsad. Senati "auctoritas" kaob Lex Puplilia ja Lex Maenia tõttu. Esimene määras, et auctoritas käis enne tsenturiaat-komiitsia otsust seadusandluse alal. Teine määras seda sama valimiste suhtes. Senati võim kasvab nii, et magistraadid on sunnitud senatilt igas tähtsamas asjas nõu küsima ja selle järele käima. Poliitiline juhtimine läks senatile. Senat arutab seaduseelnõusid, kuulutab sõda, rahu, sõlmib lepinguid; valitseb rahandust jne. Väejuhil on abiks 10 senaatorist komisjon; ta peab sellele aru andma ja ei tohi selle loata sõjaväljalt lahkuda.

Võhema õnnega katsus senat võimu usurpeerida ka rahva suhtes. Senat arutab rahvakoosolekule esildatavaid seadusi, võtab endale õiguse seadusi tõlgendada, laiendada, kasseerida vormipüüdeil, vabastada seadusele alistumisest ja eriti seaduslikkudest tähtpäevadest. Viimasest sündis pronagistratuur, s.t. imperium militiae

+) kuna magstr. jäid ainult valitsemise puudusel...
+) maaal võideti rahva saaduse kultuuri ja sakraalõiguse...
+) senaatorite, kõrgem koostamiskomitee...
+) senaatorite, kõrgem koostamiskomitee...
+) senaatorite, kõrgem koostamiskomitee...

vaietas ja vai detas, et komiitsiad 29...
pikendamise. - Lex Cornelia a.67 e.Kr. püüdis asjata rahvaõigusi endistada.

Senaatorite eri välismärgiks on laticlavus (punase äärega tooga). Lex Claudia pani aluse senaatorite seisusele; senaatorid ega nende lapsed ei võinud kaubalae või omada ja rendile võtta vectigalia publica.

Vastukaaluks rahva suveräänsusele oli senat ja väljendus "Senatus populusque Romanus" väljendab täitsa Rooma põhikorda.

XII. peatükk.
Kviriitliku õiguse alused, allikad ja tõlgendajad.

1. Ius quiritium ja selle põhiiseloомуjooned.

Antiikse roomaõiguse iseloomulikuks jooneks on era ja avaliku õiguse paralleelism. See oleneb Rooma ühiskonna korraldusest. Pere, mille ümber koondub era õigus, on civitas'ega identne organism. Ius publicumi ja ius privatum'i eristamine oli alul ainult erisfääride, mitte aga oluliselt eriasjade eristamine. Civitas'e kujunemisega omandab familia eetilise ja majandusliku tähtsuse ja civitas sotsiaalse ja poliitilise.

Ius quiritium ilmestab veel oma struktuuris ja väliseis vormes samu jooni nii avaliku kui eraõiguse väljal. Selle ürgmelise uniformsuse näitavad mõned õiguseharud, mis meile on oluliselt avalikud, kuna antiiksel ajal jagunesid avaliku ja eraõiguse osadeks.

Säärane oli ius sacrum. Sakraalseid toiminguid on nii era kui avalikus sfääris. Vanal ajal oli aga poliitiline organism ka religioosne, nii pere kui riik. Pleebsti mõju vähendas institutsioonide sakraalset iseloomu. Magistratuuri sakraalne iseloom põhjustas ka ristiusuliste vaenuliku meeoleolu riigi ja magistratuuri vastu.

Nii jaotatakse ka karistusõigust: avalikuks süüteks - riigi haavamine; erasüüteks - sugukonna haavamine. Hiljem riik korra ja rahu kaitsmiseks laiendab oma tegevuse piirkonda ja muudab karistusõiguse mõiste ja ülesanded. Kuid veel Justinianuse õiguses on mitmed süüteod eriseloomuga, mida meie peame avalikeks.

Erakaristusõiguse ajalool on eriline tähtsus sellepolest, et see haru on obligatsiooni õiguse geneesiks ja suurima väärtusega aineks funktsioonide muundumise uurimisel õiguse elus.

Muistse õiguse nimeks on ius quiritium - need on kõige arhailisemad institutsioonid. Ajaloolisel ajastul tarvitatakse nimetus "ius civile"; sellega tähendatakse ius quiritiumi terminis, et tähtsaks muutis eraõiguse arengumist ja läbiteatamist esimeste juristide tõlgendamise kaudu.

1) Kes on tava epelli, 2. õiguse klanoratio ajajärgu kõige iseloomuomaduse väljenduseks ja võib-aktide sümboliks.

- 30 -

ära muistse eraõiguse arendamist ja läbitöötamist esimes te juristide tõlgendamise kaudu. Nende õiguse vormidele vastandiks on ius honorarium - preetori loodud õigus!

Jus quiritiumi iseloomustavad äärmine formalism, sümbolised aktid, suulikus, tunnustajate tähtsus; puudub kirjalikkus (dokumendid). Teine eraõiguse iseloomujoon on esinduse puudumine; on keelatud omandada või kohustuda otseselt perekonnale võõraste isikute kaudu. See on seletatav pere kinnisusega.

Muistse aja eraõigust ei saa teha otseselt 12 tahvli seaduste järele, sest tema normid pole seoses omavahel ja on erandliku loomuga. Need normid on moribus constitutum; instituudid on tekkinud olin, muidu.

Antiikse õiguse rekonstrueerimiseks peame otsesid teateid kasutama, mis rooma juristid, eriti Gaius, meile on säilitanud; peame kasutama induktsiooni ja naturalistliku meetodi kriteeriume.

Selle kõrval võib kasutada 12 tahvli seadusi, et nende iseloomu tundma õppida. Hb/M. Alltoot & ent tabul 12/2. jagatakse.

2. Muistne tsiviilprotsess - legis actiones.

Iseloomulik primitiivse riigile vorm, milles ta tungib kohtumõistmisesse - iurisdictio. Tsiviilprotsess on vabatahtlik ja eraiseloomuga algusest kuni otsuse täidesaatmiseni. Mõõdus tuhat ja rohkem aastaid enne kui protsess läks avaliku võimu ja magistraadi kätte. Riik võtab kohtufunktsiooni oma kätte rahu muvides. Riik nõuab, et käsitsi kokku ei mindaks; kirjutab kompositsiooni ette kättemaksu asemel, käseb pöörata vahemehe poole varanduslikkude tülide õiendamiseks. Riik käseb, et paterfamilias'ed tüli korral pöörduksid magistraadi poole, in ius: nõudja (actor) peab vastase sinna kaasa tooma ja võib selleks jõudu tarvitada (agere); kostja peab kaasa tulema (convenire), kui ta ei muretse käemeest, vindex'it, kes kindlustab kostja ilmumist tähtpäevaks. Kui vaidlust ei tekki (kostja tunnustab ülesse; ei ilmu jne.), siis saab nõudja oma õiguse tunnustamise in iure, ja peab ise hoolitsema otsuse täidesaatmise eest. Kui nõudja loobub nõudmisest, siis lõpeb asi jäädavalt rahuleppega (pactum). Kui aga tekib vaidlus, siis magistraat ei otsusta ise asja, vaid pooled peavad valima kohtuniku ja kohustuvad alistuma selle otsusele. Nii jaguneb protsess kahte ossa: 1) in iure - magistraadi ees, kes ius dicit; 2) in iudicio - era kohtuniku ees, kes õigust rakendab ja kohtumõistmise osa teostab. -

x) ent kultuuris ajatus jäid val alale ainult fidele viimimene lusega.

17

- 31 -

See korraldus olevat pärit Servius Tullius'elt, ja selles tuleb näha riigi tagasihoidliku sammu kohtumõistmise oma-peale-võtmise suunas.

Rooma protsessi arenemises eristakse 3 süsteemi:

1. legis actiones: } (leid 2. ja 3. tahval publia õiguse prof. ümri jagatuse 2-t staadiumi)
2. formulae
3. extraordinaria cognitio.

Primitiivsem on legis actiones, sest magistraat mitte ainult ei mõista kohut, vaid ei anna ka kohtupidamise instruksiooni. Selle süsteemi juures pidi täpselt sakraalseist ja sümbolseist vormest esimeses stadiumis kinni pidama; nad on seadusega määratud või seaduse sõnade järele korraldatud. -

degi actiones Neid on viis: protsessi ümber pööratav vandes

1. legis actio sacramenti või sacramento,
2. per iudicis arbitrive postulationem,
3. per conditionem,
4. per manus injectionem,
5. per pignoris capionem.

Manus injectio ja pignoris capio - on primitiivsemad; tulevad neelde erakaitseajajärku? Nõudja, kes väidab oma õigust, avaldab seda pidulikult kostja ees, lõpetades, et kui ta kostjalt rahuldust ei saa, ob eam rem ego tibi manum inicio; siinjuures puudutab ta kostja keha: aliquam partem corporis eius predebat. Kostja ei või manus iniectio't tagasi tõrjuda (manum sibi depellere), vaid peab leidma vindex't, kes enese peale protsessi võtab (kui kaotab, siis maksab kahekordse summa), või peab järgnema nõudja majja, kus ta ahelaisse pannakse. Ümber, mõnel juhul

Ajaloolisel ajastul oli manus iniectio lubatud:

1. kohtuotsuse täidesaatmiseks, peamiselt.
2. lex Publilia - kui võrgnik oma käemehele (sponsio puhul) kuue kuu jooksul ära ei maksa,
3. selle vastu tarvitada, kes nõuab kaaskämehele rohkem, kui tema osa peale langeb.

Kaks viinast juhtu nimetatakse - manus inicio pro iudicato. Teised kujud - m. i. pura, siin võib kostja eneselt manus iniectio kõrvaldada (manum sibi depellere) ja toimida ilma vindex'ita. Nii võis lex turia testamentaria põhjal ülesastuda legataari vastu, kes üle 1000 assi sai. Lex Vallia muutis kõik manus iniectioes "pura'deks" (väljaarvatud p. 1 ja 2).

Pignoris capio sisaldab nõudja õiguse võtta omale võlgniku mõni asi, kui võlgnik teda pole rahuldanud. Kä-

x) m. i. pole muudkui menetlus, millega on korraldatud kohtumõistmise vahel võitlus oma õiguste eest.
d) kohtuotsus ja käemehe poolt määratud.

Pignoris capio

mis laure jätk keix on avaleen või sakraale relomuzje

sitatav mõnel erijuhusel: sõdur palgajagaja vastu, kui see ei maksa palka; ratsanikul rahajagaja vastu hobuse ostmiseks või moona omandamiseks; ohvrilooma müümisel mittemaksnud ostja kohta; kes on andnud üürile veise teatades, et saadav raha tahab ohvriks tuua; publikaan ehk riigimaksu rentnik maksuõlgniku vastu.

1) Üldiseks legis actio'ks ajaloo päevil on aga l.a. sacramento. See on vorm, kus riik tõepoolest vahele astub kihlveo kaudu ja toimetus algab religioosse kaitse all. Pooled lähevad magistraadi ette ja kutsuvad teineteist kihlveole kindlaks määratud summa peale, mis on 50 või 500 assi, selle järele, kas tüli 1000 assist suurem või vähem. Vabadusprotsessis - 50 assi. Määratud kohtunik mõistis ainult kaudselt kohut, otsustades kes on kihlveo võitnud või kaotanud: utrius sacramentum iustum, utrius iniustum esset. Sacramentumiks nimetati sellepärast, et vanal ajal raha makseti preestritele ja läks ohverdandiseks. Hiljem läks raha riigikassasse. Protsessi kõik järgmine: vaieldav valiasvara toodi in iure preetori ette; kui seda võinata teha, siis pooled ja magistraat läksid kohale; Rooma linnas toodi osa asjast preetori ette. Nõudja hoidis festuca't (piik) ja võttis vaieldava asja kätte, üteldes: "Mina deklareerin, et see asi on kviriitide õiguse järele oma aluses minu, ja nagu olen sulle deklareerinud, panen peale vindicta." Kostja toimub nagu nõudja, s.o. seab vastu contravindicatio. Selle järele teesklesid pooled käsitsi kokkuminekut, kuid magistraat takistab võitlust. Preetor käseb mõlemail pooltel vabastada vaidlusest. Siis järgnesid vastastikku väljakutsed: /Quando tu iniuria vindicavisti, quinquaginta aeris sacramento te provoco"; vastane: et egote. Siis anti vaieldav asi ühele pooltest protsessi kestvuseks; valdusesse saaja pidi kindlustama asja ja vilja tagasiandmist. Siis nimetati kohtunik; varem al ajal kohe, hiljem lex Pinaria põhjal 30 päeva pärast.

2) Legis actio per iudicis arbitrive postulationem sellest on teada ainult vorm, mil viisil pooled palusid kohtuniku määrämist. Käsitamise ala tüme.

3) Legis actio per conditionem - sesseseatud lex Sillia'ga rahaliste kohustuste kohta; lex Calpurnia laiendav kõigi kohustuste jaoks määratud sarnete kohta vaba pidulikkusest. Nõudja kutsus (condicere) kostjat 30 päeva jooksul magistraadi juurde kohtuniku saamiseks. -

Toimetus (menetlus) in iure lõppes litiscontestatio'

4) jantavalt või atavalt, et mis nõudja kohtuniku kohalolekust.

x) alles erand, mis e kirjutawul kõrvi uolus talle ette tõendite
kõrvalduse rügelid ja formaalset kaitset.
x) tõelst atavalt legis actio sacramento juures palumise. 18

ga, kus pooled vandusid, et alistuvad valitud kohtuniku otsusele. Litiscontestatio'ga määratakse tulevase protsessi piirid ja selle järele kustust endine juriidiline vahekorid; kui protsessi ei jätkatud, siis kustust protsessi ipso iure, reegli järele: "bis de eadem re agi non potest".

Toimetus in iudicio algab tunnistajate, kes litiscontestatio juures viibisid, juuresolekul; pooled toovad kohtunikule ette alused ja tõendused. Tõendused olid tunnistajate (testes) üteldused. Dokumendid alles hiljemal ajastul. Tõenduseks oli ka vanne. Tõenduste hindamises on kohtunik vaba. Protsess lõpeb kohtuniku "sententia'ga", mis sisaldas pronuntiatio't, mitte condemnatio't. Kohtu magistraadiks olid peale kuningate konsulid, kuid viimaselt võeti vaidlusprotsess ära ning anti linna ja peregrinide preetorile ja kuruul edilidele. Prefekturidesse (linnadesse ja nende kondiistesse), mida moodustasid ci-ves sine suffragio, saadab preetor oma aseniku praefecti jure dicundo. Kohtunik või arbiter on alul üks. Kui protsess oli kiire iseloomuga, siis recuperator, kes muidu õiendas roomlaste ja välismaalaste protsesse; neid määras magistraat liisuga; kuna harilikult nõudja paneb kohtuniku ette ja kostja nõustub või lükkab tagasi, niikaua kui kokku leppivad.

Riigi poolt sisseseatud alalised kohtunikkuude kolleegiumid: 1) centurvirii, 2) decenviri stilitibus iudicantis. Kompetents täpsalt teadmata, kuid arvatavasti: esimene - parandusasjades, teine - vabadusküsimustes. Esindus in iure lubamata (on erijuhused), in iudicio cognitor. Mingit sundabinõu otsuse täitmiseks polnud, seda kindlustati tagatistega. Kui kostja ei täitnud otsust, siis nõudja vallutas teda 30 päeva möödumisel ja pärast 60 päevalist ahelais olemist ja kolmekordset turule viimist võis kreditor teda äratappa või orjasse müüa trans Tiberin, sest ükski kodanik ei võinud orjaks saada oma maa-alal.

3. Protsessuaalsed normid XII tahvlis võtavad oma alla 3 esimest tahvli. Deskirjad on neis valjud, kuid siiski pehmenad kui eelkäival ajal.

4. Isikuõigus. Perekorraldus ius quiritium'i süsteemi järgi.

Isiku õigusvõimelisuse tingimused on:
1. Status libertatis - vabadus, probleema vaba
2. Status civitatis - kodanikuse olemine, mis tähendab, et kui kodanik arvatakse 25-6.
3) Otsuse täitmisvõime menetlus on teinult erandilise ja munitaxie isiku, mitte vabariigi vastu.

1) sest ta ei saanud isanda loobumises võimust orja üle ja tõrjuda, mis varandus võimust tehes, oli manus. Selle tagajärjel muutus orjast vabaks, omal õigusvõime täielikult ja ta ei võinud enam kaotada. - 34 -

2. Status civitatis - Rooma kodanik olema, 3. status familiae - ainult pereisa oli eraõigusvõimeline.

Roomlased eristasid õigusvõimet perekonna õiguste suhtes - ius connubii, ja varandusõiguste suhtes - ius commercii.

1) Status libertatis'e järele: vabad ja orjad (servi). Ori pole subjekt, vaid objekt. Nende vahel pole abielu, vaid contubernium - loomulik ühendus. Orjus on pärit primitiivsest ühiskonnast. Rooma juristid tunnistasid, et orjus on positiivse õiguse loodud, kuna naturalil iure kõik inimesed vabad. Hiljem tunnustati orja isiksust (peculium, usulisel alal jne.)

Orjuse allikad: sünd, sõjavangistus ja ühel või teisel viisil õigusi kaotanud isikud (võlgnikud, roina-rid jne.).

Ori võis vabaks lastud saada isanda poolt - manumissio teel. oli kolm manumissio kuju:

a) manumissio vindicta - magistraadi ees rooma kodanik väidab, et ori on vaba, isand ei vaidle vastu ja magistraat tunnustab orja vabaks;

b) manumissio censu - isand laseb orja vaba inimesena tsensuselehte kanda,

c) manumissio testamento - isand määrab testamendis, et ori tuleb vabaks lasta.

Vabakelastu ori on libertinus ja teatud side endise isandaga jäi püsima, nn. patronat. Üldiselt on libertuse seisukord võrdne klientide omale. Libertuse õiguslik ja ühiskondlik seisukord erineb vabadena sündinuid (ingenuus).

1) Status civitatis: ① Välismaalasel polnud ei ius connubium ega ius commercii; pärastpoole said piiratud õigusvõimed; Pünia sõdade ajal olid võimelised jus gentiumi suhtes; nende protsesside jaoks määrati praetor peregrinus. Provintsi alanad olid esialgul ka peregrini.

② Ladinlased (vt IV. ptk. p.1); vanade ladinlaste kõrval tekkis uus klass - latini coloniarii - Rooma koloniate kodanikud; neil on ius commercii, kuid pole ius connubii ja poliitilisi õigusi (ius suffragii et honorum).

③ Peregrini dediticii - väevõinuga alistatud rahvad; neil polnud ei oma kohalikku õigustki, vaid ainult jus gentium.

2) Status familiae seisukohalt eristama: sui iuris - need on paterfamilias'ed, tenale alluvad on alieni iuris.

4) Analüüs Kuningriikide korras suhtelisele paratelluks civitas. 4) Pere peale eristamine, kõrge vanem perekonnas loetakse.

Nendest kolmest status'est oleneb rooma kodaniku caput - õigusvõime; muutus status'es kutsus välja capitus deminutio, mis võib olla:

a) capitis deminutio maxima - vabaduse kaotuse korral,

b) cap. demin. media - kodakondsuse kaotus,

c) cap. dem. minima - perekondlise seisukorra muutus.

Pere on ainult poliitiline organism, paterfamilias on pää, filiifamilias - vabad alanad. Paterfamilias'e võim on manus või potestas (hilisena ajal). Manus tarvitakse hiljemaise üle võimu aratähendamiseks. Patria potestas on võim teiste filiifamilias'te üle. Potestas (lihtsalt) on võim orjade üle. Mancipium on võim orjalikku seisukorda alandatud rooma kodanikkude üle.

Peale nende on pere osaks ja distuvad paterfamilias'ele: klientid ja libertin'id.

Sidet, mis ühendas omavahel perekonna vabu isikuid, hüüti agnatio'niks.

Agnatio loomine, s.t. paterfamilias'e manus'ele alistumine, sünnib just kui riigikodakondsusse astumine:

- 1) sündinud seaduslikult abielust pere meesliikme kaudu; naistest põlvnenud kuulub oma isa peresse; 2) perre võtmine: a) adoptio - filiifamilias'e pojastamine, b) arrogatio - paterfamilias'e pojastamine ühes tenale alluvate isikutega; sündis rahvakoo soleku nõusolekul. (Vanajus civiles ei lubanud arrogeerida naisi ja ala-alisi.

Naise alistumist, et saada abikaasa pereliikmeks, hüüti conventio in manum. Naine muutus oma abikaasa või tena paterfamilias'e filiifamilias'iks. Conventio in manum sünnib: 1) confarreatio teel - pidulik abiellumine;

2) coemptio - näilik enese müük,

3) per usum - vaastase kooselanise järele läks naine in manu, kui vahel polnud trinotio't.

Perest lahkunine ja agnatilise sidene katkestamine sünnib nagu kodakondsusest lahkunine riigis. Perekondlik side katkeb: adoptio ja emancipatio teel. Abielu lõpeb: diffarreatio ja renuncipatio teel. Emancipatio on isa loobumine omast võimust filiifamilias'e üle, kes saab sui iuris isikuks. Kolmekordne poja müük vabastab teda isa võimu alt.

Paterfamilias on peres, kui kuningas riigis, ta on sacra ja auspicia privata valvajak, kohtunik, ta võib ulatub ius vitae et necis'ini. Kuid lapsed pole pe-

- 1) Paterfamilias ei saa olla vabastatud, mida hüüti emancipatio.
- 2) Uxor in manu saab oma autiitix, materfamilias'ine.
- 3) Mors (tarv) ei teinud muud võimust, kui kaotada conuugium, mis kuulata enne varate kaotuse määrat, nõuab al kohuse, kuningal ja uxor'ina.

Paterfamilias võin võtta lüüsi
datu

peres orjade seisukorras. Paterfamilias on perekonna varanduse absoluutne isand; kõik nis alluvad omandavad, lähed paterfamilias'ele. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate
Naturaal-perekond elab fias'i ja nores'te alusel, ta on vaba riigi ja ius civile mõjust. Naitunine ühendatud tseremooniatega; kombat vooruslikud; lahutanine haruldane. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Seespool sugukondi maksab kliendi ja libertinide ja arvatakse gentiles'te suhtes endogaamia, s.t. naitunine seespool sugukonda; agnaatide seas eksogaamia, s.t. naitunine väljaspool sugulaste ringi kuni 6 astmeni. Naine lähed nehe manus'e alla; kaasatoodud vara lähed paterfamilias'e omanduseks; ta on määratud abielu kulu- de katteks. Alaealised - poisid kuni 14 a., tüdrukud - 12 a. - on eestkostmise all. Sui juris naiste kohta kestab eestkostmine eluaja. - *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Eestkostja võin on potestas. Eestkostjat võis määrata testamendis; kui seda polnud, siis seaduslikud eestkostjad: enne agnaatid, nende puudumisel - gentiles. Eestkostja esindab eestkostjaluseid kohtus, ta võib võõrandada ja omal nimel asju ajada, kuid mitte pärandust vastuvõtta. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Nõdraneelsete ja pillajate eestkoste on cura; testamentaarne cura pole võinalik; seaduse järele kuulub ta agnaatidele ja gentiles'tele. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

5. XII tahvli seaduse ettekirjutused pereõiguse kohta on paigutatud IV tahvlisse. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

6. Pärandus jus quiritium'i süsteemis. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Pärandus pole muud midagi kui perekonna jätkamine. Selles mõttes on rooma testament täiesti erinev testamendist kaasaegses mõttes; rooma testament on sihitud võimu üleandmisele; paterfamilias määras kelle kätte üle lähed sugukonna võin. Klassikalises õiguses tähendab successio - asemeleastunist, mitte õiguse omandamist. Isegi successio inter vivos'ete puhul on varanduse omandamine võimusaamise tagajärjeks. Segadus tekkib Justinianuse õiguses, milles tekkib singulaarne successio ja vana successio't ninetakse "successio per universitatem" või in universum ius. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Testamendil on rooma õiguses absoluutne üleolek. Eristati: 1) testamentum calatis comitiis - rahvakoosolekul, 2) test. in procinctu - rivistatud sõjaväe ees. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Testamentum?
Testamentum
See on aeg, millega võeti vastu
alambure ja mitte orjad või alluvate

See on aeg, millega võeti vastu
alambure ja mitte orjad või alluvate
See on aeg, millega võeti vastu
alambure ja mitte orjad või alluvate

Testament on eraõiguses sama, mis avalikus õiguses ametijäreltulija ninetus. Testamenti võis teha ainult paterfamilias. Ilma pärija ninetamata pole testamenti. See, kellele on määratud kas terve või osa varandust ilma pärijaks ninetamata, on legataar, *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Testamendis võivad olla ka teised korraldused, kuid neil on teise järgu tähtsus; nad kaotavad jõu kui testamendis pole pärija ninetamist. - Maksis põhimõte: nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest, s.t. ei võinud ühel ajal pärimist olla testamendi ja seaduse põhjal. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Kui üks pärijaist ei võta pärandust vastu või sureb enne seda, siis kasvavad teiste kaaspärijate osad, kuid see osa ei lähe üle surnud pärija pärijatele. Pärandile kutsumine (delatio) ei kandu üle kutsutu enese pärijaile. Uus testament muudab täielikult vana testamendi; vana on maksev seni kui pole uut tehtud. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Testament ei sisalda mitte ainult varandust, vaid ka võlgu, kultust, haudu jne. - Võlad pole varanduse osa, vaid esindavad vastutust, mis kaasas käib igasuguse suveräänse successio'ga. Võlgade successio ei ole sugugi korraldatud kreditooride huvides; nad võivad kannatada kui pärijal suured võlad. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Rooma testament võib päle pärandamise sisaldada ka teisi korraldusi (tekkinud Justinianuse ajal ja hiljem). Detsemviraalõigus lubas ainult järgmisi korraldusi: legaati, orjade vabastamine ja eestkoste määramine. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Legaat on asja, osa - või terve varanduse jätt kellegile. Eristati 4 liiki legaate: *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

1. legatum per vindicationem - antakse üle omandasjale või servituut; legataar asja või õiguse hetkel, mil pärija pärandi vastu võttis. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

2. legatum per damnationem - sellega pandi pärijale kohustus midagi maksta, anda või teha legataarile. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

3. legatum sinendi modo - pärija peab lubama, et legataar võtaks pärandusest temale lubatud asja; *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

4. legatum per praeceptionem - tähendus vajeldav, kuid arvatakse, et sel viisil määrati legat pärijale. *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Kui testamenti pole, siis tekkib seadusepärane pärimine - ab intestato. Kõige esmalt kutsutakse sui-surnu fiiifamilias; kui teda pole, siis agnatus proximus, s.t. see, kes alluks sama pater'ile, kui poleks ühine paterfamilias surnud. Agnat'i puudumisel pärib gentiles, s.t. sama sugukonna liige. Suus't tuleb teravalt eristada *See on aeg, millega võeti vastu*
alambure ja mitte orjad või alluvate

Testamenta
See on aeg, millega võeti vastu
alambure ja mitte orjad või alluvate

iter - julgus
via - sõidutee
actus - rajatse

agnati ja gentiles'test; viimaseid nimetatakse extranei, esimesed heres suus. Heres suus pärib ilma tahteavaldusega, koguni vastu tahtmist; nii ka vabakslastud ja pärijaks määratud ori. Extraneus pidi taht avaldama ja võis tagasilükkata pärandit.

7. Päranduse kohta käivad seadused on V. tahvlis.

8. Rooma omandi korraldus. Traditsiooni ja võrdleva õigusteadeuse andmed. -

Asiõiguse vanem süsteem hõlmab ainult ja tee (iter, via, actus) ja vee (aquaeductus) setvitute. Kõik teised õigused, linnaservituudid, usulruetus, usus habitatio, superficies, emphyteusis on hilisemal ajal tekkinud.

Tekkib küsimus, kas rooma eraomandile on eelnenud kollektiivne omand.

Vanad mittejuristid autorid arvavad, et omand on tekkinud primitiivsest varade ühisusest. Kuid see oli õieti kõigi varade ühisus kõigi inimeste vahel, s.t. omandi eitamine; niisama mõistis ka loodusõiguse kool.

XIX saj. õpetus jõudis järgmiste tulemusteni:

- 1) individuaalse omandi vormi kõrval on veel olemas kollektiivne vorm,
- 2) kollektiivne vorm on eelnenud individuaalsele.

Individuaalne omand on pika evolutsiooni tulemus. Evolutsiooni käik järgmine: külakond, kes maa omanik, jagab perele valdamiseks ja kasutamiseks maatükke, kuid suur osa maast (metsad, karjamaad) jääb üldiseks; igale perele omistatud maatükid vahelduvad aastast teise. Ajajooksul sünnivad jaotused pikema aja tagant, kuni iga maatüki valdus konsolideerub, perega. Ka ühismaad (karjamaa) tulevad hiljem jaotamisele või usurpeeritakse võimsate isandate poolt. Kuid pereomand pole individuaalne omand, sest majajärg ei saa neid täitsa vabalt käsutada; alles hiljem vabaneb perega neist kitsendustest. -

Tähtsaks teguriks individuaalse omandi arenemises oli kirik viimse hoobi kollektiivsele omandile andsid individualistlikud teooriad XVIII - XIX sajandi teise pooleni.

Ka võrdlev õigusteadeus jõudis samade tulemusteni ja kohandas neid ka rooma õiguses. Kuid XII saj. lõpul suhtuti sellele kahtlevalt; üteldi, et kollektiivomandit mõne rahva juures tuleb seletada eriolukordadega,

et tihti harimissüsteem segatakse lihtsalt ära omandisüsteemiga.

Mis puutub selle õpetuse kohandamisse rooma omandil, siis peab ütleva, et Rooma õigus ajajärgul, mil kollektiiv omand oli juba möödunud. Kollektiivsüsteem on tähelepanev põlluharimisega tegelevatel germaanlastel ja slaavlastel. Itaalias aga oli arenenud puude kultuur (viinamarja ja õlipuu), mille juures vilja saamine algab alles aastate järele, mille tõttu inimene rohkem maaga seotud ja mis kiirustab individuaalse omandi arenemist.

Nüüdisaegsed teadlased arvavad, et rooma omand oli kollektiivne, koondus gens'is. Kuid andmed selle kohta on väga kahtlased ja kahemõttelised. - Püüdmised seda väidet tõestada andmetega luule ja legendide valjal on vähe kaaluvad. Mõned teadlased püüavad kollektiiv omandi olemasolu tõestada ajalooliste teadete kuningate ajajärgust, näit. et Numa olevat sõjasvõidetuid maid kodanikkude vahel ärajaganud, s.t. individuaalset omandit sisseseadnud. Kuid ka see on alusetu. - Positiivsemat iseloomu omandab traditsioon kahest juugerist maast, mida olevat rooma kodanikele jagatud; esimesena Romulus. Need 2 juugerit moodustanud hereedium'i, sest et nad on pärandatavad.

Vanimais rooma kolooniais koostus iga asuniku maakrunt just kahest juugerist. See teade leiab tõestust ajaloolisest institutsioonest: ajaloolisel ajal koostub centuriatus ager just 200 juugerist, s.t. ta oli 100 sõdurile antud maatükk.

Prof. Mommsen näeb selles 2 juugeri faktis tõendust kollektiivse omandi kohta; nimelt olnud maaomand kollektiivne, gens'i päralt, kuna 2 juugerit maad olnud igal ühel eluasemeks, õueks ja aiaks antud.

Kuid prof. Bonafante arvab, et Mommseni väide on ekslik ja et kahe juugeri probleem ei puutu sugugi omandi algmeisse.

Need maajaotused tehti pleebisile, kuid rooma institutide algmeid peab otsima patriitside juurest. Et plebeid nii vähe maad said, tõendab nende sõltuvust patriitsidest; äraelamiseks pidid nad tegelema käsitööga ja töötama isanda põllul ja precarium'iks saadud põllul. Roomlasil oli küll kombeks hoida kolooniais suurt osa territoriumist riigimaaks, mida üksikud võisid okupeerida.

1) Põllul teadlased väidavad, et hereedium'iga ei olnud 2 juugeri teadust, vaid üks. 2) et küsimus on valitud üle vaatada. Mõeldud peab Mommseni arvamust, kuid ümber.

7) millel ei ole näinud alul tuletamist primitiivse vanaaegse rida elementide.

8) s.t. et algne individuaalne omandi kasutus ainult ojat ja karjalest. - 40 -

1) ja kaalutakse rida ja pidada kui possessio't, mitte omandit. Igatahes es iure Quiritium'i omandi algmed on tumedad. Teine väide kollektiivomandi kasuks on maa võõrandatamatus; kuid ka see pole tõestatud. Rooma tekstidest selgub ainult, et häbistavaks peeti isaisadelt saadud maa võõrandada.

Siis puutakse kollektiiv omandi olemasolu tõestada sõna "mancipium'i" tõlgendamisega. Mancipium (omandi muistne termin) ja mancipatio (asjade võõrandamise kuju) tulevad sõnadest "manu capere", s.t. individuaalseks võõrandatavaks omandiks võib olla vallasvara, s.t. asi, mida võib kätte võtta ehk orjad ja karjad. Kõik muu oli kollektiivne omand. Prof. Bonafante arvates on need selgused puudulikud.

Tõendusena kollektiivomandi kohta on puütud ära kasutada muistset kommet, et vennad, s.o. agnaadid jätkasid kooselamist lahutamatus konsortiumis. Kuid ka sellega pole selgitatud küsimus, sest et selge pole, kas see oli õiguslik või sotsiaalne nähe.

Veel on toetud limitatio korraldusele; kuid see pühalik toime käis ainult kolooniate ja avaliku maaandmise kohta; pole teada, et niisugune maajaotus oleks käinud esialgse Rooma maa-alade kohta.

9. Rooma omandi korraldus omandi struktuurist saadud andmete põhjal.

Kõik ülaltoodud teooriad ei suuda selgitada rooma omandi algmeid. Tuleb sellepärast jällegi hakata analüüsima omandi institutsiooni väljaarenenud kujul, minnes tagasi algmeteni, s.t. tuleb analüüsida klassikalist ja Justinianuse-aegset omandit.

Rooma omandi definitsioonid kannatavad ühe paratamatu puuduse all. Nii Justinianuse kui ka klassilises õiguses on terve rida isandusi asjade üle, milledele roomlased ei anna omandi nimetust; Rooma omandil on terve rida iseloomulisi jooni, - mis pole mitte ökonoomilist laadi.

1. Omandiks olid ainult agri limitati, see on maatükid, millel pühaliku toimetusega tõrjutud piirid ja piiride vahele jäetud viis jalga maa, mis ei allunud isanemisele ega kuulunud eraomandusse. Teiselt poolt agri arcifinii, ager publicus'e osad, ei olnud eraomandis, vaid ainult pidamises; siin on piiriks kas looduslikud märgid (mäed, jõed) või kunstlikud tõkked (kraav) või avalikud teed. Kuid vabaruumi maatükkide vahel pole.

2) mis jääb tuletama, et alles teatud ajaloolisel ajal on põlvil piduliku piiratud ja et peale selle omandi on teatud maaajandus, mis enne on elandilid. Sel argumentil on teatud kval.

8) Paratol peab, et omandi ei ole niisuguse es iure Quiritium'i omandi kasutus, mis on teatud maaajandus, mis enne on elandilid. 29

2. Omand on seosmiselt piiramatult puuduvad igasugused kitsendused (servituudid); puuduvad koguni õigused, mis vabatahtlikult oma asja peale teiste kasuks pannakse (superficies, usufructus).

3. Omandil on absorbeeriv jõud: vesi, aarded, taimed, ehitised kuuluvad maaomanikule.

4. Rooma põld on immuunne, vaba igasugusest koormisest, nii avalikust kui eraõiguslikust. Tributum oli isiklik, mitte omandimaks. Igasugune koormis maa peale kustutab omandi, nagu see sündis provintsiimaade suhtes, kes maksid tributum ja stipendium, ja maade suhtes, mis võlgnesid vectigali või canon'i. Omanikkudeks neil juhtudel olid: imperaator, rooma rahvas; kasutajate valdust nimetati possessio'ks.

5. Rooma omand oli igavene, s.t. mitte tähtaegadega piiratud.

Nii siis kviriitlik rooma algupärane omand oli õigus asja üle, mis piiramatult ruumis ja ajas. Ajalooline arenemine vähendasid need printsipiidid, kuid ei kustutanud täiesti; vana korra lagunemine sündis järgmiselt:

1. Agri arcifinii omandavad ajajooksul ülekaalu agri limitati üle; rooma-hellenilises ajajärgus kaob see erinevus täitsa.

2. Sõltumatus kahaneb: tekkivad kitsendused (legaalised servituudid); klassilises õiguses on neid vähe ja nende loomine seotud suurte vormaalsustega. Rooma-hellenilises ajajärgus kitsendused tekkivad ühiskondliku kooselamise huvides. Tekkivad jura in re aliena, - oma asjale antud kolmandate isikute õigused. Vormaalsus kaob, küllalt omaniku nõusolekust.

3. Omandi absorbeeriv jõud väheneb; tekkib superficies.

4. Itaalia maatükkide immuunsus kaob; Justinianus kaotab erinevuse Itaalia ja provintsi maade vahel. Kuid püsima jääb mitteühtivus omandi erakoormistega; sellepärast õigus ager vectigalis'e üle pole omand.

5. Mis puutub omandi lõpmatusse, siis Justinianus lõi revokatsiooni instituudi ja omandi ad tempus. Siia alla ei käi usufructus, sellepärast et tema kohta on eri kitsendused ja kohustused. Nüüd tunnustatakse ka ajalisi omandit. Vahe tõelise omandi ja teiste asjade üle isanduste vahel on puht formaalsed ja juriidilised; omandus ex iure Quiritium on tähtsam teistest isandustest, sest et nad on allutatud omandile ja tulenevad omanikust.

6) põldude muistne vallasvara, muistne vabaduse väite kaotus, s.t. väärarv, mis muistse ajal rooma seisukohalt vallasvara ei olnud nimetatud obligatioes propter rem.

x) Kuna individuaalne kategooria kuuluvail aja vooan-
datame kõige lihtsamal viisil olua varmaalmevafadusta.

- 42 -

Bonafante arvab, et omandi arenemise käiku, mis on kindlaks tehtud germaanlaste kohta, ei saa kohaldada Rooma kohta; rooma õigus on käinud sootu teist teed. Germaani ja rooma omandi vastolu võib kokkuvõtta järgmiselt:

1/ Germaani individuaalne omand on konsolideerunud ja aja jooksul omandiks tõusnud valdus; rooma individuaalne omand on nürinenud ja aja jooksul omandiks alanud territoriaalne suveräänsus;

2/ Germaanlastel on omandi tüübiks ja lähtekohaks vallasvara; rooma omand on maa, põld.

Omandi ulatus maa all ja peal lõpnatuseni on ökonomiliselt absurdne, kuid loomupärane kviriitlikule omandussuveräänsuse olemusele.

Sama tulemuseni jõuane, rakendades sama meetodit ühe põhjapaneva instituudi uurimisel rooma omandis.

Igas õiguses leiame asjade liigitust niisugusteks, millel on suurem ühiskondlik tähtsus ja riigivõim on neist rohkem huvitatud, ja niisugusteks, mis on jäetud vabaks isiku käsutusse, neist on riik vähem huvitatud. Nii oli Attika õiguses eristus: nähtamatud ja nähtavad asjad; germaani õiguses - personaalsed ja reaalsed asjad; keskajal ja nüüd - vallas- ja kinnisvara. Nähtavaim iseloomustus, mille põhjal üks varade liik erineb teisest, puutub vormidesse ja tagtistesse. Rooma õiguses eristati: res mancipi ja res nec mancipi. Res mancipi olid maatükid kodaniku omanduses, majad, põllud ager romanuse peal ja ajaloolisel ajal solium italicum, orjad, töö ja veeloomad ja manservituudid. Nec mancipi kõik muud asjad, ka provintsiiaal maatükid. Res mancipi võis võõrandada ainult mancipatio ja in iure cessio teel; kuna res nec mancipi võõrandamiseks küllalt oli käest kätte andmine, s.t. traditio. Naised ja alaealised res mancipi võõrandamisel vajasisid tuutori (hooldaja) auctoritas'i. Res mancipi lihtsal üleandmisel ei läinud omandajale üle omand ex iure Quiritium, kuid hiljem andis pretor niisugusele omandajale kaitset actio Publiciana näol. Ajaloolisel ajastul vähenevad erinevused res mancipi ja res nec mancipi vahel. Muistsel ajal pidi tsensuses ülesandma ainult res mancipi ja selle all tuleb mõista peamiselt maatükki.

Teades seda arenemist ja tihedat sidet res mancipi ja gens'i vahel muiste, tulemegi otsusele, et alg-

x) üksikisik kellele kehtis vana rooma õigus.

xx) see kehtis kaalul, millel kaaluti; ja kehtis teinud, et kaalutame pronan' mis anti manservituudid.
xxx) s.t. magistraat' es, kuid selleks vabalt jätetud teinud protans; mis jätetud üles on ant. voin. 43. Omandaja revinditumail aja kuu omne ja

- 23

meline omand on koondatud sugukondade peade ümber ja tema esemeiks olid res mancipi.

10. Asjaõigused ja possessio.

Kviriitliku õiguse ajal oli omand - suveräänsus peaaegu ainuke asjaõigus. Siis tekkivad külaservituudid: fess ja vee servituudid; need on res mancipi; luuakse pidulikkudes vormides ja kujundavad ühe põllu (praedium serviens) orjastamist teisele (praedium dominans). Nende ülesanne on ennen kindlustada põllu vastastikust vabadust kui kitsendamist. Piiride vaheline maariba võimaldab segamatu juurdepeäsu põldudele. Vete korraldus on sihitud kaitseks vete pealevoolu vastu kõrgemalseisvalt maalt. Kaitseks on actio aquae pluviae arcendae. Vete loomuliku jooksu peab sallima. Mancipatio on sümbolne müük 5 tunnistaja ja kaalunehe (libripens) juuresolekul; asi või ta sümbol peab kohal olema. Omandaja sõnab: "Hunc ego fundum (hominem) meum esse aio ex iure Quiritium isque mihi emptus esto hoc aere aeneaque libra." -

Riikluse ajal lubati res mancipi võõrandada ka in iure cessio teel, see on fiktiivne vaidlus õiguse üle. Omandaja revinditseerib asja kui oma asja ja võõrandaja ei vaidle vastu, s.t. protsess lõpeb õigeksvõtmisega. Kui res mancipi oli vormita üleantud, siis võis kviriitlist omanit saada ainult usucapio - iganemise teel: 12+5 päev; maatüki puhul 2 aasta pärast, teiste asjade puhul - 1 aasta. Res nec mancipi läksid üle traditio teel.

Kviriitlik omand on individuaalne ses mõttes, et ta riigi ees koondub paterfamilias'es, kuid tegelikult on ta perekonna varandus. Siiski ainult vähem osa maast on eranduses.

Kui pleebsil oli 2 jugerit, siis patriitsidel oli 7 kuni 20-25 juugerit. Omandi kõrval on patriitsidel valduses suured maalahnakad ager publicus'ist. Ager publicus kasvas võidetud maast; harilikult võeti võidetult 1/3 maad ära ja seda renditati (locatio) või anti kasutamiseks maksu (vectigali) eest. Pleebis on väljasuletud ager publicus'e kasutamisest. Agraarseaduste põhjst ja uute kolooniate asutamisel saab pleebis 2 juugerit pärisomanduseks; hiljem rohkem. Maa andmine sündis limitatio kujul: maamõõtja pühalikul talitusel jagas territoorium nelinurkadesse või täisnurkadesse, tõmmates risti kaks suurt teed ja neile paralleelselt vähemaid teid; kõige

1) millel, kes üla soovis parantala ja kaidas - üla võit rük teinud iselt fagan võtte
2) jättes üle elge, kuid rahkem vnt faxt'line kui juurideline. Pleebis jätud jntu maa karmiseks ega vectigalms

127. s. varanduslikud asja igavene omlad
majaga ülevõtmisele palki ja vürkapuu tüve ei tahi omlad vatts.

väiksemad ongi iter limitare. -
Nii siis patres'te maaomand on tekkinud sugukond-
lisest riigieelse ajal; pleebisi maaomand on loodud
riigi poolt ja tema abil.

11. VI ja VII tabelid käivad omendi kohta.

12. Muistne võlaõigus (obligatio). -

Obligatsioon kaasaegses mõttes erineb täitsa ob-
ligatsioonist esialgses mõttes. - Nüüd tähendab obli-
gatsioon suhet kahe subjekti vahel, mille põhjal üks
neist peab teise kasuks täide viima kas mõne toimingu
või rea toiminguid varandusliku väärtusega. Obligatsi-
oon on äriilma vahend ja kuulub nagu asiõigusedki va-
randuslikku sfääri. Varandusliku õiguse kaks valdkonda,
õigused asjade peale ja obligatsiooni õigus, seatakse
vastu perekonna õigusele.

Obligatsioon rooma vanemas õiguses pole mitte
äriline, vaid karistuse vahend; ta esindab printitiivset
karistusõigust. Teiseks, kui asiõigused lähenevad pe-
rekonna õigusele, siis seisavad obligatsioonid nii ühe-
le kui teisele vastu.

Vanemad ajaloolased olid eelarvamises, et asja ja
isikuõiguste varajane eristamine on roomaõiguse varajase
küpseuse tõenduseks. Bonafante arvab, et see ekslik
on, sest et asi ja isikuõiguste eristamine vanemas õi-
guses palju teravam oli kui hilisemas. Meie päevil on
ta vähem selge, kui rooma õigus. Nii näiteks on obli-
gatsiooni allikad vanemal ajal nii olu kui vormi poo-
lest täitsa eraldatud asiõiguse allikaist; asi on vöö-
randatav, kuid obligatsioon pole ülekantav. Obligatsioo-
ni allikate ajalugu aitab ilmestati selgitada tema alg-
neid.

Arenenud rooma õiguses on kolm obligatsiooni al-
likad: contractus (Leping), delictum (suütegu), ex lege
(seadusest). Neist on vanem delikt, siis ex lege, ja
lõpuks contractus.

Seesugust arenemist kinnitab ka võrdlev õigustea-
dus: rooma õiguses tähendab "reus" nii võlgniku kui
süüdlast; ka saksa keeles tähendab Schuld nii võlga kui
süüd; varast ja mittetaksjat võlgniku koheldakse saral
viisil.

Obligatsiooni kõige vanemaks esemeks on poena.
Asi oli järgmine: teise isiku õiguse rikkujat pidi an-

1) draamaalike areenide mitist patrii...
2) Tõhus...
3) ...

tama kahjusajale välja (mancipatio ehk nexum); süüdlane
võis vabaneda kas alistudes talionile (samaga tasumise-
le) või makstes kompositsiooni (lunastusraha); mõnikord
oli kompositsiooni vastuvõtmine sunduslik, ja see ongi
poena. Seniks kui poena pole makstud, jäi süüdlane kre-
ditoorile, ja see ongi obligatsiooni seisukord. Kui
süüdlane ei saanud maksta ja keegi hakkas tema eest vas-
tutajaks, siis sai viimane pantvangiks ja süüdlase sei-
sukorda.

Lepingulise obligatsiooni esimeseks kujuks on laen
(muutum), s.t. enese peale võetud kohustus saada vilja
või muid tarbeaineid, eriti raha, tagasiandma. See sündis
järgmiselt: võlgnik müüs kas iseenda või mõne perekonna-
liikme kreditoorile (mancipiumi või nexum'i kujul) ja
müüdu sattus orja seisukorda. Tegelikult harilikult jäi
müüdu vabadusse, kuid võlataja võis teda igal ajal val-
lata.

Kaasaegses mõttes obligatsioon tekkib a. 326 e. Kr.
lex Poetelia, mis määrab, et võlgnik ei vastuta võla
eest mitte enda isikuga, vaid varandusega.

Juba vana ajal võis obligatsiooni tagatisega kind-
lustada. Asitagatise ei tuntud kviriitlikus õiguses;
pignus'el oli karistuseks, sest asi, mille aravõtmist
magistraat käseb, hävitakse; fiducia - panditud asja võ-
lataja omandiks andmine küni võlg makstud - tekkib hil-
jem. Isikulised tagatised olid praes, vas, vindex - käe-
mehed, kes sattuvad obligatsiooni seisukorda, s.t. ainult
nemad vastutavad, mitte aga võlgnik.

Kuid pärastpoole muutuvad praes, vas, vindex vor-
miks, millega võetakse enda peale laen ja ka vastutus
(debitum ja obligatio), nii et võlgnik sai enda vas-
tutajaks.

Siis oli käemehe vormiks - sponso, mis sõlmitak-
se võlataja poolt vastutajale esitatud piduliku küsimu-
se teel (spondes? spondeo). Sponso't kasutab ka võlg-
nik ise obligatsiooni sõlminiseks. Sponso'st tekkis sti-
pulatio, mis sai ärielus tavaliseks vormiks ja mis oli
vähem vormalne (promittis? promittio).

Nii vormilik kui oli obligatsiooni seisukorda as-
tumine, nii vormilik on ka selle seisukorra lõpetamine:
nexum'i puhul - nexi libratio; sponso, stipulatio pu-
hul - acceptilatio; peale nende kustub obligatsioon veel
litiscontestatio ja novatio teel. Igatahes kohustuse

- 1) ja ta erand...
2) varasti...
3) ...
4) ...
5) ...

1) mis et aruandees avaliku ja eraõiguse eraldamise kriteeriumiks
on see, kes kaitses peale paneb ja sisse nõuab.
2) kaitse mõtte, mislega magistrat peale nõuab oma tahte kuulutamise

täitmiseks (solutio) on vähe võlaobjekti lihtne täitmine, vaid see peab sündima teatud vormil ja viisil.

Kokkuvõte: XII tahvli seadustes ei leia meie niidagi obligatsioonist meie mõttes, vaid ainult süütegude ja karistuse süsteemi.

13. Lõppkokkuvõte. *1) pole ühtegi juriidilist süsteemi, mis on vale või kreekas nra võrdus lapse süstemi.*

Niisugune on vanema Rooma õiguse kavastis. Need primitiivsed instituudid jäävad puutumata klassikalises õiguses, nende ümber tekkivad uued institutsioonid. - Mis puutub küsimusse kreeka-itaalia juriidilise ühtluse kohta, siis Bonafante eitab seda. Rooma õiguses on hulk institutsioone, mis võõrad kreeka õigusele: patria potestas; auctoritas tutoris; traditio; usucapio, testament.

Kokkuvõte: Rooma õiguse pea instituudid on sisult isandate - patres'te õigus, mis laiendati pleebseile. *Patrite erandus laevatare kogu rahvale.*

14. Muistne era ja avalik karistusõigus.

Ajaloolisel ajastul erinevad avalik ja erakaristuse õigus selles, et erakaristus pole kehaline, vaid rahaline. *ja rahaline karistus kujutas talas väärtuslikut asja ja asja.*

XII tahvli seaduse ajal võis ka erakaristus olla kehaline, nii et era ja avaliku karistuse erinevus seisab selles, kes karistust määrab ja sisse nõuab, kas magistrat või paterfamilias. Avalikus õiguses tuleb eraldada seaduse kaitset distsipliini kaitsest. Politseivõim ja kriminaal jurisdiktsioon kuuluvad vastavalt kompetentsile kõikidele magistratidele. Distiplinaarvõimul (coercitio) on karistusvahendeiks: kartser, vitsenõutlus, varanduslik trahv, pignoris capio - asja aravõtmine hävitamiseks. Varanduslik trahv määratakse lamaste ja härgade näol. *muuridele ja jalgadele, et talanika vabapann*

Õige kriminaalõigusvareneb ja eraldub järk-järgult magistradi karistamisvõimust. Civitas'e algul oli kaks süütegu: perduellio - riigi reetmine, parricidium - paterfamilias'õ tapmine; hiljem iga kodaniku tapmine. Filifamilias'te süüteod käivad paterfamilias'e alla. Perduellio muutus pärast crimen maiestatis'eks. Esialgul mõisteti crimen maiestatis'e all plebeide konstitutsiooni ja tribuuni haavast. Tribuunil polnud potestas't, vaid oli *maiestas*, ja kes seda maiestas't haavas, kuulus

3) sagelamul trahv ja pignoris capio, mis kuulub ka nooremale magistratidele

4) kes näevad olevat no plebeilise kolleegium või plebeide kaitse lootal.
4) hiljem suruandekultuur võidi vältida kas provocatio omi tel 25 või vakatallu pane 47. Supplicium talental suruandekultuur, kuid ka aberdamist.

ja alles rahvusvaheline vaba riikidele, mis riikidele elu omandas resolutio omi tel rebus karistamisele. Tribuuni vägevuse tagajärjel võttis crimen maiestatis laia ulatuse. Pärast seda kaitset laiendati plebei-ediilidele ja iudices decenviri'dele. Hiljen kaitseb tribuun mitte ainult plebsi, vaid ka riigi vastu sihitud süüteo ja perduellio muutub crimen maiestatis.

XII tahvli on veel teised süüteod ettenähtud, mis arvatavasti on era süüteod: õised salajased kooskäinised, majade põletamine, valetunnistus jne. Karistused: surmine (supplicium) ja rahatrahv (damnus). Surmine, kirve, vitsade ristilöömise, poomise, uputamise, põletamise abil. Piinanine on vabade inimeste suhtes keelatud. *Surmine all - et riig' pealt jätet' aval' maistal su laeval, kuid rana*

Karistused kannavad sakraalset iseloomu. Vanemast ajastust on alles hoidunud pea ja varanduse konsekratsiooni süsteem, mis väljendub vormis sacer esto, s.t. ühiskonnast väljaheitmine ehk lindpriiks tunnistamine. Consecratio määratakse sugukondliste mores'te vastu süütegude puhul. Riigi arenemisega kaovad sugukondlikud mores ja consecratio kaob.

Kus riik pole otseselt puudutatud, jätab ta karistamise vähemate rühnade võimule või siis korraldas erakättetasumist või sunnib peale rahalist kompositsiooni.

Ettevaatanatu inimese surmamise eest tuleb tapetu onakstele üks oinas anda. Peale selle on tuntud veel:

- 1) furtum manifestum - teolt tabatud varast võis tappa öösel või kui ta sõjariistus end kaitstes,
- 2) furtum, mis lance et liceo conceptum, s.t. avastatud primitiivse läbiotsimisega (mindi alasti läbiotsimisele),
- 3) furtum nec manifestum - trahv kahekordne asjahind.
- 4) furtum conceptum - vargust avastatud tunnustajate juuresolekul; karistus - 3-kordne väärtus.
- 5) furtum oblatum - majaisanda, kelle juures varastatud asi leiti, nõudmine selle vastu, kes asja majasse poetas.
- 6) membrum raptum - keha-liikne ärakiskumine, karistus - talion ja kompositioon;
- 7) os fractum - luumurdmine; karistus - poena ehk rahaline kompositsioon;
- 8) iniuria - füüsilise haavanine; trahv - 25 assi.
- 9) asjade suhtes tehtud kahjud: a) puuderaiumine, b) pauperies - neljajalgse poolt tehtud kahju - loom välja anda ehk kahju tasuda.

Duplum'iga karistati ebatruud eestkostjad ja asja

4) ettevaatanatu inimese tapp - kompositio omis loinas oma isale.

- 1) Kõrge magistratuur, diktaator ja riig tribunali otsustajad,
- 2) Teles või pealvalve kohustus saatsi süüdlane Roma me probleemid alustamiseks.
- 3) Provokatsioon õigus sai roma kodaniku erioigused, millel olid kuulud võõrastele, mis me tangle.

hoidjad; quadruplum'iga - liiakasuvõtjad. Alluvate poolt tehtud kahjutasumisest võib pater vabaneda süüdlase väljaandmisega.

Nii siis süütegu on avalik või eraõigusline, selle järele, kes on kannataja ja kes rakendab karistuse. Justinianusel: crimen - avalik süütegu, delictum - era-süütegu. Crimina perduellionis allub duoviri perduellionis; crimina parricidii - allub quaestores parricidii.

Kõik magistradaadi otsused tehti provocatio'ile alluvals, s.t. võis apelleerida rahvakoosolekule, kui kodanik surma mõistetud või rahatrahv üle 30 härja ja 2 lammast. Ka need otsused kuulusid provocatio alla, mis tehtud väljaspool linna ja kodaniku kohta sõjaväljal.

Kapitaalsete karistuste puhul oli apellatsioon komiitsiaks - maximus comitiatus, s.t. tsenturiaat komiitsiad. Ülemääraliste rahatrahvide puhul - tribuut komiitsiad või pleebsi tribuut komiitsiad, selle järele, missugune magistradaat trahvi määras. Provocatio tekitab uut protsessi, mis toimub rahva ees kolmel contio'l ja trahvi määranud magistradaat esineb süüdistajana.

Vabariigi lõpul võidi konsuleid vabastada provocatio'st.

Avalikus karistusõiguses on võimalik provocatio tribuuni poole igas protsessis faasis pöörata; tribuuni intercessio katkestab protsessi.

15. Kriminaalõigusse puutuvad normid XII tahvlis on laialdaselt esindatud ja võib jagada neljasse tahvlisse (VIII, IX, X, XI): eradeliktid, avalikud deliktid, politseimäärused, matmiskorra kohta.

16. Muistse avaliku õiguse põhialused.

Linn algul esindas poolteokraatliku vormi. Kodanline ja sõjaväeline juht on ka kultuse juht. Vabariiklise korra ajal kultus on lahutatud riigist; preetsrid ja magistradaadid on lahus seisvad ametnikud. See jaotus oleks võinud tuua võitluse mõlemate vahel; kuid sellest pääseti sellega, et magistradaat tehti absoluut sõltumatuks ka ametiga ühenduses olevate sakraalsete toimingute suhtes. Seesugune korraldus tekkis aegamööda.

Vaimulikkudes asjades sai kuninga järeltulijaks pontifex maximus, kes oli preestrite pää ja valvas kultuse järele. Preestrid pole muud kui vaimulikkude õpetajad.

Preestrid teema ministrid ja täideviijad;

Magistraatide kolleegiumil eri ülesanded. Sali'le ülesanded olid kultus ja tuste hoidjad ja kultuse korralduste tseremooniade juhatajad. Magistradaat toimetas ametiga ühenduses olevaid pühalikke talitusi; auspicia imperativa kaudu küsib jumalaid; auspicia oblativa kaudu saab hoiatusi. Auspicia õigus on magistradaadil cum imperio. Eristati: auspicia maiora ja minora, magistradaadi võimuladuse järele, ja auspicia aliena - magistradaadi asetäitja korral. Tseremooniad ja korralised mängud kuuluvad preestrite kolleegiumi kompetentsi, erakorralised tseremooniad magistradaatide omasse.

Magistraat oli esialgul koguna pea, hiljem autonoomne ametnik, n.ö. minister. Muiste magistratuuri uuendamine sündis eelkärja nimetamise või kolleegi koopteerimise teel, hiljem rahva valimise teel. Magistratuuri iseloomu laienemine abiameteile ja plebeide ametile tõi kaasa peamagistratuuri kuju muutmise. Potestas tähendab nüüd kõrgemast magistratuurist eraldunud abifunktsioonide võimu, kuna kõrgema magistratuuri võimu ühes sõjaväe impeeriumi ja coercitio õigusega nimetati "imperium". Magistradaatide liigitused:

- 1) cum imperio - konsulid, diktaatorid, preetorid;
- 2) cum potestate - tsensorid, kvestorid, ediilid;
- 3) maiores - imperium'iga magistradaadid ja tsensuur, kõrgemate auspicia'te õigus, valiti tsenturiaat-komiitsias;
- 4) minores - magistradaadid potestas'iga ja tribuut komiitsias valitud. - Kõrgemad magistradaadid on vastutusega ametiaasta kestel, ei või neid kutsuda in ius vastu tähtmist ja ainult imperium'iga magistradaat võib kokku kutsuda komiitsiasid ja senatit;
- 5) Kuruulised ja mittokuruulised; kuruulsetel on õigus istuda elevandi luust istmel ja tege praetexta (purpurse kandiga riietus) peale; kuruulised on imperium'iga magistradaadid ja tsensorid ja kuruul-ediilid.
- 6) Urbani - kes peavad linnas viibima: plebeide magistradaadid, plebei ja kuruul ediilid, linna kvestorid ja teised alamad magistradaadid; väljaarvatud linna preetor, sest tal on ka sõjaväeline imperium.

Imperium'iga varustatud magistradaadil on õigus liktorite peale, kes kannavad fasces, s.t. vitsu ja kirveid.

Igal magistradaadil on ius edicendi, s.t. õigus sundmäärusi avaldada.

Teatavalt 24 ja rahvaarvema pontif 6. Patustanya magistradaadid.

- 1) üllid järele, kas võt võt teist funktsiooni täidamas - Kaueumat aega Rooma keisri valitsemise ajast ühte magistratuuri.
- 2) kuid mitte vahetult sõjaväe allüks, vaid korraldab massiivseid valitsusi (dilectus) - 50 -
- 3) väljaarvates turgudele puutub juriidilise, mis allus alalt korraldajale.

Magistraadi abilisteks olid vabad isikud apparitores: kullerid, heerooldid, jne. Kõige tähtsam - aeriarium'i sekretär. Ametid on tasulised, magistratuur - aasamet, kuid õigusega võtta tasu kulude katmiseks.

Magistraadi võimused eristati kaks külge: imperium või potestas ja iurisdictio, s.t. praetores ja iudices. Üldmagistratuurist eraldati esimesena finantsasjandus kvestorile riigikassa, vallasvara, nõudmised ja võlad; tsensorile - kimmisvarad ja ager publicus ja hiljem ka riigimaksude renditamise publikaanidele.

Hiljem korraldati turgude ja avalikkude kohtade ja etenduste üle politsei ja teiselt poolt tsiviilkohtupidamine. Esimesel alal - kuruul ja plebei eidiidid, teisel - preetor. Välissuhted korraldab senat. Väljamaalased on väljaspool seadust ja avaliku kaitset, kuid tegelikult on nende seisukord traktatidega korraldatud. Eristakse kolm rahvusvaheliste suhete tüüpi: amicitia ja hospitium - puutub eraõigust ja kaubandust, ja societas - puudutab ka avaliku õiguse suhteid.

Amicitia suhteis olevad rahva kodanikud on varade poolest kaitstud; tülid roomlaste ja võõramaalaste vahel alluvad recuperatores'ele; sel alal arenes ius gentium.

Hospitium - kaitstud on isik ja vara, on õigus saada peavarju, toitu ja kingitusi; võtavad osa rooma kultusest.

Societas on kõige tihedam side, Traktaat ehk foedus sõlmitakse rahva poolt; selle eel võis käia väejuhi sponsio, mis aga ei sidunud veel rahvast. Socii omavad ius commercii, kaitse tribunaaalis ius gentium'i põhjal, kuid peavad aitama roomlasi sõjas. - Foedus võib olla:

- 1) aequum - vastastikune kaitse, kui poolele kallale kiputakse; mõlemil jääb alles ius belli et pacis.
- 2) iniquum - poole õigused pole üheväärsed, sest nad on sunnitud andma oma sõjaväe igasuguse sõja puhul või kaotavad ius belli et pacis.

7. Kviriitliku õiguse allikad ja tõlgendajad.

Mis puutub allikasse - õiguse kujunemise viisidesse, siis komiitsiate seadusandlik töö algas selle perioodi lõpul. Rooma institutsioonide põhilauseid selles osas, mis puutub linna konstitutsiooni, olid kuningas

1) juliste ehitus
2) Rooma institutsioonide informatsioon -
3) ajale eranditult üheksa aastat, mis on -
4) Rooma kuningate ja senatide ühine ja sellel õige energia -
5) Rooma -

1) mida eraldaval meele pealval, või rajal või ruumilab riigi allus.
2) s.o. civitas kujunemise allusant korraldant my regent.
offens. omaval religioone aupaarte ja ettevaldustel (abieliu) lahutus, prescriptio, 51 - Aas - mojavallurid ja kaan -
kandmises suhtes on nat fides'i kaastie kolb' all.

töö; vabariigi konstitutsioon on revolutsiooni tulemus, mida sugukonnad tõstsid kuninga vastu. Võrm, milles muutused sündisid, oli foedus, s.t. rahvusvahelist laadi kokkulepe sugukondade vahel; sel teel loodi tribuunid; nii sündisid primitiivsed munitsipaal inkorporatsioonid - municipia foederata. Muutmise organid võib otsida kuningas ja senatis, või senatis kuninga vastu revolutsiooni teel, või senatis ühes magistradiga. Kuid comitia curiata ei avaldanud seadusandlikku tegevust; tema sanktsioonis tähtsaid akte: adrogatio, testament, lex curiata de imperio, sõjakuulutus.

Kuna sugu ja perekond on civitas'est vanem, siis tuleb eraõiguse aluseid otsida mores'test, milliseid hüütakse üldnimetusega - fas. Riiklikul ajastul on fas' i mõiste tumenenud ja tsiviilnormi nimetus on ius; kuid perekonna piires on fas alal hoidunud.

Mommseni järele peetakse kuninglikkude seaduste kogu puhtaks väljamõeldiks. Need seadused olevat ülempreestrite poolt võetud kuningas Ancuse ajal kuninglikest kommentaaridest, puutahvleil forum'ile väljapanud; peale kuningate äraajamist uuesti avaldatud Papiiriuse poolt, ja kolmandat korda avaldatud pärast gallialaste Rooma põletamist. Kuid ius Papirium on ilmunud alles Vabariigi lõpul.

Üksikud korraldused võivad ulatuda kuningriigi või isegi celrooma ajastu, kuid allikaks on tava või kuningate ja pontifex'i kolleegiumi autoriteet, mitte aga rahvas. Ka vabariigi kõige vanemate seaduste rogatsioon põhjeneb legendidel, nagu seda on arvamine, et Servius oleks komiitsiaale ettepannud 50 seadust ja kohtumenetlust jaganud in iure ja in iudicio.

Võhe usutav, et riik kujunemise ajastul oleks tegemist teinud eraõiguse kujundamisega; koguni jurisdictionis on riik väga tagasihoidlik. Õiguse õige allikas on tava selles mõttes, et kohtunikud peavad silmas norme, mis muistsest peale tunnustatud perekondade ja sugukondade vahel. Bonafante eitab, et kuningas on mõju avaldanud eraõigusele. Kuninga mõju võis avalduda küll avaliku ja karistusõigusele, kuid mitte eraprotsessile.

Suur mõju võis olla preestrite kolleegiumil. Nad valvasid kalendri üle, määrasid kohtupäevad, andsid kindlad normid legis actiones'e tseremooniaalile; olid õiguse valvurid ja tõlgendajad; arvatavasti andsid

Athena huvides pole õiguse mõistmine, vaid raku alafail.

protsessuaal norme ja neid valiti kohtunikuks. Preestrite kolleegium mõjutab eraõigust nii nagu auguurid avaliku õigust, ja mõlemad kolleegiumid on opositsiooni pleebisile. Ka peale XII tahvli seadusi on õigusteadus pontifikaalne ja nende tõlgendused on paljude ius civile instituutide allikaks.

Kokkuvõttes tuleb ütelda, et seaduste ilmumist põhjendab kahe klassi konflikt, mis lõppeb alati kokkuleppega ehk seadusega. Seaduse lepinguline iseloom leiab kinnitust seaduse motiives ja sihtides, ja teiseks foedus'e süsteemis sugu- ja kogukondade vahel.

Foedus'el ja lex'il on erisugune tendents ja vaim; esimestega sugukonnad nõustusid oma autonoomiat kitsendamaks riigi kasuks; teistega reguleeritakse magistraadi võimu rahva suhtes.

18. Seadus ja tema maksvus.

Lex tähendab seadust, reeglit, normi. Normi peatähendus eristab seadust rahvakoosoleku teistest avaldusist, m. seadustest vormilises mõttes. Selle pärast rõhutavad allikad seaduse üldsust ja stabiilsust.

Ajaloolises rooma õiguses eristakse: leges rogatae või latae - rahva poolt antud seadused, ja leges datae - magistraadi antud seadused. Ebaõigelt oletati, et leges datae süsteem on vanem. Bonafante arvates on lex publica, populi romani algus, samal ajal ka lex rogata alguseks.

Arenenud vabariigi korraldus näeb kolm rahvakoosoleku vormi, mis seadusandlikult teotseb: tsenturiaat, tribuut komiitsiad ja pleebsi tribuut-kontsiiliaad. Seaduse algatus kuulub: konsulile või preetorile - komiitsiale esitatavaks seadusis, tribuunile - pleebsi tribuut-kontsiiliaalisse viidavaks, sellepärast siis leges consulares, praetoriae ja tribuniciae. Sõna lex tähendab seadusi, mis komiitsiate poolt heaks kiidetud, pärast laiendati ka pleebsi kogu otsusele, mida hüütakse lex või plebisocita. Seaduse nimeks on ettepanija nimi, ja konsulaarseadused kannavad mõlemate konsulite sugukonna nime.

Seadust kuulatakse enne senatis, siis avaldatakse (promulgatio) eelnõu. Kolme nädala jooksul keeselekani võib magistraat rahvast kokku kutsuda mittevormilisele koosolekule (contio) eelnõu arutamiseks.

Seadus koosneb kolmest olulisest osast:

1) ettepanemise ja kehtendamise vahelisel ajal, järelevalve eelnõu väga ja

Rooslaan juttu tema enese sõnul ka rätisnaal ja vabamane jalgu lütlane või Rooma alane, hoiab alal oma sead.

- 1) praescriptio - ettepanija nimi, hääletamise päev ja koht, esimene hääletaja triibus ja centuria praerogativa;
 - 2) rogatio - seaduse dispositiivne osa, mis jaotatud peatükesse;
 - 3) sanctio - määrab seadusrikkete tagajärgi.
- Vanemates seadustes veel religioosne sanktsioon - consecratio.

Keeluseadused erinevad sanktsiooni suhtes:

- 1) leges perfectae - seadusevastane akt on tühine,
 - 2) leges minusquam perfectae - toiming ei ole tühine, kuid määratud karistus;
 - 3) leges imperfectae - sanktsioon puudub.
- Punkt 2 ja 3 seadused kuuluvad vanemasse staadiumi. Seadus astub jõusse tema proklameerimisega, kuid võib olla vacatio legis - seadus astub jõusse teatava aja möödumisel pärast kuulutamist.

Seaduse avaldamine seisab ainult renuntiatio's; tähtsaimad seadused puu või pronks tahvlil rahvale, ja tekst riigiarhiivi, kvestori ja ediili alalhoida. Seadus maksis ainult rooma kodanikkude kohta. Kui vahet hakati tegema Rooma ja Itaalia, Rooma ja provintside vahel, siis mõeldi kõiki kodanikke, kes asuvad Itaalias ja provintsidel. Rooma ülemvõimu all olevad riigid polnud seotud tema seadustega; kuid mõned seadused ulatasid ka liitlastele ja mõned rakendati roomlaste ja peregriinide vahelises suhtes (lex Sempronia - liigprotsentide kohta).

19. Avalikku õigusse puutuvad normid 12 tahvilil väga vahesel arvul: connubiumi keeld patriitside ja pleebide vahel; uus seadus muudab vana; jne.

20. Majanduslik ja sotsiaalne olukord.

Muistse Rooma aluseks majanduse aluseks on põllupidamine ja karjapidamine (ager publicus'el). Eelrooma ja rooma esimesil sajandil kasvatati alamt sorti teravilja (nisu, hirs, tatrud). Mäed ja nõlvakud metsa ja niitude all. Hiljem oliivipuud ja viinamäed. Rahvatoiduks - teravili; lihatoit - teisel kohal. Kari koosnes väikeloomadest, kits, lammas, eriti siga. Veini oli vähe, tarvitati rohuna. Elamuks on omm; elavad küladena.

Itaalia talupidamine tänapäeval vähe rohkem ja mitmekessem - on palju viinikuid, naasid ja rohkeid troopikadid. Itaalia olla enge, mis enamid oma kumbarit rasvaks. Itaalia veini tarvitamine keelatud karmimate karistustega.

Seda primitiivset olukorda mõjutasid etruski ja hiljem kreeka kultuur; kuid itaalia rahvusliku kultuuri põhjapõhjajaks on etruskid. See avaldub: linna asutamise kombeist; kuningate, ametnikkude, preestrite röövastusest; perekonna nimedest (kahkordne nimi).

Etruskide mõju avaldub suure riigi loomises. Kuid vähe usutav on etruskide mõju rooma õiguse süsteemile. Rooma olulised on sabelli suguharu annid. Puhtsabiiniseloomuga võrreldes on roomlaste iseloom väledam, liikuvam ja progressiivsem. See võib oleneda: riiklikust elust, rahvaste mitmekesisusest, kaubandusest.

Olgugi, et asupaik polnud kõige soodsam, ometigi oli kaubandus arenenud; takistasid kaubandusõitsengut: sisemaa primitiivsed tingimused ja plebeide kasvav mõju, kes elavad erandita maal ja maast. -

Ornid ehitatud püramiidid, katus alg. laad. Vanaol. daatsumis. Kõik olid umbes 1000 v.a. teostatud - suure palv. Rooma püramiidid näevad välja nagu etruskide keeles ja teaduses.

Fides tähts. ausust. Lepinguis ja valdada kohuse. Tõulet oma kohustuste täitumises.

**) Sel ajal, kui kurbus on patoloogiline ja plebeide vaheliste võitluste kaja, millest sai alguse Rooma riigi kujunemine ja korraldus, mis sügavalt mõjutas vabariiklikku ja vabariiklikku kontrasti idel, mis pidi oma sõnad muutma Rooma riigi algm. lrt kaja, kõrgeimal tants rila õigust, kuga...*

II. O s a .

Rooma riik ja rahvaste õigus

(ius gentium).

25 p. B1. 194 ja 195 (Sinh. l. 507)

I. lõige: Vabariiklik hegemoonia.

XIII. peatükk.

Föderatiivne ja minutsipaalne süsteem ja Itaalia korraldus.

1. Rooma ekspansioon Itaalias.

Patriitside ja plebeide võitluse lõpule järgnev areng viis kahe suure tulemuseni välja: sotsiaalsest seisukohast - itaalia rahvuse kujunemiseni, poliitilisest seisukohast - impeeriumi loomiseni. -

Room kasvab üle teistest liidu linnadest. Room, olles poolsaare südames ja alalise pealetungi ja kaitse seisukorras, arendab poliitilist liitumist ja riiklikku korraldust. Siiski Rooma kasvamist ei tule kirjutada relvade arvele, vaid just Rooma poliitilise rahvatarkuse arvele.

Vabariikluse loomine on raske ja kestev töö. Kuningriik on igal ajal olnud lihtsam ja kestm poliitiline vorm. Kuid peatakistus on territoorium. Territoriaalne ekspansioon on monarkilise korra julge- ja kindeloleku põhjus, kuid hädahuks vabariiklisele korrale, sest et raske luua üldist veenet suures sotsiaalses kehas ja raske organiseerida osavõttu suveräänsust.

Vabariigi mõiste antiikilmas ja keskajal piirdub linnaga. Koguni Machiavelli kujutab vabariiki linnana. Korraldada linnast kõrgem vaba riik oli ülesanne, mis käis vanadel mõttetarkadel ja riigimeestel üle mõistuse. Ainult Room mõistis kõita enese külge teisi rahvaid austades nende suveräänsust ja mitte seades neid võidetu alandavasse seisukorda. Rooma poliitiline ekspansioon käis kahte peateed: foedus'e alusel või inkorporeerimine, säilitades kohalikku autonoomiat.

2. Ladina konföderatsioon.

Konföderatsioon on vanem süsteem. Nagu kõik itaallikute linnad, nii ka Room on ühe konföderatsiooni osa;

**) Rooma riik, kõiide mõistuse ja südamele hõivates ja (japanelt) nähtavas korras oma templija vanemate maja ja korralduste platona, käigi kolmele praegusele seaduse kujutamisele, sõja ja rahva üle abistamiseks ning riigi kõrgele te ametnike suure valmisusele, akto, ja korraldus on seeläbi. **) Kas föderaalne mõiste rüütsustamine või otsene koloniseerimine inkorporeerimise tel, säilitades kohaliku autonoomia*

4) piksi keevõla perioodi latiumi ja kahestaval vaheti vahel latidid, mida roonia keevõla perioodi laud parta deatikuvi mämlana.
2) transtia siinarti dtomprone peelt, olgu raku roudaite ja latid algate vahel xami on olemas taevaa ja vana sülharel peaval vastastikuu abi andma sija, ja sija aagi ja sija rat vordeld.

vanemal ajal võib olla etruskide ja ajaloolisel ajal ladina konföderatsioon. Föderatiivne pakt, mis seob Rooma ja Latiumi vahariigi ajal, on foedus Caccianum a.493 e.Kr., millega töötatakse rahu pidama, sõjalist abi andma ja sõjasaaki poolitama; ka kindlustatid vastastikku tsiviilkohtu kaitset. See on foedus aequum, ta ei määra Rooma ülevõimu Latiumi üle.

Bonafante arvates võtab see leping Rooma uuesti ladina linnade liitu.

338 e.Kr. Mainitud vana konföderatsioon kaob ladinlaste sõjaga. Rooma saavutas hegemonia. Osa ladina ja hermiikide kogukondi ühendati rooma kodanikkudega; teisi, kes olid truud Roomale või keda austati sakraalseil põhjusil või nende vägevuse tõttu, säilitasid oma iseseisvuse ja sõltumatuse. Selles uues konföderatsioonis on föderaalsete koosolekute magistraadid kaotatud. Kompetents sõja ja rahu, maksude, sõjaväeliste juhatus ja kolooniate asutamise kohta läheb üle rooma magistratuuridele, komiitsiaile ja senatile; välja arvatud usulised asjad. Nii onandab Rooma ladina natsiooni jõu. See foedus paistab olema vormilt aequum, kuid tõeliselt on ta iniquum.

Kuid väljaspool poliitilist ja sõjalist juhtimist säilitavad liidulinna täielikku seesmise autonoomia oma magistratuuridega, konstitutsiooniga, seadustega, jurisdiktsiooniga, administratsiooniga, raha ja tsensusuga ja mobilisatsiooniga õigusega. Liitlasil on õigus jagada ager publicus't, ius commercii roomlastega, ius migrandi.

Kuid juba III. sajandil asutatud ladina kolooniale kitsendati kodaniku õiguse saamise võimalust: rooma kodanikkudeks võivad saada, asudes Rooma föderaalsete kogukonna magistratuurid peale teenistuseaja lõppemist ja kui nad meessoost järeltulijaid kodumaale jätab.

3. Itaalia konföderatsioon.

Samal ajal, kui ladina konföderatsioon langes Rooma ülevõimu alla, pandi alus laiemale Itaalia konföderatsioonile. Ka see oli Rooma ja selle senati tarkuse algupäraline teos. Neapoli oli esinene linn, millega Rooma liitu astub a.326 e.Kr. - Siit peale toinub pidev progress. Föderaal side lunakse kas rahulikul kokkuleppel või deditio teel. Kuid deditio'st tekkinud allumine

1) ja Rooma hegemonia esitab ainult föderaalne riig, keskas jante võim.

sõjalisele isandusele ei ole iialgi igavene, nagu hiljen provintside puhul. Rooma astub harilikult liitu üksikute linnadega, ignoreerides või lõhkudes endisi liite; vahel sõlmitakse leping kogu föderatsiooniga; vahel lõhutakse vana föderatsioon ja leping uuendatakse üksikute linnadega. Nagu uues ladina liidus, nii ka siin ühendab liitlase side neid ainult tsentruniga. Vahel isoleerib Rooma naaberrahvaid, võttes neilt vastastikused ius commercii ja connubii.

Mõned uutest liitudest on foedera aequa, kuid enamik foedera iniqua.

Nii Rooma sidus ühte mitmekesiseid rahvaid, mis asusid poolsaarel. See Rooma tegevus kandis lõhkuvat iseloomu kohalike konföderatsioonide suhtes, kui arendas sidet tsentruniga. Jus commercii, connubii ja migrandi lepingud sõlmiti linnade vahel väljaspool vana föderatsiooni ja koguni Itaalia ja ladina linnade vahel.

Uute konföderatsioonide ja vanasse ladina liitu mittekuuluvate üldine ninetus on socii, foederati; hiljen - italici. Koos ladinlastega tähendakse nad - nomen latinum ac socii. Foedus üksikute itaalia linnadega sarnanes ladina liidu paktiga. Linnad säilitavad autonoomsuse, peavad andma roomlastele sõjaväge; suveräänsus jääb puutunatu; sõjavägede hulga maximum on kindlaks määratud; üksikute osaliste sõjaväed kantakse ühise ninestikku ja moodustab nn. formula togatorun'i.

Mis puutub õigusesse, on itaalia liitlasil äriiline liiklemine roomlastega jus gentiumi alusel; nad saavad osa sõjasaagist ja ager publicus'est; kuid neil pole ius migrandi nagu ladina linnadel. Itaalia linnadel pole ius municipii, s.t. õigus hääletada määratud triibuses, nagu seda oli ladinlastel.

4. Territoriaalne inkorporatsioon.

Vana ager romanus oli kitsapiiriline: 5-6 miili linna ümber.

Esimene ajalooline suur ekspansioon leidis oma väljenduse triibuste sisseseades (vaata I osa, VIII. peat.p.2). See jaotus polnud mitte ainult rahvakoosolekute jaoks, vaid ka kohalikuks keskkohaks väiksemale administratiiv-ülesandele (tsensus).

maxim)

17 triibuse territoorium (või 21, kaasa arvatud ka 4 kumarijoni) rajatud
erust juba laia juurdekanne võrreldes erialge agra romanus'ega.
7 triibust etruskidele kaalul, palemal pool Tiberit on demoonia
jms 27. (minut peal vajab)

Antakse laialt erasomaanias varu koloniale, kes uulle terri-
tooriumile annab

1) Sellest ajast on ajaloolisi teateid territooriumi
laienemise kohta. Kord inkorporeeritakse kogukonnad
kodaniku või poolkodaniku astmega (cives sine suffragio),
kord võetakse võidetud kogukonnalt teatud (1/3)
osa territooriumist riigimaade suurendamiseks.

Edaspidi kasvab triibuste arv 35 peale. Siis
jääb uute triibuste loomine seisma; in-korporeeritud
territooriumid liideti vanade triibustega. Samal ajal
tekkivad agra publicius'e jagamise teel ja kolooniate
asutamisega uued kodanikkude koondised isoleeritud 35
triibusest. Nüüd olid triibused lihtsalt valimiskollee-
giumid. Inkorporeerimise liikumine jääb seisma. Sel
uuel poliitikal oli see halb tagajärg, et tuli itaa-
lastele kodakondsust anda hulgaliselt ja järski, kui
nad seda relvadega nõudsid, ja vanade kodanikkude üle-
kaal sai sellega rikutud.

5. Munitsipaalne süsteem.

Veel enne kui territoriaalne laiendamine tegi
poliitilisest küljest raskeks linnriigi jätkamise, pidi
tunduma raskusi administratiivsel ja jurisdiktsiooni
alal ning triibuste süsteemi korraldamisel laiendate
ülesannete kohaselt. Selle nähu eest Rooma hoolitses
municipiumi organisatsiooniga. Municipium on kogukond,
kes kodakondsusse vastuvõetud ja triibusse kirjutatud,
kuid administratiivselt eraldatud linnast ja triibu-
sest ja allutatud delegeeritud organeile või säilita-
nud oma vanad nõukogud ja rahvakoosolekud lokaalse ja
autonoonse ametkonnana. Nii näiteks on Tusculumi ko-
danik pärast liitumist Roomaga cives romanus ja oma
kodulinna munciceps. Tusculum pole civitas, vaid oppi-
dum. Seda süsteemi rakendati laialt ajastul, kui itaa-
lased liideti Rooma kodakondsusse. Arvata on, et vane-
nad municipiit on sündinud foedus'e alusel (näit. Gabii
union Roomaga).

Vabariigi lõpul moodustavad municipiumid ühe
tüübi uniformse organisatsiooniga; kuid vanemal ajal
eristati:

1/ municipes optimo iure - need kasutavad koda-
nikuõigust täiel määral, ka ius suffragii ja ius hono-
run, laia autonoomiaga (administratsioon, kohus, raha,
tsensus)

2/ municipes caerites - onavad ius commercii ja

1) Rooma riigil need kahe tüüpi - Sorakst Valturnuseni ja Tiberist Tarenti
2) antakse on võrdsele ühena niivõrd,
3) kumarijoni alal on algaal a. 382 eKr. Tusculumi inkorporeerimise
nõudele (Cicero järgi) antakse koloniale perseev'it kui kaks Tiberi
municipiumid kaks
4) saadetakse, et keis municipes on niivõrd cives optimus iure ja et uute
municipiumide korrallu antakse Rooma koloniale, mitte lokaalset Rooma
titulatsioon

1) Caere talutud talendit erastajate, st. commerciumi ja commerciumi võrvalt võrdsele
aermit autonoomiat administratiivset ja laia autonoomiat, kuid poliitiliselt ei-
gust (i. suff. i. hono.) (Cicero järgi)
2) Sellaie kellelme saab akas kaupade korraldus illeminca aut
Kannikohi poole - 59 -
3) Val outava triibuste süsteemi ümber
4) mis magistraate poolt saab kolonialele aarde nende korrastamiseks võitluse
establers

connubii, kuid mitte ius suffragii ja honorum; lubatud
ka teatud autonoomia administratiiv ja rahanduse suhtes.

3/ municipes aerarii - puudub kommunaalne auto-
noomia
Municipes caerites ja aerarii on jaotatud pre-
fektuuridesse, mis hõlmavad sageli mitu munitsipiiumi;
sinna nimetab preetor praefecti iure dicundo,

Conciliabula, fora, castella, vici on poolsaarel
laiali paisatud kodanikkude koondused. Conciliabula
tekkisid enne üldist munitsipaalset korraldust; fora
on samasugused; mõlemil on magistraadid ja rahvakoos-
olekud. - Vici on vähesed linnused, ja castella -
kindlustatud linnused, nad on koondatud prefektuuri-
desse.

6. Kolooniad.

Rooma kolooniad on Rooma valitsuse poolt kind-
leksmääratud territooriumile saadetud isikute koondised,
poliitiliselt seotud metropoliga, kuid laia autonoomi-
aga ja piiratud suveräänsusega. - Neid asutati võide-
tud mais. Nad täitsid sotsiaalseid, majanduslikke, po-
liitilisi ja sõjalisi ülesandeid.

Vastavalt oma loomule nad kuuluvad kas inkorpo-
reerimisele või föderalsüsteemi. Kolooniad jagunesid:

1) coloniae quiritium - rooma kodanikkude kogu-
konnad,

2) Coloniae Latinae - ladinlaste kogukonnad.

Vahe nende vahel esimesed koosnevad rooma koda-
nikest ja territoriaalselt kuuluvad riigile; neid võib
kõrvutada municipium'iga; teised - suveräänsed kogukon-
nad, keda asutab Rooma; neid võib kõrvutada civitates
foedera'ga-

Rooma kolooniad koosnesid 300 kodanikust, kes
valiti positsiooni kaitseks; nad jäid Rooma kodanikeks
Igaüks sai 2-5-10 juugerit maad. Harilikult mere ääres.
Neil kolooniaal on administratiiv ja kohtu autonoomia,
oma magistraadid ja koosolekud, kuid mitte iseseisvat
tsensusust, raha, rekruteerimine.

Ladina kolooniad on autonoomsed ja suveräänsed
kogukonnad ja seotud Roomaga konföderatsiooni teel; nii
et roomlane, kes siia end üles kirjutab, kaotab koda-
kondsuse. Neil on oma tsensus ja rekruteerimine, sõja-

27/10

Arvata
municipes
aerarii
caerites

223

Arvata
municipes
aerarii
caerites

Arvata
municipes
aerarii
caerites

Arvata
municipes
aerarii
caerites

7) Jätkes aequum või iniquum, ... kantavalt plebsist. ...
Kõikjal võivad ... plebsist ...
kututi roma tervoreile; parti plebs na et plebsam lass loospalt.

osad ei kuulu üldise legionidesse. Rooma seadused mak-
savad neis ainult, kui nad vastu on võetud. Alul oli
vist oma raha õigus. Vormel nomen latinum hõlmab koos
ladina linnadega ka kolooniaid; hiljem tähendab nomen
latinum kolooniaid. Järjekult, ius migrandi ja ius
municipii, s.t. ladinlastele kuuluv õigus kodakondsust
saada ja õigus hääletada ühes rooma triibuses, kuulub
ladina koloniaile.

Ainukene oluline vahe asunikkude ja liitlaste
vahel seisab nende suhete aluses Roomaga, mis pole le-
ping vaid rooma rahva seadus. Puunia sõdadest hakkab
ladina kolooniate autonoomne õigus kokku tõmbuna.

Ladina kolooniaid oli 3000 - 20000 asunikku, igal
30-50 juugerit. Koloonia asutamist otsustati esialgul
senatuskonsulidega, mille põhjal tribuun välja kutsus
plebistsiidi. Asunikud andsid ametnikule teada oma ni-
med. Linn asutati pidulikkude tseremooniatega; adruga
aeti ümber linna müüride vagu, kindlaks määrates piiri
(pomerium); territoorium jagati kahe suure ristteega
(decumanus maximus ja cardo maximus NS) ja paralleel-
sete väiksematega neli- või täisnurkadeks; rooma ko-
looniaid nelinurk - centuriatio; ladina kolooniaid
täisnurk - scannatio. Peale territooriumi jagamist
asutajad magistraadid lex data teel määrasid kindlaks
korra.

Päriselanikkude seisukord oli erisugune; vahel
sanastakse asunikuga, vahel moodustavad föderaalise ko-
gukonna koloonia kõrval, vahel moodustavad pleebsi.

Rooma kolooniad moodustavad oppida; kuna ladina
kannavad civitas'e iseloomu, need on suveräänid linnad.
Termin civitas mittesuveräänse linna tähendusega tek-
kib hiljem. Termin civitas muutub abstraktsiooniks, et
äratahendada vabade inimeste koondisi.

Arenemine pole veel jõudnud rahvusriigini, sest
keskorganid on veel linn-riigi omad. Roomlaste kolo-
niaal süsteemi iseloomustavad kaks joont: kolooniaid
pole, nagu municipii, orjastatud metropolile, ja tei-
seks, nad pole ka täiesti lahti kistud metropolist,
nagu kreeka kolooniad.

Kolooniate ja munitsiipiumide kodanikkude osa-
võtt Rooma rahvakoosolekuist oli juba vanal ajal
fiktsiooniks; aga kõik kodanikud olid triibustesse üles
võetud ja triibuste esindus oli alati kindlustatud.

247 ilalt. ...
of aja jooksul aja määrad ...
arenemise tõttu valitsesid ja plebs.

1) Türeevi mere pool Andreuse mere

7. Rooma ja Itaalia.

Poolsaare ühendamise epohhil hõlmab Rooma terri-
toorium poolsaare keskkohta ja rea laiali pillatud piir-
kondi, eriti Po paremal kaldal. Sel territooriumil on
ladina kolooniad, kui saared rooma meres, ja föderaal-
sed linnad on ümbritsetud Rooma dominiiniumest. Koda-
kondsusse liitmine oli esialgul rohne peale sunnitud.
Kuid kui Room muutus suureks Vahemere riigiks, siis
püüdsid väikeste kogukondade kodanikud saada Rooma ko-
danikeks.

Tuleb imestada Rooma laienemise poliitikat; siin
püüti kõrvale hoida kõigist, mis alandaks liidetuid
rahvaid; ka ei takistanud Room kolooniate kaubanduse
arenemist. Niisugune poliitika päästis Rooma hukkami-
sost rasketel vaenlaste pealetungidel.

Rooma oma föderaalise süsteemiga ja munitsiipaal-
se režiimiga lõi Itaalia rahvuse ja Itaalia patrio-
tismi. ...
XIV. peatükk.

Muistne õigusteadus ja nõuandjad juristid.

1. Muistse ilmaliku õigusteaduse seisund ja ülesanded.

Kui pleobs pääsis magistratuuri ja preesterkon-
da, kui patritsiiaati asetis nobilitas - ametite aadel,
siis emantsipeerub ka õiguse tõlgendamise patritsiiaa-
dist ja preestrikolleegiumist.

Kaks tähtsat fakti tuleb meele pidada: Gnaeus
Flavius avaldas preestrite liber actionum ja Tiberius
Coruncanius hakkas avalikult vastuseid andma õigusli-
kes küsimusis. Õigusteaduse monopol ja salajasus kaob.
Õigusteadus on aristokraatlik amet ja sel alal tegut-
semine on tihti pinna valmistamine tulevasele riigite-
gelase karjäärile. Rooma jurist erineb meie aja jurist-
ist, kes on seaduse formaalne tõlgendaja, rooma ju-
rist ei andnud nõu ainult õiguslikes küsimusis, vaid
ka elu praktiliselt küsimusis.

- Juristi tegevuses on kaks külge:
- ① cavere - ettevaatusvahendeid tarvitada õigus-
likes toiminguis,
 - ② respondere - vastuseid anda praktilisil juh-
tumeil.

2) ...
tas oma pitu ...
on nagu ...
arjafas ja ...
teadja, et ...
soid ...
seuato ...

mis muutustarvil õiguse loogiliste printsiipide esimesel alusel. Lõpuks respondit, mille juures võib tal noored auctoritas, auctoritas ja iustitiamus. Cautio, responsa, regula te kujut on ka kinnitades kirjanduses.

mis kajutas nende poolele minime kantari, tamm, nagu in iure cerno an confessio in iure geniale raseentamine.

Kuid mitte agere - kohtulik kaitse; selleks tuleb pöörata oratori poole. Hiljem algab teaduslik töö. Peale selle juristi tegevusele lisandub: instituere ehk algõpetamine ja instruere, selle kõrgem aste, ja teisiks - scribere.

Rooma õigusteaduse ajalooline ülesanne on laiem kui tõlgendamine ja korraldamine tänapäevases mõttes. Õigus oli uduses seisukorras: ühelt poolt vanad tavad, teiselt poolt rida riigiaegseid norme. Tavaõiguse suhtes omab õigusteadus suure formuleerimise vabaduse ja palju sõltub normide hoidjate ja tõlgendajate autoriteedist. Õiguse tõlgendamine oli loomistöö, seda rohkem, et riigi seadusandlikud organid ei võtnud ilialgi oma peale eraõiguse kujundamist. Kõige viljakam oli juristide tegevus magistratidena, nende nõunikudena, kohtunikudena ja tavade formuleerimisel cautiones'tes. Evolutsiooni printsiip leidis juristide poolt meisterlikku käsitamist. Tõlgendamisel ei pandud nii palju rõhku seaduse sõnale, kui ta sihile (ratio). Sel teel tekisid uued institutsioonid, nagu poegade emancipatio.

Tõlgendamise loogilisi aluseid ja tehnilisi meetodeid ei heideta kõrvale ka kvaasi - seadusandlikus tegevuses, nm. interpretatio prudentum, mis on fons iuris (ius civile on rajatud just muistse õigusteaduse tööle); tõlgendajaid pühitseti kui iuris conditores.

2. Vabariigiaegsed muistised juristid.

Appius Claudius Detsenviir, Appius Claudius Pime, P. Sempronius Sophus, L. Acilius, P. Aelius Paetus, Sextus Aelius Paetus Catus. Viimase töö: veluti cunabula iuris koosneb kolmest osast (tripertita):

- I - 12 tahvli kommentaar,
II - interpretatio, s.t. ius civile,
III - legis actiones.

Marcus Porcius Cato, Cato Licinianus, Gaius Livius Drusus, Fabius Pictor, Q. Fabius Labeo. Kolm tsiviilõiguse põhjapanijat: Marcus Manilius (jättis seitse raamatut iuris civilis), Marcus Iunius Brutus (kolm raamatut) ja Publius Mucius Scaevola (10 raamatut).

Õiguse kultiveerimine näib pärilik olevat mõnes perekonnas, nii patriitsid Claudius'ed ja plebeide Mucius'ed. - Ius civile põhjapanijate õpilased: Publius Rutilius Rufus, Aulus Verginius, Quintus Aelius Tubero. - Sextus Pompeius, Coelius Antipater, Lucius

2) selle muistise raamat de usurpationibus.
3) mis täiendas tavade ja seaduse 12 tahvli printsiipi ja riigitehte
4) mis juha Gn. Flavius ei võtnud preestrite kujut, esakirjades sellele mitte kirjude formidele. Ja teos kahtleb endisena entala terminus ius civile - kaal-ku raskus ja tarvitab kaal-ku raskust.

2) ka 127. s. tõlgendab, vahel ka seadusandlik, muutustarvil

1) nagu intresside, vara-ühenduste tajutakse, kirjutuste ja perekonnaõiguste puhul
2) kui loodi eraõiguse arendamiseks Praetori erioigan, mille juurde lämmid tuntamini reži misaigra - 63 - elus.

Licinius Crassus.

Vabariigi viimase sajandiga lõpeb nõuandva ja kantelaarõiguse ajajärk ja kaks suurt juristi Quintus Mucius Scaevola ja Servius Sulpicius Rufus panid aluse klassikalisele õigusteadusele ja andsid tõuke õiguse laiemale korraldamisele kahte harru: "ius civile" ja "ius honorarium".

XV. peatükk.

Preetori edikt ja tsiviil ja honoraarõiguse dualism.

1. Preetori ja ta mitmesugused tegevusvormid.

Areneva eluga muutusid mores ja ka ius civile mittevastavaks elunõuetele. Riigi laienemine mõjub nii, et rahva koosoleku töö muutub mittevastavaks eraõiguse arendamisele. Müüd saab kindlaks ja teravneb avaliku õiguse eraldamine eraõigusest. Rahvakoosolekud kujundavad õigust ainult neil aladel, kus mängus poliitilised huvid; selle seadusandliku tegevuse juhtimise võtavad oma kätte tribuunid ja plebsi tribuut - konstiiliad.

Õiguse arendamine sündis preetori kaudu. Preetori oli konsulite kolleeg, olgugi astmelt madalam. Preetori loodi siis, kui plebeidele lubati konsulaat. Esialgul loodi preetori urbanus, kellele anti tsiviiljurisdiktsioon linnas. Aastal 242 e.Kr. loodi preetori peregrinus - tülide lahendamiseks välismaalastega. Tihhti peale on need ametid ühe isiku käes, või üks isik peab neid järgimööda; selle tõttu kandusid mitmed korraldused välismaalaste kohta ka kodanikkude suhetele. Preetori spetsiifiline funktsioon on eratulide lahendamise iuris dictio. Preetori korraldab protsessi, ise ta faktiilist materiaali läbi ei vaata ega kohut ei mõista. - Tema tegevuse sihiks on õiguskorra muutmine vastavalt ühiskondliku õigluse muutlikele nõudeile, aequitas'ele. Preetori oli magistrat cum imperio, mille tõttu ta võis sundida peale oma tahet. Preetori tegevuses võib eristada kahte vormi: ta seab kohtunikule mõne uue õigusreegli või muutmata jättes maksvaid norme sunnib pooli õiglaselt korraldama omi suhteid.

Legis actio'te perioodi kohta ei või kindlasti

Preetori pole magistrat või kohtunike võra tänapäevases mõttes, sest ta ei oma tervet riigitehete funktsiooni, vaid püsib preetori korraldamises, tervet külgust on ta midagi emanat ja episiidant, sest ta on kõrgemad administratsioonid, magistratid on rohkem mõttes korrald. võrre taidekorras, s.t. varustet mitte paja potestatis, vaid imperium'is.

31p

x) mi ei loodud võlakohtu faaktide alusel, mis ei ole, kui toetunud mõnel asjaolul, mille põhjal saavad kurtutamatud ajalehes (aegumise) peat: see on õigusega tühistamine laiemalt raskendades, mis võib arvestada teatrite õigusega teinud.

uteldas. Kas preetori peale lagi eitamise võis anda ^{või määrluse} ~~ut~~ lagi. Kuid lex Aebutia uue korra, mille järele preetori, ära kuulates poolte väited, annab kirjaliku instruksiooni, milles määratud õiguse punktid, milledest kontunik peab kinnipidama otsustamisel. See instruksioon ninetati formula ja protsess ise formulaarseks, per formulas. Elule mittevastavate seaduste tühistamiseks preetori kasutas exceptio't (vastuvaide), millega kontunikul kästakse kostjat mitte süüdi mõista, ^{või} ~~võid~~ olgugi et nõudmine seaduspärane, kui formelis väljendatud faktilised asjaolud toetuvad kostja kasuks. Teiseks lõi preetori täitsa uued formelid: utiles, ficticial, in factum, - juhustel kui osaliselt või täitsa puudusid seadusega nõuetavad rekvisiidid. Kolmandaks seadis preetori restitutio in integrum'sse, s.t. olukorra endistamine, kui maksev olukord ei vastanud õiglusele, olgugi et oli seaduspärane.

Peale selle tegevuse võib preetori ilma kontunikule poormata astuda poolte vahele: kas peale sundides stipulatsioonid (stipulatio honorariae); või valdusse viimisega (missio in possessionem) või interdiktidega (decreta, interdicta).

Preetorlik Stipulatio on pidulik leping stipulatio võrnis, mida sundis tegema magistraat, et sel teel peale panna kohustuse, mida tsiviilõigus ette ei näinud, näit. cautio damni infecti.

Missio in possessionem on magistraadi antud õigus valdusse võtta teatud asja (missio in rem) või asjade kogu (missio in bona).

Interdiktid on tingitud käsud vahenditult pooltele, kui käsku ei kuulatud, siis järgnes harilik protsess. Sagedamine leiab interdictum kasutamist valduse kaitse puhul. Klassilises õiguses on interdictum ennem administratiiv menetlus.

Preetori sunnivahendid on: et poolt tava väita toidaksid

- 1) missio in possessionem - mida tarvitati mitte ainult kui sihti, vaid kui vahendit (kui keeldutakse andmast cautio damni infecti)
- 2) pignoris capio - magistraadi käsul asja ära võtmine ja hävitamine
- 3) donegatio actionis - lagi mitteandmine

x) s.t. millele pool peab kuulutama, ainult kui on õigel sellekohasus vajendatav. Hagnumel, ja mis õigustel sihtide pooltele
y) kui õigus ei kokkuvõttes kestama kahju, mis tekib eluts ajajal
z) kustutab otsustajale üle, kas on tegemist kuulutusega, et kas on olemas väärne enese eeldusel.

x) mis muudat laia ulatust, sest vajutatakse õiguse jätaks tühistamiseks.
xx) preetori on raskesti juriid ja alalises mõttes juriidile konsistents.

2. Edikt

Preetoril oli ius edicendi, s.t. õigus rahvale teadaandeid teha igasuguste asiade kohta. Preetori teadaanded käisid protsessi reeglite kohta; reeglid pandi valgeil puutahvleil (album) foronule ametiaasta alul - edictum perpetuum. Edikt, mis käib üksikjuhu kohta, on edictum repentinum.

Preetori antavate normide juriidiliseks aluseks on preetori imperium nad on määrused, mitte seadused, ja maksavad kuni kestab kasuandja preetori ametisolek. Vormilt pole nad käskivad nagu 12 tahvli seadus, Vormilt pole nad käskivad nagu 12 tahvli seadus, ja maksavad kuni kestab kasuandja preetori ametisolek.

Ametijärglane võis neid tagasi lükata, muuta või üle võtta. Need käsud, mis vastasid elunõuetele, võeti üle ja moodustasid ajajooksul edictum translaticium. Sel teel loodi uus õigusallikas, mis oli vahepealne seaduse ja tavale. See uus õigusallikas on väärtusliisem teistest, sest on asjatundja teadlik looming, ja ta painduvam kui tava. Lex Cornelia määras, et preetori peab kinnipidama aasta algul antud edictum perpetuum'ist.

Ka pretor peregrinus andis edikte protsessides väljamaalaste ja roomlaste vahel ja võttis üle väljamaalaste õiguspõhimõtteid ja instituute, nii tekkib ius gentium.

Kuruul ediidid andsid edikte vorjade ja loomade müügi suhtes.

Provintside tekkimisega ilmuvad valitsejate ja provintsi kvestorite ediktid.

Edicta'ks nimetatakse ka üksikut sanktsiooni või määrust. Edikt kindla vahekorrald kohta on Clausula edictalis. millele vastab teatud formula (instruksioon), mis esitatud ediktis iga lagi kohta. Kuid edikti klausel pole lubatud tvisiilhagile või formulale, sest actio civilis on antud seadusega, mitte ediktiga.

3. Ius honorarium.

Preetori õigus ei inkorporeerunud ius civile'se ega ei muutnud selle sisu, vaid jäi maksma ius civile kõrval; tekkis dualism, mis iseloomustab rooma klassikalist õigust: ius civile ja ius honorarium. Mõlemad on organilised tervikud, mis põhjalikult lahkuminevad vormilt, sisult ja vaimult. Vormiliselt preetori korraldab protsessi, kuid uuendab sealjuures ka materiaalselt õigust. Ius civile - 12 l. ning konsiliaalvõtte, tavale ning juriidid. Ius honorarium - õigus, mis loobab honor'ist, s.t. magistratuurist.
1) loomne valemant üle tsiviilõiguse õiguse eest.
2) üllert vaadeldat võis edikt sarnaneta te oal preetori korraldaja, nagu tava nimetat Rudorff.

*) igit vana ja viisi aastat vana mis...
 xx) mitte obligatsioonide korral...
 parandus süsteemi korral...
 armast vereringelant - mitte...
 (a lairida äga vana - 66 -)

21 on määratud
 õigust. Ediktiga preetor täidab ius civile tühikuid ja parandab puudusi, sellepärast on ius honorarium vähem organiline ja kooskõlaline kui XII tähvi seadus. Ius honorariumi suurem arenemine sunnib rooma üleilmliku ekspansiooni ajal. Ius honorarium on sihitud uute tarvete rahuldamiseks, mis ius civile's ette nähtud pole, ja teiseks, ta võitleb vana ius civile'ga. Hilisemal ajal on ius civile enam sümboliline, mis tõendab vana kviriitlise õiguse karmust; kuna ius honorarium on eluline õigus. Preetori põhimõtted on tihti võetud võõrrahvastelt kellega läbi käidi, nii et ius honorarium on üks neid teid, mille kaudu ius gentium tungis rooma õiguse süsteemi. Hilisen õigusteadus ühendas ius gentiumi mõistesse primitiivsemad suhted vanast ja uuemast ius civile'st, ja eristab normide kogus kaks osa: ius civile, mis omapärase igale rahvale, ja ius gentium, mis ühine kõigile rahvale. Viimast osa dikteerib inimestele naturalis ratio, mille all tuleb mõista asjade loomulikku käiku, aga mitte inimesemõistust. Cicero ajal võtab preetori õigus ülevõimu ius civile'st. Nende kahe süsteemi suhtumist määrab Papi-nianus järgmiselt: "Ius praetorium est quod praetores introduxerunt adiuvandi, supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia".

XVI. peatükk.

Rooma provintsiaine ekspansioon ja vabariigi kriis.

1. Linnriigi konstitutsioon.

Linnriigi konstitutsioon esitab meile nn. rooma vabariigi kuldse aja. Sel ajajärgul sobisid konstitutsionaalsed korraldused täitsa sotsiaalsete ja poliitiliste tingimustega. Rahvas lihtsa eluviisiga poliitika-rija; Riik ulatuslikult väike. Linnriigi puudused tulid avalikuks alles siis, kui võit Sanniumi üle andis Roomale gea hegemoonia poolsaare üle, ja võit Kartaa-go üle tõi võimu maailma üle. Roomale olid võõrad unis-tused maailmariigi üle. Room tahtis ainult kindlustada poolsaare sõltumatust. Kartaa goga sõlmitud traktaadid tõrjusid roomlasi merelt. Merevabadust saavutasid roomlased esimese puunia sõjaga. Teise puunia sõja pol-...
 (Linnriigi konstitutsiooni kohta: Linnriigi konstitutsioon esitab meile nn. rooma vabariigi kuldse aja. Sel ajajärgul sobisid konstitutsionaalsed korraldused täitsa sotsiaalsete ja poliitiliste tingimustega. Rahvas lihtsa eluviisiga poliitika-rija; Riik ulatuslikult väike. Linnriigi puudused tulid avalikuks alles siis, kui võit Sanniumi üle andis Roomale gea hegemoonia poolsaare üle, ja võit Kartaa-go üle tõi võimu maailma üle. Roomale olid võõrad unis-tused maailmariigi üle. Room tahtis ainult kindlustada poolsaare sõltumatust. Kartaa goga sõlmitud traktaadid tõrjusid roomlasi merelt. Merevabadust saavutasid roomlased esimese puunia sõjaga. Teise puunia sõja pol-...)

*) vana sõjaväe ja poliitilise vägede organisatsioon...
 **) selle laiendamisega...
 (võitlus sunnib rahva 67...)
 (maa ja mitte osavõtu...)

nud roomlased soovivad, vaid see tuli Kartaa go kavat-setult ja selle sõja tagajärjel Room leidis end vaheme-remade saatuse otsustajana. Room püüdis vahetõrki fö-deraalsel alusel korraldada, kuid pidi varsti sellest loobuma ja asuma otsesele valitsemisele. Vallutati Hispaania, seda nõudsid Hannibali sõja kogemused; siis Makedoonia, siis Peloponnese. Suured vallutused kuu-luvad Vabariigi kriisiajajärku ja on ühendatud Pompe-iuse, Caesari ja Augustuse nimedega. Juriidilisest seisukohast puunia sõdadega astub Room ekspansiooni ajastusse. Võidetud rahvastega ei astuda foedus'esse, vaid allutakse jäädava sõjalisele administratsioonile. Sõjaväeline distrikt sai nimetuse provincia, mis ei tähenda muud kui väepealiku terri-toriaalse kompetentsi piirkonda.

2. P r o v i n t s i d .

Provintsi korraldab lex data'ga võitja väepealik ühes senaatorite-komisjoniga. Provintsi valitsemiseks esialgul seati erilised preetorid (Sitsiilia, Sardi-nia, Hispaania), hiljem saadeti valitsejaks aja ära-teeninud konsulid ja preetorid; neid nimetati proma-gistraatideks.

Provintslastel sõjateenistuse kohustust polnud, kuid nad maksavad maamaksu, mis on ise viisi korralda-tud provinciae vectigale'des ja provinciae stipendia-riae'is. Populi stipendiarii olid need, kes aegsasti olid alistunud, maa jäeti nende valdusse ja nad maksid stipendiumi. - Populi vectigales olid need, kes viima-se võimaluseni vastupannud ja taltsutatud vägevõimuga; nendele anti maa rendile. Provintsi valitsejale on kaasa valitsemiseks abiline kvestor.

Valitseja consilium koosnes harilikult 10 legaa-dist - senatoreist. Tema abiks valitsemises ja kohtu-pidamises olid comites, contubernales, vahel ka cohors praetoria - valitseja sõjaline kaardivägi; päris sõja-jõudu oli harva. Siis oli veel hulk alamaid ametnikke. Provintsi valitsejate kompetentsis ärkab uuesti pea-aegu muistne konsulite kompetents, nad ei ole piiratud konkureerivate magistratidega. Kriminaal-juridiktioon ulatub provintslaste üle (olgu et linnade jurisdikt-sioon täielikult ei kaotatud;) rooma kodanikkudel oli provocatio õigus.

1) Kes järgisid väepealik...
 2) erijahal...
 a) vaeja arvatus...
 kui pealase kaardivägi

7) nide luuti forum ja conventum agere.
 xx) ja commercium, välemalt korrasana omavõtte sulles, mille tagajärjel maaomanikud, vabalt ja eris rooma võlakorras, kes loomulikult nendele vabalt olid. Teisel korral vastuvõttu leidsid oma ülalpeet parant rooma valitsusele.

Tsiiviiljurisdiktsioon kuulus valitsejale ühes linnas asuvate rooma kodanikkude üle, mitme linna peregriinide, roomlaste ja peregriinide üle. Roomlaste kohta kohandati rooma õigust; peregriinide ja segajuhustel - ius gentium. Sama linna peregriinide tüüsi lahendas linna magistrat.

Kohtumõistmise ja valitsemise otstarbel jaotati provintid ringkondadesse, conventus, mis koostusid mitmest linnast ühe pealinnaga. Sõja vaheaegadel peeti pealinnades istungeid kohtu ja valitsemise asjades. Istungid kestsid vähemalt üks kuu ja neist teatati ediktiga ette. Kohtunikeks valiti roomlasi või provintslasi. Suurtes provintside peeti conventus't ühes pealinnas.

Provintsilinnad said itavad oma konstitutsiooni rahvakoosolekute, senati ja magistratidega. Valitseja teostab loodamist ja valvab erakorraliste väljaminekute üle, kontrollib arveid ja maksude õiget jaotamist. Mitmesuguste rahvaste koondised saadeti laiali, väljaarvatud usulised või kui nad polnud kardetavad.

3. Föderatiivsed ja vabad linnad.

Provintside kõrval või nende piires on suurel arvul civitates foederatae. Föderatiivsed linnad säilitavad oma konstitutsiooni, jurisdiktsiooni ja maaomanduse. See on foedus iniquum, mis võttis neilt rahu ja sõja õiguse, neil lasusid koormised: laevade, sõdurite ja viljaandmine määratud hinna eest.

Civitates libertae seisukord polnud sisuliselt teistsugune; ka koormised ja puudus tõeline rahu ja sõja õigus; vahel põhines libertas rooma seadusel.

Civitates liberae et immunes olid vabad linnad, kes makse ei maksnud.

Rooma alluvuses on ka kuningriike; neid oli föderaalsetid ja võidetuid.

4. Karitarvitused provintside korralduses.

Maavalitsejad laastasid neile usaldatud provintse. Senat. Ine määras suuri summe valitsemiseks: 1) pagasi vedamiseks, 2) elatiseks.

Mis valitseja neil aladel kokkuhoidis, oli tema lubatud teenistus (salvis legibus), ja see oli suur.

Säärased õigused kuulusid valitseja saatjaskon-

1) mis itaaliale kõrval moodustas socii externarum nationum.
 2) karid energia korras teiget rancas karjandusteks.
 3) niga vab ravivõimide kinnitamiseks kava eest

nale (kvestor, ametnik, legaati); peale selle said nad gratifikatsioonid: viinaraha, soolaraha; võib-olla ka teeraha. Tihti anti senatoreile õigus eraasjus sõita nagu tõelised legaadid (libera legatio); see rõhus raskelt provintse.

Nende lubatud sissetulekute kõrval olid veel moodus ebaõiglased raha sissenõudmised ja väljapressimised. Selle vastu võideldi seadustega, milledest esimene lex Calpurnia Pisonis. Peale selle olid provintsidele surmaks maksude renditajate kolleegiumid (publicani).

5. Majanduslik ja sotsiaalne kriis.

Raske ja saatuslik oli provintsi valitsemise vastumõju Itaalia olukorrale. Kujunud rikkus, orjus, uued kunstid, töödused, uued kultuurid, kommee peenenemine helleni kultuuri mõjul sunnitasid põhjalikku revolutsiooni Itaalia põllumajanduses ja ühiskonnas.

Põllumajandusline Itaalia muutub karjamaade, viina ja õlinägede ja viljapuude maaks. Room saab veiniga kauplemise peaturuks, niisama ka olitoomise alal. Veini ja õlipuude kultuur arendab ja kindlustab eraomandust. Metsa ja karjamaajandus on arenenud. Majandusliku arenemise pilt on rõõmustav, kuid sotsiaalne kord muutub halvemaks. Endine lihtsus annab maad rikkusele ja lõbujanule. Vana korra hävingut soodustab kõige rohkem orjus; orjade hulk on kohutavalt tõusnud ja orja hind on langenud; lihtsakujuuline majaorjus annab maad töödusorjusele. Vaba töö kaob küladest, terved maalad jäid tühjaks vabust elanikest.

Ka teised tegurid mõjutasid ühiskondliku korra halvenemist. Vaba rahvas võrdus põllutööst, sest et ta aastaid sõjaväes oli. Kuna uued kultuurid nõudsid suuri kapitale, siis võisid ainult rikkad endale lubada karjamaa ja aiapidamist. Senaatorid ja nende pojad ei teotsenud kaubanduse, tööstuse ja panga aladel. Lex Claudia keelas neil laevapidamist ja osavõtu avalikest rentidest ja hankeist. Aristokraatia oli sunnitud pöörduma suurtaapidamisele, õnnestades väikeomandust ja hävitades küla keskseisust. Ka kaubanduse alalt, nagu tööstusest, olid eemale tõrjutud Itaalia vabad kodanikud. Rooma rahandussüsteemi iseloomustab see asjaolu, et hoiduti otsesest majanduslikust valitsemisest: renditati mitte ainult suurte hoonete ehitamist, vaid

x) Tõelise ühise ühiskond, s.t. mitte patriarhaalne, vaid orjus tõotav ühiskond on alati harva vaba. Selle tagajärjel...
 xx) vestigalia publicae ja ultra tributa.
 xxx) vahariigi au ja Rooma tema häil ajal.

7) Avalikud ametid muutuvad ainult vabariiklike kaitsealaseks
kujunemise külge ja vabariiklike talle ja. 254
8) Riigiametid on de jure lipipärandava võimete, kuid de facto
pärandava suuris perekonnas.

ka tolle ja provintsiaal makse. See viis suurte kapita-
lide kuhjunemisele isikute kätte, kes kuulusid ratsa-
nikkude hulka, s.t. kõrgemalt tsenseeritud kodanikud.
Ka vallasvara koondub privilegeeritud klassi kätte.
Väljaspool sõjaväeteenistust on igasugune tuluallikas
suletud rooma kodanikele. Nii tekitab ülepääsematu kuristik rooma ühiskonna
kõrgemate ja madalamate kihtide vahel. -

6. Aadel, ratsanikud ja linnriikliku korra sobimatus.

Patriitside ja plebeide võitlus on lõppenud, ühe-
taolsus on saavutatud; konstitutsioon - demokraatlik.
Magistratuur kõigile juurdepäästav ja tasuta. Kuid et
ameteid saada, tuli kulukaid rahvalöbustusi korralda-
da, siis olid tegelikult ametid ainult rikkastele saada
vad. Tekkib uus klass - nobiletas - aadel, suuremate
ja kuuuameteid pidajate perekonnad. Harva saab homo
novus aadeli ridadesse tungida. Poliitiline kogu, mil-
les nobiletas oma jõudu väljendab, on senat, mis koos-
neb eksmagistraatidest. Rahva koosolekud pole kohased
suure ilmariigi asju ajama, seda kohasem on selleks
ülesandeks senat, kelle käes oli ka välispoliitika.

Kerkib pärilik ametite aristokraatia, seadusli-
kult loodud komiitsiate demokraatia vundamendile; sel-
lest siis tekkivad hiljem kaks erakonda:

- 1) optimates - aristokraatlik senati erakond,
- 2) populares - demokraatlik erakond.

Tekkib uus seisus + ordo equester. Selle idud on
igivanad. Ratsanikud moodustasid algusest peale jõuka
ma klassi sõjaväes; need olid patriitsid või jõukamad
plebeid. Nad said riigilt aes equestre hobuse ostmi-
seks, seepärast neid hüütakse equites equo publico.

Nende kõrvale tekkisid equites equo privato;
neile polnud õigust kroonu hobusele; neid tarvitati
ratsaväe kõvendamiseks sõja ajal. Rahu ajal kuulusid
nad varanduse järele esimese klassi, kuid mitte ratsa-
niku seisusse. Kui hiljalt rooma ratsavägi asendatakse
provintsi koosseisuga, siis kadus ratsanikkude sõjaväe-
line funktsioon, kuid seisus kui niisugune ei kadunud
ja just equites equo privato kujundasid seisuse aluse.
Need olid kapitalistide, kaubanduse ja suurpankade
esitajate võsud vastandiks equites equo publico, kes
olid senaatorlike perekondade liikmed. Viimased

Ratsanikkude seisus.
2) Nad olid väga valitud teuroni poole ja se võis neid väga kiita
kristallise devõjoni formeliga vande equum.

7) avalikud ametid muutuvad ainult vabariiklike kaitsealaseks
kujunemise külge ja vabariiklike talle ja. 254
8) Riigiametid on de jure lipipärandava võimete, kuid de facto
pärandava suuris perekonnas.

pöörduvad provintssidesse maavalitseja saatkonda; kuna
equo privato pöörduvad kaubandus, maksude sissenõudmi-
se, spekulatsioonide tegevusele; kujundavad societates
publicanorum. - Nende kahe voolu vahel tekkib vaen.

Optimaatide ja populaaride vahepeal moodustab
ratsanikkude seisus (uus) massi, mis kaldub populares'
te poole ja kaitseb proletaarlaste huve.

Regulaarsete administratiivsete sisseseadete
puudumine, magistratide alaline vaheldumine, kõva
tsentraalvõimu puudumine toob kaasa omavoli ja kontrol-
limatust provintside valitsemises. Ausatest kodaniku-
dest koosnev sõjavägi muutub koosseisult, sest temasse
astuvad kõige alamad elemendid.

Nii näeme, et linn-riigi korraldus oli sobimatu
suurele impeeriumile; pääsmine raskest olukorrast võis
tulla kas oligarhia või monarhia loomisega.

7. Itaalikute ja proletaarlaste küsimus, Gracchus,
Drusus ja itaalikute ehk liitlaste sõda.

Föderaalne süsteem hakkab kõikuma poolsaarel
enesel. Itaalikud ihaldasid poliitilist ühetaolsust
nende abil võidurikaks saanud linnaga. Kasutades ius
migrandi, ladinlased otseselt ja itaalikud kaudselt
püüdnud kätte saada rooma kodakondsust. Just selle
vastu üleilmlik võim kasvatab rahva ja senati kõrkust
ja tehakse ülekohut itaalikutele: jäetakse ilma riigi-
maast, koloniaalist, sõjasaagist, rikutakse nende autonoomia,
usurpeeritakse nende maid, suurendatakse rahali-
si koormiseid. Ka ius migrandi kaotati. Itaalikute vastu tulid demokraatide juhid, kasu-
tades ära tribunaati. - Kavatsus riigimaid jagada krii-
si läbi ruineeritud kodanikele oli olemas juba Scipio'
de majas. Laelius valmistab agrarseaduse eelnõu, kuid
loobus Tiberius Gracchus, olles valitud tribuuniks,
esitas eelnõu, et suurmaapidajailt tagasivõetud riigi-
maa tuleb välja jagada 30 juugeri viisi vaestele rooma
kodanikele ja ladinlastele. Krundid pidid olema mitte-
võõrandatavad ja alluma vectigal'ile. Riigimaa valda-
jad võisid säilitada 500 juugeri ja iga poeg 250,
kuid kokku mitte üle 1000 juugeri. Nii et reform puu-
dutas ainult suurmaomanikke, kusjuures tehtud paran-
dused tasuta. Riigimaa inkorporeerimise ja väljaja-
gamise ja tulide lahendamiseks loodi iga aasta uuesti

1) konstitutsioonidega või magistrat-riigimaa, kuid pole
laevastat neid kätte kätte elavus; mis suurel arvul roma ko-
danna eesõigusi - sõja provintsi inkorporeerimise pallatiumi
ja neli ne tagere.
2) kuuuameteid määrati ära kalle partei teravat erakonnast (134) siki
3) et sõjastat uuesti uue rikkalasti tekkimist

1) konstitutsioonidega või magistrat-riigimaa, kuid pole
laevastat neid kätte kätte elavus; mis suurel arvul roma ko-
danna eesõigusi - sõja provintsi inkorporeerimise pallatiumi
ja neli ne tagere.
2) kuuuameteid määrati ära kalle partei teravat erakonnast (134) siki
3) et sõjastat uuesti uue rikkalasti tekkimist

saavutades kindlalt tagajärki.
 x) ja võrreldes kodanike arvuga tuurvalt, mis rikkis järgnevat teavet.
 xx) rakendus, terve järe et kultuura Rooma rahvas itaalkultuuri
 võinuks. Tema reformid raskel ajal samu riigis ja riigi-
 tubaone, mis paistis meel 72. aastil xiii saj. alane.

valitav komisjon 3 liikmest. *taevori epiz dandis assignandis iudicandis*

Projekti vastu olid nii Rooma aristokraadid, kui ka rikkas ladinaja ja itaalia kodanlus. Oldi kaua aega maad valduses peetud ja kulusi tehtud aute kultuuridele (viina õlipuud), nii et reform puudutas valusalt nende huvise. - Paistab, et Tiberius'el oli kavatsus itaalikute oppositsiooni murda neile rooma kodakondsuse andmisega.

Kuid Tiberius'e kolleeg Marcus Octavius pani oma "veto" projektile. Tiberius lasi rahva hääletamisega kolleegi ametist tagandada. Agraarseadus hääletati komisjon valiti; kuid Gracchus tapeti. Komisjon jätkas edukalt tööd. Itaalikute huvides astus välja Publius Scipio Aemilianus. Tema nõudel võeti komisjonilt kohtulik võim ärajä anti tsensorile; riigimaade jagamine lõpetati. Scipio ise langes.

Vaen roomlaste ja itaalikute vahel kasvas. Tullius Flaccus teeb ettepaneku, anda ladinlasile ja itaalikule kodaniku õigused; kuid senat kukutas ettepaneku läbi. - Siis astub ette oma reformidega Gaius Gracchus. Ta tahtis purustada senati oligarhia kas otsestelt või kaudselt, organiseerides ratsanikkude klassi; laiendas oma venna agraarplaane, pani ette kolooniate asutamise Itaalias ja mere taga. Senati mõju vähendamiseks määras Gracchus, et konsulite kaks provintsi pidi enne valimisi kindlaks määrama ja konsulid liisu või kokkulepe teel valivad provintsi. -

Rahva poolehoidu võitmiseks andis Gracchus:

- 1) lex frumentaria - rooma kodanikele pidi riik odava hinna eest vilja andma,
- 2) lex militaris - vähendas väeteenistust ja veeretat riigikassa peale sõjuri varustamise. Laiendas apellatsioonid õigust rahvakoosolekule, keelates ära quaestiones moodustamise, s.t. ilma provokatsioonita erakorraliste kohtukomisjonide asutamist senati poolt.

Ratsanikkude seisuse organiseerimiseks võttis ta senatoreilt kohtuniku funktsioonid ja andis nad ratsanikele. Esiolgul puutus see just provintsikuberneride vastu tõstetud protsesses, kuid pärast tähtsus laines. - Ratsanikkude klassi huvides määras Gracchus, et Aasia provintsi maksunõudmiste renditamine pidi sündima Roomas. -

1) ja nende asutamise konsulite.
 2) ette kinnitada komisjonide rakendamise, mis arvatakse järele ette seaduste järele, millele anti kavatsus õigustel oma Rooma rahvasale üle magistraatidele etteantud ratsanikele meelavallat ja rahvakoosolekule poliitilist talde jagamist. Kehtepidamist funktsioon oli raskel ajal talde jagamist kuni Rooma järele.

Nõnda elu - aega itaalkultuuri kodanikest 38
 1) uus poliitiline kord muutub Gracchuse mõtetes ratsanike reformi vajaliku ülduse.
 2) tema agraarreformid kõlutsid nii roomlastele kui itaalkultuuri.

Ratsanikkudele andis välismärgid: kuld sõrmus ja erikohad teatris. Rahvas sai õiguse iga aasta samu tribuune tagasi valida. - Määras asutada kolooniaid Itaalias ja mere taga; viimane oli uus mõte, sest linnriigi poliitikud olid ikka selle vastu. Weis seadus esineb Gracchus itaaliaalik mõte. Lõpuks pani Gracchus ette, anda itaalikule kodakondsuse. Kuid pleebsi tribuun Marcus Livius Drusus pani oma veto peale.

Rahvas jättis Gracchuse maha; ta tõmbas end tagasi ja hiljem tapeti ta. Senat kustutas meretaguste kolooniate ja itaalikule kodakondsuse andmise seadused. Hiljem võeti seadusega tagasi keeld võõrandada jagatuid maid; saadeti laiiali agraarkomisjon ja anti uus maa-seadus, millega riigimaad jäid valdajate kätte maarendi eest; hiljem kaotati maarent ja muudeti valdajad omanikeks.

Nii langesid kõik paremad Gracchuse reformid. Gracchuse kavatsused võttis 30 a. pärast uuesti ülesse Drusus, kes esitas maa-seaduse arvukate kolooniate asutamise Itaalias; laiendas viljajagamise seadust; moodustas kohtud senatoreist ja ratsanikest. Selle poolt olid itaalia linnade kodanikud. Drusust süüdistati riigireetmises. Ta langes pussilöögist. Moodustati komisjon riigireetmise kohtumõistmiseks; paljud langesid, teised pugesid. -

Tõusis mäss - bellum Italicum. Liitlased Rooma vastu panid põhised uuele riigile, mille nimeks Itaalia; kaks konsulit, 12 preetorit, 500-liikmeline senat on ta organid. Nimed on vanad, kuid sisu uus, sest senat ja magistraadid on nüüd liidu organid. Valitsevat linna pole, on pealinn - Corfinium. Esiolgul loodi konsulid vägri, kuid itaalikule puudus poliitiline ja sõjaline juht ja Room lõhkus kergesti liidu huvid ja koosseisu.

8. Kodakondsuse laiendamine ja itaalikute sõja lõpp. Kodusõda 88-82 a. e.Kr.

Möödukas senaatorite partei võttis ülekaalu. Konsul Lucius Julius Caesar esitas seaduse anda kodakondsust kõigile ladinlasile ja itaalikule, kes polnud relvi haaranud või kes sõjast loobusid. Teine seadus andis õiguse väejuhtidele kodakondsust anda itaalikutele, kes nende all võitlesid. Plautia Papiria määras,

1) Rooma andis järele ja seda õigepool ajal, kui Caesar ja Inghenuaal võitlesid jaanuaris kolooniatel, kus Ingh. kaotasid
 2) tänapäevani räägitakse rahval "Italia" Rooma arend, taga-pool häis loomas emelant (R. sümbel)

7) Sjalise imperiumi varustatud prokonsul on ainult võimuse korraldaja
8) s.o. esimene loobumine annaalsusest (aastamäär) - usalati Pompeius
9) ja reidekavandamine, lasti murejoos üldine erakorraline kv-
marlo 3-a aastaks, usalati Pompeius

1/3 senatoreist, 1/3 - tribuni aerarii'dest, 1/3 - ratsanikest. - Sulla korrast jäi ainult konsuli võimu äärmine nõrgendamine, *peenu parem*

Kuna puudus tugev keskvoim, siis hädaohu puhul oldi sunnitud prokonsulile andma erakorralisi volitusi; nad said võimaluse luua endale ustava sõjaväe ja seetõttu omandasid erilise seisukoha. Esmalt ilmus see nähtavale merevões. Võitluseks mereröövlite vastu sai määratud Pompeius 3 aasta peale piiramata rahaliste vahendega ja õigusega nimetada 25 abilist senaatori-seisusest, sellega loobuti annaalsusest ja loodi imperium infinitum. - Hiljem valiti Pompeius üldiseks prokonsuliks varustuse alal; veel hiljem konsuliks ilma kolleegita, ja siis diktaatoriks. *kes õige valitud oma kaitseks*

60.a. sõlmivad Pompeius, Crassus ja Caesar triumviraadi; 52.a. viib Caesar maaseaduse ellu. Anotiaja lõpul lex Vatiniaga antakse temale 5 a. valitseda Gallia Transalpiina. Caesar löi sel ajal hiilgava sõjalise kuulsuse. Vahepeal on Crassus surnud. Pompeiust lööb ta kodusõjas. Võimu oma kätte keskendades asub ta Rooma riiki ümberkorraldama.

1) Lõpuks Caesar ja Pompeius vahel 2) Caesar'i sunnitud jaganud võimud provintstest
3) keelust äraolekul vast võimude - millest sunniti võimude alus oli, kuid mitte õige, sest eranditult ei oleks võimud

XVII. peatükk.

Keiserliku konstitutsiooni keskorganid.

1. Linn-riigi lõpp. -

Rooma riigi tasakaal oli hävitatud sel päeval, mil tema relvad astusid üle Itaalia piiride. Hädaohu tunde aindus oli märgatav algusest saadik. Saguntumi palvete peale vastab senat ainult saatkondade saatmisega, kuid nõidub sõjategevusest. Makedoonia Filippiiga on Room sunnitud astuma sõtta. *saatkondade ja saatkondade*
Sajandii (200-100 e.Kr.) on suure ekspansiooni, mitte vallutuste ajajärk. Room kõikub poliitilise nõudkuse vahel ja sündmuste paratamatuse vahel, mida süvendab äriline ahnus. I.saj. e.Kr. kiirenevad sündmuskäiku üleilmliku hegemoonia seesmised vastutõuked ning vallutajate prokonsulite individuaalne tegevus.

Raskuste ja kriisi aluspõhjus on linnriigi konstitutsiooni mittevastavus riigi uute vormidele. Teiseks rajanudlik kriis, mida oleks võinud kõrvaldada laial-

1) mida peale pausid vastavalt, mis - ahnus laenuvõtte ja võimude laenuvõtte ja võimude laenuvõtte

x) imperium merede üle piraatide hävitamiseks (240ks.) 40
xx) omia Itaalias gladiatoore ja sõjate võimude vahelurumise 134
xxx) imperium sõjas piraatide vastu, antud lex Gabinia'ga, ja aam
sõjas, antud lex Manilia'ga
o) imperium Gallia Transalpiina (transalpiina ja Rubiconi) ja Delmatica üle, antud lex Vatinia'ga aastaks - ju.

dase kolonisatsiooniga, kuid millest senat loobus. Linnriigi korraldused elavad üle poliitilise kriisi. Aastased, kollegiaalsed ja tasuta vabariigi magistratuurid ei sobi suure riigi valitsemiseks. - Itaalia liitlased püüavad rooma kondsusse, kuid konveritatiivsed riigimehed on selle vastu. Keskkoha kontroll provintside valitsemise üle on nõrk. - Hädasilmapiilkudel on senat sunnitud erakordseid täisvõimelisi ametnikke määrama senatus consultum ultimumi näol. Itaaleste saavutatud kodakondsuse laiendamise muutis vana konstitutsiooni absurdseks. Võitlus kodakondsuse pärast kestab Po taguste elanikkudele edasi, *idea laabranes ülevõtte juba 90 eKr.*

Sulla konstitutsioon, nagu eelpool nägime, jäi siiski linnriigi piiresse. Ei loodud tugevat kesktädesaatvat võimu. Tarbekorral määras senat ise erakorralisi territoriaalselt piiramatuid võime, näit. Marcus Antonius'e ja Marcus Crassus'e. Pärastpoole määrati erakorralisi magistraate tribuunide algatusel, näit. Pompeius'e ja Caesar'i määramised; see on osutus äärmiselt kardetavaks. Püüdmised pöörduda tagasi konstitutsionaalsele korrale viisid vabariigi hukkumisele. Kui senat otsustas võtta Caesar'ilt emme tähtaega provintsi komando, keelata Caesarile oma kandidatuuri ülesseadmist äraolekul, läbi lipu lasta Caesar'i poolt kodakondsusse vastuvõetud transpadaanlasi, siis andsid need korraldused Caesarile võimaluse riigikorra kaitse ette-
käändel kukutada seda korda aastal 49 e.Kr. *kuu-nip' lõpp.*

2. Vabariigi lõpp.

Linn-riigi konstitutsiooniga lõppes ka kodaniku vabadus. Antiik- ja keskaeg ei tunne linnast kõrgemat vabariigi korra vormi. Kui esineb mõni linnast laiem organism, siis ikka monarhia kujul. Antiikses ilmas ei jõudnud mitme rahva vahelised föderatsioonid kunagi vaba rahvariigi kujuni. - Kahtlane, kas Itaalia föderatsioon 91 ja 90 e.Kr. oleks tõusnud konstitutsionaalse organismi. Room igatahes lahendas hiilgavalt kohaliku korralduse probleemi munitsipaal ja koloniaalsüsteemiga, kuid tsentraal korralduste probleem jäi lahendamata. Neil eeldustel tahetakse keiserriigi loomist kui üht headtoovat revolutsiooni vaadelda. *mispaartab*

Rooma riigi ja antiikse kultuuri. I monarhia, mis alle poole teinud pa-
mid, ei teinud seda Rooma suu-kaasupüünte, kuid olusid andi
nõle teatav õigustuse mees, poliitiliseks loomiseks, mille saatus ei
paratamatust ei näinud antud reži, ega taandunud selle tähtsust.
Rooma prokonsulid provintstest, antumisel edasi ajades, nõrgisid aksam ja
senati alijashia võimete järelvalve teostamiseks, komiteerid apereat laadimist
ja juhendatavat pea - kõik mees meesmees loomise kaas.

*) et. Itahisenaad gallsideli sealpaal Pool ja osalt ka suupool Pool
*) Itahisenaad, tala, muretya, uutest kolonise kogurakast, mi et ta
kvantitati arvu suureneniya
1) peale edelideli leuantati - varustuse hoolajol (aedles ceriales)

3. Caesari konstitutsioon.

Gaius Julius Caesar oli konsuliks a. 59 e.Kr., Itaalia diktatoriks 49 a. ja riigikaskijaks a. 48-44 e.Kr. - Senati oligarhiale vastases vaimus ja setsiaalökonomilises mõttes ühendub Caesari konsulaat tema diktatuuriga; uus poliitiline süsteem arenes aste-astelt alates 49 a.

Rooma kodakondsuses laiendati 49 a. transpadaanlastele. Sitsiilasile anti ladinluse õigus, kuid kope peale Caesari summa kodakondsus. Rooma pidi saama Itaalia esimeseks munitsiipiumiks, pealinnaks.

Senati koosseisu suurendati, mi et ta Caesari konstitutsioonis võis ulatuda 1000-1200 liikmeni. Senat langes nõuandva asutuse tasemini, valitsemisest jäi täis kõrvale.

Jaaval luistsed magistratuurid: konsulid, preetorid, ediilid, kvestorid, tribuunid - jäävad, kuid allutakse uuele unitaarsele ja eluaegsele organile, mille tiitlik on imperator; see on võiduka väejuhi tiitel, mida Caesar uudisena edasi kandis ka peale sõjakäiku, laskis rahadele lüüa ja mõtles pärijatele edasi anda. Caesar ilmselt kavatses uuendada kuninga tiitli, ta endistas kuningate väliseid atribuute. Monarhi sisemine autoriteet oli see jõulisem, kui hiljem Augustuse konstitutsioonis. Kuid oma lühikese valitsemise aja tõttu ei saanud Caesar ennast lahti kiskuda muistse vabariigi vormest ja ameteist. Rahva ja senati poolt oli talle antud absoluutne sõja ja rahu õigus, õigus käsutada vägesid ja laegast, nimetada provintsi kubernere, ettepanna linnas osa magistrats, juhatada tsenturiaat-komiitsiaid, nimetada uusi patriitse. Keisri eminentne ja alaline tribuunivõim ei allunud tribuuni intertsessioonile.

Oma konsulaadi ajal viis Caesar senati vastuseisumise järele maaseaduse, mille järele Pompeiuse veteraanid ja proletaarlased 3 lapse isad said maad, 10 juugerit. Asutati 20 liikmeline komisjon seaduse teostamiseks ja jaotati alankomisjonesse määrustiku väljatöötamiseks, kohtumõistmiseks jne. - Oma absoluutse valitsemise ajastul võttis Caesar Graecchi koloniseerimise poliitika ilosse ja Kartagoos, Korintuses, Aafrikas ja Hispaanias kolooniaid veteranest ja proletaarlastest. Vilja jagamine vahendati. Provintsid kaotati maksude

*) ja Caesari prokonvanti pidi seega jääma keisri võimuvõimudele koos imperatorinaga (Caesar, imperator)

*) peale vridiua ka võis muud pooleid kaotant oma parte vaimus
*) mi et ta peale olid pannud Cicero ja Optimaadid

renditamine, seati sisse tõsine keskvalitsuse kontroll provintsi kuberneride üle. Caesar andis seaduse kuberneride väljapressimiste kohta (lex Julia de repetundis) ja seadused protsessi ümberkorralduse kohta, kus erakõigustlike protsesside kohta laiendati formulaarprotsessi kord. - Tuntud on ka Caesari kalendri reform. - Caesar langes vandeliidu ohvriks.

4. Vahepealne periood. Triumviraat.

Caesari surm tõi riigile anarhia, optimaadid juubeldasid, restauratsioon paistis triumfeerivat. Caesari väed said tema pärijatele - Antonius'ele, Lepidus'ele ja Caesari adopteeritud pojale Gaius Octavianus'ele - jõuks, mis sundis end peale omakord nõrkadele valitsejatele, lepitas nad vastu nende tahtmist ja sundis rahuldama maanäiga. Triumviiride väed tahtsid maid Itaalias, kuid et seda anda polnud, siis tarvitati Sulla meetodit: proskriptsioone ja konfiskatsioone. Vana aristokraatia juuriti välja, linnade territooriumis jagati uutele asunikele. Itaalia vanad elanikud olid sunnitud koloniseerima provintse, mida veteranid olid põlanud. Sel kolonisatsioonil olid paremad tulemused kui Sulla omal, sest Augustuse ajal valitses rahu.

43.a. sai Gaius Julius Caesar Octavianus valitud konsuliks lex annalis'est vabanemisega ühes Quintus Pedius'ega, kes esitas seaduse erakorralise tribunaali asutamiseks Caesari tapjate karistamiseks.

Lex Titia andis Gaius Octavianusele, Marcus Antonius'ele ja Marcus Lepidus'ele erakorralise magistratuuri riigi uuesti korraldamiseks tiitliga Triumviri reipublicae constituendae causa.

5. Augustuse konstitutsioon. Princeps et imperator.

Riigi uus konstitutsioon määrati kindlaks 13. jaanuaril 27.a.e.Kr. Gaius Octavianuse poolt. Selle akti tähendus on raske mõista ja hinnata. Ta ise arvab, et on jalule seadnud vana vabariigi.

Raske on näha tema konstitutsioonis Caesari kava jätkamist, võiks ütelda, et ta sellega koguni vastolus on. Caesar alandas senati tähtsust, Octavianus aga suurendab senati kompetentsi ja loob seaduslikult senati aristokraatia. Caesar tahtis olla monarh ja soovis kuninga tiitlit, Octavianus lõi uue magistradi tagasihoidliku tiitliga, princeps, ja hoidis alal vanad vormid Dio Carni, maib Severusini ajal Augustuse tegivates monarhia loomist. Ajaloolasid, eriti Kressa ajal, liidataval kuning rühmaga ja derpostlõuna väge ja muustaval Augustusini kollektiivne ajakirjandus panti mõttel.

Caesar talus senatist taha kõigi ratsanike ja mi vanade kui nite
kõrge kõrge enalukliku kogu - Octavianus loy uppi -
1) alle all määratakse need maad pantiolajail, mi kogu vöetud rooma palamuse
(transpalaamit)

lectio senatoris

Caesaril 1200- võib ainult lõheala (praetorei vöetud, auctoritas kogu)
vähendas liikmete arvu 600-le, välja heites vabakslas-
tuid ja mitteväerilisi. Tiberiuse reformiga sai senat
õiguse senaatorisi nimetada.

Octavianus mõtles tõsiselt jagada valitsemist: se-
natiga? Senat imab endesse vähehaaval komiitsiate õigu-
sed. Tasakaal ja antagonism imperatori ja senati vahel
kujundavad poliitika sisu esimesel epohhil. Senat teos-
tab kriminaal-kohtumõistmist, mõistab kohut oma liik-
mete üle. Seadusandlik võim läheb komiitsiailt senatile;
lex asendub senatus consultum'iga, millel müüd seaduse
jõu.

Rahandus administratsioonis ja provintside valit-
semises on puhtakujuline diarchia (kaksik valitsus). On
kaks riigi laegast: aerarium Saturni - vabariikliku
korra kassa ja fiscus Caesaris. - Aerariumi valitseb
senat, fiscus't - keiser. Fiscus'est tuleb eraldada
keisri varandus - patrimoniumi principis, mis pärast
muutub krooni varanduseks, ja siis nimetakse keisri
pant-isaiklikku varandust - res privata principis.
Provintside jagunesid: provinciae senatus vel populi ro-
mani ja provinciae Caesaris.

Sõjaväed, müüd alalised, on eranditult keisri
käsituses; seepärast on rahulikud provintsid senati
käes, kuna piiriäärised - rahutud - on keisri käes. Sea-
duse järele on senati kompetents kasvanud, kuna tege-
likult on ta ilma olulise mõjuta ja jõuta. Senati suur
võim põhines võimul magistratuuri üle; keisri ilmumi-
sega oli senati autoriteet vägede üle ja ka välisläbi-
käimises ära võetud.

Senaatorite määramise õigus kaob senatil, sest
ka keiser nimetab mitmel viisil senaatoreid: ta esitab
kandidaatide nimestikku - nominatio -, tal on õigus
esitada kandidaate - commendatio, ta anekteerib adlectio
õiguse, mille põhjal ta tsensorirüüs annetas fiktiivse
eksmagistraadi kraadi ja seega koha senatis. - Viimaks,
keisri autoriteet kasvab kõigil uutel administratsioo-
ni aladel ja usurpeerib osalt vanu alasi senatilt. Uued
provintsid langevad keisrile. Fiscus muutub riigikas-
saks, aerarium jääb Rooma linna kassaks. Luuakse uus
aerarium militare, mis usaldatakse kolmele erilisele
profektile.

Keiserriigi esimene periood on ülemineku ja vana
ja uue võimu vastolu aeg: senati ja keisri provintsid,
ja koha vanam vöetud, said analgu 2 praefekti aerarii Saturni.
vöetud senatist praetoriuste vast. kogu uue usaldata keisri poolt
nimetat ametihale - 3 aastat, tüüt questores aerarii Saturni 14 p. k.
kõrge ajal (56 p.) 2 praefekti aerarii Saturni, keisri poolt praetoriid
vöetud 59 p. Kriisitudelal tasani 2 praetores.

1) Augustus 2 taastati 31 aremil - vanuse ainult. 43
1) Inajamini määras, et senaatorid panti võetud 1/2 vacansit alama staatus -
sidi provintsi reskultate vast.

aerarium - fiscus, eraprotsess - cognitio extra ordi-
nem, vanad õigusallikad - keisri konstitutsioonid. Se-
nat on sel ajal sillaks seadusliku suveräänsuse ülemi-
nekul rahvalt princeps'ile.

Keisri võimkonna piiramine, senati ja vabariigi
magistratuuride alalhoid annavad keiserlikule korrale
iseäraliku ilme, nii et esialgul ei pandud täheleegi
monarhia asutamist.

Senatisse pääsemine on seotud rooma magistratuuri
kõige alama astmega (kvestor). Octavianus määras senaa-
tori tsensuse - miljon sestertsi; senatisse ei pääsnud
vabakslastud, kuid keiser võib neile anda vabaltsündinu
õigused; senati lastakse laiemalt juurde itallasi. Sena-
tit revideeritakse iga aasta; keiser on alati princeps
senatus. - Senaatoreid - 600; senati istangud: kaks kord
kuus - korrallised (senatus legitimi) ja ka erakorralli-
sed - senatus indicti. Kokkukutsuda võivad konsulid,
preetorid, tribuunid. Kõneleb ainult esimene küsitile-
tu, teised akklameerivad.

8. Senaatorite ja ratsanikkude seisus.

Senaatorite ja ratsanikkude seisused leiavad kei-
serriigis lõpliku tunnustuse ja võrrutamise. Juba Octa-
vianuse aegu on senaatori auaste päritav; neil on eral-
dusmargid (riietus), ka sõjaväes senaatorite pojad eri-
nevad ratsanikkude poegadest. Octavianuse ajal on kee-
latud senaatoril ja nende poegadele abiellumine vabaks-
lastuga. Claudiusse seaduse järele on keelatud laevade
omamine. Keiserriigis kujuneb senaatoriteseisus suurmaa-
omanikkude klassiks, kes ka tööstusest, kaubandusest
osa võtavad. Ainult senaatori perekonnaliikmeil on juur-
depäis vabariiklikulele magistratuuridele ja mõnele uu-
ele keiserriigi ametile võimalik. - Ratsanikkudele
tsensus - 400000 sestertsi, on vabaltsündinud ja auvää-
red; kannavad kuldõrmust; neile on lahti uued riigiame-
tid. Senaatori seisus osindab vana korda, kuna ratsani-
kud keiserriigi pooldajad. Nende kahe seisuse kõrval
kerkib plebs uues tähenduses.

XVIII. peatükk.

Senati ja princepsi ametid.

1. Vabariiklikud magistratuurid.

Keiserriik ei kaotanud vanu vabariiklikke magist-
1) kuldõrmuse annetuse aegab keiser ratsanikkudele ja
vabariiklikule.

x) kuid kuu kaadetas võttes ka kuu nimevõtteks vana vana.
xx) Tribuun-amet, mis oli kõige enam nomenklatura kumuleeritud ja selva
suuremuse kolmanda lohi, mis oli tema järgi ja tegevuse aluseks
ja mis vahel oli väga mõjusad loomata korralduste ja võtte
üleannete puudumist.

xxv) mida selge val fari tala suutakse võtta vastu
raturid, nad on senati täidesaatsvad organid; kuid need
magistratuurid osutusid mittevastavaiks valitsema uut
Rooma riiki. - Kuu aega kasutati selleks erakorralisi
magistratuure, ilma et oleks olnud jõuline keskorgan.
Järjekord on traditsionaalne, kuid vanuse nõuet alanda-
ti; esimeseks astmeks - sõjatribuun. Kvestorite arv Oc-
tavianuse ajal - 20; nende kaest võeti aerarium'i va-
litsemise ja anti praefecti aerarii kätte. Kvestorite
ülesandeks on ikka abiksolek magistratidele, kelle
juurde nad määratud. Üks vahe pidid omal kulul gradi-
aatoritemänge korraldama. - Tribuuni tähtsus kadus ühes
komiteesiatega. Intercessio ja ius auxilii omavad vähe
tähtsust, kuna tribunicia potestas on printsepsil.
Tribuunid säilitavad teatava ulatuseni trahvimise õi-
guse; määravad preetori nousolekul eestkostjaid (tu-
tela dativa); täidavad magistradi asetäitjatena mõned
ülesanded; valvavad matmise üle.

Ediilid on kaotanud täie trahvimiseõiguse. Neilt
võeti ära varustuse eest hoolitsemise, tulikahjude ära-
hoidmine, politsei ja mängude korraldamine; neile jäeti
mõneks ajaks Rooma tänavate ja mõne avaliku koha jä-
relvalve. - Kuruul ediilid säilitavad jurisdiktsiooni
turgudel.

Preetoriid säilitavad jurisdiktsiooni. Püsivad
alal linna ja peregrinide preetoriid ja üksikute quaes-
tionis perpetuae eesistujad. Claudius seadis sisse fi-
deikomisside preetori. Nerva seadis preetori fiscus'e
ja eraisikute vahelisteks proteessideks; Marcus Aure-
lius - eestkoste preetori. - Kuid siiski preetori ameti
tähtsus on vähenenud keiserlikkude ametnikkude loomise
läbi.

Tsensors pole enam eluline instituut; tema üles-
andeks on koordineerida munitsipiiumide tsensusust pea-
linna omaga.

Konsulaat on ka tehtud verevaseks; pärast tsen-
sori kaotamist võtab keiser konsulaadi ameti sagedasti
endale. Konsuli ameti aeg on korratu ja lühike; samal
aastal määratakse ühte-järge mitu konsulitekolleegiumi;
aasta esimesed konsulid - ordinarii, teised - suffecti.
Konsulid juhatavad senatis vaidlusi tsiviil ja kriminaal
asjus ja presideerivad senatis. Keisrid usaldasid kon-
suleile jurisdiktsiooni extra ordinem ja neile jäi ka
vabatahtlik jurisdiktsioon.

1) Haste magistratuurid võivad olla ainult mõned ülesanded ja võivad
olevad edulidena valvud. 14-ke regimoni üle, millele kuubritas kuu ja astas
2) alle praefecti praetorio.
3) Kõigein vabariigi magistratuurid, mis sulle komiteetide nomenklatura tehti, on
praefecti praetorio ja kuu alle senati valitsemise praefecti organid. Itaalia
Kuid ka see on järele, vaatamata vähele paratela.
4) see praefecti praetorio peeti kõige et valitab vähe partei.
5) mis on selle mõne aeg-üleandmine, mis vabariigi, abimeetide ja nomenklatura

x) kes hne leat vabariikluses kujus ja kes näitelt suurendaval vabariigi
magistratuuride arvu.
xx) ja 5 curatores riparum et alvei Tiberis, kelledest 2 näivad enimmalt
üle avalik tegevust.
xxv) Mis säilitasid kuu vabariikluses magistratuuri juhul ja vähearvul, Taja
praefecti, kuruulid, apparituroid ja vaita post Roma 2 G. G. G.
1) keda vabariigi vinnal ajartal seati praefecti valitsemise abimeetide ant ja kes
neile avalikluse tegevust aegumise. Kuna suur praefecti vinnal ja juhi,
mis on ja lepat tegevust vabariikluses maavalitaja pärga.
2) tema abimeetide ja kuruulid, keda tahendav praefecti vinnal ja nomenklatura

2. Keisri ametid.
Ametid, mis suure riigi uusi funktsioone täidavad
princepsi nimel, on kõik uued ametid keisri määramisel
ja tema võimuvahendid. Uued ametid on vähem väarikad kui
magistratuurid, kuid nende mõju kasvab ühes princepsi
võimu arenemisega. Aastasus, bürokraatia puudumine, ta-
sutus kaovad.

Ebamäärane on seisukoht curatores'il: curatores
frumenti - tootlus alal curatores viarum publicarum -
suurte itaalia teede jaoks; 3 curatores aquarum - vee-
värgi järelvalve; 2 curatores aedium publicarum et ope-
rum publicarum - templite ja avalikkude ohitiste val-
ve. Kõik need valitakse senaatorite ja kõrgemaist klas-
sistest, mitte princepsi arvanagemise järele, vaid vanu-
se või liisu läbi. Anaalsus kaob peale cura frumentis;
kollegiaalsus kaob, sest kompetents on ära jaotatud;
liisu asemele astub princepsi määramine. Keisri aegu
curatores frumenti asemele praefectus annonae. Teeli-
kud keisri ametid: legaadid, prefektid, prokuratorid,
lihtabilised.

Legaadid on keisriametnikud provintside valitse-
mises; nad on võrsunud senati poolt valitsejale abilis-
teks antud legaatidest. Prefektid olid vabariikliku
korra juures kõrgema võimu avalikud esindajad - praef-
fectus urbi - kuninga ja konsuli suhtes, praefectus
iure dicundo - preetori suhtes.

Procuratores - graesindajad; eriliselt rahandu-
se valitsemises; hiljem muutuvad avalikeks ametnikeks;
kõrgemad prokuratorid - procuratores augusti.

Abilised täidavad mitmesuguste sekretääride üles-
andeid: a rationibus, ab epistolis. Ka need ametid
muutuvad avalikeks.

Keiserlik valitsus reguleerib ametnikkude palga
määramised, ümberpaigutused, ülendamised ja tiitlid.

Consilium principis muutus Hadrianuse ajal ala-
liseks ja koosneb mitte ainult sõprust ja comites't,
vaid ka silmapaistvatest juristidest.

3. Keskkoha prefektid. -

Octavianus seadis sisse praefectus praetorio -
keisri kaardi ülem (9-10 kohorti); ainult ladinlastest;
keisri käsutuses, keda esitavad kaks ratsanikkude sei-
susost prefekti kuu Alexandri Severusest, mis neile määratakse
senaatoris tahendav ametit labuurist, mida nad täidavad kuu
se keevile meeleid.

29p

ja võib olla ka provintsi valitsemisele ja üldisele korraldusele. ²⁾ ja võib olla ka provintsi valitsemisele ja üldisele korraldusele. ³⁾ ja võib olla ka provintsi valitsemisele ja üldisele korraldusele.

Hiljem prefektid juhatasid kõiki Itaalia vägesi. Caracalla andis neile kriminaal-jurisdiktsiooni Itaalias 100 miili kaugusel Roomast. Nad otsustasid viimase astmena keisri asemel; neil on apellatsioon kriminaalotsuste kohta. Hiljem olid prefektideks kuulsad juristid Papinianus, Paulus, Ulpianus. Praefectus praetorio sai ediktide avaldamise õiguse.

Praefectus urbi amet mõjus kõige rohkem vana magistratuuri lõhkumisele; keisrid arvasid ta magistratuuride hulka, pidada võis ainult senaator. Ülesanne - politseiline - custodia urbis; kriminaaljurisdiktsioonis konkureerib quaestiones perpetuae'ga, ja võib viimase välja. Praefectus urbi võib mõista: väljasaatmisele, asumisele ja tarhvi maksma. Tema cognitio on extra ordinem, tema nimetatud kohtunik on ta esindaja, mitte erakohtunik. Võtab vastu orjade kaebtusi, patrooni kaebtusi ja mõistab kohut eestkostjate ja hooldajate üle jne. - Praefectus urbi kompetents ulatub 100 miili Roomast.

Toitlusprefektuur; linna varustamine on suur ettevõtte; esialgul erakorralised magistraadid (Pompeius). Caesar määras aediles ceriales; Octavianus Augustus - curatores frumenti; hiljem võttis Augustus ameti enda peale ja teda esitas praefectus annonae; viimasel on ka vastav jurisdiktsioon.

Praefectus vigulum - valve tulikahjude üle; tema kohorti käsutada; vastav jurisdiktsioon. Praefectus Aegypti kuulub provintsi valitsemisse.

XIX. peatükk.

Itaalia ja provintside organisatsioon.

1. Itaalia administratsioon.

Vana vabariikliku korra oluline iseloomustus seisab Rooma ja Itaalia eraldamises. Vabariigil pole ekspansiivset tendentsi või vähemalt on see möödukas; otsesele valitsemisele eelistab majanduslikku kasutamist. Vabariikliku ajastu ajaloo peamotiiviks on Itaalia sarnastamine Roomaga kas koloniseerimise või kodakondsuse laiendamise teel.

Printsipaadi iseloomustuseks on vastuoksa opositsioon Itaalia ja provintside vahel. Printsipaadil on rahulikult ekspansiivne tendents, mis vanale vabariigile ei olnud võimalik. Printsipaadi korraldus on vastupidine vabariigilisele. Printsipaadi korraldus on vastupidine vabariigilisele. Printsipaadi korraldus on vastupidine vabariigilisele.

1) või õieti - Rooma on üppunud Itaalias. 2) või õieti - Rooma on üppunud Itaalias. 3) või õieti - Rooma on üppunud Itaalias.

riigile tundmatu. Itaalia on nüüd ühte sulanud ja rahus Roomaga; uueks ajaloo motiiviks on provintside Itaaliaga ühtaolsustamine koloniseerimise või kodakondsuse laiendamise teel. Itaalia valitsemine kannab printsipiiaadi ajastul vabariiklikku iseloomu mitte ainult munitsiipiumide korraldusis, vaid ka keskkoha järelvalves. Administratiivsest küljest erinevad teineteisest urbs ja Itaalia. Urbs'il polnud munitsipaalsel autonoomiat, vaid ta allus keskorganeile. Octavianuse konstitutsioon polnud vabariiklikud magistratuurid muudetud munitsipaalseiks; nad pole enam valitavad komiitsiaalselt. Uued keisri nimetatud ametid, eriti praefectus urbi, vähendasid senati, konsulite ja preetorite võimu. Pealinnas on teostatud meelevalduse valitsus, mis rõhub peamiselt vana aristokraatiat.

Keiserriik säilitas civitas'e jaotuse 35-de triibusse. Jaotus triibustesse kaotab administratiivse jaotuse tähenduse ja tal on isiklik tähendus kodaniku kuuluvuse kohta. 2. Munitsipaalse korra õitseaeg.

Uue korra järele on Itaalias administratiivseiks ringkonniks munitsiipiumid ja kolooniad. Linn muutub ainsaks aluseks kohalikule valitsemisele kuni rooma-helleni ajastuni. Linnast kõrgemat administratiivset ringkonda ei tunta. Munitsipaalse süsteemi õitseaeg on vabariigi kriisi ja printsipaadi ajal. Uued munitsiipiumid tekkivad vanas Latium'is; vanad fora ja cilliabula on muutunud munitsiipiaiks, ka ladina kolooniad. Munitsiipiumi tiitlist tõusis hiljem kõrgemale koloonia.

Uues korras omab kodanik kaks isamaad ja kaks kodakondsust: kohalik isamaa ja communis patria, munitsipaalne kodakondsus ja civitas romana. Ainult urbs'i kodanikul pole seda kahekordsust, ta on civis romanus; ta on urbanus.

Kõigil munitsiipiumel on täielik rooma kodakondsus; alama astme munitsiipiumid on ammu kadunud. Paljud endised munitsiipiumid sine suffragio valitsetakse Roomast saadetud prefektide poolt. Printsipaadi ajal kaovad prefektid.

2) Cicero kirjeldab ühe vabariigilise põlvkonna, mida see on asel ja vanad kodanikud... 3) Vabariigi ajal kohalik valitsemine oli alal leidnud ühe valitsuse alamuise järgel prefektuuride näol, sest... 4) Vabariigi ajal kohalik valitsemine oli alal leidnud ühe valitsuse alamuise järgel prefektuuride näol, sest...

- 1) Kuid prokonsul jätk ametisse, kuni järeltulija pole jõelnud provintsi.
- 2) Kuid see ei ole alati alal hoida ja tavaliselt kutsutakse ad lictum.
- 3) Apsid prokonsulid ei kehtesid mufon ühtlasi.
- 4) Kuid Augustuse poolt määratud ametid.
- 5) sest konsuli maa võimude ja funktsioonide tõttu vahetaja vägevast ja sellepärast
- 6) Apsidus on e.a. patrimonium - egijast ja teida vahelid ümber arvestamises
- 7) senaatorid on kellelki sama kehtis loata Apsid. maa.

senati provintsis - üks aasta; keisri omis oleneb keisrist. Valitsejad palgalised. Prokonsuli abilised on kvestorid; legati Augusti abilisteks määratavad ohvitserid. Legatus Augusti käsutuses sõjavägi, ja tema all on leegionide legaadid. - Rahaasjanduse valitsemiseks - senatiprovincis - kvestor, keiserlikus - prokuraator.

Kuid Rooma maa alasse oli inkorporeeritud regioone, mis põlnud korraldatud provintsidena; neid valitsevad prokuraatorid. Mõned neist muudeti keisriprovintsideks, mille etteotsa seati legaatid.

Provintsi prokuraator on ratsanikkude seisusest. Iseäralik on Dgyptuse seisukord. Vabariik ei tahtnud teda okupeerida. Keisri poolt võeti oma valitsemise all see oli nagu personaalunioon. Praefectus Aegypti on ratsanikkude seisusest, sarnastatud prokonsuliga; temast kõrgein ainult praefectus praetorio. Tema käsutuses iuridicus Alexandriae - kohtuasjas; procurator Alexandriae ad nationes patrimonii - rahanduslik valitsemine, kaks praefecti castrorum - sõjaväeline kormando.

Octavianus Augustus reguleeris õiglaselt ja ühtaoliselt provintsimaksud ja seadis sisse provintsi tsensususe; korraldas kontrolli.

Provinci alamad on peregrini (editicii); neid hüütakse "stipendiarii", sest et nad maksavad makse. Provintsi korraldamisel tunnustakse provintsiaal-linnade autonoomiat, mis säilitavad oma konstitutsiooni; see autonoomia on veel suurem kui munitsiipiumes ja koloonias; - Printsipaadi ajajärgul, vastaselt vabariigi ajastule, kasvab provintside arv rahulikul teel. Enne Caesar'it ja Augustust oli provintse 15. Octavianus liitis riigiga Dgyptuse.

Kokkuvõetult on keisri käes regioonid kogu Alpide, Rhein ja Donau ühes Britanniaga, Vahemere äärne Aasia, Põhja Aafrika.

Vabariigiaegsele provintside rüüstamisele valitsejate ja publikaanide poolt on riiv ette tõrjatud. - Vabariik juuris välja iga jälje linnadevahelistest föderatsioonidest provintsis. Keisrid soodustasid provintslaste koosolekute loomist; neist võtsid osa lin-

- 1) Kuid see on nüüd järele mõeldud Rooma keisri võimudest, et
- 2) need mõned valitsusorganid määratakse valitsemiseks end vabariigi ja keisri vahelise kompetentse organid ja teostavad teid ja riiditsiooni kehtimise ja vabariigilastele. Sest keisri deklaratsioonid ei mõel kehtisid Rooma vabariigil ei mõel kehtis.

- 1) Ega pole vaja vahet teha foedus algumise ja lõppumise vahel.
- 2) loeval, sõjaväel, ametnike ja sõdurite määratamine ja kokkutõmbimine vga arde maa.
- 3) maa rahvaga, talijaga, maasõjatist ja maaõnnet vabariigiga. Nagu vabariigis Dmialomiasal kol inu exiliu, maaõnnet vabariigis maaõnnet territoriaalil püütuda. Selle kõrvale tuleval...

nade saadikud ja nad kandsid sakraalset iseloomu; kuid arutati kohalikke küsimusi, kaebati keisrile ja tehti ettekandeid vahenditult. Koosolek tuli kokku provintsi pealinnas.

4. Kuningriigid ja vabad linnad. Rooma ja ladina kolooniad.

Provintsidest või provintside vahel püsivad vabad riigid, linnad ja kuningriigid. Civitates foederatae välissuhtes alluvad täielikult Rooma poliitikale. Föderaal-linnad ei võlgne andameid, kuid alluvad foedus'ite poolt peale pandud sarnetele. Sisenisis suhtes on nad täitsa suveräänsed. Civitates sine foedere liberae. Siin pole aluseks foedus, vaid seadus või senatikonsult, mis Rooma ühekülgselt võib võtta tagasi. Linna korraldus määratakse Rooma poolt lex civitatis'ega.

Sisenisis suhtes on nad suveräänsed ja erine foedereeritud linnade seisukorrast. - Autonoomsete välisriikidena ei moodusta civitates provintsi territooriumi osa, siiski määrab valitseja nendesse oma resident si ja koguni conventus'ite asukoha.

Kuid järk-järgult kaotavad nad oma vabadused ja muutuvad Rooma riigi osadeks. Vormiliselt säilitades libertas'õ, allutakse vabad kogukonnad aegajalt maksule.

Vabade ja liitlasriikidel jäeti esialgul tsiviil ja kriminaal jurisdiktsioon nii kodanikkude kui välismaalaste kohta; hiljem vaadeldakse kriminaal-iurisdiktsiooni teostamist rooma kodaniku üle kui vägivald; vabade ja liitlaste linnade kodanikke kutsutakse koguni mõnes suhteos senati ja princeps'ette.

Peale Armeenia inkorporeeriti kõik kuningriigid. Keiser karistusena kaotas tihti foedereeritud linnade autonoomia.

Paistis, et see liikumine pidi viina rahvaid orjastamisele rooma-itaalia isanduse alla, kuid tulemus oli teistsugune, mis oleneb sellest, et provintse progressiivselt võrrotati valitseva riigiga. Esiti laiendati provintsidest ladinuse õigus, mille all

1) järkjärguline ja osajäruline vabariigilaste ja kodanike vahel.

- 1) seega rogu aolel saal roma raskusteks.
- 2) mis motelane latini coloniarii osast seel puutub commercium motis causa ja neid vaiti roma koloniseerimise karte rohkuse ja avastamise ast.
- 3) lex data puutub või mõne teema delegaat pool.

Juridatüal

nõistetakse ariõiguse ühisust rooma kodanikega ja sõltumatut kogukondlikku valitsemist. Ladinlasile avanes nitu teed rooma kodakondsusse saamiseks: 1) amoti kaudu; siin eristati: minus Latium - rooma kodakondsuse saavad need, kes pidanud magistratuure; maius Latium - saavad magistraadid ja dekurioonid; 2) latini Junianiks (lex Junia Norbana)²⁾ - muutusid mittevormiliselt vabakslastud orjad.

Kuid otsekohene kodakondsuse laiendamine toimub koloniseerimisega väljaspool Itaaliat; nad tärkavad saamal viisil kui ennemalt Itaalias: igal koloonial oma territoorium, limitatioga jaotatud, ning oma statuut³⁾ - Paljud kolooniad tärkasid vormita, sagedasti provintsis asuvaist rooma kodanikest kaupneestest.

Provintsiaal kolooniad esitavad eri vorme. Coloniae immunes - kolonistid vabad isiku maksust. Coloniae iuris italicie - maapind en solum italicum, võib olla kviriitlise omandi objektiks ja üleantav mancipatio, in iure cessio, usucapio teel; maksudest vaba.

Muidu oli provintsinaa rooma rahva või Caesari oma ja eraisikuil oli ainult kasutamise õigus (ususfructus) või valdus, makstes tributum või stipendium.

Koloniseerimisega kõrvuti toimub ka spontaanne latiniseerimine ja kodakondsuse annetamine provintsi territooriumidele. Caesar'ist peale antakse enam-vähem vabalt kodakondsus kõrgemaile isikuile provintsis.

Lääneosa riigist on täielikult latiniseeritud, ainult Idas Kreeka keel ja kultuur. Nii et riigis seisavad üksteisele vastas ladina Occidens ja helleniline Oriens. -

5. Riigi alamate üldine ühetaolisustamine sündis Caesari läbi 212.a. Seaduse siht oli puht fiskaalne (parandusmaks) ja keisri soov võita populaarsust.

Munitsipaal-konstitutsioon laiendati sel teel üle terve riigi; peregrinide kiht kaob, nagu latini (väljaarvatud latini Juniani). Rooma õigus saab ühiseks kõigile riigi elanikele, see seab ühele ja teisele rooma õigusele ühtlasele alusele ja teema levitab ühegi kultuuri.

- x) vicesima heredi tahum.
- x) mis pide ümberantava vaimutaj, võimaga ja geta pooldajate vaaruse na. millele ta rabeltamine aitas.
- väljandavate barbaarid tõi kuni püri aas
- redutitõlised peregrinid - kõige halvemat tüüpi vabaks lastud orjad

- 1) õiguse uue formatiooni rõhuvusel
- 2) ja paigutas ümber ka tsiviilprotsesside formelid, ehk xixia
- 3) võtta ümri edikt claudel ja aritati analoogiliste preetoriõigide kõrvale.

p. 31 ltr 61.

III. peatükk.

32 p. Keisririigi seaduseandlikud allikad.

1. Komitsiaal-seaduseandlus.

Augustuse (Octavianus) konstitutsioonis jäi komiitsiate seadusandlik võim puutumata. Augustus esitas komiitsiaale seadused, mis leidsid kanget vastuseisnista. Peale Augustust langeb komiitsiate seadusandlik tegevus; pärast Nervat jääb täitsa ära.

2. Preetor ja honoraarne õigus. Edikti komplikatsioon

32 p. Hadrianuse ajal.

Keisririigi esimel ajal kestab preetori ediktaalne tegevus. Hiljem⁴⁾ kaotavad preetorid algatusvaimu ja piirduvad vana edikti reprodutseerimisega ühes senatikonsulite lisandamisega või neile põhinedes. Hadrianus tegi juristile Salvius Juliarusele koguda ülesandeks koguda ja lõplikult redakteerida preetori edikt. Julianuse tekst kimitati senatikonsuldiga. Julianus koostas ja seadis korda kestva edikti, ilma et oleks suuri muudatusi teinud vormis või sisus ja ilma süsteemi loomata vaid kronoloogilises järjekorras. Parandas ka stiili. Julianus lisandas esimesena edikti klauseleile hagide formelid. Julianus võttis kokku linna preetori, peregrinide preetori, kuruul ediilide ja provintsiaalsed ediktid. -

Julianuse edikti restitueerimine on tähtsam kui 12 tahvli oma. Edikti sisu on elav Justinianuse seaduseandluses; edikti järjekorda järgis Justinianus oma komplikatsioonis; kommentaarid ad edictum moodustavad olulise osa Pandektidest. Edikti sisu ei esita organilist ja täielikku süsteemi juba sellepärast, et edikti ülesandeks on ius civile tühikute täitmine ja puuduste parandamine. Ta on ühtlasi tsiviilkodeks ja tsiviilprotsessi kodeks. - Lenel jaotab sisu järgmiselt: 1) sissejuhatus - protsessi reguleerimine ja garanteerimine kuni iudiciumi korralduseni; teine osa -

- 2) korralised õigusevahendid; kolmas osa - 3) lühendatud protsessi vahendid, eriti rekuperaatorite protsess; neljas osa - 4) otsuste täideviimine ja tühistamise vahendid. Siis lisa interdiktide, vaiete, preetoriikkude

x) murets ära ühe teetahvliant meist süntinud rooma õiguse teatava oma põhjapanevas töös. Das Edictum perpetuum

stipulatsioonide kohta, ja viimasena -) karuul edilide edikt.)

Hadrianus edikt on ainuke kodifikatsiooni pärast 12 tahvli seadust ja kuni komplikatsioonideni. Edikt ei oma mitte seaduse jõu. Kodifikatsiooniga on edikti arenemine katkestatud; seda rohkem, et preetori ülesanne on täidetud ja rooma õiguse kohandamine uuele vaimule jätkatakse uute organite poolt.

3. Senati-konsulid.

Õiguse uue formatsiooni organiks oli senat. Vabariigi ajal oli tal suur mõju seaduseandlusele, kuid seaduseandlikku võimu tal polnud, välja arvatud auctoritas patrum. Kombeks oli seadust enne rahvale esitamist läbiarutada senatis. - Senat saavutas õiguse hädavajalikkudel momentidel vabastada seadustele allumisest. Esialgul pidi selleks rahva nõusolek olema, pärast jäeti see kõrvale. Lex Corneliaga taheti vana kord jalule seada, kuid tagajärjeta.

Senati võim seadusi anda tekib järgmiselt. Seaduseandlikkude komiitsiate kadumisega omas tähtsuse senati preventiivne arvamine (senatusconsultum); kuid esialgul senatikonult siduv ainult niipalju, kui preetori ta edikti võtab. Hadrianus'est peale saab senatusconsultum seaduse jõu ja tähenduse. Senatusconsultum saab oma nime, kas esitaja või aine või selle järele, kes oma kuriteoga tema tekkimist põhjustas. Hadrianuse ajast on senatusconsultum keisri seadusandluse kaudne vorm. Keiser loeb senatis oma oratio, mis kogu poolt akklameeritakse ja juristid kommenteerivad seda oratio't.

4. Keisri konstitutsioonid.

Keisril pole küll seadusandlikku võimu, kuid ta mõjutab õiguse arenemist; vormiliselt on alus sama kui preetoril, kuid sisuliselt keisri ameti eluaegsuse tõttu ja tähtsuse muutub õiguse allikaks. Vorm on tagasihoidlik: placeo, arbitror, censeo. - Keisri edikt toetub seadusele ja laiendab seda nagu esinesed senatusconsultum'id. Alul kaotasid nad jõu ametilõppemisega; järeltulija pidi kinnitama; hiljem sündis see vaikselt, ja siis keisri korraldus legis vigorem. -

Keisri korraldused on: constitutiones (nende puhul ja teat sene mõtustait uueden).

1) keisri seadused, et need ei vajenta...
Hadriani testament ja sõduri abiellumise keel on teatud...
se sel kujul.

1) mis kubreb lebagõrjekindlust ja vigolent

tam vorm on princeps'i edicta); decreta - princeps'i kohtuotsused extra ordinem lahendatud tüliasjades; rescripta - arvamusd õiguse vaieldavate punktide kohta erasisikule või magistraadile (epistolae). - Nii dekreetides kui reskriptides toimub keiser seaduse tõlgendajana, sõna rooma mõttes, kuid loeb algusele ja doras.

Konstitutsioonide hulka ei arvata mandata - provintsiiaal valitsejale antud juhtnõuad. - Siis tegeles keiser veel leges datae alal. Keiserriikluse ajal loodi õigusteadus, mis sai ka õiguse allikaks. XXI. peatükk.

Klassikaline õigusteadus.

1. Klassikaline õigusteadus ja selle mitmesugused tegevusharud.

Algab klassikaline õigusteadus kahe juristiga: Quintus Lucius Scaevola ja Servius Sulpicius Rufus. Limriigi sotsiaalse ja poliitilise kriisi ajal oli õigus kups esimeseks teaduslikuks läbitöötamiseks.

Üksikute klassikaliste juristide kirjeldust leiame Sextus Pomponius'e lühidas rooma õiguse ajaloo raamatus. Vabariigi lõpu juristide kohta saame teateid Cicero'lt. - Keisririigi juristide kohta Valerius Maximus'elt ja teiste käest. - Klassikalise ajastu juristid on esimese järgu riigimehed ja mõned neist kuuluvad suurde Rooma ajalukku.

Juriidiline kirjandus on neil tuntud Digestadest; see viis arvamisega, et rooma juristid tegelesid ainult eraõigusega. Asiolu, et Digestades vähe avalikõigusliku materjali on seletav, sellega kompilaatorid ei võinud klassikalisi juriste, kes olid vabariikliku korra esindajad, kasutada uue poliitilise korralduse maksusel. - Kriminaalõigus on hästi esindatud, olgugi piiratud ulatuses.

Mis puhtub protsessi, siis on hädise segatud materiaalse eraõigusega.

2. Juristide meetodid ja oletatav kreeka filosoofia mõjustus.

Klassikaline jurist pole enam oraakel, vaid juriidilise dialektiga looja. Vaieldav on Kreeka filosoofia mõju mõtustait uueden.

1) ja tema arvamus... 50
 2) ...
 3) ...

mõju Rooma õigusteadusele. Rooma juristid näivad kasvatatud olevat Aristotelese ja Stoa filosoofia najal. Seneca on iseloomulik näide Kreeka ja Rooma mõtte ühtesulamisest. - Valitsev on arvamine, et Rooma juristid olid ületamatud kasuistikas, kuid hoidusid üldistamisest. - Selle kohta kaks vastupidist seisukohta. Esimest esitab Perozzi, kes arvab, et rooma juristid on kasuistikud, kui nende töödes kerkib mõni definitsioon, siis on hellenilise mõtte refleksiiga. Teist seisukohta esitab Sokolovsky, kes kinnitab, et klassikaline õigusteadus opereerib just filosoofiliste mõistetega. Et Justinianuse Digestad paistavad kaasuste ja otsuste koguna, ole neb, esiteks, tema vormist, mis kõrvale jätab üldistamised; teiseks Justinianuse tahtest ja tema aja vaimust, mis oli languse ajajärgu vaim.

Bonafante arvab, et mõlemad liialdavad. Ei saa eitada Kreeka filosoofia mõju Rooma õigusteadusele.

Klassikaline õigusteadus ei põhine ainult autoriteedil ja pretsedentidel, vaid arvustab ja kaalutleb.

Teisest küljest esinevad kreeka filosoofia spetsiifilised mõisted enne dekoratiivse elemendina, kui otsustamise põhjenduseks. Kui juristid kõnelevad naturalis ratio'st, siis ei mõtle nad selle all mõistust, vaid õiguslike institutide loogikat. - Kui rooma juristid kõnelevad naturaalselt ja tsiviilseist institutidest, siis mõtlevad nad viimaste all mõnd arhailist jäänust või seadusandja positiivset loomingut.

Kuna loomulikkude institutide kogu nimetasid ius gentium. - Teine filosoofiline mõiste rooma õiguses on aequitas, s.t. õiglus, mille all ei tule sugugi mõista seaduse pehmenemist üksikuil juhtumil inimlikkuse ja headuse nimel. - Bonafante arvab, et Sokolovsky väide, et Justinianus suhtus vaenulikult kreeka filosoofiale, on ekslik. -

3. Üksikute juristide kujud.

Uurimised üksikute juristide kohta algasid renaissance'i ajal, hiljem loobuti sellest. Nüüdsel ajal on rida õpetlasi loonud kindlad ja usutavad kriteeriumid üksikute juristide kronoloogia ja vastastiku sõltuvuse kohta.

4) ...
 5) ...
 6) ...

1) ja tema arvamus... 50
 2) ...
 3) ...

4. Quintus Mucius Scaevola - Pomponiuse järele oli Mucius esimene, kes lõi ius civile'le süstemaatilise korra, koondades 18 raamatusse. Tema puuduseks peetakse liigset liigitamist ja ajaligitamist; kuid see on iseloomustav igasugusele teadusliku süsteemimise katsele. Siin on tuntud tema "liber singularis definitionum".

Quintus Mucius'e õpilased: C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, S. Papirius ja C. Juventius.

Q. Mucius'ega ülistakse tema sõpra Servius Sulpicius Rufus. Cicero ülistab teda tõeliku õigusteaduse loojana. Viljakas ja elegantne kirjanik. Ta oli silmapaistev vastuste andja (responsa) ja õpetaja laialdase tegevusega. Alfenus Varus - Digesta (40 raamatus) ja Coniectanea (2 raam.).

Aulus Ofilius - kirjutas suuri teoseid tsiviilõiguse üle.

5. Iseseisvad juristid. - G.T. Testa.

Eraldi Serviuse koolist olid Aulus Cassellius ja Gaius Trebatius Testa. Viimane oli Augustuse nõuandja; keeldus ametite karjäärist. Q. Aelius Tubero - peale eraõiguse uuris ka avalikku õigust.

6. Ius Respondendi.

Keisririigi asutamine pani närbuma rooma avaliku elu teised alad, kuid õigusteaduse alale koonduvad täsedamad vaimud. Keisririigi algava bürokraatliku korra juures viib juristi elukutse kõrgemale ameteile.

Keiser Augustus andis esinema tähtsatele juristidele ius respondendi, s.t. õigus vastuseid anda ex auctoritate principis; need vastused, antud ühes teatud asjas, sidusid kohtunikku samuti kui keiserlikud reskriptid. Vastus anti pitseeritult poolele või voli-nikule. Caligula tahtis selle õiguse juristidelt võtta. Responsa'de jõud kasvas keisri võimu kasvamisega. Hadrianus tegi sunduslikuks kohtunikule nn. Patenteeritud juristide sententiae ja opinionones. - Nii et ainult ius respondendi'ga juristid on iuris conditores; ja hiljem samastakse ius vetus või iura juristide töödega.

x) Augustus eraldas patenteeritud juristide kategooria, kellel oli auctoritas.
 xx) ...
 xxx) ...

1) Kõrva õiguse määratlemine kirjeldades puberteedi (täiskasvanu) algust, mis põhjapärast
tunnet eraldi kirjeldas määrata sabiniaanide poolt arvati, et üheda tüüpi ajal -
Prokuliaanlaste määratlemine kirjeldab 14. d. sabiniaanide poolt määratletud
õiguste ja seaduste mõneti ühendatuna sabiniaanide juures teel elavalt
seda õige-müüri vaatluseks ja õiguseks; see määratles kauba vahetamist
kauba vastu, nagu naturaalmajanduses, mille tähtsuse suurendamiseks rask-kauba
määratlemine sabiniaanide poolt määratletud õiguste ja seaduste vahel - kauba
7. Prokuliaanide ja sabiniaanide koolid. - Prokuliaanlaste - kauba teemil

33p. Keiserriigis algab avalik õiguse õpetamine eri-
ruumes - stationes ehk auditoria. - Augustuse ajal tek-
kisid kaks kooli, prokuliaanlased ja sabiniaanlased, mil-
lede olemus tume. Vana traditsiooni järele (ja Bonifan-
te peab seda õigeks) oli sabiniaanlaste kool konservatiivne ja prokuliaanlaste oma progressiivne. Oletusi on
palju olnud olemuslike erinevuse kohta, kuid nüüd ar-
vatakse, et vahe on puht väline (ruumides). - Bonifan-
te arvab, et seaduste tähtsuse täitmisel ja uute insti-
tuutide loomisel sabiniaanlased tarvitasid puht mater-
ialistlikku kriteeriumi, kuna prokuliaanlased väljusid
majandus-sotsiaalsest kriteeriumist. - Kuid kuulsamad
on sabiniaanlased, kelle isaks on Capito; kuna proku-
liaanlaste isaks - Labeo. - Kõrge algus ja vabadus, mis juhtisid vastuseid

8. I. sajandi juristid p.Kr.

33p. Keiserlik, s.t. klassikaline õigusteadus, mis ula-
tub printsipaadikriisini Severuste ajal, on seoses nec-
todilt ja tegevusvormilt vabariikliku õigusteaduse kohe
esindajaga, Quintus Mucius Scaevola'ga ja Servius Sul-
picius'ega. -

Keiserlikkude juristide rea avab Marcus Antistius
Labeo; vabariikliku korra pooldaja; Augustuse määrast teda
lectio sanatus'e komisjoni liikmeks. Tema õpetajaks oli
Trebatius, Labeo omas laialdast haridust. Teda ülistak-
se tema võimsa ja uuendusliku vaimu pärast. Labeo ole-
vat jätnud 400 raamatut; kommenteeris XII tahvli sea-
dusi, linna ja peregriinide preetori edikte; palju
epistolae, vastuseid; raamat Pithana, mis sisaldas
veenvaid arvamusid või tunnustatud õiguslikke põhimõt-
teid, ilma motiveerimiseta.

Labeo võistlejaks, keda vähe tunti, oli C. Ateius
Capito; tema tööd - coniectanea; de pontificio iure.
Sabiniaanlaste kool algab Sabinus'e ja Cassius'ega.
Prokuliaanlaste - Nerva ja Proculus'ega.

Sabinus oli kuulud jurist, kes kõrgemaid ameteid
ei pidanud. Tema kirjutas kolm raamatut iuris civilis.
Kirjutas kommentaari linna preetori ediktile. - Teine
selle kooli täht - Gaius Cassius Longinus kirjutas
teose ius civile kohta.

Prokuliaanlaste esimene esitaja M. Cocceius Nerva,
tema õpilane Proculus andis koolile nime; kirjutas
mis said Pomponiuse ja Ulpianiuse kommentaaride allüks ja üksikasjalik
selle külge hoidu Caecilius Taciti kirjuga. Vastapanus kutsumis tagasi - süüga.

ainult epistola, reponsa, quaestiones - Norva filius
kirjutas ühe töö de usucapionibus. Arulenus Caelius
Sabinus (sabiniaanlane); Pegasus (prokuliaanlane); Javo-
lenus Priscus (sabin.), Celsus pater (prokul.). Juven-
tius Celsus.

9. II. sajandi esimese poole juristid p.Kr.

Klassikalise õigusteaduse arengu haripunktiks on
Trajanuse-Hadrianuse ajastu; tähtsamad juristid Salvius
Julianus ja Juventius Celsus poega. Poeg on silmapaist-
valt iseseisev ja teravmeelne. Celsus kirjutas 11 raa-
matut kirju; kommentaare - 7; quaestiones - 12.

Salvianus Julianus elas Hadrianuse ajal; suurim
kuulsus ja autoriteet; pea kõigil õigusealadel paistis
ta geniaalse uuendajana. Nagu teame redigeeris alalisel
ediktis tema põhiteos - 90 raamatut Digesta. - Julianu-
se kaasajad: Aburnius Valens (sabin.) ja Tuscianus.

10. Juristid II. sajandi II poolel p.Kr. s.

Algab õigusteaduse uus ajajärk; kaob loov tegevus;
kaob kahe kooli opositsioon. - Sextus Pomponius oli kir-
janik ja õpetaja; käsitas ius civile. -

Sextus Caecilius Africanus - väga tuneda väljen-
dusviisiga.

Pactumejus Clemenens ja Marcus Vindius Verus.
Salapärajase ja meile kõige väärtuslikum oli Gaius;
roomlane, õpetust saanud stationes'is; ise õpetaja;
eemal poliitikast; andis ainult uurimisele ja õpetami-
sele. - Mitte sügav ega algupärane, kuid elegantse stii-
liga, selge väljendusviis; teoreetilised meetodid ja
didaktiline iseloom löid temale kuulsuse. Kirjutas ius
civile üle; institutiones 4 raamatus (personae, res,
actiones). Ta on entis kompilaator.

Uus suun algab õigusteaduses esimese rooma maa-
ilma varisenisele eelneval ajal. - Ulpius Marcellus -
jõuline jurist ja kriitiline vaim. Kirjutas 31 Digesta
raamatut, ja palju muud. -

Tema kaasajad: Papirius Justus; Cervidius Scae-
vola.

11. Viimased klassikalised juristid.

33. Aemilius Papinianus - juristide kuningas. Tema
kahemõttelised tekstid põhjustasid palju lahkiminekuid
romanistide seas. Tapeti Caracalla kätel geta poolehoidjate veresauna
et keeldus puhtas vormis Caracallat venna tapmist.
Kõrge kirjanduslik stiil ja teravus. 2 monograafia
abulundkannu kohta jne.

Papinianuse kaasaegeed: Messius; Callistratus. - Papinianusele järgnevasse ajastusse kuulub Gallus Aquilla; Rutilius Maximus. -

Klassikaliste juristide seeria lõpeb Paulus'e ja Ulpianus'ega. - Paulus oli viljakam kirjanik rooma juristide seas; kritiseerija, teoretiseerija, tõsine ja iseseisev mõtleja; vahel liialdab analüüsis. Temalt - 86 tööd - 319 raamatus. Puudutas kõik õigusteaduse alad. Kõige rohkem levis käsiraamat "sententiae ad filium".

Domitius Ulpianus - Aleksandri ustav nõuandja. Käsitas kõiki õigusteaduse alasi; viljakuses ei jää Paulusest maha; stiil aga väarikam. Paulus'el oli palju õpilasi. - Ulpianuse õpilasist mäletakse ainult: Herennius Modestinus't.

12. Juristide tööd.-

- 1) Konsulatsioonid - juristide teadusliku tegevuse vanem kuju; responsa, quaestiones, epistolae kogumikud.
 - 2) raamatud ad edictum - kommentaarid praetorite, kuruul ediilide ja provintsiaalvalitsejate ediktide kohta ja Plautiuse töö kohta;
 - 3) raamatud iuris civilis - kommentaarid Quintus Mucius ja Nasurius Sabinuse töödele.
 - 4) Digesta - lisandavad ediktide kohta käivaid aincia tsiviilõigusest, kriminaalõigusest ja protsessist;
 - 5) erimonograafiad üksikute seaduste, instituutide või senatikonsulite kohta;
 - 6) märkused eelnevate juristide tööde kohta;
 - 7) elementaartööd (institutiones, definitiones, regulae, käsiraamatukesed), milleled arutatakse üldjoontes süstemaatilise plaani järele eraõigust, ühte sulatades tsiviil- ja honoraarõiguse osad.
- XVII. peatükk.

Itaalia ja maailm keisrite ajal.

1. Room ja Itaalia. Augustus'te ja Severus'te aeg oli rahu- ja õitse-aeg. Keiserriik hävitas ühe linna hegemonia, rahustas Itaalia, kindlustas provintsid, levitas ja kindlustas

- 1) vabate perecontate oligarkia,
- 2) tsivirikogude formelise kohta.

x) õifreid eri tööturul, vasaanika, klaasi ja metallitööt. ja lohi kaunist töötubi kampaanias. Siinilis (provis- ja kunsti arengut peetakse) suure arengumisel ja õitsemisel ühes suunas. Struuna ja illem-Itaalia 52

x) Ovarliamusest peede lisanduti Farut, peabuna pral lei Pa, veim 23; 358 aast lae) põlvnisi näetel munitel Pileas koor Rooma kinn elava tubelama ja mitejal kõise nähtabama nütje Itaalia üheki pöör, kuid kops Itaalia üh a õit at. mitali amet Rooma järe

Itaalia majanduslik ümberkujunemine on tõesjaks saanud. - Viinamägede, õlipuu, puuvilja kultuur on esikohal; intensiivne ja ratsionaalne karjakasvatuse on levinenud. - Maaküsimus on kõrvaldatud riigimaa kadumise ja Itaalia uue koloniseerimise teel. Suurmasüsteem pidi sotsiaalsete vajalikkuste pärast uuesti sundima. Orjus vabaneb. Tähtab keskmine klass vabakslastuist, põlluharijaist, töölistest ja käsitööstest. Rikkused koonduvad suurmasomanikkude ja töösturite kätte. - Tööliised olid korraldatud korporatsioonidesse (collegia), mis peale liikmete ainliste huvide ka haigete eest hoolitsevad ja matuskulusi kandisid. -

Proletariaati toetati viljaga, mis maksu näol võetud provintsidelt. Itaalias endas pöörati jälle teravilja kasvatamisele siis, kui Aafrika vandaalide vallutatud sai ja Egiptus Bütsantsile antud.

Ka keisrite ajal ei tõusnud Room tööstuslinnaks, kuid oli rahakaubanduse ja laenuasjanduse keskuseks. Rooma ja Itaalia tähtsamaks sadamateks oli Puteoli ja hiljem Ostia. Kogu poolsaare elanikud on õiguse järele roomlased, rahvuse järele itaallased.

Kogu Itaalia - solum italicum - on privilegeeritud territoorium, vaba sõjaväeokupatsioonist ja maamaksust; on kviriitliku omandi objektiks. - Ius italicum'i moodustavad: maksudest vabaolek ja järelikult omandivõime, seaduslikkude võõrandamise viiside (mancipatio, in iure cessio, usucapio) võime, vindictio tarvitamise võime. - Provintsimaa on kas rooma rahva või keisri omandus. -

Sõjavägi on elukutseline ja alaline; nad on paigutatud piiridele kindlustatud laagritesse. Vicesima hereditatum (5% pärandusmaks) pandi rooma kodanikkude peale sõjaväe ülalpidamiseks endise tributum'i asemel.

3) Vespasianusest peale rekruteeritakse sõjavägi provintside kodanikest; ohvitserkond on aga ikka itaallastest. Ka esimese sajandi keisrid on itaallased patriitside perekonnist.

2. Provintsid. -
- Caesarite ajal provintsid õitsesid. Linnad olid hästi korraldatud. Liikluseteed hästi arendatud ja po-...
- 1) keiserriik hävitas ühe linna hegemonia, rahustas Itaalia, kindlustas provintsid, levitas ja kindlustas
- 2) tsivirikogude formelise kohta.
- 3) keiserriik hävitas ühe linna hegemonia, rahustas Itaalia, kindlustas provintsid, levitas ja kindlustas
- 4) tsivirikogude formelise kohta.
- 5) keiserriik hävitas ühe linna hegemonia, rahustas Itaalia, kindlustas provintsid, levitas ja kindlustas

x) Tulu es arusa, väik korras ühenduse
y) korrast võimid saidid kumbas hõbe korras ajad. Calla rahvuslik jõe-õlu.
z) ja taot sai ilusam ja taotluselise kum korras.

litsei hea korralduse tõttu jäädakutud. Riiklik post ad-
ministratiiv ülesanneteks hästi korraldatud; eraisikud
võisid tarvitada eritunnistuse alusel. - Suurmaapidamine
levines ka provintside; maa oli renditud suurettevõtja-
le, kes maa allrentnikule edasi rentis või otseselt ren-
diti väikerentnikule (coloni ehk glebae adscripti), kes
olid maa külge kirjutatud vabad inimesed. Tekkis paran-
datav rent.

Hispaania saavutas roomlaste all õitsva järje. Gal-
lias õitses villa, lina ja vankrite tööstus. Britannias
asutasid roomlased suurettevõtteid, peamiselt kaevandusi
(tina, vask, raud jne.). Kõik Lõuna-Germaania, Austria,
Jugoslaavia, Ungari võeti roomlaste poolt kultuuri alla.
Kreeka on languse seisukorras, mille üheks põhjuseks or-
jus. - Makedoonia on paremas olukorras. Afrikas läks
uuesti õitsema Kartaago. Egiptus on kaua aega Rooma vil-
jaait. - Väike-Aasia, eriti Süüria, oli õitsemas.

3. Kaubanduse õitseng ja ta sise- ning välissuhted print- sipaadi ajal.

Keiserriik soodustas provintside koloniseerimist,
mis arenes peamiselt Läänes, Aafrikas ja Donau-äärseil
mail; kuna Kreekas, Idas, Egiptuses Room edendas helle-
nistlist kultuuri. - Hiljem hävitasid araablased ladina
kultuuri Aafrikas, kuna slaavlased ja germaanlased tõrju-
sid välja rooma kolooniad Donault.

Terve riik moodustas ühtlase tolliterritooriumi;
maksev oli vaba vahetus süsteem. Maksivad olid väljaveo
keelud kulla, raua, relvade, teravilja, õli ja soola koh-
ta välismaale. - Provintside olid puht-fiskaalsed tol-
lid; sadamais on linnatollid. Esiolgul tolli sissetule-
kuid renditati, pärast võtmise riigi ametnikkude kaudu.

Elav kaubanduslik läbikäimine Kesk-Afrikaga, Erü-
treaga, Germaani maadega. Augusti ajast ühendus Indiaga,
koguni Hiinaga. - Julius Caesar'ist peale algab korrapä-
rane kuld- ja hõberaha loomine; senat lõi ainult pronks-
raha. Mõned kogukonnad said õiguse raha lüüa kohapeal-
seiks tarbeiks. Areneb kaalude ja mõõtude süsteem. Hak-
kab maksma ühtlane kaubandusõigus ius gentiumi kujul, ja
kodakondsuse laienemine viib tsiviilõiguse ühtluseni.

x) fave-järgult areneb aja rüüra taotlusena ja elial. taotlusena
y) kultuurisest vaatekohast rakultab Rooma ja varem püüa, luua
näite võtluse või dealsmi (Kreeka ja ladina).
India ja Hiinaga arendati kauplust, India kaubandus
Rooma kaubandus - said kallimaks, taotlus: de vartu, päevit kalls-
konn. vartid pu. vartu vartu, peenit kaupait, klass. pu. vartidata.
Vanem Plinius kaalutas püüa, et teevat samant rüü. vartid.

x) õigus, et pu. vartid dat neis ja ab pu. vartidat. õigust justanil pu. vartid.
familiaare ja rüü. vahel otsustal kaotamisvõime preventioone ehk
varemusõigus, kuid

Klassikaline õigus.

1. Printsipaadiaegse avaliku õiguse üldjooned.

Üleilmliku ekspansiooni perioodil katkeb avaliku
ja eraõiguse parallelism; teravalt on lahutatud ius pub-
licum ja ius privatum. Avalik õigus sai lõpuliku kaju
impeeriumis. Avalikus õiguses kombineeruvad vabariigi ni-
med ja vormid printsipaadi uute võimude ja institutsioo-
nidega, kuid antagonism ei kustu kunagi.

2. Klassikalise karistusõiguse üldjooned.

Augustuse ajal kujuneb lõplikult tõelik karistus-
õigus. Augustuse eelkäijaks oli Sulla. Sulla leges Corne-
liae ja Caesari ja Augustuse leges Juliae täjendasid va-
bariigi lõpul alustatud reformi ja moodustasid aluse ka-
ristusõiguse põhiprintsiipide ja üksikute süüteoliikide
õigustealuseks väljatöötamisele.

Usundiline mõiste kaob süütegudest ja karistustist.
Kodune jurisdiktsioon annab aset avalikule jurisdiktsioo-
nile. Järk-järgult võtab riik karistamise õiguse enda
kätte.

Karistusõiguse harude eraldamine areneb. Klassika-
line karistusõigus jaguneb kolme haru, millele pole
ühiseid printsiipe.

1. Erakaristusõigus - reguleerib delicta'sid, s.t. erasüütegusid ja määrab erakaristusi iudicia privata korras, s.t. in iure ja in iudicio;
2. seaduslik karistusõigus - crimina publica legitima, avalikud karistused iudicia publica teel, pärast poole - quaestiones'te korras;
3. erakorraline karistusõigus - karistab alul ainult crimina publica extraordinaria'id extra ordinem korras, s.t. vastand korralisele protsessile ja pole seadusele rajatud.

Karistusõiguse harud erinevad ka allikate poolest. Erakaristuse allikaiks - XII tahvli seadused, vanemad spetsiaalseadused ja preetori tegevus.

2) Avaliku karistuse õiguse allikaiks - eriseadused, mis quaestiones'id sisse seadsid; tähtsamad - leges Corneliae ja Juliae.

3) Erakorralise karistusõiguse allikaiks - Augustuse üldised korraldused, senatuskonsuldid ja keiserlikud konstitutsioonid ja peamiselt kohtunikude ja õue praksis.

Karistusõiguse arenemine toob kaasa süüteo mõiste
1) vabariigi kriisi ajal ja printsipaadi korral
2) armutades neid algmeist suure vabanduse ilms.

tunnistamisega; see on eriliselt tähtis quaestio de patriciis, sest et ei võidud hukka mõista mitteülestatanud süüdlasest. Ülestunnistamisele võrdne: teopealt tabamine, enesetapmist, korrupsiooni katset kapitaalset asjus. Et tunnistanud süüdlane ülesse, siis valiti liisuga (sortitio) kohtunikud teatud arvul, neid võis teandada (relectio). Quaestio ees toimus süüdistamine ja kaitsmine s. f. aja arenevale (actio) ja tõenduse esitamiseks valitud.

Vabainimesi ei tohtinud süü ülestatamiseks eihiga piinata; alamaid (humiliores) võis; orjade tunnistu- si pigistatakse piinamistega välja. - Orator ja advocatus on sulanud ühte ametisse. Lääbivaadatud tõendus, kohus teeb otsuse absoluutse häälteenamusega; eesistuja ei häälleta. Kohtunikud võisid ütelda, et tõendus pole saavutatud või nõuda juurdluse laiendamist (ampliatio). Menetlus võis katkeda ablitio'ga ehk toimingu tühistamisega; süüdistaja surma puhul, magistraadi lahkimisega, keisri armuandmisega, magistraadi intercessio'ga, mis võib igal ajal sündida. ablitio ei takista süüdistuse uuendamist, kuid intercessio puhul peab see tagasivõetud olema. Süüdistajale on ette nähtud preemiad ergutamiseks ja trahvid süüdistavaga kokkumängu puhul (calumnia); praevaricatio - protsessi vildakut ajamist kokkuleppel süüd. lasega. -

Vanal ajal oli kaebaja nimetus lugupeetav, keiserriigis sai ta häbistavaks.

Arvatakse, et quaestiones ka provintsidest funktsioneerisid vanade kohalikkude korralduste põhjal. -

Üksikud quaestiones:

1. quaestio de sicariis et veneficiis - inintapp, maagia, väletunnistus
2. quaestio de patriciis - lähemate omaste tapmine;
3. quaestio de maiestate (lex Julia) - kaevata või- vad lapsed, naised, orjad, vabakslastud;
4. quaestio de peculatu et sacrilegio - riigi-, pühade-, ühiskondlike asjade vargus;
5. quaestio de repetundis - riigiametnikkude koluse- truudusetus, meeleheavõtmised;
6. quaestio de ambitu - valimise väärvõtted.
5. Crimina ja iudicia publica extra ordinem.

Iudicia publica extra ordinem iseloomujooned on vastuolulised iudicia publica legitima'dele: protsess ja

- 18. q. de iniuriis - vastast raskemalt solvamist, loomist.
- 9. q. de plagis - vabate raskes kauplemise müügil.
- 10. q. de adulteriis - nupulit rikkumist;
- 11. q. de annonae - müügil, mis võisid rahjastaks tootmistarvit, raja v. j. arvamist.

1) Senati kriminaaljurisdiktsiooni ulatus kuni vabariigi kriisi.

2) Ap. n. sai alguse vabariigis menetluses ja arengis kriminaal- ja tsiviil- ja kaebavõimude eraldamisega. Kriminaal- ja tsiviil- ja kaebavõimude eraldamine ja vabariigi kriisi ajal. Kriminaal- ja tsiviil- ja kaebavõimude eraldamine ja vabariigi kriisi ajal. Kriminaal- ja tsiviil- ja kaebavõimude eraldamine ja vabariigi kriisi ajal.

Keiserlikud tribunaalid on peamiselt keisri esin- dajad: praefectus praetorio, pr. vigulum, pr. annonae ja provintsi valitseja; Roomas ja 100 miili ümbruses - praefectus urbi.

2) Apellatio on ühenduses intercessio'ga, sellega pöörduti tribuuni poole magistraadi arvatava väärtoi- mingu puhul; kuid tribuun võis ainult magistraadi tege- vust seisma panna; erakohtuniku suhtes seda ei võinud teha. Kui aga kohtumõistmine läks tervelt magistraadi kätte, siis võib tema decretum mitte ainult tühistada, vaid ka muuta kõrgema autoriteedi poolt. Edasikaebe ast- meid on nii palju, kui palju autoriteete. Kuna praefec- tid ja provintsiaal valitsejad otsustavad delegeeritud ametnikkude kaudu, siis on nad ise esimeseks edasikaebe astmeks; viimaseks - keiser, või praefectus praetorio. - Kuid peab ütleva, et apellatio on lähem provocatio ad populum'ile. Bonafante arvab, et apellatsioonid juured on sootuks teised. - Senati otsused pole apelleeritavad.

Süüteod, mis alluvad extra ordinem; rida kvalifit- seeritud vargusi (karja, teerööv, taskuvargad jne.); päranduse tombusse kuuluvate asjade võtmine, enne pä- randuse valdusse võtmist pärija poolt, pole vargus; hiljem (Marcus Aureliuse ajal) sai varguseks.

6. Karistused ja klassikalise karistusõiguse üldprin- tsiibid.

Karistussüsteemis valitseb selles perioodis alter- natiiv pehmuse ja karmuse äärmuste vahel. Vabariigi lõ- pul surmanuhtlus kadunud; karistusest pääseb pakkumine- kuga. - Asüüliõigust ja väljaandmise süsteemi ei tunta. Printsipaadi ajal karistused karmimad: surmanuht- lus (möögaga, tulega); kaevandusse saatmine ühes va-

- 1) kuni Hadrianuseeni karistati surmaga ainult parricidium, pärast ka raskemalt karistatud. Karistustele tulevat ka vabariigi ette.
- 2) vabariigi aja tähtsaim karistavõim ja vabariigi kriisi ajal. Karistavõimude eraldamine ja vabariigi kriisi ajal. Karistavõimude eraldamine ja vabariigi kriisi ajal.

1) Interdictum või karistamatute surmate, kui tuli reclusiividena
2) Valeriusse vana karistus

kuulb. st. v. poena
baduse kaotamisega; sunnitöö ühes kodakondsuse kaotami-
sega; 1) Interdictio aqua et igni muudetakse Tiberiuse
ajast deportatio in insulam'iga.

Ka keisririigi ajal pole karistust vangistuse ku-
jul; Caesari ajal lisatakse karistusele 2) varanduse kon-
fiskeerimine; parricidium'i puhul - terve varandus. Keha-
vigastamise karistus puudub klassikalises õiguses.

Keisririigis karistuse suutes jagati kodanikke:
honestiores - senaatorid, ratsanikud ja dekurioonid, ja
humiliores - alamaid.

Karistusüldprintsiibid pole ühesugused kõigis
kolmes harus:

1/ eradeliktide puhul taotleb karistus solvatu
rahuldamist; maksab noksaalsus; culpa (süü) redutseerub
süüksarvatavuseni; dolus (tahtlus) maksab lepingulises
kui ka eradeliktide puhul; pehmendavaid ja raskendavaid
asjaolusi ei tunta. Katse pole karistatav. -

Maksavad süüteosüsteemi põhised ja loogilised
printsiibid, kuid neil on tihti ebaõiglasel tagajärjed:
kaassüüdlaste kumulatiivne vastutus viib solvatud isiku
rikastumisele.

2/ Avalikes süütegudes eristakse teravalt culpa,
dolus, casus. Eristakse diskriminatsiooni motive, peh-
mendavaid ja raskendavaid asjaolusi. Eristakse consi-
lium ja factum. Kuid ka avalikes deliktides pole võrdne
crimina legitima ja crimina extra ordinaria kord. -
Quaestiones'te ajal katset ei tunta; extra ordinem puhul
tuntakse.

7. Klassikaline eraõigus. Üldine iseloom.

Rooma eraõigus areneb selles perioodis hoogsalt.
Arenemine seisab sisuliselt selles, et vanad organid pi-
kaldaselt kohanevad uutele funktsioonidele. Õigusliku
arenemise organid - preetor, senat ning keiser ja õigus-
teadus kohandasid vanad institutsioonid uutele ülesannetele.
Rooma õigus peenes ja kohandus uue kultuurse ühiskonna
ülesandele. Uued õiguslikud ideoloogiad on esindatud ius
gentium'is ja ius naturale's; seadusallikateks on pree-
tori õigus (ius honorarium) ja senatuskonsuldid ja keis-
rite konstitutsioonid (ius novum), mis kaitstud protses-
siga extra ordinem. Õiguse arenemise üldmotiiviks on
siglus - acquitas. - Ius gentiumi mõjul omandab rooma
õigus elastse ja üldise iseloomu; kuid kõrgemaks rooma

4) Asantades ajalmail kontraste vana seora ja uut ideede vahel.

Õiguse ei ole ta indiviid ja tema perekonnamisoleja olemas on õiguse
isati talle pandamatu.

2) mille ta sai oma institutsioonide suvereenne algeest, samuti võrreitas ja
liberaalse ja mille arvutus demokraatia võidust, sümpaatne arvu
murtjont, rahva andevast vaimust.

Õiguse väärtuseks on ta individualistlik iseloom. -
Õiguse subjektiiks on vaba suveräänne isik; rooma õigus
ei tunnusta isikute vahel sotsiaalselt vahet; paterfami-
lias on õigusvoimelise isiku tähendamiseks. Tekkib ju-
riidilise isiku mõiste, olgugi et rooma õigus teda väi-
ja ei töötanud. Esialgul tunnustati riigi kõrval kollek-
tiivse isikuna - linn ja pärast laienes see era- ja
kaubandusliku laadi organisatsioonidele. Sihtasutisi ei
tuntud. - Ius civile vanade vormid varisevad ilma et klassi-
kaline õigus nende asemele uusi vorme andnud oleks.

8. Perekonnaõigus.

Õigusesubjekti õpetus rooma õiguses langeb ühte
perekonna õigusega; oluliselt pole perekond häabunud,
kuid osaliselt kõdunemas ja mittesobivad osad asetakse
erandlike institutsioonidega.

Conventio in manum, s.t. naise alistumine paterfa-
miliast'e võimule, kaob. - Confarreatio on kadumas. Coem-
ptio muutub abinõuks naisele sui iuris väljapääsemiseks
agnaatilisest perekonnast, või et vabaneda agnaatide
eestkostmise alt, või et vabalt testamenti teha. - Usus
kaob. Manus ja pidulikud vormid ei kao seadusandlusest.

- Adrogatio sünnib konitsiaalses vormis. Nõutakse, et
adopteerija peab olema vanem adopteeritavast.

Paterfamilias'e sisemine autoriteet kestab, kuid
kuritarvitused ius vitae ac necis'ga on karistatavad.

Lastele tekib erivarandus - peculium castrense,
varandus, mis kogutud sõja teenistuses; ta läheb isale
ainult kui poeg pole testamenti teinud. - Isa ei vastu-
ta poja või orja võlgade eest. Kuid preetor tõi solles
küsimeses muudatusi: 1/ isa vastutab täies ulatuses:

- a) actio quod jussu põhjal - kui ori või poeg võla
sõlmis paterfamilias'e tahtel,
- b) actio institutoria - kui isa orjale või pojale
andis äri juhtimise,
- c) actio exercitoria - kui isa orja või poja mää-
ras laeva kapteniks;

2/ isa vastutab piiratult:

- a) actio de peculio - isa vastutab orja või poja
võlgade eest peculiumi ulatuses,
- b) actio de in rem verso - isa vastutab, kui ta
kolmanda isiku arvel rikkastus poja või orja kaudu; isa
vastutab rikkastumise ulatuses;

4) gaseuse teil vade üle maanuse omandamine või, uues, ol uaville
okt. k. v. mail - laiges uhe manure alla taastane viibrureye uhe juures.
1) ja k. v. d. v. t. sama k. v. a. kui pagasusepreestul.

x) terve rea põlvkõlbe, isikuaalsete arvu, juurte ja varandusliku pärandus-
tpe, rahanduse varanduslike koostiste, laste arvude ja val-
leante võrre.

1) a) eel tõi abies kaute laoroim (rooma juurte de poolt väjatõttatid ei-
gavalestid juhuse, kui - 110 - kus näitaldaselt võt upuzi es kaite.
(konart casero - ittevaatid olema korluntama - iit soval kaute laarne
(kaute laarne) kolmit kaute laarne, eralepõuqit kaasavara rult ja nari
lahutusest)

c) actio tributoria - isa vastutab peculiumiga
ulatases, kui ori või poeg peculiumiga äri avas; kui isa
ka kreditoorina esineb, siis rahuldamise eesõigust tal
pole.

Lex Julia de adulteris ja lex Julia et Papia Pop-
paea olid sihitud perekonna elu kõvendamiseks, abielude
ja lastesünnitamise soodustamiseks. Abielulahutamiste
kasvamine tõi kaasa dotaalise varanduse korraldamise, s.t.
kaasavara saatuse korraldamise. Esialgul sõlmiti stipu-
latsioonid vormis cautiones rei uxoriae, s.t. mees töötas
abielu lõppemisel kaasavara (dos) tagasi anda. Sel puhul
avõis naine ise või see, kes kaasavara andis, esitada ac-
tio ex stipulatu. Hiljem tekkis sel otstarbel actio rei
uxoriae; seda võidi esitada ka pärast mehe surma kas nai-
se enda või isa poolt, kui see kaasavara andis (dos pro-
fectitia). Mees võis kaasavara kinnipidada (retentio)
kas tehtud kulude katteks (propter impensas) või propter
liberos, mores (naise ebakõlblus), resdonatas (kingitus),
res amotas (varustatud asjad). - Et mees pidi kaasavara
tagasi andma, siis ei või kõnelda mehe omandiõigusest
kaasavarale, enne oli vilja kasustus (ususfructus). Lex
Julia keelas naise nõusolekuta kaasavara - maatüki vöö-
randamise. Sui iuris naiste eestkoste (tutela) on kadumas;
Claudis kaotas agnaatide eestkoste ja lex Julia lubab
eestkostmisest vabastada naiti, kel on ius liberorum
(mitme lapse emad). - Impuberest eestkoste omandab
kaitse iseloomu. Lex Atilius seab sisse nn. tutela dativa
kui pole seadusandlike või testamentaarsete tutores. Eest-
koste saab ühiskondlikuks kohustuseks, millest vabaneda
võib ainult seaduslikel põhjustel. Piiratakse eestkost-
ja varandusvalitsemise võimu: ei või magistraadi loata
vöörandata küla ja linna maatükke. Araneb cura - eest-
koste meie mõttes; cura furiosi - hullude üle; cura mi-
norum XXV annis - eestkoste isikutele alla 25 a. vanadust.
Esialgul palusid seesugused isikud ise eestkostja mää-
ramist; hiljem sai sunduslikuks. Lex Plaetoria ähvardas
karistusega neid, kes tüssavad alla 25 a. isikut.

9. Asjaõigus.
Res mancipi ja res nec mancipi liigitamine on ka-
dumas, nagu mancipatio ja in iure cessio tarvitamine.
Nende kõrval tarvitatakse traditio't, vormita ülesand-
mine. - Kui res mancipi sai vormita üleantud, siis

1) mis oli ühenduse antiku rahva põllulauja ja patiarhaalse loomuga
2) Seda lagi koipe iseloomu selles mõttes, et see
läbis arandamisvõimaluses, mis ilmesid, et...

x) Yanus (muca) tul vas sooluseu tahtu meeltele omandaja sa-
rari putul raada ka kviritliku omandi, kuid erikana kui rultes ay
rultas pole, äldaxe, et an eu 17. Louis. 37

xx) mi eme omandit lasevad parita peaaegu pealtlere territo riu-
mina ja nunt - 111 -

preetor andis omandajale kaitseks actio publiciana, yni-
sugune omand on bonitaarnein bonis. - Actio publiciana
põhjal areneb veel nn. bonae fidei possessio. Seda tarvi-
takse kahes mõttes: 1) üldises mõttes loetakse heausuliseks
valdajaks, kes mõnda asja, mis on tema käes, kuid mis tõe-
likult teisele kuulub, arvab oma olevat, või uskudes, et
ta kellegi õigusi sellega ei riku; kitsamas mõttes bonae
fidei possessio on säärane valdus, mil on olemas kõik
nõuded selleks, et asja saab omandada iganemise teel, s.t.
on bona fides ja justus titulus ja objekti suhtes pole ta-
kistusid. See viimane valdus on ka kaitstud actio Publi-
ciana'ga; kuid bonitaarne omanik on kaitstud ka kviriti-
liku omaniku vastu. - Actio publiciana on actio ficticia,
sest siin oletakse asja omandamist iganemise teel, tõe-
poolest pole aga iganemise teg täis.

Vana Usucapio - iganemine, käis ainult itaalia maatükki-
de kohta ja ei olnud maksey peregriinide suhtes; seepärast
keisrite ajal tekkis praescriptio longi temporis instituu-
t s.t. kes 10 a. inter presentes, 20 a. inter absentes val-
lanud, saä exceptio nõudja vastu, kes nii kaua aja tagant
tulob asja nõudma; valdaja valdus pidi possessio justa-
oloma (nitte vi, clan, praecario) nõudja suhtes. - Justi-
nianus ühendas usucapio ja exceptio longi temporis ja
määras vallaku kohta 3 aastat.

Maomandist kaovad osalt karmi ja eksklusiivse isan-
duse jooned; algavad omandi kitsendused; sundvöörand-
mine on tundmata. Riigivõimul oli küllaldaselt abinõusi,
et sundida müüma kviritlikke maatükke, pealegi oli ava-
lik omand suure ulatusega. Veed, maad ja suured metsad on
riigi omanduses, nii et erilisi korraldusi vee ja metsa
kohta tarvidust ei leia. Kuid vee voolude iseloom sunnib
sisseseadma kaitse kitsendusi naabrite maa suhtes. Klassi-
kalises õiguses kuulutati mitte ainult laevatavad, vaid
kõik alalised jõed avalikeks.

Sel perioodil arenevad rikkalikult servituudid. Ser-
vituudi õigus on asja õigus piiratult kasutada vöörast as-
ja; servituut peab kasulik olema valitsevale maatükile
(praedium dominans); servituudi loomine vormilik: manci-
pacio - külaservituudi puhul, in iure cessio - linnaser-
vituudi jaoks - meenot

1) a teatava mitte Roma tsiviilõigus aruande tunnustatud.
2) Nüüd on aja suudetud teatada, et klassikaline õigus sisaldab ser-
vitiitide kategooriat ei tammunud.
3) (alul) võõra maa peale ehitatud hoone omanik langes pärandatavalt maaoma-
nikule ja kuulub täielikult talle. Kõik see on seotud maaõigusega, ja see on alul riigi.
Teised asjaõigused võõra asja kohta: ususfructus -
eluaegne võõra vara kasutamine õigusega omandada kõik vil-
jad ja sissetulekud, hoides alal asja olemust. Vanemad ju-
ristid nimetavad possessio. Ususfructus't kaitseti vin-
dicatio ehk petitio ususfructus.
Usus - kasutamiseõigus ilma viljavõtmise õigusega;
hiljem võis ka vilja oma tarviduse piirides kasutada.
Habitatio - õigus kasutada võõras majas korterit.
Operae servorum et animalium - õigus võõra looma või orja
tööjõudu kasutada.

Promitiivset omandit iseloomustavad kaks karmi prin-
tsiipi: 1) absorbeeruv jõud ning aktsessiooni-põhimõte, mille
järele kõik mis maaga ühenduses, kuulub maaomanikule ja
teiseks, 2) maaomandi ühtimatus igasuguse koormisega. Nende
põhimõtete pehmenemiseks tekkis kaks instituuti: super-
ficies ja ager vectigalis.

Superficies (oma lõpuvormis) on võõrandatav, paran-
datav ja koormatav asjaõigus hoonetele, mis ehitatud võõra-
le maale ja sellega kuuluvad maaomanikule. - Esialgul tekkis
see riigi, hiljem linna maadele ja viimaks ka eramaadele.
Preetor andis maja ehitajale erilise interdikti ja klassi-
kalises õiguses oli actio in rem.

Agri vectigales olid riigimaad, mis rendile anti
100 aastaks või alaliseks, samuti munitsiipiumide ja
preestrite collegiumide maad. Kui rentnik regulaarselt
maksu (vectigal) õiendas, oli ta kasutamine kaitstud.
Emphytensis ehk põlisrent on, kreeka päritoluga,
harimata või kultuurmaa kasutamise õigus. Kui Konstanti-
nuse ajal kaovad agri vectigales, siis tekkib kaks eri
kuid sarnast instituuti: ius emphytenticum ja ius perpe-
tuum; nende vahe on tume; arvatavasti esimene - pikaaja-
line, teine - põliseks. - Hiljem sulasid kokku ja Justini-
anus andis lõpuks - emphytenta, s.t. võõrandatav ja pä-
randatav asjaõigus maad täielikult kasutada, kohustuseliga
maad mitte halvendada, ja iga-aastaselt canon'it maksta. -
Asjaõiguse hulka kuulub ka pärandiõigus. - Valdu-
se ja omanduse eristamine on roomlaste suureks teeneks.

Possessio tähendab roomlaste juures säärast fakti-
list vahetorda asjaga, mis võimaldab selle üle täielikult
kasutada ja nimelt peremehena kasutada; possessio on tõe-
line isandus, faktiline valitsemine.
Omandus pole muud kui õige juriidilise tagatisega
varustatud valdus; tegelikult muutusid mõned possessio
liigid (nagu in bonis) omanduse vormiks. Nüüd on omaniku loo-
tegelikult võib juhtuda nii, et valdus on lahutatud

38p
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

39p
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

39p
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

39p
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

39p
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

58
Droit des biens meublés, droit canon, mitte seadjal.
Droit des biens immeubles, et autres peab oma õiguse võõrandamist teatama
selle omanikule, kel on antud erisõigus või teatada preetori saarimise.
Droit des biens, qui sont des meubles et immeubles.

1) mis nähtab stipulatsioonid objektivalt, ei ole juhitud nõutavaks teha määratleda objektid, mis on objektid
 2) mis on sõlmitud terminis ja modernis, mis üldiselt leppe terminis, mis on sõlmitud terminis ja modernis
 3) mida näeb edaspidi, mis on sõlmitud terminis ja modernis, mis üldiselt leppe terminis, mis on sõlmitud terminis ja modernis
 4) mis on sõlmitud terminis ja modernis, mis üldiselt leppe terminis, mis on sõlmitud terminis ja modernis
 5) mis on sõlmitud terminis ja modernis, mis üldiselt leppe terminis, mis on sõlmitud terminis ja modernis

- Stipulatsioonid jagunevad:
1. Konventsionaalseiks - sõlmitakse vabal kokkuleppel,
 2. necessariae - sõlmitakse preetori ehk kohtuniku sunnil; nende otstarve kindlustada kahjude ja tulitamise vastu, seepärast hüütakse "cautiones"

Stipulatio oli olemuselt suuline leping, kuid tavaliselt tehti kirjalikult, mis oli tõenduse vahendiks, et stipulatio sõlmitud. Esialgul oli stipulatio lubatud ainult rahavõlgade puhul, hiljem laiendati kindlaks määratud asjade andmistele (certa res) ja lõpuks tarvitati ka incertum objektid (töö ja toimingud) puhul.

Obligatsioonid tähtsamaks allikaks on contractus, mis arenes majanduselu kõige harilikumate toimingute alusele. Contrahere tähendab igasuguse ka mittevõrandsliku sideme enda peale võtmist; kuid ta ei tähenda nõusolekut - conventio ja pactio. Sõna contractus tarvitakse spetsifiliselt obligatsioonide kohta, mis ei teki deliktidest.

Eristakse nelja liiki kontrakte: realsed, verbaalsed, literaalsed ja konsensuaalsed.

I) Realsed - obligationes quae re contrahuntur - kus negotium on causa põhineb nõudele, mis paneb peale kohuse saadud asju tagasi anda (res creditae). Niisugune oli tähendus klassikalises õiguses; hellenilised õiguskoolid ja kompilaatorid mõistsid reaalsete all ja niisugusi, mis tekkinud asja andmisest, olgugi tagasiandmise kohustusega. - Klassikalised realsed kontraktid: mutuum (pecunia credita), mutuaen, indebitum - mittevõla maksimine; fiducia; depositum, prouklaen; pignus pant.

1) Mutuum - on reaalne kontrakt, millega võlgnik, kes võlatajalt saanud teatava hulga res fungibele (asju, mida ainult arvuga, kaaluga või moodsuga kindlaks saab määrata), peamiselt raha, kohustub tagasi andma sama palju, samast liigist ja samas headuses. - Protsentide kohta peab eristipulatsioon sõlmitama.

Senatusconsultum Macedonianum keelab võimualusele pojale ilma isa nõusolekuta laenu anda. - Pojal tekib obligatio naturalis. - Sellest spetsl. Macedonianum'ist on palju erandeid, näit. actio de peculio.

2) Indebitum - see, kellele on maksetud mittevõla, ekslikult eeldatav võlg, peab summa tagasimaksta.

3) Fiducia - on leping, millega üks pool (fiduciarius) saades teiselt poolelt (fiducians) mõne asja

1) Või a) mis on sõlmitud terminis ja modernis, mis üldiselt leppe terminis, mis on sõlmitud terminis ja modernis
 2) Või b) mis on sõlmitud terminis ja modernis, mis üldiselt leppe terminis, mis on sõlmitud terminis ja modernis
 3) Või c) mis on sõlmitud terminis ja modernis, mis üldiselt leppe terminis, mis on sõlmitud terminis ja modernis

1) talendub, et an talend vormikult saaja avarluse, jndi stena eri lepi, mille jga
 2) sõlmitakse efektiivselt kirjutauure tel. Klammal. õiguse arvelt 1. nomen transcrip-torium. Seda eeldus ei rooua pree, panee ja ette võttes korrald saaristid pidamine. - 115 -

mancipatio või in iure cessio teel, võtab endale kohustuse seda asja teatud otstarbeks tarvitada, ja kui see otstarve saavutatud, siis selle asja tagasi anda. - Otstarved võivad olla mitmesugused: pant, hoiuleandmine, tasuta tarvitamine või ükskõik missuguseks otstarveks.

4) Depositum - kontrakt, millega hoiulevõtja kohustub hoiuleandjale esimesel nõudmisel hoiulevõetud vallakut tagasi andma.

5) Commodatum - reaalne kontrakt, millega saaja (commodatarius) kohustub tagasiandma kreditorile (commodans) sellelt tasuta pruukimiseks saadud mittearavitatava asja. - Commodatum ei võt enne lahjaga asja tagasi võtta

6) Pignus - pant, - reaalne kontrakt, millega pandisaaja kohustub tagasiandma pandiandjale asja, mille ta sai nõudmise kindlustamiseks, mis pandisaajal oli pandiandja vastu. - Panditud asi peab tagasi antama võla tasumisel.

II. Verbaalsed kontraktid - obligationes quae verbis contrahuntur - sõlmitakse kindlas suulises vormis: sponsio, stipulatio, dotis dictio (kaasavara töötamine), iurandum liberti - väbakslastu töötus teha töid ja kinke patroonile.

III. Literaalsed kontraktid - obl. quae litteris contrahuntur - need tekkisid koduste sissetuleku ja väljamineku raamatute sissekandeist; iga kodanik pidas seesugust raamatut (codex accepti et expensi); summa, mis expensum'isse kantud võlgniku nõusolekuga, ongi nomen transcriptions.

Kirjalikeks obligatsioonideks peregrinide juures olid: 1. syngrapha - tehti kahes eksemplaris, üks võlgnikule, teine võlatajale; oli formaalne. 2. chirographum - ühes eksemplaris (võlatajale), võlgnik võis väielda, et kohustus põhjusega.

Provintsiaallastega tarvitasiid ka roomlased syngrapha'sid, millega saaja võlga avaraid tekkid (antomine) jndi reuist võõrtoimij

IV. Konsensuaalsed kontraktid - obl. quae consensu contrahuntur - neis ilmub nõusolek kontrakti olulise osana; hiljem tähendati selle nimega obligatsioone, mis tunnustati palja nõusoleku põhjal (vormita). Need on: ost-müük; üürimine - rentimine; ühingu leping; mandaat

1) Ostmüük (emptio-venditio) on konsensuaalne leping, millega müüja töötab ostjale loovutada jäädavaks mõne asja ja tagada, et seda asja keegi kolmas ei tule välja nõudma, või loovutada mõne õiguse, kuna ostja töötab selle vastu maksta tasu rahas.

- 1) jätlast, mitte ainult valdusena.
- 2) Saavad vastutust kuni auctio tas' ees ja vastavad kuni actio auctio natis' ees.
- 3) Kui müüja töötab enda kirina või 20 tagasi, kuid ainult sin, kui ostjal tõekest ei asi

Obligatoorne Ostu-müügi toiming oli tarvitusel varem, kui vabariigi lõppuajal, kuid mitte õiguse, vaid fides'e alusel. Nii nimetatud reaalne ostumüük on igal ajal iga rahva juures tarvitusel, kuid see pole obligatoorne kontrakt. Ostu-müügi iseäraldus rooma õiguses: müüja ei kohustu omandit, vaid valdust üle andma. Ostumüügi areng seisab selles, et kohustuda müüjat omandit üleandma. Res mancipi üleandmisel mancipatio teel võis ostja, kelle käest ostetud asja omanik kohtuteel selle äravõttis, müüjalt kahekordset asjahinda väljanõuda. Res nec mancipi te kohta pidi selleks otstarbeks sõlmima eri stipulatsioonid - stipulatio duplae. Hiljem polnud eristipulatio't tarvis. Vastutus asja varjatud puuduste eest oli alul ainult erivalduse alusel mancipatio puhul; õigusteadus laiendas vastutuse ka kuritahtlikule vaikimisele asja puudustest. Ka siin sõlmiti eristipulatsioonid. - Ediilid seadsid erihagid sisse; actio redhibitoria - sihitud ostulepingu tunistamisele; actio quanti minoris - hinna alandamisele. Müüja vastutab puuduste eest, kuigi ta neist ei teadnud ja oli heas usus.

2) **Üüri ja rendileping** (locatio-conductio) on konsensuaalne kontrakt, millega üks pool töötab teisele oma asja ajutise kasutamise, või oma tööjõu, või teatava töö tulemuse ja teine töötab selle vastu tasu.

Eristakse: 1) locatio - conductio rerum - üüri ja rendileping; 2) locatio-conductio operum - sihitid töö tulemustele (veoleping jne.); 3) locatio-conductio operarum - tööleping, objektiks liht, käsitöö; mitte vabad elukutsed - need ei saanud tasu, vaid honorarium'i - aupalka.

3) **Societas** ühisuse leping on konsensuaalne kontrakt, millega kaks või enam isikut kohustuvad kokku panema asju või tööjõudu teatava lubatud ja ühiskasuliku eesmärgi saavutamiseks.

Societas on ajalooliselt tekkinud mitmest eriinsititüüdist: 1) societas omnium bonorum - põhjad pärast päterfamilias'e surma jätkasid ühis majapidamist; 2) politio - leping agronoomiga, kes oma töö eest tasu saab kasut saavutamiseks; 3) societas quaestuaria - äriühing ühingu kasusaamise eesmärgiga.

Ülatuses eristakse: kõigi varade ühisus; asja ühisus; ühingu kindla toimingu läbiviimiseks ja saarane ühisus - kus ainult kasu või teenistus saab ühiseks.

4) **Mandat** on konsensuaalne leping, millega üks pool (mandataar, procurator) kohustub tasuta teise (mandator)

1) Mandataar vastab (ant. et rocaat' p) ainult soovitud tulemus. Kui järele ei tule, siis on vastutus ja võimud ainult juhul, kui mandator on määratud (do) lool. Mandataar vastab ainult juhul, kui mandator on määratud (do) lool. Mandataar vastab ainult juhul, kui mandator on määratud (do) lool.

- 4) See prokuraator oli ratsa aalme kujul, millel oli väevaldus, keisri patrooni majaja ustul ja
- 4) ja arvatakse, et see oleks vanaaast tavituule prokuraator' jaoks.
- 5) erinõukogu paigutatud (-v. 127) - samasid obligatoornid
- 1) kui see oli volendul ja captoe.

eest ja arvel täitma mõne ülesande või toimingut, kellelt ta sai selleks ülesande.

Klassikalises õiguses: mandaat ja prokuraator. Mandataari ülesandeks (vanemas õiguses) oli ühe kindla juriidilise või mittejuriidilise ülesande täitmine. See sundis tasuta ja ülesanne oli delikaatne ja ülev. Procurator oli juriidiline ja alaline asjaajaja. Alul ainult procurator omnium bonorum - kogu varanduse valitseja; hiljem procurator ad litem. - Prokuraatoril suur voli varanduse valitsemisel (võõrandada, maksta, nõuda, kohtus esinema); tema võim tuleneb faktilisest olukorrast, mitte mandaatist. - Klassikalises õiguses tendents anda prokuraatorile mandaatari tähtsust. Rooma-hellenilises ajajärgus kaob prokuraatori tüübiline kujud ja tema õiguslik mõiste tumeneb. Justinianuse õiguses prokuraator segatud mandaadiga, ainult selle vahega, et prokuraator ilma kindla ülesandeta, on ikka procurator omnium bonorum.

Teiseks obligatsioonide allikaks on deliktid (vt. XXIII peatükk p.3)

Klassikaline õigus eikvaasi-kontrakte ja kvansi-deliktide. - Gaiusel on variat' causarum figurae, mille alla viidud kontraktid, mis ei tekki lepingu ega deliktil alusel.

Kvaasi-kontraktide alla on viidud sparsed obligatsioonid, mis klassikalises õiguses mahtusid contractus'e alla, kuid rooma-hellenilises, kus contractus tähendab lepingut, ei mahtunud selle mõiste alla (siia kuuluvad: negotiorum gestio (volituseta võõraste asjade ajamine), paranduse vastuvõtmine, eestkostmine, mittevõla maksmine.

Kvaasi-deliktide hulka paigutati teod, millele klassikalises õiguses ei antud deliktil nime ainult seepärast, et need suhted on pärit preetori õigusest; siia kuuluvad: positum et suspensum (väljapandud silt), effusum et deiectum (väljavalamine), si iudex litem suam fecerit.

Keisririigi ajal arenesid nn. innominaatsed kontraktid (nimeta kontr.): do ut des; do ut facias; facio ut des; facio ut facias. Mõned juristid lubasid neil juhtumel actio in factum, teised - actio civilis'e intentio in certa'ga. Niisuguste innom. kontraktide hulka kuulub obligatoorne, mitte reaalne vahetus. Pooled võisid sõlmida vabaleppe (pactum) negotium contractum'i tagajärgede kõrvaldamiseks, näit. pactum de non petendo; transactio - äraleppimine; vahetõhus. Peale selle pooled võisid sõlmida lisa lepinguid - pacta adjecta, milledega võis muuta lepingu tagajärgi. Eriliselt rohkesti tuli neid ette ostumüügi juures. - Kuid nn. preetorlikud lepped (pacta praetoria), mis obligatsiooni allikaks tunnustatud, polnud

sõna tõesises mõttes pacta (constitutum debiti alieni, re-
 1) Mandataar vastab (ant. et rocaat' p) ainult soovitud tulemus. Kui järele ei tule, siis on vastutus ja võimud ainult juhul, kui mandator on määratud (do) lool. Mandataar vastab ainult juhul, kui mandator on määratud (do) lool. Mandataar vastab ainult juhul, kui mandator on määratud (do) lool.

x) Uusa keiserpaal succentus ja juridult kaubatataras.
xx) Tuitor väemalt amitterib, kuu pupill una varandusest igasuguseid ob-
jecte võnralab.
xxx) Tavitate vel nuntius't, kes arendab meil erimontataani.
1) Kui de võnralab ni uer-kui maattevite ühis soala ve võnralab, samu-
ti amitterit (Calla 252), nõdrantent ja juridult. Meilte icht of esvaku võnralab ant. Piusajast
ceptum arbitri) Kõnralhe vande üle)

Klassikalises õiguses muutub obligatsioon edasian-
tavaks, selleks kasutatakse kohtuliku esindus - see kelle
kohtuslik nõudmine üle antakse, nimetatakse procurator in
rem suam, mis ta kohtulikult sisse nõudnud võtab omale. -
Materiaalse nõudmise loovutamine (cessio) areneb hiljem. -
Esindus väljaspool protsessi polnud klassikalises
õiguses tunnustatud. Olid asevahendid: paterfamilias oman-
dab alluvate kaudu, nõdrantistuste kuraator võib võõran-
dada, procurator omnium bonorum võib võõrandada. Tekkib siiski esindus ebatäiuslikus vormis, näit. ac-
tio exercitoria ja institutoria. Ühes lepingus, mutuum, oli
juba klassikalises õiguses väljaarenenud esindus: printsipi-
paal võis tema ninel kolmandatele isikutele antuid laenusi
otsese hagiaga - actio certae creditae pecuniae - tagasiõu-
da. - Lepinguid kolmandate isikute kasuks klassikalised ju-
ristid ei tunnustanud; preetor andis kolmanda isikule ise-
seisva hagi in factum, velle karus aperiya tektul.

Solidaar-obligatsioonid said klassikaliste juristide
poolt peenelt väljatöötatud. Kui mitu võlgniku on kohusta-
tud täitma või mitu kreditori õigustatud nõudma, siis võib
obligatsiooni suhe omandada mitmesugused kujud. Võib nii
olla, et iga võlgnik on kohustatud täitma osaliselt ja iga
kreditor nõudma osaliselt, siis on meil m. osalise obli-
gatsioon (pro parte). - Võib olla, et iga võlgnik peab
täitma tervelt ja iga kreditor võib nõuda tervelt (in so-
lidum), siis võime obligatsiooni nimetada kumulatiivseks
in solidum. Võib olla, et obligatsioon in solidum lasub iga
võlgniku peal ja iga kreditor võib nõuda tervelt, kuid nii,
et kui üks võlgnik täitnud või kreditor nõudnud, siis kus-
tub obligatsioon, - siis nimetane neid solidaarseiks teh-
nilises mõttes ehk korreaalseiks. Nimetus on võetud rooma
väljendusist; esimesel puhul toonitakse mitut subjekti,
teisel - ainult objekti. -

Millal on osaline, millal kumulatiivne, millal kor-
reaalne obligatsioon, siis oleneb vahekorra loomust, täh-
tis osaliste vahel. - Obligatsioonid, mis sõlmitakse eraldi
toimingutega, on harilikult kumulatiivsed; obligatsioo-
nid, mis luuakse ühe aktiga, simul, tuleb enim korreaal-
setena võtta. - Stipulatio juures korreaalse obligatsiooni
loomiseks nõutakse unitas actus'i, s.t. toimingu ainsust
ja üheaegsust. - Centum mihi dare spondes? eodsem centum
mihi dare spondes? - küsis iga kreditor; võlgnik vastas
korruga kõigile "utrique vestrum dare spondeo". Mitme võlg-
niku ja ühe kreditori puhul esitab kreditor igale võlg-
nikule küsimuse ja iga võlgnik vastab eraldi "spondeo".

Solidaarne ehk korreaalne obligatsioon tekkib ka
da stipulatsioonil, mille mitte üksik talaval alla võlet jaas, mis on tarvil nõudmõs-

61
x) võlataja ja võlgniku vastastikune nõudmine tasumise
xx) võlataja ja võlgniku võru võtlanemine - paurne juures
1) kaemus tootab kreditoit peavõlgniku võnral tarvata võlg, ja mitte
varumiliste
2) õhtu mutalix lepi, nulliga keegi tootab tasvata võlgniku võla, mis alama
3) võgnik võnral vastastikult võnral - hagi suurus, et pidi ennuu hõdrantistuste võnral, mis vastu-
seaduse põhjal (kaasomanikud, kaaseeskostjad). Solidaar-
ne obligatsioon kustub tervikuna: maksmisega (solutio),
novatio, acceptilatio, compensatio, objekti kadumisega ja
hävimisega, vändega. Ainult ühe osalise suhtes kustub ob-
ligatsioon: confusio, capitis deminutio, restitutio in
integrum, pactum de non petendo, aegumine. Klassikalises
õiguses kustutas obligatsiooni ka litiscontestatio; Justi-
nianus reformis. Klassikaline solidaarobligatsioon ei tun-
nud regressi õigust. Osaliste omavahelised suhted võivad
anda regressi õiguse; hiljem hakkas ka seadus seda küsi-
must normeerima. -

43p) Obligatsiooni tagatised: fideiussio (stipulatsioon-
niga), constitutum debiti alieni, mandatum qualificatum;
- isiklikud tagatised: - Realsed: fiducia, pignus, hypo-
theka. - Fiducia puhul läks omandiõigus panditud asjale
kreditorile; võla maksmise puhul pidi omandi tagasi and-
ma; võlgnikul oli actio fiduciae. Harilikult jäi asi
võlgniku valdusse ja võis iganemise teel tagasi omandada
(usureceptio); et viimast ära hoida, jättis harilikult
kreditor valduse võlgnikule prekaariumi või üüri alusel.
Kreditor võis asja ära müüa. Klassikalisel ajal arvati,
et omandi üleminek on ainult vormiline.

Pignus'e puhul läks asi ainult kreditori valdusse;
seda valdust preetor kaitses interdiktidega, võn kee sealt võeti.

Hypotheca puhul jäi panditud asi võlgniku kätte.
Kõige esmalt käis see invecta ja illata kohta, millega
kindlustati rendiraha maksmist; preetor andis rentijale
interdictum Salvianum, millega võis nõuda välja invecta
ja illata rentnikult ja tema pärijalt. Hiljem anti actio
Serviana, millega võis nõuda asjade väljaandmist kolman-
datelt isikutelt. Actio serviana utilis kasutati teistel
juhtudel peale rendivahekordi.

Kui pignus omandas asjaõiguse iseloomu, siis nimeta-
ti actio quasi Serviana actio pigneraticia'ks.
Hypothek oli fiducia'st puudulikum ja vähem kindlus-
tas kreditori ja ta andis ainult jus possidendi, aga
mitte ius distrahendi, s.t. pandi müümise õiguse.

Justinianuse õiguses on fiducia kadunud; Konstan-
tinus kaotas lex commissoria, mille põhjal kreditor sai
panditud asja omanikuks, kui võlg tasumata jäi. Et pan-
ditud asja kreditor müüa võiks võla tasumata jätmise pä-
rast, pidi sõlmitud olema pactum distrahendi; pärast eel-
dati müügiõigust ja Justinianus määras, et müügi õigust
ei saa leppega äramuuta.

406
1) formul ul vüel, et kee karib teel hõkul vellele; kolmanda laenu
anda ja vastutab kaemusle; nõudmõs põhjal velle tage-mõnne at

1) Beneficium auctoris veli iudiciorum korraldus, kuid pärast tema surma 2. v. p. r. t. t., kuid see ei ole välistatud. - 120 -
2) Beneficium auctoris veli iudiciorum korraldus, kuid pärast tema surma 2. v. p. r. t. t., kuid see ei ole välistatud.
3) Beneficium auctoris veli iudiciorum korraldus, kuid pärast tema surma 2. v. p. r. t. t., kuid see ei ole välistatud.

11. Pärandusõigus.

Pärandus on kaotanud suveräänsuse ülekanndmise iseloomu ja muutub sobivanaks uutele varanduslikele funktsioonidele. Pärandusüsteemi kahe kõige iseloomustavama põhimõtte, pärija nimetamise (institutio heredis) absoluutne vajadus testamendi maksvuseks ja kahe päranduse viisi - testamentaarse ja seadusejärgliku - sobimatuse tagajärjed pehmenesid fideikomisside sisseseadmisega. Fideikomissid on viimased tahteavaldused varanduse kohta, millede täitmine usaldati ka seaduslikule või testamentaarsele pärijale. Esiolgu oli neil ainult moraalne tähendus. Augustuse ajal omandasid juriiidilise tähenduse ja kaitseti extra ordinem protsessis korras. Sisuliselt moodustavad need fideikomissid tänapäeva testamendi. Tehti hariilikult suusõnal, kuid sagedasti lihtsail lehil - codicilli ab intestato või testamentarii. - Pärandusliku juurdekasvu õigus (ius accrescendi) ja pärandusele kutsu-
mise mitteülemineku mõõdukalt muutuvad transmissio ex capite in integrum restitutionis'e tagajärjel; viimane seisab selles, et kui surnud pärija jäi pärandusest ilma niisugusel asjaoludel, mis lubasid tal nõuda in integrum restitutio't, siis võisid restitutio'ni paluda tema pärijad ja said päranduse kätte.

Pärijaks määratakse ex re certa, s.t. kindla asja peale, polnud maksev; siin toimetati järgmiselt: kui oli ainult üks pärija, kes pidi pärima res certa, siis kutsutati see res certa, ja pärija sai kogu varanduse; kui pärijaid oli mitu, siis arvatakse res certa eellegaadiks.

Pärija astub pärandaja asemele - successio in ius - tema vastutab pärandaja võlgade eest ka oma varandusega. III tahvli seaduse järel kaaspärijad vastutavad pärandaja võlgade eest vastavalt oma päranduse osale. Praetor andis pärijale filiusfamilias'ile, kes tsiviilõiguse järelle oli paratamata pärija, ius abstinendi, s.t. õigus loobuda pärandusest, sellega langes temalt vastutus pärandaja võlgade eest.

Orjadele, kes testamendis vabaks lastud, andis praetor beneficium separationis (varanduse eraldamine), s.t. vabaks lastu varandus ei vastutanud pärandaja võlgade eest. Ka pärandaja kreditoritel on beneficium separationis, s.t. nad võisid paluda päranduse tombe eraldamist pärija varandusest, kui viimane oli võlgadega ülekoormatud ja neil põhjust oli karta, et nad täit rahuldust ei saa, kui need varandused segunevad. - Heres extraneus võõras pärija) võibkas vastuvõtta või tagasilükata võlgadega ülekoormatud pärandust või enne päranduse vastuvõtmist kokku

1) millele kehtestati õigustada, ainult testamendi kehtestamisega mancipatio familiae. 62
2) mancipatio muudis õigustada testamendi kehtestamisega mancipatio familiae, millele kehtestati testamendi tegeja avaldus, et nii nagu kirjut - järele - ja õige tunnistajate.

leppida kreditoritega. - Vanade kadunud testamendi vormide - testamentum in comitiis calatis (rahvakoosolekul) ja in procinctu (sõjaväe rivis) kõrval arenes uus testamendi vorm - testamentum per aes et libram. Selle testamendi arenemise lugu on järgmine: surija andis mancipatio teel oma varanduse sõbrale ettekirjutusega, mis varandusega teha; akt on mancipatio familiae; sõber - familiae emptor; ettekirjutus on nuncupatio. Sellest nuncupatio't areneski testamendi. Familiae emptor on nüüd pärija ise; vormi täitmist ei nõuta praetori poolt, vaid ta annab isikule, kes 7 petsatiga nuncupatio't esitab, bonorum possessio (pärandusvara valduse), s.t. tunnustab pärijaks. Kuid see testament ei tühistanud eelkäivat tsiviilset testamendi ja seadusejärgsed pärijad ei kaotanud oma õiguse. Alles Antoninus Pius luba seesugusele pärijale exceptio doli'ga tagasi tõrjuda seadusejärgsed pärijad.

Sõjaväelase testament on vaba vormist ja rooma pärandi kõigist põhinõuetest. Praetor jagas seadusejärgseid pärijaid nelja klassi: I - valanevad, vaatamata sellele, kas nad võimalused või emantsipeeritud, - unde liberi; II - unde legitimi - agnaate, kes on pärijad tsiviil õiguse järele; III - cognati ehk veresugulased; IV - vir et uxor - ülejäänud abikaasad.

Senatusconsultum Tertullianum määras, et ema, kel on ius liberorum, eelistakse oma laste pärijana teistele agnaatidele ja legitimidelle (peale isa ja venna).

Senatusconsultum Orphitianum määras, et lapsi pärijatena ema järele eelistakse teistele. - Testamenditegemise vabadus oli kitsendatud nn. sündpärimisega. Kitsendused olid formaalset ja materiaalselt laadi. Formaalsed seisid selles, et pärandaja pidi sui heredes kas pärijaks nimetama (instituere) või otse ütleva, et ta neid pärijaks ei nimeta (exheredare); kuid vaikides möödumine (praeterire) anulleeris testamendi. Praetor arvas sündpärivate hulka ka emantsipeeritud lapsi. - Tsentunviraalne kohus, mis päranduse asju lahendas, määras, et pärandaja on kohustatud lähematele omakstele teatud osa varandusest (portio legitima) jätta. Kuid ta seda teinud pole, siis fingeeriti, et pärandaja hull oli ja hullu testament ei võinud maksta; ilmajäänud võis esitada querela inofficiosi testamenti. - Portio legitima suurus oli 1/4 osa sellest, mis pärija oleks saanud seadusliku pärimise teel.

Senatusconsultum Neronianum määras, et kui legaat per vindicationem kui säärane polnud maksev, siis võis ta maksma jääda per damnationem.

Senatusconsultum Tertullianum määras, et ema, kel on ius liberorum, eelistatakse oma laste pärijana teistele agnaatidele ja legitimidelle (peale isa ja venna).

- 1) mis on eranduse loomene ja täielik vabapääs rooma õiguse.
 x) see on protsess näitab magistraatide ja nippriinuu tugerevneerit protsessis.
 - 122 -

Et pärastava lisaarhivi näol korv ära ei jagata, jaotama jaas päripääl
 Legaadi määrast kitsendavad kolm seadust:

- 200-169/ lex Furia testamentaria määras, et legaat ei tohi ületada 1000 assi;
 169-168/2 lex Voconia määras, et legataar ei tohi rohkem kui pärija
 168-167/3 lex Falcidia muutis eelmised seadused ja määras, et 1/4 osa pärandusest pidi vaba legaatidest olema, vastasel korral vähendati legaadiid. *võrdeliselt.*

12. Ülakirjeldatust selgub, et õiguse areng sündis ka eranditegemistega vana õiguse alusel või vana õiguse täieliku muutmisega. *muudat, kahjul, tavataval varude, vahel kumule, muutuda, taolapärast, ülesantel - mitte erandite, korraldus, õiguse.*

13. Klassikaline protsess (per formulas). Protsessi sissejuhatus. -
 Protsess nimetatakse formulaarseks, sellepärast et magistraat annab pooltele "formula", et see oleks juhtnööriks ja normiks kohtunikule. - Formulaarsüsteemi seadis sisse lex Aebutia ja täiendasid kaks leges Juliae. Vaideldakse, kas formula ilmus peregrinipreetori tribunaalis või provintsis; nendelt igatahes siirdus linna-preetoriale. Vaideldav ka, kas leges Juliae on pärit Caesar'ilt ja Augustus'elt, või mõlenad Augustus'elt. - Vlassak arvab, et lex Aebutia lubas käsitada kas legis actio't või formulat, kuna 1. Juliae on formula sunduslikuks teinud. Ainult kaks ala jäid puutumata uuest süsteemist: *damnum infectum* ja *centumvirilide* tribunaali protsessid. *mis, küll, saad, ja pärija, erast, mõeldav, al.*

Peale formula't erinevad uus ja vana protsess veel kahes punktis: negatiivselt - uues protsessis kaob sakraalne tseremoonia in iure; positiivselt - kohtuliku esinduse tunnustamine. - Formulaar protsessis kaovad vindicatio ja contravindicatio, ja vabastati toendamise koormisest see, kes vaidab. - Protsessivoime laienes ka filiusfamilias'ele, kes võib olla kostjaks; ainult actio iudicati esitamine on vaideldav. Filiusfamilias võib esitada: actio injuriarum; interdictum quod vi aut clam; querela inofficiensi testamenti; *notat* in factum depositi ja commodati isa äraolekul. *2)*

Esindus lubatud mitte ainult laste, hullude ja minor'ite eest, vaid ka juriidiliste isikute eest ja ka eraisiku eest - cognitor ja procurator. Cognitor - õige kohtulik esindaja, seatakse in iure solensete sõnadega vastaspoole juuresolekul; cognitor ise võib puududa. - Procurator on alul proc. omnium bonorum ja hiljem võis teda ka ainult protsessiks määrata (procurator ad lites). -

- 2) Protsessis võime võime kageda ja vastu abimõeld, emanationem, mittesõnas mõeldud andmised ja kasutamine antava pärast, sest see on rõõm vabastada kaugem meelest arvesse.
 3) ka protsessi ajamises;

- 1) kallimaga reht, xatid, evastaja
 2) s.t. abireet, omaga ja õigustatud murega õhineb müüel samas dikas.
 3) ja illes funktsioonis on ta jäetud poolte vahel vahkuss ja sõlm, pakk, valdajapool tribunaali, *enstria, 125, tr. aalselt.*

Tähtsa osa menetluses in iure moodustavad cautiones, mida tarvitakse mitmeks otstarbeks. Kõige pealt esinduse puhul: kostja annab cautio iudicatum solvi; cognitiori eest annab esindatu, procurator võib ise anda; nõudja poolt cognitiori eest ei tule anda, procuratori eest tuleb anda. Klassikalises ei tulnud cautio't anda: procurator praesentis, procurator apud acta factus ja procurator, kelle nimetanisest vastaspoolele kirjalikult teatati. - *ja kellele, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.*

Rippumata esindusest pidi kostja reaahagides ikka cautio't andma; isiklikuis ainult kahtluse korral. -
 Oraatori ja patrooni amet on ühinenud advokaadi omaga. - Protsessi sissejuhatus in ius vocatio läbi, s.t. nõudja kutsub kostjat ilmuma in ius, teatamata nõudeobjektist. Kostja peab andma vindex't (käemehe) kui ei taha ilmuda; vastasel korral võib jõuga viia, tunnustajaid juurdekutsudes ja tarvitades teiste abi (contestatio).
 Preetor lubas karistuslikku hagi in factum vastuhakkaja ja ka kolmanda isiku vastu, kes kostjat toetas. Kostja vastu, kes end varjab, antakse mitte ainult missio e in possessionem, vaid ka venditio bonorum. Missio in possessionem ähvardab ka kostjat, kes esitab vindex'i, kuid ei ilnu.

Ilma preetori loata ei saa kohtusse kutsuda: vana-maid, patrooni, tema vanemaid ja lapsi. Absoluutselt keelatud kohtusse kutsuda: kõrgemaid magistraate, tribuune ja valida ebasündsaid olukordi (matused, pulnad). Matroone ei või füüsiliselt puutada. Kodu on alati puutumatu.
 Hiljem in ius vocatio asendus vadimonium'iga. Al-
 gul oli see vormiline töötus magistraadi ees ilmuda kohtusse; hiljem ei sündinud see magistraadi ees. Vadimonium sai kohtukutsuise tähenduse. Vadimonium toimetakse nüüd vades'ta stipulatio kujul. Eristakse: vadimonium cum satisfactione - käemeestega (kõige raske kujul); vadimonium purum - käemeesteta (tarvitasid kinnisvara onanikud); vadimonium iureiurando - vande all (kõrgelseisvad isikud andsid). Vadimonium recuperatoribus suppositis - rekupe-
 rat. tribunaalis mitteilmunud kostja süüdimõistmisest. -
 Vadimonium desertum - mitteilnumine vaatamata vormilisele töötusele; vastutajad pidid maksma vad. deserti poena. -
 Actio iudicati ja actio depensi puhul karistuse suurus vastab protsessi väärtusele; teistel juhtumel määratakse nõudja vande põhjal, kuid mitte üle protsessi poole väärtusest ja 100000 sestertsi. - Isikud, keda võib ainult preetori loaga kohtusse kutsuda, on vabad vadimonium'ist. Kaks erilist instituuti: ius domum revocandi - kostja õigus nõuda asja arutamist kohalikus kohtus; ius Roman re-

- 1) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 2) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 3) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 4) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 5) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 6) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 7) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 8) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 9) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 10) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 11) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 12) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 13) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 14) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 15) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 16) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 17) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 18) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 19) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.
 20) kellel, kelle poolt, vält, - tulla, ja, mõeldud, taja.

in Romanis

vocandi - pealinna kodaniku õigus nõuda asja arutamist pealinna kohtus, kui ta provintsi kohtusse kutsutud.

Menetlus extra ordinem ei algav in ius vocatio'ga, vaid liitis denuntiatio'ga, s.t. kirjaliku dokumendiga, mis esitatakse tunnustajate juuresolekul.

14. Menetlus in iure.

1) Esimene toiming in iure on editio actionis: nõudja annab kostjale teada nõudmise (hagi), mis ta kavatses esitada. Siin tuleb vahet teha, kas nõudmine on ediktis ettenähtud, siis tuleb ainult märkida vastavat seadust, või on tegemist uue hagiga in factum, siis tuleb anda lähemaid seletusi.

(või formulal või iudicium)

2) Teine toiming on postulatio actionis - preetori poole pöördumine; siin on kaks võimalust: 1) kui on nõudmine ennen tuntud (actio prodiva), siis preetor piirdub välise kontrolliga ja lükkab nõudmise tagasi ainult kui nõudja protsessivõimetu, esindus mitteseaduslik, vandeandmisest loobumine, nõudmine esitatud jonnii pärast, nõudmisel puudub igasugune alus; 2) kui on nõudmine in factum, siis vaatab preetor sisuliselt uut vahetorda ja kaalub, kas anda sellele laitsset. - Järelikult preetor võib kas nõudmist

luba - dare actionem sive iudicium, või selles äraütelda - denegare actionem sive iudicium. Di anna magistratit nõudmist, siis võib järgneval aastal uelt magistradilt hagi paluda. - Kostja võib paluda exceptio formulasse sissevõtmist, s.t. ta ei väida sisuliselt nõudmisele vastu, kuid toob asjaolusi ette nõudmise eemaldamiseks.

Actio actionis'ele võivad eelineda teised toimingud: 1) interrogatio in iure, mille ülesandeks ärahoida põhjendamata või halvasti kalkuleeritud palveid, näit. kui esitatakse nõudmine parandaja kohustuste eest, siis küsitakse kostjalt, kas ta on pärijajne. Kostja laata vastus seob teda? Vastamisest keeldumine või vale vastus või vaikimine kohustavad kostjat terveks obligatsiooniks; Kramkal. sig 2 lii ri vanet.

2) vanne, mis võib olla ius iurandum necessarium - vajalik või voluntarium - vabatahtlik. Esimene on sunduslik. Kui ei vannu - kaotab protsessi. Vande andmine kindlustab võidu, nii et vanne on võrdne kohtuotsusele. Vanne ettepanek kostjale sünnib tribunaalis, in iure ainult kindlaks määratud protsessides.

Vabatahtliku vannet võib kostja või nõudja ettepanna igas protsessis ja igal momendil; tagasisaade (referret) pole võimalik. Pool võib pakutud vastu võtta või loobuda. Antud vanne ei võrdu kohtuotsusele.

3) Protsessis võib veel ettetulla confessio in iure - tunnustamine, mis võib olla - ja allul tagajärgel. Kostja, mille deferentul, või kostja, mille referentul, pool vandeandmine, mis on kaotatud protsessis.

ülestatustamine (õigeksvõtmine), mis võrdub otsusega (confessus pro iudicato habetur), kui nõudmine käib rahasumma kohta; muidu hindab kostja ise või siis sünnib arbitrium litis aestimandae. -

Protsess in iure lõpeb alati litis contestatio'ga. Niiud ei nõuta selleks tunnustajaid ega pidulikku vormi. Litis cont. on formeli üleandmine nõudja poolt ja vastuvõtt kostja poolt. Ta on nagu pooltevaheline leping. Selles silmapilgus tekib side, mille põhjal pooled kohustuvad vastuvõtma kohtuotsuse ja vana vahetorda lõppeb.; selle põhjal enam nõuda ei saa, s.t. hagi (nõudmine) on konsumeeritud. - Selle kustutava tagajärje pärast korratakse litis contestatio novat'ooniga.

Formeli peaosad: demonstratio, intentio, adjudicatio, condemnatio. -

Demonstratio järgneb kohtuniku nimetamisele ja teemas esitakse nõudmise alust; intentio's on nõudja väide, mis põhjeneb demonstratio'l; adjudicatio - kohtunikule antud võimalus asja või selle osa määrata omandiks ühele osalisele; condemnatio - kohtuniku võimalus vabaks või süüdi mõista. - Tähtsana osa on intentio, ta ei puudu kunagi; demonstratio esineb ainult personaal-nõudmistes incerti; adjudicatio ainult jagamishõudmistes. Condemnatio puudub nn. prejuditsiaalseis nõudmistes, s.t. nõudmistes, kus kohtunik peab kindlaks tegema mõne õigusliku tõsiasja olemasolu või puudumise. Prejuditsiaal küsinuse lahendamise on aluseks mõne teise küsinuse lahendamiseks, näit. kas isik on lapse isa (see on prejuditsiaal küsinus); kui ja, siis peab alinente maksma.

Formulas võivad esineda veel kõrvalised osad: praescriptiones ja exceptiones. Praescriptio kostja huvides on ajalooliselt vanem exceptio'st; ta paigutati formula etteotsa ja ta otstarbeks on piirata kohtuotsuse efekti. Näiteks praeser. nõudja kasuks: ea res agatur, cuius rei dies fuit, s.t. nõudja palub perioodiliste maksude puhul väljamõista neid summe, millede tähtpäevad möödunud. Praescriptioon kostja kasuks - ea res agatur ne in ea re praeiudicium hereditati fiat - pöörakus kostja poole (näiteks) üldise parandusnõudmisega ja ärgu esitagu erinõudmisi üksikute asjade kohta.

2) Exceptio oli preetoril vahendiks tsiviilõiguse parandamiseks ja täiendamiseks. - Exceptio on faktide ette toomine, mis kõrvaldavad condemnatio't, kui need õiged on. Preetor hindab exceptio's ettetooditud fakte. Exceptio peab formulasse võetud olema, muidu arvestab kohtunik ainult sellega, mis ius civile käseb. Näiteks, kui võlgnik vahelise võla rahaga tasus, siis lõppes tema kohustus. 1) niivõit, kui tal olid kirjutatud kostja huvides. Täpselt võis ta olla nii kostja kui nõudja kasuks.

x) Kaldub astuma vana süsteemi asemel, kus kaeja ette pani ja kohtja taga läks.

ipso iure; kuid kui võlgnik tasus võla asjaga, siis kohtustus ei kustinud ipso iure, kuid preetor tunnustas kohtustuse täidetuks ope exceptionis. - Klassikalises õiguses exceptio puhas mõiste muutus, sest hakati tunnustama, et nõnda vait võis ettetuua in iudicio ja koguni täitmise seaduses. Nait. in iudicio võib ettetuua exceptio doli, või metus, caute; täitmisel võib ettetuua sc. Velleianum. Iga õiguse suhe kohta on eri formula protsessi jaoks. Klassikalises õiguses oli väljatöötatud rida formulaid, mis Justinianuse õigusesse ülelaksid.

15. Menetlus in iudicio.

Protsessi teine järk toimub erakohtuniku ees. Kohtuniku nimetamine sunnib sortitio'ga (liisu heitmine) ja recusatio'ga (rekuperatooride juures). Poolte kokkuleppe puudumisel valib kohtuniku preetor. - Kohtunikkuude kolleegium koosnes: kuni Gracchus'eni - senaatoreist; Gaius Gracchuse ajal - senaatorid ja ratsanikud; Sulla ajal - senaatorid; lex Aurelia'ga - senaatorid, ratsanikud ja tribuni aerarii; Caesari ajal - ratsanikud ja senaatorid. Võitlus kohtunikkuude koosseisu kohta kais arvatavasti ainult tähtsamate karistusprotsesside alal ja magistraatide väljapressimiste protsessides.

Recuperatores eliä senaatorid, kuid decem- ja centumviri'd, kes tähtsamaid varanduslikke ja isiklikke protsesse lahendasid, ei olnud senaatorid. Keisrite ajal kohtunikkuude kogu kõigi protsesside jaoks. Trajanuse ajal centumviri tribunaal koostub 180 liikmest 4 osakonnas ja temaga on liidetud decemviri, kes on centumviri kohtu eesistujaks.

Formulaar-protsessis eristakse:

- 1. seaduslikud menetlused (iudicia legitima) - toimuvad Roomas ja penikoorem selle ümber, ainsa kohtuniku ees; pooled ja kohtunik on Rooma kodanikud;
 - 2. magistraadi võimuga reguleeritavad menetlused (iudicia quae imperio continentur) - kõik teised protsessid, kus p. 1 all nimetatud nõuded puuduvad.
- Seaduslikud menetlused põhjenevad lex Aebutia ja võibolla leges Juliae alusel. Nad olid enamalt igavesed, kuid lex Julia määras nende kestust 1 a.; litis contestatio konsuneeris nõudmise ipso iure; capitis deminutio hävitas protsessi.

Impeeriumiga reguleeritavad protsessid peavad lõppema magistraadi ametisolemise aja jooksul; nõudmine

- 1) selle mõtte, et võid lõpetada äge juba aja jooksul.
- 2) ja kaeja mõlemalt poolt nõudis rohkem kolleegiumi, mis
- 3) sest kohtunik tuleb võtta valitud magistraadilt, kes saatis temale formulid

1) s.t. on tagantatol magistraadi poolt ede rei in iudicium deducta tul.

konsuneerimine - ope exceptionis; capitis deminutio' l' pole tähtsust; ad iudicium ei anna dominium ex iure quiritium. In iudicio pidid pooled kohal olema, kostja puudumine ei too nõudjale võitu. Kohtunikul vormi- ja hindamisvabadus, jäädes formula piiridesse ja arvestades tava-

sid. - Menetlus algab asja ja põhjenduste esitamisega nõudja ja kostja poolt, kas kõne (peroratio) või vaidluse (altercationes) vormis. Siis tuuakse ette tõendusid; nõudja peab tõendama nõudmise alust, kostja oma vastuväiteid. Kohtunikul vaba hinnang. - Tõendid on: tunnistajad (testimonia), kirjalikud aktid (instrumenta, tabulae, chirographi) ja induktiivsed tõendid (argumenta), mis kohtunik ettetuudu faktidest tuletab. Tähtsamad on tunnistajad; pooled annavad neid ülesse, magistraat, pooled küsivad. Tunnistajal pole kohustust kohtusse ilmuda, kui ta mitte õiguslikust toimingust osa pole võtnud. - Kuna kohtunikul lai hindamisvabadus, siis omavad induktiivsed tõendid kõige suurema tähtsuse. Praesumptio hominis on täieliselt tunnustatud. Praesumptio iuris pole tuntud, ei praesumptio iuris tantum (seaduslik eeldus, mis lubab vastupidise tõendamist; kui ka praesump. iuris et de jure) - vastuvaidlematud eeldused.

Vanne (iusiurandum in iudicio) on lubatud, kui kostja võib keelduda või tagasisaata. Pool võib ise pakuda vannet - iusiurandum oblatum. Täiendav vanne, s.t. kohtuniku poolt nõutav vanne teatud väide kinnitamiseks, on tundmata. Kohtunikul on vande vaba kaalutus. In iudicio võib veel ettetulla kostja ülestunnistamine confessio in iudicio, kohalik ülevaatus, ekspertiis, piinamisega orjade tunnustamine; kohtunik võib arvestada avaliku arvamisega ja poolte auväarsusega. - Otsus kuulutakse poolte juuresolekul, vormi ega motiive pole vaja. Kohtukolleegiumi puhul otsustakse enamusega, hääle võrdsuse puhul kostja kasuks. Kohtunik võib aga teatada, et tal pole asi selge ja ei või otsustada; üksik kohtuniku puhul asendati ta teisega - translatio iudicii; kolleegiumi puhul otsustasid ülejäänud, kui võimalik enamust moodustada; vastasel korral - translatio iudicii korras - asendati uude.

16. Rooma tsiviilprotsessi hinnang.

Protsessi jaotamine kahte ossa oli soodus nii õiguse arenemisele kui kohtumõistmise valitsemisele. Magist-

1) mis aral täidesaamis meneluse algus
2) Toob kahele protsessi raskuse, sest kohtunik ei või muuta nõudmist, mis on formidiks määratud

raat oli otses kokkupuutes eluga ja ta oli suurepärase õigusearendaja; kohtunik võis ennast vabalt pühendada tööotsimisele, ei ole ühtki kitsendavat määrust selles asjas. Kohtunik puutub vahenditult kokku pooltega ja asjadega; seetõttu protsess kiire. Kohtunik pole passiivne, vaid juhib aktiivselt protsessi algusest lõpuni. Kiire ja auku

17. Formulaarprotsessi iseärasus.

Kondemnatsioon peab olema raha summas (condemnatio pecuniaria). Kondemneeriv otsus annab nõudjale actio iudicati; otsusel erilisi tagajärgi pole, sest juba litis contestatio'ga oli protsess konsumeeritud ipso iure. - Kostjal tekkis kas exceptio rei in iudicium deductae pärast litiscontestatio't või exceptio rei iudicatae pärast otsustamist, - nii et bis de eadem re agi non potest. - Sama asi sama isikute vahel ei või teistkordselt kohtusse tulla.

Kohtunik võib väljamõista ainult neis piires, milles temale anti õigus. Formel võib sisaldada:

1. condemnatio certa - võib väljamõista ainult kindlaksmääratud summa,
2. cond. incerta - hindamine jäetud kohtunikule,
3. cond. cum taxatione - kohtunikul teatud piirides vabadus,
4. cond. infinita - kohtunikule pole piiri pandud,
5. cond. quanti res est - võib väljamõista eseme väärtust,
6. cond. quanti interest - kahjutasu peale.

Objekti väärtuse määramisel võib kohtunik nõuda nõudjalt iusiurandum in litem.

Formelis võivad vead juhtuda. Rasked tagajärjed, kui viga juhtub intentio's; ta võib olla kas plus petitio - liialdatud nõudmine, või minus petitio - vähema nõudmine. - Plus petitio puhul ütleb kohtunik nõudmises ära; on res iudicata tagajärjed, nõudmine on konsumeeritud.

Eristakse plus petitio:

1. re - liialdatud objekt (ühe orja asemel nõuti 2)
2. tempore - nõutakse enne tähtaja saabumist,
3. loco - nõutakse täitmist teises kohas, kui lepitud,
4. causa - nõutakse kindlat asja, kuna kostjal valiku õigus mitme eseme vahel (alternatiivne kohustus) või genus' e andmist (generiline obligatsioon).

Lui aga nõutud on minus petitio, siis võib ülejäänud osa nõuda järgmisel aastal uue magistraadi ees. Aliud pro

1) Kui kohtunik ei või parandada intentio's talendatult vahemat koht. ka kahjutasu petitio f.

*) mis puutub riigi ja üldse magistraadi ning kohtuniku vahel
*) antud üllele, ka sponso kujul teie eest käemehena vastutus 66

alio nõudmine ei too kahju, s.t. faktide esitamisel tuuakse ette rohkem või vähem, ei too kahju. Plus või minus condemnatio's pole kahjulik; kui

restitutio teel tagasi saada, mis rohkem antud. Faktid, mis ilmuvad pärast litiscontestatio't, ei mõjuta otsust. Sabiniaanlaste järele kohtunik võib kostjat absolveerida, kui ta asja tagasi andnud või nõudjat vahepeal rahuldanud.

Bhkki kohtunik vabalt otsustab, siiski magistraat teostab valvat menetluse üle; magistraat võib protsessi seisma panna, anda uusi instruksioone, kiirustada vabastada ja asendada teisega kohtunikku. Pooled ja kohtunik võivad nõu küsida, kuid magistraat ei tohi fakte hinnata. Magistraadi tähtsam tegevus in iudicio on translatio iudicii, s.t. menetluse uuestiseadmist kohtuniku või poolte isikus ettetulnud muudatuse tõttu; näit. kohtuniku muutmise, nõudja või kostja surm, poole asemel astub esindaja või ümberpöördult jne.

18. Trahvid kiusuprotsesside vastu.

Trahvide sihiks on vähendada protsesside arvu ja katta võitjaile kohtukulud. - Otsest kohtukulude tasumist rooma protsess ei tunne; kohtumõistmine tasuta; eraisik kannab ainult honorari kulud patronile, sõidutasu, ekspertiis. - Karistused asjatute protsesside puhul olid nii nõudja kui kostja vastu. Kostja vastu - kui ta eitab nõudja õiget nõudmist, siis maksab protsessi kahekordse väärtuse järgmistes hagides: actio iudicate; a^o depensi, a^o damni iniuria datum, legaadi per damnationem puhul. Nõudja võib nõuda trahvi töötamist (sponsio poenalis): actio certae creditae pecuniae (1/3 protsessi väärtusest) ja actio constitutae pecuniae (1/2 prots. väärtusest). Kostja neil juhustel võib nõuda restipulatio poenalis. Juhustel, kus polnud ettenähtud sponsio poenalis, võib nõudja kostjalt nõuda iusiurandum calumniae, s.t. vannet, et kostja vastu ei vaidle kiusu pärast, vaid et ta veendunud oma õiguses. -

Protsessid, kus süüdlane langeb infamiasse: verigus, riisumine, iniuria, pettus; fiducia, tutela, mandatum, societas, depositum.

Nõudja vastu määratud karistused: calumniae iudicium - kui nõudmine esitatud kiusu pärast ja tagasi lükatud; contrarium iudicium - kui nõudja kaotas iniuria - protsessi (1/10 pr. väärt.), kui naine sai ebaõigelt

1) mis tuleb teha või nõudmist postuleerida kohtus, millega sarnaselt juhtumisel aktsioonid preetori edikt. Saarused on järgmised põnnaalised protsessid:

- 1) mis järjekorras tuleb menetlusele anda välgu vastu.
- 2) s.t. intentio's on välgu vastu, kuid condemnatio on kirjutatava nimel.
- 3) rezi sis, kui need on teine objekt, või kui taht jäet val raabumata.
- 4) ja ta nimel avaldada läbi, mis paigutatud condemnatio'ne

missio in possessionem ventris nomine (1/5). - Nii contrarium iudicium kui restipulatio poenalis'e puhul on küllalt, et protsess kaotatud, kiusu pole tarvis tõendada. *Rezi julul ei võ neid järele võtta, mis et ne vahendi tas.*

19. Otsuse täideviimine. Põhimõtteliselt on otsuse täideviimine personaalne, kuid tegelikult varanduslik. Rutilius Rufus seadis sisse venditio bonorum mis järgmiselt korraldatud. Kreditori palvel annab preetor missio in bona rei servandae causa; kuigi üks kreditor on nõudnud, siis läheb see ka teiste kreditorite kasuks. Siis tehakse proscriptio - kuulutus, et kõik kreditorid ja võlgniku sugulased teaksid. Kreditori palvel määratakse kuraator varanduse valitsemiseks. Kui võlgnik elab, siis 30 päeva ja kui ta pärijata surnud, siis 15 päeva möödumisel määrab preetor teise dekreediga magister bonorum, kes seab kokku inventuuri, kreditorite nimestiku ja nõudmised, määrab müügi tingimised, eraldades privilegeeritud ja garanteeritud nõudmised. Kui võlgnik elab, siis müük 10 p. pärast, kui pärijata surnud - siis 5 p. pärast sünnib müük. Müük sünnib tervikuna sellele, kes pakub kreditorile kõige suurema võla tasumise. Ostjat seadis preetor pärija seisukorda ja annab temale hagi võlgniku nõudmiste teostamiseks: actio Serviana süsteemi järele nõuab ta kui võlgniku-pärija; actio Rutiliana järele toimetab nagu cessio actionum puhul. - Kui kreditor võlgneb võlgnikule, siis võib ostja mahaarvamist toimetada - agere cum deductione.

Varanduslik täitmine sai üldiseks Caesari või Augustuse ajal. - Lex Julia tõi sisse cessio bonorum võlgniku kasuks; sellega hoiab ta ära infamia't ja võib kasutada beneficium competentiae, s.t. vastutab ainult varanduse ulatuses (in quantum facere potest).

Keisriajajärgul seati varandusliku täitmise esimehe vorm distractio bonorum, millega kreditorid said terve varanduse vastu, kuid müüdi ainult võla ulatuses. Distr. bonorum anti ainult senaatoritele, alaealistele, vaimuhaigeile ja teistele teovõimetuile.

Antonius Pius seadis sisse pignus ex causa iudicati captum - kreditor saab võlgniku asja pandiks ja võib kahe kuu pärast müüa kohtuotsuse täitmiseks.

20. Vahendid otsuste vastu. Olgugi, et otsused on muutmatud, siiski on tema vastu mitmed erandlikud vahendid:

- 1) otsus on avaldatud suuliselt või pealt juuresolekul, si maara tapelt ära võetakse
- 2) kultuuris teovõimete või mõni kohtuotsus puudus.
- 3) süüdi mõistetud rezi se algatal. *Kõik rezi, kas see valent kuulub volitavas-ure menetsioni.*
- 4) pole muud kui võtta üllatavalt rezi tehti *rezeptamine protsessi*

a) infitiatio iudicati: on kostja vaidlus actio iudicati vastu; kostja eitab otsuse maksvast otsuse mitteoleluse või vormeliste puuduste alusel, näit. otsus kaldub kõrvale formula'st, magistraat polnud kompetentne. Kui kostja vastuseis aluseta, siis mõistetakse välja kahekordne summa.

b) revocatio in duplum - süüdimõistetud esitab otsuse tühistamiseks ootamata actio iudicati esitamist.

c) intercessio - raskendakse otsuse täideviimise ajal. *Umbra e rone pata kellelgi kei väime menetsioni vastu, veit karaldu.*

d) restitutio in integrum + endise olukorra jalule seadmine; protsessis aitab parandada raskeid tagajärgi, mis tekivad (exceptio) esitanata jätmise tõttu. Restitutio in integrum tingimused: iusta causa, suur kahju, pole teist teed kahju kõrvaldada. Palve tuleb esitada aasta jooksul (annus utilis). Magistraat annab in integrum restitutio pärast järellatsumist poolte juuresolekul või tagaselja. Palve sihitud vastaspoole või kolmanda isiku vastu. Restitueerimise järele võib mes-i nõudmist esitada - Restit. in integrum pole jurisdiktsiooni akt, vaid imperium'i, s.t. seda võib paluda ainult magistraadilt cum imperio. *Magistraat, praefectus urbi, pr. praetoris, akmnt.*

Interdiktid. Interdiktide menetluse algmed pole täiesti selged. Interdikt otsuses mõistes on tingitud käsi, mis preetor annab kahjukannatajale süüdlase vastu, kes käsku peab täitma, vastasel korral avatakse harilik protsess. Interdikt on administratiivne vaheleostumine korrarikkujaga vastu. - Et preetor neid juhustel andis interdikti, aga mitte actio in factum, on seletatav sellega, et interdiktid ajalisel palju vanemad kui act. in factum. Teiseks on interdiktide oluliseks ülesandeks avaliku huvi kaitse, avaliku korra kaitse. Selle menetluse paremused, kui rus (pole seotud kindlate kohtuavaldustega ja asjade järjekorraga) ja otsene täidesaatmine, mitte rahaline condemnatio. - Interdikt on impeeriumi vahend, s.t. ainult preetor ja prokonsul võivad anda neid käsk. - Oigem oleks neid käsk nimetada decreta ja interdiktadeks ainult neid, millel keelav iseloom. -

Kui kostja ei ole rahul preetori käsuga, siis algab protsess. Preetor sunnib pooli sõlmima sponsio't ja restipulatio't summas, mis vastab protsessi väärtusele; s.p. protseduuri nimetus "cum poena". Hiljem actio exhibitoria ja restitutoria puhul poena langes ära ja asetati arbit-

1) millega vanaabi alati kaardend karalaja poole trahviid.
 2) kuid protsessi saadi rezi kurtvita ainult kumtelt üll vahetija, mis juba aja-ent peale taga rezi vahelastamine protsessi ja nuda hiljem talv'lati mis mõreji vahelkonna keltune teomine, s.t. vastastikune kikkv'coje, mis ajalov'his epokki vältis vastastikune sponsio ja agere per sponsionem kuru.

- 1) vürandl mõttasol vahet armu extra ordinariel tel, sest ajel ja ardustriooni pole mitte ilaigi üle kantud.
- 2) kui keisr teha või mitte teha on antud tingimisi nii üle kui teisele poolele (karmus - preetor 132il - kummalegi poolele teise raskust mitte võnola, eeldades, et teine meist vaatab)

rium'iga. arbutuudae fonnali mõttamises.

Interdicta duplicia on niisugused, kus mõlemad pooled on korruga nõudjaks ja kostjaks. - Interdiktid leiavad käsitust: avalikkude kohtade, veede, mere ja ranna, kohta, valdus interdiktid alul arvatavasti ager publicum'i valduse kohta ja interdiktid, mis keelavad status quo rikkumist, näit. interd. quod vi aut clam; operis novi nuntiatio.

22. Extraordinaria cognitio.

Keisririigi ajal arenes uus menetlus - cognitio extra ordinem, mis ei jagune kahte ossa; magistratid toimetab protsessi algusest lõpuni. Menetlus on administratiiv akt (cognitio), otsus - decretum, litis contestatio on asjaolude lõplik esitarine ja ei ole konsumeerimise tagajärgi. - Uus menetlus tekib osalt vabariiklikkude magistratuuride juures, osalt keisri esindajate juures. - Selle protsessi korras harutati alul uusi vahetordi ja peamiselt fideikomisside asjad.

Augustus andis fidei komisside asjad extra ordinem konsuleile; Claudius määras veel 2 preetorit. Esialgul oli fidei komisside jurisdiktsioon juhuslik, hiljem aastane ja viimaks regulaarne.

Cognitio extra ordinem teel lahendati: alimentide asjad; honoraari asjad; töötused linnale, laste kaebused patenfamiliase vastu jne.; kuid kõige pealt tarvitati uut menetlust vabaduse ja vabaltsündimise küsimis. Selle menetluse alustamise akt on persecutio. Litis contestatio ei konsaneeri hagi, ja tal on tagajärjeks: selle momendi järle hinnatakse kostja kohustuse suurust; ajallised ja mitteüleminevad hagi muutuvad igaveseks ja ulminevaiks; kogumine katkeb. - Magistrat kohtunik pole seotud formulaga; võib arvestada kostja vastunõudmisega, nn. mutuae petitiones. Kohtuotsus tehakse in ipsam rem; täideviimine - tantu militari. Ilmub apellatsioonile võimalus, kas spuiliselt otsuse kuulutamisel või 2-3 päeva jooksul kirjaltikult. Magistrat võib vastu seista aluseta apellatsioonile; asiatu apellatsioon toob trahvi. Apellatsioon paneb täitmise seisma. Apellatsioon võimalik mitmes astmes. - ja peal mõel vahetalt apellatsioon vaha sügala.

Extraordinaar protsessi erivorm - per rescriptum principis. Algab palvega printsepsile otseselt asja otsustada. Esimesed keisrid hoidusid kohtunõistmisest ja eraisikute protsessidest eemale. - Hadrian ja Antoniuuse

- 1) lausuv, sõna appello
- 2) see saalitati apellatsioon kohtunikele saatekirjaga.
- 3) apellatsioon pole võimalik printseps ja keisr, kes tema aremel mõttasol, õhute peale.
- 4) tahmote muste, patonni ja libertide vahel.

1) ja val rait õigun tilgentamine absoluut kes kor- miks, kuid ei kallutavul protsessi kõvale laulitvat kõigust.

dünastiast keisrid andsid palju rescripte. Paljud rescriptid on vastused nõuküsimustele. Mõnel juhusel keiser vaatab protsessi läbi - cognitio ja otsustab kas ise või preetori kaudu; sel juhtumisel saadab ametnikule (iudex) reskripti, instruksiooniga. - See protseduur käis enne ainult uute küsimuste lahendamise kohta, hiljem ka vana- de vahetordade kohta, saluudotele etl vabariikliku protsessi

2) kuid see pole erandit, maha - vana -

-> mitme mõtetega ta selle perioodis vastu seatare korralde protsessi actio'le ja petito'le

III. O s a .

Helleni-orientaalne monarhia ja rooma-helleniline õigus.

XXIV. peatükk.

Keisririigi ja itaalia kultuuri kriis.

1. Impeeriumi ja itaalia kultuuri languse peapõhjused.

Languse tunnused ilmusid juba Marcus Aureliuse ajal, kuid kriis puhkes pärast Aleksander Severuse surma. Kaks peapõhjust: majandus-sotsiaalne ja eetilne. Rooma majandus põhjenes orjusel; õnnelikud sõjad tõid kaasa orjade uputuse. Majanduslik süsteem viis suurmaapidamisele latifundiumite kujul ja kolonaadi klassi tekimisele. Rahvastiku kängumine ja vähenemine viis paratamatult barbaaride ametissevõtmisele riiklise kaitse korraldamisel. Eetilise momendina mõjub kristluse tekkimine ja arenemine, mis suhtus eitavalt paganlikele riigile. Kristianism paiskab ümber kõik antiiksed ideed ja vaated religiooni ja inimühiskonna kohta. Kristianismi arenemine kasvatas paganais loiduse ja antipaatia. Esialgsed kristlaste tagakiusamised ei põhjenes ususalimatusel, vaid crimen laesae maiestatis'e alusel.

2. Sekundärsed põhjused.

Kõrvalpõhjused olid kahjulikud rohkem riigile kui ühiskonnale. Senati ja monarhia vaheline opositsioon ja troonipärimise korraldamatus soodustasid sõjavägede jõu mõju kasvamist poliitilisel alal. Rahanduslikel põhjusil peeti sõjavägesi vähe ja tagavaradeta, nii et vaenlase ta-

- 3) mille tagajärjel alalised vabariiklik troonipärimise puhul
- 2) mis suur euroopa rahvas muutumas tagajärjel on arvand saamise teel.

Severuse ajale järgne 50 kriisiaastat, mis hävitas Roomi
kõik sotsiaalsed ja poliitilised väärtused ja järgnesid
sajandite kultuuritöö.

1) Lütaku Rooma riigi teinud 134
... ja teinud läbi ka pagulus.

gasilöömiseks tuli teisi punkte sõjaväest tühjendada.
Vaevlase pealetungil kõigil piiridel kaitses iga provints
end ise, väejuhid aga olid konfliktis Roomas asuva keis-
riga ja pretendeerisid ise riigivõimule. Barbaarid tungi-
vad provintssidesse ja Itaaliasse, keisri troon on mäs-
sate sõdurite korraldada, tööstus, kaubandus, kunstid ki-
ratsoivad, kaovad julgeolek ja usk riiki; kuid sellega
valmineb ka pind Rooma uuestisünnile.
See on loodud - keisri müüdi patriarhaal ja tublidus, levib korruptsioon
ja degeneratsioon - see on peatük.

Absoluutne monarhia ja Diokletianuse-
Konstantinuse riigikord.

1. Diokletianuse-Konstantinuse konstitutsiooni algmed
ja põhijooned. Augustused ja Caesarid.

Rooma riik sai kriisist üle rooma-illüürlasist võr-
sunud suurte keisrite tõttu Claudius II-sest Diokletianu-
soni ja Konstantinuse. Riigi raskuspunkt kandub Idasse
- Konstantinopoli. Uus konstitutsioon on Diokletianuse
ja Konstantini teos ja seab despotsmi riigi valitsemise
vormiks; viimast põhjustasid sõjalised vajadused ja asja-
olu, et pealinn Idasse üleviidud sai, mis vastuvõetlikum
despootiale. Princeps'i nime asemele astub imperator ja
epiteet "Augustus" saab monarhi tiitlik. Riik jaguneb
kahte ossa: partes orientis ja occidentis; igal osal oma
Augustus ja oma pealinn. Igal Augustusel oma abi Caesar
näol. Keisri amet pidi kestma 20 aastat. Nende reformide-
ga vabaneb keiser sonati eestkostmisest ja sõjaväe juh-
niast; selleks aitas kaasa pretoriaanlaste ärakastamine.
Diokletianuse-Konstantinuse konstitutsioon tuletab meel-
de enam Caesarid kava kui Augustuse oma. Suveräänsus koon-
dub keisrile, kes pole enam magistraat.

2. Keskkonna ametid.

Absoluutses monarhias tekib bürokraatia. Ametid
(officia palatina) muutuvad riigiametiteks: quaestor sacri
palatii, comes sacrarum largitionum, comes rerum priva-
tarum ja magister officiorum.

Quaestor sacri palatii on keisri kui õiguse ja juris-
diktiooni allika minister, tema annab leges dictandas ja
responsa palvete peale. Comes sacrarum largitionum on
keisri fiskuse valitseja; tema alla kuulusid keiserlikud
kaevandused ja vabrikud ja rahalöömine. Comes rerum
privatarum valitses krooni varandusi, millest eraldaks

pealinnas inspektorid jaidid - iuris scientia
s) keskkonna procurator a nationibus et a rationibus järeltulijad.

1) senatit - vaheline võim, millel ei puudunud
2) Rooma kodanlikud keisri võimud ja keisri
alid priimatiivse keisri võimud - liberaalrõõm element, kuid keisri võimud
cum-riigi võim ja keisri võim 135 -

keisri puhtisiklik vara. Magister officiorum - kõrgem
teistest ameteist - on keisrikoja minister ja kolme vana
kantsleile ülen: a memoria, b ab epistulis, c a libellis. Va-
lentinianus I tõstis need ametid prokonsuli astmest kõr-
gemale. - Riigiametite tiitlite ja astmete järele eristak-
se: clarissimi, spectabiles, illustres.

3. Senat ja consistorium sacrum.

Endine senat on muutunud suurnõukoguks, kuhu kuulu-
vad ametnikud, eriti praesides provintsi valitsusest ja
keisri isiklikus teenistuses kõrgemad ametnikud. Senaato-
ri-ai on päriilik. Senaati reaalne tähtsus on tühi. Ak-
tiivsuse seisukohalt on senatori amet puhkus cum digni-
tate, kuid tema peal on rasked koormised. Iga senator
pidi pidama pretuuri, millega ühenduses avalikkude mängu-
de korraldamine ja Konstantinopoli hoonestamine. Teiseks,
senatori maa peale oli maks - gleba; peale selle erakor-
ralised maksud - sundkingitused; kuid vabad olid omava-
litsuslistest maksudest.

Consistorium sacrum koosneb: neljast keskameti
kandjast ja tervest reast liikmeist, kes on spectabiles
ja keda hüütakse comites consistoriani.

4. Üldised kohalikud valitsused. Prefektuurid, diötseesid,
vikariaadid, provintsid.

Kohalikus valitsuses eraldati sõjaväe ametid kodan-
listest. Üldine sõjaväe juhtimine magister militum'i käes;
väeühikute eesotsas - duces. Administratsiooni jaotus:
prefektuur, diötsees, provints. - Prefektuuri eesotsas:
praefectus praetorio - endine keisri kaardiülema, temalt
võeti sõjaväeline kompetents ja jäeti õuekonna ja sõjaväe
ülaalpidamise kohustus. Arvult oli neid - 4. Nad olid apel-
latsiooni instantsiks provintsi valitsejate otsuste peale;
erakorraliselt võisid asju arutada ka esimese astmena.

Prefektuurid jagunesid diötseesideks vicarii prae-
factorum praetorio'ga eesotsas. Vikaari määrab keiser ja
ta appellatsiooni kohtuks ja esimeseks astmeks nagu pre-
fektki. - Diötseesid jagunevad provintsideks; provintsi-
valitsejad jagunevad astmeliselt: proconsules (Aasia, Af-
rika ja Anhaia jaoks), consulares, praesides ja Itaalia
jaoks correctores. Nendel sõjaväelist võimu pole; ainult
administratiiv ja kohtu võim. Nad hoolitsevad provintsi
rahu eest, nõuavad sisse makse, võtavad vastu keisri teada-
andeid, mõistavad kohut esimese astmena tsiviil- ja kri-
minaalasjus, kuid ei või surmaga ja varanduse konfiskee-

3) keisri võim provintsi valitseja võimust on eraldatud
4) selle järgi, kes peab arvul võimul prefektuurid ja vikaariaadid
5) puudub territoriaalse kompetentsi.

1) ja oma provintsi en prokonsulid apellatsioon, mis rünnak kuulub prefektidele ja vikaridele.
2) Ara kaotades täiesti valetegemise magistraadi ja kohtumise vahel

rimisega karistada. - ^{conventus} Conventus'ed pealinnades on kadunud; cognitio extra ordinem on saanud korraliseks menetluseks. Prokonsulid võivad esimese astmena arutada asju, mis peaks keisrile saatma, näit. senaatorite ja illustres'te üle.²

Itaalia eesõigustatud seisukord on kaotatud; maapind on allutatud maamaksule. Itaalia jaotatud kahte ossa: üks kuni lagra ja Rubikonini, teine kuni Alpideni; esimene koostub regiones urbicae või suburbicae'st, mis alluvad praefectus urbi'le ja vicarius in urbe'le, kes asuvad Roomas; teine koostub regiones annonaria'st ja peab õuekonna, ja sõjaväe ülalpidamise kulud kandma; hüütakse Itaaliaks ja allub vicarius Italiae'le. Üksikud Itaalia regioonid moodustavad provintse ja alluvad correctores'le.

Praefectus urbi võim kasvab: peale tsiviil ja sõjaväelise võimu Roomas ja 100 miili linna ümber, hoolitseb linna varustuse eest ja temast sõltuvad praefectus annonae, prf. vigilum ja mõned teised; mõistab tsiviil- ja kriminaalasjus kohut senaatorite seisusest isikute üle, teostab apellatsioonid. Tema võimu kitsendab vicarius in urbe; kuid nende vahel on tume. - Samal viisil administratsioon korraldatud Konstantinopolis, puudub aga praefectus annonae; praefec. vigilum omas väikse tähtsuse.

5. Linnad.

Printsipaadi ajastul kohapealne administratsioon põhjenes: munitsiipium'ile ja kolooniale. Valitses decentralisatsioon. Provintsi linnad kasutasid omavalitsust ja näiliku suveräänsuse. Nüüd aga võtab võimu tsentralisatsioon ja bürokraatlik kord ja teeb võimetuks omavalitsuse magistraadid. Juba printsipaadi lõpul ja keiserlikkude konstitutsioonide mõjul kontsentreeruvad magistraadid kuuriaisse ja magistraadi valimine läheb üle kuuriale; eelkõige märgib inominatio) järeltulija ja kuuria valib (creatio). - Nähtavam on klasside eraldamine: curiales, honcrati, possessores, plebeii.

Curiales (mitte segada decuriones'eiga) on linna aadel, mis koostatud dekurioonidest põlvnejaist; kuuria kujundatakse curiales'te klassist, keda esitavad duumviri ja valivad dekurioonid.

Honorati moodustuvad neist, kes pidanud linnaametid, honores. -

Keisririigi bürokraatia purustab linna omavalitsuse. Kohtumõistmine libiseb duumviri kätest provintsia valitsejate ja nende delegaatide, iudices pedanei, kätte.⁵ Duumvirid saavad uue kompetentsi, nad peavad avalikke

3) kui on puudub kapitalistse koostumise, siis toimub see 5 aastase duumviri vahetusega.
4) analoogilisele senaatoritega - mis rünnak
5) Põhjalikult ülesandele moodustatud pea arve jaanure kriminaaljuuditsiooni.

1) ja valitakse kummi pealt nuntius praefektidest postand in ximst ja 70
kinnitatakse kesri pealt.
2) Pidi kodanike kuulud varta võtma plebsi katemaid tühiarja lahendamise, plebsi otsustajaga, saatis korraldusi kuuland mis ays.
3) Kõik piiskopi ja nuntius praefektidest aastidega, kui alalaste ra-
nandub ei võetand 57 P37 Solidim.

arhiive eraaktide jaoks. - Luuakse keisri ametnikke: curator civitatis ja defensor civitatis. Curator tekkis juba eelmisel perioodil; ta oli keskvalitsuse inspektor, kes üksikute linnade seisukorda reguleeris ja eriti valvas rahandust. Nüüd sai curator alaliseks, korraliseks ja üldiseks ametiks; temale kuulus riigimaade ja ehitiste järelevalve ja rahanduse administratsioon. - Defensor civitatis plebis oli uus amet; ta ülesandeks kaitsta alamrahvast vägevate rõhumise vastu, eriti ebaõiglase maksustamise vastu. Hiljem defensoril piiratud kriminaal-kohtumõistmine, õigus määrata oeskostjaid, maksude sissenõudmine vähemalt maapidajalt; tema valimine tegi keerulise arengu läbi. Enne määras teda praefectus praetorio, siis piiskopp, honorati ti, possessores ja curiales prefekti kinnitusega; siis calis plebs ja keiser kinnitas. Justinianuse juures valib kolleegium, kinnitab prefekt. Defensor pidi senatori seisusest olema; valiti 2 aastaks. Kuid kasu oli sellest ametnikust vähe. - Kodanikuvabaduse kadumisega käis ühes ka majandusline varisemine. Varandused koondusid väheste kätte. - Kuuriate seisukord väga raske, sest neil lasus palju koormiseid; nad pidid vastutama maksude sissetulemise eest. Dekurionaat on muutunud pärilikuks seisuseks; palju määrusi, et dekurioon ei põgeneks kuuriast ja et kuuriat täiendada uute liikmetega. -

6. Ühiskondlik kord.

Ühiskondlik kihistumine on aeglane; peale curiales, honorari, possessores, plebeii areneb kolonaa; need on vabad isikud, kes kinnitatud põllumaa külge; neid võis müüa ühes maaga. Nende seisus pärilik, nagu pärilikuks saab sõduri elukutse ja koguni käsitöölise oma. Riik ise võtab enda peale ikka suurema hulga majanduslike ja ühiskondlike tarbete rahuldamise. -

7. Lõplik saatus.

Kuigi kriisist saadi üle, siiski languse sisemised põhjused mõjuvad edasi. Rahvas läänes vaesestus ikka rohkem; riigi kaitse oli usaldatud barbaaridele. Kristluse võit põhjustas nähet, et paganad tõmbuvad tagasi riigiametist ja sõjaväest; kuid barbaaridel pole julgust riigi tsiviilset juhtimist omakätte võtta. Esialgul provintsid, pärast ka Room sattub tegelikult germaanlaste isanduse alla.

1) ja lajatarad, kui pealt kaotad. -
2) Ka piiskopid usalt kuuriale ja kohtumõistmine ja pealt nuntiusid vaist an piiskopid rehta ette tuus.

2) Vahvata isikuid vast Diokletianuse ajal ja stiihlt kui mult isiklitarad
Diokletianuse reskriptid laud tralitsioonid.

2) Kellel on Varn ega need isikud 138 -
teolauet.
3) mis on kuulus arult muudatust komisioone seadusele.
XXVI. peatukk-

Rooma-hellenilise õiguse allikad, antoloogiad
ja komplikatsioonid.

1. Keisri konstitutsioonid (leges).
Keiser on ainsaks õiguseallikaks. Tema konstitutsioonid saavad nimeks "leges"; ius respondendi kadus; kogu eelnev õigus nimetatakse ius või ius vetus - iura, vastandina leges'eile. Konstitutsioonid, mis loovad uut õigust, nimetatakse generales leges; keiser võis neid saatnud olla senatile või kõrgemale riigiametnikule või pöörata rahva poole ja viimaseid nimetatakse edikta; eriliik neist on pragmatice, millel administratiiv-korralduse iseloom. - Reskriptide tarvitamine ja jõud kaovad. Konstantinus tunnistas tühisteks reskriptid, mis pole kooskõlas õiguse normidega. Arkadius määras, et reskriptid on seaduseks juhuse kohta, mille üle tehti otsus; Valentinianus määras, et reskript omab üldise jõu, kui see nii deklareeritud. Justinianus käskis, et keisri õiguse tõlgendus on seaduseks igal juhul. Ka mandaadid langevad selles perioodis, ainult Justinianus seadis uuesti sisse liber mandatorum. Seadused, mis ühes riigipooles antud, maksid ka teises pooles.

2. Koolid, kompendiumid, kollektsoonid ja erakompilatsioonid.
IV.s.p.Kr. valitseb õigusteaduses ja praktikas langus; juriste saadetakse välja; õigusteadusega tegelevad orjad; langust põhjustasid rooma õiguse järsk üldistamine ja õilisamat peade suundumine kristliku usu küsimustele. - IV.saj. idas õigusteaduse koolid: Aleksandria, Tsesarea, Konstantinopol, Beirut. V.saj-st tuntud: Cyrillus, Demosthenes j.t Väljaspool Beirut kooli tuntud: Aurelius Arcadius Charisius - de testibus; Hermogenianus kirjutas õigusekompendiumi. - Nende koolide töö on keskparane; muudetakse ja moonutakse klassikalisi mõisteid; loovat tööd pole. Valitsejaid tüütavad ära juristide vaidlused. Konstantinus keelas ära Ulpianuse ja Pauluse märkused Papinianuse kohta. Praktiliste otstarvetega ilmuvad kompendiumid ja kollektsoonid, milles ümber töötatakse seda, mis klassikalisest õigusest sobib. Kompendiumile lisatakse novellae leges, kui neist ei tehta erikogu. - Selleajal kasvab Gaius'e Institutiones' te ja Pauluse Sententiae' te kuulsus. Tituli ex corpore Ulpiani - kollektsoon Ulpianuse katkendeist. Süüri-rooma raamat maksis kaua aega maa alal Armeenias Egyptuseni. Leges' te erakollektsoonid on Gregorianuse ja Hermogenianuse kodeksid. - Gregorianuse kodex on esimene keiser-

- 3) isikud nimel, keda Justinianuse ajal mäletati suure auu.
- 4) kes on keisri teadmis viidistat keiser kaitstult kommentaatorit Papinianuse töö raamatus, mida taltsat parandata, et saada teravmehe kuulsust.
- 5) Kompilatsioon reservas vormis on
- 6) sest kahtlusi peatatakse ühele, mis riigi õigus ette kirjutab.

Justinianuse kodex

amethra isikud valines ead keiser Theodorus 5 pealt järele võetud
likkude konstitutsioonide kogu alates rooma-hellenilisest ajast. Kokkuseatud Diokletianuse ajal; sisaldab konstitutsioone Severuste ajast kuni Diokletianuse ajani. Aine järjestus on edikti ja edikti kommentaaride oma; sisaldab enam kui 14 raamatut, mis jaotatud tiitlisse ja viimastesse on paigutatud üksikud konstitutsioonid ajalises järjekorras. Codex Gregorianusel oli tegelikus elus suur menu. -

Codex Hermogenianus hõlmab Diokletianuse, Konstantinuse ja Valentinianuse I konstitutsioone. Ta on kokkuseatud Grigorianuse kodeksi täienduseks.

3. Theodosiuse seadusandlus.
425.a. alaealise Theodosianuse nimel anti seadus, millega anti viie juristi teoseile seaduslik jõud; need olid Severuste ajast neli: Papinianus, Paulus, Ulpianus, Modestinus ja Gaius ja vanemad nende poolt tsiteeritud juristid. Kui nende arvamised lahku läksid, siis otsus enamusega; kui hääled pooleks, siis oli kaaluv Papinianuse arvamus.

Konstitutsiooniga 26.III.429 tegi Theodosianus komisjonile ülesandeks koguda ediktaalsed ja üldised konstitutsioonid, alates Konstantinusest, jaotades aine järele ja korraldades kronoloogiliselt üksikute tiitlite järele. Komisjon ei tohtinud vanu ja mittetarvitatavaid konstitutsioone kõrvale heita, vaid pidi puutumataks jätma leges generales' te tekst. - See töö pidi olema ettevalmistuseks suurele praktilisele tööle - maksva õiguse kodeksile, kus leges ja iura ühtesulatud. Praktilise kodexi koostamisel võis muuta konstitutsioonide teksti, väljajätta, lisandada, parandada, kõrvaldada vasturääkivusi. Sel suurel kavatsusel polnud tagajärgi. - Konstitutsiooniga 21.XII.435.a. lõi keiser uue komisjoni, 16 liiget Antiochus'e juhatusel. Ülesandeks tehti: koostada praktiline kodeks, jättes välja ius ja võttes ainult leges generales Konstantinusest Theodosiuseni. Töö lõpetati kahe aasta pärast; 438.a.15.veebr. avaldati codex Theodosianus käskkirjaga praefectus praetorio'le. 439.a.ästus ta jõusse. Konstitutsioonid, mis polnud sisse võetud, kaotasid jõu (eranditega). - 437.a.veel enne töö lõpetamist võeti see codex Läänes Valentinianuse III poolt vastu. - Kodexi koostamine pole täiuslik; sisaldab vananenuid konstitutsioone ja vasturääkivusi; mõned konst. puuduvad, kordamised; jaotusel tiitli vahel on tehtud vigu.

- 1) vahi jättes võis ridu naittepuutusa diskontinuitse on nagu arastamule kuuluvad korraldus, keiser te allsõjal, murejähkumit ja notiaant, et võtaks loo aad.
- 2) Tare kompleksivne nagu pidi elusabekordi reguleerimise (magisterium vitae suscipiat)
- 3) ajaloolise ja teoloogilise osu juures polnud neil selge õigust
- 4) Gregorianuse ja Hermogenianuse kodeksid jäme jaohure vajusid võimeliselt ja juhtidel tead rult, jät jäme 426.a. kodex.

u vää jätkel erandite reeskriptid. Textist vaigajätture ja muudatu-
ti tegevine õigust taaritatand koortajal sajel, õige laualt.
Daatumid valid piktusel. Kompilatsioonid võttis koost oia ai-
mest 8 muut, vagn selgus 140-ndri taaruarjant. 462/3.

✓ Codex Theodosianus jaguneb 16 raam.; raamatud - tiitliides-
se. See kodex maksis läänes kuni Glossatoriteni.

4. Rooma-barbarite kompilatsioonid. Ametliku reeskriptsiooni poolt koostatud.
Lex romana Visigothorum a. 506 Alarich II käsul kompi-
leeritud roomlasist alamile Hispanias ja Akvitaanias;
sisaldab: Pauluse - receptae sententiae, uue Gaiuse kompene-
diumi, osa Papinianuse vastuseid, väljavõtteid Gregorianu-
sest ja Hermogenianusest, Theodosiusse konstituts. ja paras-
tised. Igal tekstil interpretatio juurde lisatud.

Lex romana Burgundiorum a. 516(?) ei anna otse teksti,
vaid töötab neid ebakorrektselt umber. Bratoo - lex romana
utinensis, mis koostatud samal viisil kaanegastide rooma riigis VIII saj. IX s. Itaalias.

Edictum Theodorici a. 500. Sisaldab rooma õiguse põ-
himõtteid, mis annab Pauluse reeskriptsiooni ja 3. saj. kodexid.

XVII. peatükk.

541 Rooma-hellenilise õiguse elemendid ja alused.

1. Rooma õiguse uue arenemise iseloom ja motiivid.

Caracalla 212.a.p.Kr. andis Rooma kodakondsuse ja õi-
guse kogu riigile; see akti õnnestas Augustuse poliitilise
süsteemi, kaotades rooma-itaalia tõe ülevõimu ja tuues sis-
se uusi voole õiguse arenemisse. - Jaotus: cives, latini, pe-
regrini - kaob. Peregrinus tähendab nüüd jälle välismaa-
last. Kadunud on ka latini Juniani ja peregrini dediticii;
kõik on rooma kodanikud. Keiserliku absolutismi mõjutasid
soodsalt just idapoolsed kodanikud, kes enam harjunud des-
potismiga. Lääne osa mõju nagu kaob, kuna Ida oma uue kor-
raga ja usuga triumfeerib. Riigi jaotamine kiirendab Lääne
langust. Ka erandõigus kohanedes uutele oludele peab olemus-
liselt sügavalt muutuma. Idamaal algab võitlus riigi üldise
õiguse ja kohalikkude õiguste vahel; rooma instituutide
mittetundmine avaldub dokumentides ja keiserlikes reskrip-
tes. Näit.: muuakse lapsi täieliku orjusse; andisi nimetak-
se eestkostjaks jne. - Diokletianuseni keisrid reageeri-
sid rooma-vastase praktilise vastu. Konstantinusest peale hak-
kab seadusandlus korraldama elusuhteid, vastavalt kreeka-
orientaalse mõelsusele. Rooma instituutide arenemine jääb
õiguse, mis on ühtlasi õiguse arengu aluseks, mis on ühtlasi õiguse
arengu aluseks, mis on ühtlasi õiguse arengu aluseks.

2. Muistse rooma familia lagunemine.

Rooma perekond kaotab oma poliitilise iseloomu. Manus
ja mancipium kaovad. Adoptio ja arrogatio kaotavad endise
tähtsuse. Kompilatsioonid asetub printsepsi reskrip-
tsioonid; võivad arrogatio ka naisi ja naised võisid arrogae-
riid. Justinianus seab adoptio plena ja minus plena sisse.

1) see koostatakse kaanegastide reeskriptsiooni ja 3. saj. kodexid
muutata linnaregistri alusel
2) mis reeskriptsiooni valitavate poolt peale talend, ka alandlusevõimude Rooma riigi des,
3) mis ei võta osa rooma reeskriptsiooni ja alla Rooma suvereenusele.
4) mittetundmine võimude vahelastid õigust või talendust liini vahelastid.
5) reeskriptsiooni koostamise a. 212. aastal, mis jõul võisid teravamaid staatidumid linnaregistri
langusega, õiguse arengu alusel. Varas koostamine kriisiga.

1) mis tähtsusele minor võimud ja tabet, võib tähtsusele jõe-
lõuas teha abliigatsiooni ja võrrandamisi. 72

2) mis avalikult tegevus, laenuvõim, koostamine poolt ka kodaniku ametile.
mis, mis avalikult tegevus, laenuvõim, koostamine poolt ka kodaniku ametile.
tegevus aneemone ja muutusid, laenuvõim, koostamine poolt ka kodaniku ametile.
mis, mis avalikult tegevus, laenuvõim, koostamine poolt ka kodaniku ametile. 141

Vana emancipatio kolmekordse müügiaga asetakse: Anastasius

- keiserliku reskripti kaudu emantsipeerimisega; Justinia-
nus - emantsipeerimine magistradi ees. Paterfamilias kao-
tas ius vitae et necis; isa võim (potestas) muutus lihtsaks
kodudistsipliini võimaks. - Noxae deditio kadus veel eme-
kui Justinianus seda deklareeris. Perekonna varanduslik
kord lagunes; pojalt tekkis peculium castrense ja quasi ca-
strense. Esimene oli varandus, mis sõjaväe teenistusel ko-
gutud; teine - mis kogutud vaba-elukutselisel tegevusel. Kon-
stantinus määras, et paterfamilias ei või võõrandada ema
käest saadud laste varandust; pärast laienes see keeld kõi-
gile varadele, mis lapsed saanud legaadi, pärimise või kingi
teel emapoolseilt vanemalt; pärast laiendati pulmakin-
kide ja kihlakinkide kohta. Nende varanduste omanikeks olid

lapsed ja pärast surma nad ei läinud isa kätte iure pecu-
lii alusel. - Justinianus hävitas faktiliselt mehe omandi-
õiguse naise kaasavarale (dos). Tekkib donatio propter
nuptias, mille esialgseks sihiks oli kindlustada lesknaist;
hiljem oli veel sihiks kindlustada lapsi esimesest abielust;
kui naine teistkordselt abiellus, siis oli tal ainult viili
kasutuseõigus selle varandusele, kuna omandiõigus kuulus
lastele. Justinianus määras, et ainult vilikasutuse õigus
on lesknaisele, olgugi et ta teistkordselt ei abiellu. -
Donatio propter nuptias tekkis donatio'st ante nuptias -
kingitused enne abiellumist; seda võis tagasinõuda kui abi-
elust ei saanud asja või naine suri enne meest.

Naiste eestkostmine kaob; lubati emal ja vanaemal
eestkostjaks olla oma lastele ja lastelastele. Alaealiste
eestkoste omab kaitsefunktsiooni ja amet on kohustuslik ja
riigi järelvalve all. Severuste ajal keelati küla ja linna
maade võõrandamine eestkostja poolt magistradi heakskiidu-
ta. Konstantinus laiendas keeldu kõigi kimisvarade ja väär-
tuslikkude vallasvarade peale; Justinianus laiendas kõigi
asjade peale, väljaarvatud viili ja rikkiminevad asjad. -
Cura - hooldamine on täitsa sarnastatud tutela'ga - eest-
kostmisega. Minor on kitsendatud teovõimes kui impubes. Cu-
ratori nõusolek saab auctoritas'e iseloomu. - Cura ja tute-
la on ühte instituuti sulanud; isesugune nimetusevahe ainult
hoolealuse vanuse järele. 469

3. Omandi uus korraldus.

Vahe res mancipi ja nec mancipi'de vahel kaob; ka
omandi vormilised edasiandmise viisid kaovad, küllalt on
traditio omaniku nõusolekust, või avalik võõrandamine naab-
rite juuresolekul ja avalik registreerimine. Omand kaotab

1) enne päris koos lastega mõnes klassis - sui heredis.

- 1) on mitul pärimisel ja võravalatastel ja mis mitul ulgelt omavõimel arja-
 2) ja muudatuse omaniku lihtsast nõuoleku saajaluses või nõusoleku presumpst
 3) vald saabute juuresolekul ja avaliku reaktiivmõitega teatalt poolt.

poliitilise iseloomu. Vanade servituutide (iura praedio-
 rum) kõrval suurenevad isiklikud õigused asja peale (habi-
 tatio; operae servorum vel animalium) ja irregulaarsed ser-
 vituudid; tekib superficies - võõramaa peal ehituse õigus,
 ja emphyteusis - põline rent. Servituutide tekkimise vor-
 mid lihtsustakse. Tekib seadusliku servituudi mõiste. -
 Maatükkide immuunsus (maksust vabaolek) kaob. Omandi ad
 tempus loomisega on hävitatud omandi igavikkus.

4. Obligatsioonide uus korraldus.

Ka obligatsiooni moonutatavad provintsi mõjutused; muu-
 tub kontrakti mõiste, asendades "vahekorra" (vinculum) mõis-
 tet "nõusoleku" (consensus) mõistega; pactum (lihtne lepe)
 viiakse kontrakti alla. Kaovad nomen transcripticium, do-
 ctis dictio; termin "contractus" omistatakse kinketele ja kogu-
 ni asjaõigusliku emphyteusis'e aktile. - "Oiglus" on sageli
 ohvriks toodud kaastundmusele (pietas); ilmutakse erilist
 pehmust võlgnikule; kulude tasumisel valdajale kaob bona
 ja mala fides'i eristamine. - Eriliselt paistab hellenist-
 line mõju vastastikusel käenduses, mille juures kohustuse
 kustumine puht subjektiivsel põhjusel (mõjub ka mittevas-
 tatud kaasvõlgnikkude peale; kuna rooma solidaarsuse ehk
 korreaalsuse juures seda pole. Kompilatsioon esitab Jus-
 tinianus veel teoorias rooma muistset instituuti, kuid Nov.
 99 asendab ta seda kreeka mõistega; nii et selle novelli
 redaktorid ise teadlikud polnud selle uuenduse tähendusest.

5. Päranduse uus süsteem ja suksessiooni uus mõiste.

Seaduslike pärimise aluseks saab Cognatio - veresugu-
 lus. Testament kaotab esikoha ja ikka rohkem omab tähtsust
 seaduslike pärijate õigus. Pärandusavamise ülekandmist
 rikub transmissio: Transmissio ex capite infantiae; juurde-
 kasvu õigus (ius accrescendi) saab piiratud. Pärija nimeta-
 mine kaotab antiikse iseloomu. Pärija vastutust võlgade
 eest kitsendab beneficium inventarii, s.t. päranduse vastu-
 võtmine üleskirjutuse alusel - vastutus ainult päranduse
 aktiiva ulatuses. Vähesed järelejäanud suksessioonid inter
 vivos (näit. successio per adrogationem) ei erine suksessi-
 ooni teel omandamisest kvalitatiivselt (sisuliselt), vaid
 ainult kvantitatiivselt. Sellega oli antud alus bütsantsi-
 lise successio'le, mis jaguneb: successio in res singulas
 ja suc. in universum ius.

Kaovad testamendi vanad vormid. Vana testament per
 aes et libram muutub avalikuks testamendiks tunnustajate
 juuresolekul. Uued vormid: testamentum principi oblatum -

1) Ku pole enam jälgegi vanast mancipatio formonaalst.

- 1) magistraat, keda vajatakse tiisadaas tiriidariju indices
 pedanei' dele ja
 2) Juridiktiooni on muutunud avalikuks avalikus ülesandes

keisrile antud testament; test. apud acta - kohtus tehtud.
 Suuremat tähtsust omandab sundpärimine ja seadusejärjeline.

6. Menetlus extra ordinem.

Vana protsess erakohtuniluga kaob esmalt kriminaal-
 asjus, hiljem ka tsiviilseis. Diokletianuse konstitutsioon
 294.a. nõuab, et magistraat isiklikult asja otsustaks. Müüd
 on kohtunik ja magistraat üks isik, avalik ametnik: prae-
 fectus praetorio, vigilum, urbi, annonae, neile vähemates
 asjades järgnevad nende delegaadid iudices pedanei ja mu-
 nitsipaalised magistraadid. Tekib appellatsioonid. -

Litis contestatio pole enam kontrakt ja ei jaga enam
 protsessi kahte ossa, ta ei lõpeta enam õigussuhteid. Litis-
 contestatio kustutav jõud on asetatud kene õpetusega: nagi
 de konkurentsi üle ja solidaarsere ja korreaalsete obligat-
 sioonide eristamise üle.

7. Kristianismi mõjustus takistab õiguse arenemist. "Cas-
 titas" ja "caritas" sundisid võitlenu abielulahutamisega,
 teistkorde abielu, ja kitsendama nii eradiiguse kui avali-
 ku õiguse kaitsmist eraviisil. - Tekib juriidilise isiku
 mõiste. - Suurt segadust tekitas usu sissetung moraali ja
 õigusse ja kohutavalt kasvas usuline sallimatus (Gratianuse
 ja Theodosiuste ajal).

XXVIII. peatük.

Justinianuse kompilatsioon.

1. Justinianuse isik.

Justinianus oli rooma-illüüria soost; tema onu Justi-
 nus võttis ta kaasvalitsejaks ja 528.a. astus ta Oriendi
 troonile. Pärast Lääne Rooma langust rooma keisri tiitel
 elas edasi Idas; barbarid vaatlevad endid riigi sõjavägede-
 na. - Justinianus oli suur monark, kes püüdis jaluleseada
 riigi, kiriku, usu ja seaduste ühtlust. Tema restauratsioon
 oli Ida riigile kadutoov ja väsitav, sest et tal tuli ala-
 liselt sõda pidada bulgaarlastega, pärslastega, slaavlaste-
 ga ja musulmanidega. - Justinianuse suurem töö oli rooma
 õiguse kompüleerimine ja lõpulik väljatöötamine.

2. Leges'te kompüleerimine. Codex Justinianus.

Esmalt tahtis ta koguda "leges" s.t. leges uues mõt-
 tes endiste konstitutsioonide asemel. - 15.II.528 konstitut-
 siooniga de novo Codice componendo nimetas Justinianus 10-
 liikmelise komisjoni juristidest kompüleerida Gregorianuse,
 Hermogenianuse ja Theodosianuse kodeksid ja hiljemad novel-
 lae constitutiones. Komisjoni esimeheks oli quaestor sacrii

1) püüdis salakõid rooma keiser Gratianus ja sammus läände kun. Africa
 ja Hispaniani.
 2) mida algsõnole järgi hinfama hanc quae necessario,

1) *kuulutama* entti vanal ethe kirjutisel, sissejuhatusel mis praegilise täht-
muse, välistama kordamisi ja vastu istakidami... *mattejal prodi* sa-
latama ellgine, lahidane, harmosuline vorm.

palatii Johannes ja liikmeiks Tribonianus, Theophilus. Komis-
jon pidi looma maksva õiguse kogu; ta võis materjali muuta,
kuulutama, lisandusi teha jne. - Järjekord pidi olema proce-
tori edikti oma; üksikud konstitutsioonid pidid säilitama
koisrite nimed, datumid, väljaandmise kohad. Valik ei piir-
dunud ainult leges generales'tega, vaid olid lubatud ka
rescriptid. Keisror sanktsioonid kodeksi 7.IV.529, tiitliga
"novus Justinianus codex" ja astus jõusse 16.apr. Avaldar-
misseadust hüütakse algõnade järgi "summa reipublicane".
Sellest ajast oli keelatud tarvitada vanu kodekse ja novel-
le; jõusse jäid üksikud sanktsioonid, mis sisaldavad privi-
leegi ja konstitutsioonid, mis puutuvad riigi ja fiskuse
väljaminokuisse. -

3. Jura kompüleerimine. Digesta ehk Pandectae.

530.a. võeti ette iura ehk ius vetus'e, s.t. vanemate
juristide töodes säilinud õiguse kompüleerimist. Komisjoni
juhtivaks väimaks Tribonianus. Enne tööloasumist oli tarvis
kõrvaldada klassikaliste juristide kontroversid; seda tehti
nõnda nimetatud Quinquaginta decisiones'tega, mis avaldati
531.a.alul; siin kogutud otsused pidid olema juhisteks kon-
troverside lahendamisel. Bonafante eitab seda otstarvet.
Aades 50 otsust, Justinianus talitas Theodosiuse juhendite
järelle, s.t. ius vetuse rakendamisel tuleb pöörduda otse-
selt juristide tööde vaetlemisele, kuid mitte kasutades
kriteeriumina enamust või Papiniani. 15.XII.530 sai Trib-
onianus ülesande koostada komisjoni Oriensi prefektuuri ad-
vokaatidest, ametnikest ja õiguse professoridest. Loodav sea-
dusokogu pidi jälgima kodeksi ja edictum perpetuum'i järje-
korda, jagunema 50 raamatusse, iga raamat - tiitleisse ja
igasse tiitlisse paigutatavad fragmendid pidi võetama vanast
juristest, kol oli ius respondendi; kõigil juristidel sama
väärtus; Papinianus'õ eesõigus kaob. Paulus ja Ulpianus'õ
märkuste kasutamine jälle lubatud (Konstantinus oli neid
ärakoelanud). Seadusekogu etteotsa pidi tuloma kasutatud
tööde nimestik. Komisjonil täieline õigus valida ja välja-
jatta, lisandusi teha ja asendada algtekste vastavalt uue-
le õiguslikule korrale. - Tribonianus valis 16-liikmelise
komisjoni. Läbiandati hulk materjale; kasutati mitte ai-
nult ius respondendi'ga varustatud juristide töid, vaid ka
vabariigi aegsate juristide töid (Quintus Mucius, Alfenus
Varus, Aelius Gallus) ja Gaius'õ töid; kokku 38 (39) juris-
ti tööd. Usna vähe fragmente vabariigi viimse aja juristest;
vähe esimesest koisririigi ajast, siis kasvab juristide
hulk; kõige tähtsamad Ulpianus (temast on võetud 1/3 kogust)

... ja ...

2) mis algõnade järgi hüütakse Tanta,

ja Paulus (1/6). Materjal seatud Ulpianuse kommentaari
ad edictum korras, mitmesse ossa paigutatud ius civile
Ulpianuse ad Sabinum kommentari eeskujul. - Ad Sabinum
raamatute neli peosa (testament, legaati, kaasavara, eest-
kostmine) asendati vastavate edikti jaotustega. Legaadi
õpetus segati fideikomissidega jne. Segadused tekkisid
tahtest lähendada lähedasi aineid (näit. eradeliktid, cri-
mina extraordinaria ja iudicia publica) või moodustada
uusi ja üldisemaid mõisteid. -

Töö lõpetati 3 aastaga; avaldati konstitutsiooniga
de confirmatione Digestorum 16.XII.533 ja astus jõusse
30.dets. - Nimeks Digesta (s.t. korda seadma) ehk Pandec-
tae. - Õpetamise otstarbel on Digesta jaotatud 7 ossa,
jälgides edikti kommentaaride skeemi. - Eesotsas tarvita-
tud kirjanduse index; meieni on ta säilinud m.Florentsi
käsikirjas, mis aga segane. - Järjekord peaks olema krono-
loogiline, kuid siiski esikohale on seatud Julianus ja Pa-
pinianus, ja Labeo on asetatud pärast Sabinust ja Procu-
lust, jne. Vaatamata neile puudustele on sel index'il suur
tähtsus, sest tutvustab kirjandusega.

4. Codex repetitae praelectionis. Institutiones.

Digestade koostamine tegi vajalikuks koodeksi teist-
kordse väljaande (codex Justinianus repetitae praelectio-
nis), et saavutada terviku kooskõla ja võtta sisse Quin-
quaginta decisiones ja konstitutsioone, mis Justinianuse
poolt antud Digestade koostamise kestel. - Selle ülesande
täitmiseks valiti 531.a. komisjon, kuhu kuulusid Tribonia-
nus, Dorotheus ja 3 advokaati. - Töö lõpetati samal aastal,
avaldati 16.nov.534 ja astus jõusse 29.dets.

Õpetamise otstarbeks käskis Justinianus Tribonianu-
sele, Theophilusele, Dorotheusele koostada elementaarne
õpperaamat - Institutiones, mis sanktsiooniti 22.XII.533
ja omandas seadusliku jõu koos Digesta'dega (30.dets.). -
Koostati Gaiuse institutsioonide eeskujul. -

Õiguse õpetamine pidi nüüdsest peale (16.XII.533)
rajanema uutele raamatule ja õpetamise otstarveks olid et-
tekirjutatud nende jaotused.

5. Corpus iuris'e osade jaotused. Tõlgendamise keeld.

Codex repetitae praelectionis on jaotatud 12 raama-
tusse, raamat - tiitleiks, kuhu on paigutatud konstitut-
sioonid. Esimene raamat - kiriku- ja avalik-õigus; seitse
järgnevat - eraõigus; üheksas - kriminaalõigus ja -prot-
sess; kolm viimast - administratiiv-õigus.

... klassikaliste esseejate, entti Gaiuse institutsioonide ja res cipi-
dianae järel kompüleeritud ... ja viidetega ...
... Peal kirjandus on klassikaliste ...

1) Romanite õigus kirjanduses hütatakse meist 3-4 rühma vastavalt Sabinuse, edikti ja Papinianuse - 146 -

Digesta 50 raamatud on ka jaotatud tiitleisse (väljaarvatud 30, 31, 32 r.); fragmendid säilitavad autori nime (inscriptio), teose pealkirja ja selle osa, kust fragment võetud. - Mis puutub materjali paigutamisse Digesta tiitleisse, siis Bluhme konstateerib 3 teoste rühma:

I/ Kommentaarid ad Sabinum, keskmised raamatud edikti kommentaaridest, institutsioonide raamatud ja teised teosed (Sabinuse süsteemi järele) ja hulk monograafiaid.

II/ Kommentaarid edikti ja lex Julia ja Papia Pop-paea juurde.

III/ Papinianuse tööd ja teised teosed: responsa, sententiae, quaestiones, fideikomisside üle ja teised monograafiad.

Iga rühm anti eri alakomisjonile; kolmas alakomisjon sai veel teosed, mis juurdevõetud pärast töö algust (appendix). - Kõrvalkaldumised otsustati lõpulikult täiskogus. - Institutiones jagunevad 4 raamatusse, raamat - tiitleisse, tiitel - otseselt printsipiimi ja §§; autorite nimesi pole. - *Kõne on seaduse ja õiguse kohta, et keiser diktoobil.*

Justinianus keelas ära kommentaarid oma seadusandliku teose kohta; lubas ainult sõnasõnalisi tõlkeid kreeka keelde ja üksikute seaduste (indices) kokkuvõtteid, samuti üksikute tiitlite kohta. Seda keeldu pole tõsiselt täidetud, *kui nähtud.*

6. Kompilatsiooni hinnang.

Justinianus on oskuslikult originaalsem, kui näit. prantsuse ja teised kodifikatsioonid. Juriidilised kirjutised ja konstitutsioonid pole muutmisteta võetud corpus iuris'esse. Keiser tahtis muidugi päästa muistse õiguse, kuid peamiseks ülesandeks on luua elule vastav koodeks. Sellepärast on muutmised sagedad ja sügavad. Neid muutmisi hütatakse emblemata Triboniani või interpolatsioonideks.

Teoses on muidugi ka vead: fragmendid pole seatud õigesse kohta, mõned tekstid paigutatud mittesobivasse lahtrisse, inskriptsioonid täpsuseta jne. Need vead on paratamatud. Raskemad puudused on kompilatoorse vormi ja irregulaarse juriidilise evolutsiooni omad, näit. tühik, mis tekkinud klassikaliste institutsioonide kadumise tõttu; siis, seesmine kontrast rooma vormi ja kreeka mõtte- ilma vahel.

Üht eksimust võib etteheita Justinianusele: püüd kaht sihti tabada - praktilist ja teaduslikku.

1) ja kõige parem novell - 22, in foedere kriteerium abieku kordas.
2) tüüliga Novellae constitutiones - is lähe läbi - puuduvad teatel
- 147 -

7. Novellid.

Kompileerimisega ei lõppenud keisri seadusandlik tegevus; ühiskonna uued suhted nõudsid korraldamist. Konstitutsioonid, mis antud peale kompileerimist, hütatakse Novellae. Peamiselt puutuvad nad kirikuõigusse avaliku õigusse ja sotsiaalse iseloomuga; kuid ka eraõigusse kandes tõlgendavat iseloomu peamiselt; siiski on novellae, mis loovad uut õigust (perekonna ja pärandusõiguse val-las). Novelli alguses äranärgitud tema väljaandmist põh-justanud asjaolu (occasio legis), dispositiivsele osale järgnevad ettekirjutused seaduse rakendamise kohta. Esimehe osa - proemiüm, teine - epilooz. - Novellide kogu jaguneb peatükkidesse; suurem osa kreeka keeles. Mõned ka-nes keeles. Justinianus kavatses ise neid koguna välja anda. - Meil on kolm Novellae'de kollektsioone:

1. Epitome Juliani - 124 novelli, kronoloogilises korras, väljaantud Justinianuse ajal, ladinakeelsete maade (Itaalia) jaoks; *Novellid on ladinakeelsete keeleõppimise ja*

2. Novellide kreeka kollektsioon - tehtud või lõpetatud Tiberius II ajal; kronoloogiline - kord kuni 120 novellini, teised moodustavad lisa, mõned ladinakeeles.

3. Authenticum sisaldab konstitutsioone 535-556.a.; kronoloogiline kord kuni 127 novellini, ülejäänud - lisa; selle kogu iseloom ja suhe epitome Juliani'ga tume. Savigny arvab, et kuni XI.saj-ni Itaalias valitses epitome ja siis tunginud Idast Authenticum. Teine arvamine, et on authenticum keisri käsul tehtud tõlge. - Bologna koolis tõusis aasse Authenticum.

8. Märkmeid hilisema seaduseandluse ja õigusteaduse kohta Idas.

Justinianuse seaduseandlus omas seadusliku tunnustuse algusest peale ka Itaalias, sest gootide kuningad teesklesid, et peavad Itaaliat oma käes keisri nimel. Gootide väljatõrjumisega saadeti siia Corpus iuris'e kolm osa (Institutiones, Digesta, Codex). - Langobardide invasioon lahutas lõpulikult Ida ja Lääned. Õiguse muutmised Idas ei puutu enam õiguse arenemist Läänes. Siiski on kahel põhjusel huvitav jälgida õiguse arenemist Idas: natura-listliku meetodi tarvitades näeme, kuidas mõlemal maal õigus areneb uniformset ja teiseks, Ida tõlked ja tõlgendused on abiks Justinianuse õiguse tõlgendamiseks. Teine põhjus on seda rohkem tähtis, et Justinianus keelas Digesta'de tõlgendamise ja lubas ainult tõlke kreeka keel-

1) Need rum dyom 1479. väjjaanneid ei ole glonantid, kane
uueal enitula glonante.

2) Täna päeva parima koarpu uue väjjaanneid on 3. köitelise väjjaanne,
mis hantul kommissari Karu mne all

de sõnasõnalt, ning indeksite ja tiitlite koostamise.

VI. sajandist on ainult katkendilised jäänused. -
Meil on mitmed Digesta jäänused: Theophiluse, Stephanuse,
Anonymuse, Cyrilluse. -

Institutsioonide suhtes on Theophiluse parafras.
Kodeksi kohta - Thaleleuse indeks. Orientaalsete ümber-
tõotuste väärus on madal. Novellide kohta - Athanasius'e
kompendium. Ecloga - fragmendid corpus iuris'e kolmest
osast - Leo Isauruse ajal. *Dagnear valute, Klotze murevalute ja isjavalte-k.*

7) Rooma õiguse uus ajalugu algab Bologna's Justi-
nianuse seadusandluse põhjal, *muudatise erasjone ja juurdeolev kaitse-
jalust kaitse kantud valute juures.*

9. Corpus iuris'e käsikirjad ja väljaanded. *Justinianuse kompi-*

Institutsioonide käsikirju on kõige rohkem. Dige-
sta'st on VI. või VII. saj-st säilinud Littera pisana ehk
Florentina. - Teised Digesta käsikirjad on palju hilise-
mad (XI. ja XII. sajandist), kreeka keel on neist välja
jäetud. XIII. sajandist - ladinakeelsed tõlked - Vulgata.
Suhe Florentsi ja Vulgata vahel on vaieldav.

Kodeksist on vanimad käsikirjad: Verona (VIII. ja
IX saj.), neli käsikirja XI. ja XII. saj. -

Novellae: Epitome käsikiri VII. sajandist; Authenti-
cum - XI. saj.; 168 novelli kogust - XII. ja XIV. s. -

Justinianuse seadusandlust keskajal anti välja ai-
nult osade kaupad - Corpus iuris civilis'e koguväljaanne
1583. a. Dion. Gothofredus. *Mis ar. parvitud, mis 11. s. l.
p. 1. ja Cobus Gothofredus väjjaanne 1628. 2)*

Justinianuse kompilatsioon jaotatakse nüüd kolme

ossa:

- 1) Institutiones ja Digesta,
- 2) Codex
- 3) Novellae.

Vanimates väljaannetes viite ossa:

- 1) Institutsioonid, Kodexi kolm viimast raamatut
ja Authenticum,
- 2) Digestum vetus,
- 3) Infortiatum,
- 4) Dig. novum,
- 5) Kodeks.

1. Interpolatsiooni mõiste.

Interpolatsiooni nimetusega tähendatakse kompilaa-
torite Corpus iuris'esse võetud juristide tööde ja keisri-
te konstitutsioonide juures ettevõetuid muudatusi. - Iga-
tahes nimetus on konventsionaalne. Kohane oleks teda tar-

vitada ainult komisjoni poolt tehtud lisanduste koh-
ta, kuid teda tarvitatakse ka väljajätmistele ja asen-
damiste äratähendamiseks. - Filoloogid tarvitavad
seda termini aastasadade jooksul klassikaliste teos-
te juures tehtuid lisandusi; juristid nimetavad see-
suguseid lisandusi - glosseemid. - Romanistid nime-
tasid Justinianuse interpolatsioone - emblemat. Tri-
boniani. - Nende uurimine sai alguse prantsuse koo-
lis; tähtsad: Cujacius ja Faber. Uuemal ajal: Lenel,
Eisel Pernice. -

- 149 -

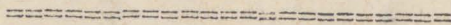
vitada ainult komisjoni poolt tehtud lisanduste koh-
ta, kuid teda tarvitatakse ka väljajätmistele ja asen-
damiste äratähendamiseks. - Filoloogid tarvitavad
seda termini aastasadade jooksul klassikaliste teos-
te juures tehtuid lisandusi; juristid nimetavad see-
suguseid lisandusi - glosseemid. - Romanistid nime-
tasid Justinianuse interpolatsioone - emblemat. Tri-
boniani. - Nende uurimine sai alguse prantsuse koo-
lis; tähtsad: Cujacius ja Faber. Uuemal ajal: Lenel,
Eisel Pernice. -

7/870 ja 879 a. vahel avaldas Basilios laacedo Procheiron, mis kompilati-
onid Justinianuse dekreetide ja uute valute juures.
Basilici - avaldatud 10. saj. algul, korrasmater; Basilicid korral-
davad ümber ja valavad uute Justinianuse kompilatsioonid
vastasid novellidega kreeka tõlkes, mis räägib elluise epohhi
indeksent.

Paljud.: O. SEPP - Tartus, Tähe 9.

Linnu
kaarti - 258
kaarti 8,7

ROOMA ÕIGUSE AJALOO

k o n s p e k t .

Koostatud
Bonfante raamatu järele
R.Andrejev'i poolt.

Väljaandnud
O.A.

Tartus - 1933.

I. o s a .

Rooma kogukond ja kviriitlik õigus (jus quiritium).

I. peatükk.

Rooma õiguse ajalugu, selle jaotused, esitamis- ja uurimismeetodid.

1. Rooma õiguse ajalugu.

Rooma õiguse ajalugu on õiguse ajalugudest kõige orgaanilisem, kõige katkestamatum ja progressiivsem, sest Rooma rahvas kõige pikaealisem ja targem valitseja enne inglasi ja omab erilist kalduvust ja andi õiguse kujundamiseks ja tõlgendamiseks.

Vaimu kasvatus vahendina on roomaõiguse ajalugu õiguse ajaloo teaduslik ideaal. Evolutsioonimõiste on tärganud roomaõiguse ajalooos Vico'ga ja uuesti võttis ülesse Savigny, kes kindlaks tahtis teha, et õigus pole inimese omavoliline saavutus, vaid õigus on rahva hingeluline orgaaniline tööde. Hiljem kanti evolutsiooni mõiste teistele teadusvaladele.

Rooma õiguse ajalugu on ka praeguse õiguse ajaloo oluline osa, sest et Justinianuse õigus levines Itaaliast kogu Läände ja ka Bütsantsiasse ja musulmani õigusesse, niipalju kui see puutub eraõigusesse.

2. Rooma õiguse ajaloolise uurimise algused ja progress.

Rooma õiguse ajaloolised uurimised algasid XV.s. Itaalias. Tõuget andsid humanistid; esialgul liikumine puhtfiloloogiline ja juristid, peale Andreas Alciatus'le, suhtuvad liikumisele vaenulikult. XVI.saj. levib liikumine Saksas (Haloander), kuid peamiselt Prantsusmaal (Cujacius). Liikumine tõmbas kaasa juriste, kes püüavad eeljustinianuse õigust rekonstrueerida. XVII.saj. säilib ajalooliste ja kriitiliste uurimiste vaim ainult Hollandis; kuid mõlemil maail kannab töö analüütilist ja arheoloogilist ilmet ja pole teaduslikust vaimust elustatud.

Itaalias pole oma kooli olnud, kuid on tuntud üksikud tähtsad uurijad. - Saksas XIX.s. õiguseajaloo uurestisünd: Savigny ja ajalooline kool, ühelt poolt, ja Niebuhr - jurist - ajalooline teiselt poolt. Suurimaks teadlaseks - Mommsen. Ajalooline kool liialdab pidades õigust ainult rahva veenete avalduseks, kuna õigus sagedasti on valitsevate ühiskonnakihtide saadus.

Itaalia riigi kujunemisega arenes ka siin õiguseajalooline kool.

3. Esitamismeetodid.

Harilikult eristakse: 1) õiguse allikate ajalugu - välist ajalugu ja 2) õiguseinstituutide ajalugu - sise- mist ajalugu.

Ainet esitakse kas: 1) kronoloogilise meetodi alusel - üksikud instituudid viiakse algusest lõpp-punkti- ni, iga instituut eraldi, või 2) sünkronistliku meetodi alusel - ajalugu on jaotatud perioodidesse. Harilikult kolme perioodi - kuningriik, vabariik ja keiserrriik või siis teine jaotus: algmeist suurte vallutamiste ajani, siit peale suurte juristideni viimse Severuse ajal, ja kolmas järk - Aleksander Severus Justinianuseni.

Mõlemil meetodil omad puudused: esimese puhul on puudulik üldine ülevaade arengust, teisel - on piiripunk- tid konventsionaalsed ja õiguse orgaaniline arenemine ei paista silma. Isäranis selle tõttu, et üksikud instituudid eri kiirusega arenevad. Jaotus - kuningriik, vabariik ja impeerium - on kohaldatav avaliku õiguse kohta ja tähenduseta eraõigusele.

Kõige parem oleks aga ideoloogiline ehk etioloogi- line meetod, mille aluseks on jaotus perioodideks, mille- de piiripunktideks on sotsiaalsete kriiside maksvusele pääsemise momendid.

Sel puhul tuleb meeles pidada, et üksikute institu- tsioonide arenemise faasid võivad erinevad olla ja uues faasis hoidub alal vana faasi jäänus. Roomaõiguse arene- mise piirjoonteks on Rooma asutamise aasta (754 e.K.) ja Justinianuse valitsemise aeg (528-565 p.K.) Nende piiri- de vahel oli kaks sügavat kriisi. Esimene, mis järgnes Hannibali sõjale, iseloomustub põlluharija ja sõjameheli- ku rahva muutumises merkantiilseks ühiskonnaks. Teine, Se- veruste järele, kui ühiskonna sisemise kõdunemise tõttu rahvasterändamine ja pärslaste pealesurumised murdsid piirid Rheinil, Donaul, Euphratil ja katkes side helleni- seeritud Ida ja romaniseeritud Lääne vahel. Nende kriisid jaotavad rooma õiguse arenemise kolme järku:

- a) Rooma kogukond ja kviriitlik õigus, jus quiri- tium (754-200 e.Kr.),
- b) Rooma riik ja rahvaste õigus - jus gentium (146 e.Kr. - 235 p.Kr.)
- c) helleni orientaalne monarhia ja helleni-orientaal- ne või rooma-helleniline õigus (305-565).

4. Uurimismeetodid.

Uurimismeetodite küsimus on raskemaid, eriliselt põhiinstituutide uurimine arenemise algfaasides. XIX saj. kasutati selleks ajaloolist meetodit.

Ajaloolased on loonud sel alal reegleid, mis moo- dustavad kriitilise meetodi, mida nimetakse autonomaasia tõttu ajalooliseks meetodiks. Kuid see meetod on vähem kasutatav õigusajaloolises uurimises, sedarohkem, et ta po- le sündinud õiguseteaduse alal. Õiguseajaloolisel alal on sündinud nn. võrdlev meetod. Sel puhul minnakse välja oletusest, et erirahvaste juures samasugustel tingimus- tel ühesugused õigusinstituudid tekkivad, s.p. kõrvutakse erisuguste rahvaste õigused sihiga selgitada ja täita analoogiate abil dokumentides esinevaid tühikuid. Muidugi on karta, et kõrvutakse põhjalikult erinevaid instituu- te, seda rohkem, et võrreldava õiguse andmed pole kogutud õigusteadlaste poolt.

Kõiki mainitud meetode tuleb täiendada nn. organi- lise ehk naturalistliku meetodiga. Meetod seisab selles, et instituutidelt enestelt otsitakse nende algmeid. Nagu orgaanilises, nii ka vaimuilmas vanad vormid kohanevad uutele ülesannetele, kuid hoiavad alal endise ülesande jälgi. Jurist püüab neil andmetel rekonstrueerida insti- tuudi algkuju. - Nii siis kasutame kolm uurimisvahendit: kriitiline, võrdlev ja naturalistlik. Algete suhtes tu- leks eelistada naturalistliku meetodi, kuid mitmed tead- lased just sel alal peavad paremaks võrdlevat meetodi, sest et kõik aaria rahvad on ühe ainsa rahva harud ja põ- hiinstituudid peavad üldjoontes samad olema. Teiseks, mõned neist rahvaist on veel ajaloolisel ajal primitiivseis oludes elanud ja nende juures võime leida alalhoituna primitiivseid institutsioone.

II. peatükk.

A a r i a l a s e d .

XIX. saj. tunnustati aarialaste algset ühtlust. Sel alal tuntuimad nimed: Jones, Schlegel.

1. Aarialaste päritolu Aasiast, Kaspia mere ja Hi- malaia mägede vahel. Aaria keelte kõige arhialisem tüüp - sanskrit.

2. Aarialaste loomupärane üleolek ja võrdlemisi kõrge kultuuri aste. - Karjakasvataja rahvas, kuid tuntud ka põlluharimine. Elati külades. Toiduks liha, piim, tera- vil; tublid sõjamehed. Perekind tuges monogaamilisel abielul; organisatsioon patriarhaalne. Austati rahvaju- malat ja maja ja kolde kaitsjaid jumalaid.

Aarialaste rännak.

Küsimuse lahendamisel segati keele ja etnoloogili- si andmeid. - Ammu enne ajaloolist ajajärku lahkusid aarialased kodukohalt: ühed Iraani kiltmaale ja Gangese

orgu, teised - Euroopasse.

2. Primitiivse etnilise ühtluse kriitika.

Arheoloogia, etnoloogia, antropoloogia ja võrdlev õigusteadus arvustavad seda keeleteadlaste kirjeldust. Ebaõigeks tunnustati väidet, et aaria rahvad pärit Aasiast; üldiselt tunnustati selleks maa-ala Kesk-Donau ja Volga vahel. Tunnustati, et aarialased on indoiraanlaste ja mitte kogu Euroopa rahva esivanemad. Viktor Hehn tööga Aasiast Euroopa toodud kultiveeritud taimede ja koduloomade kohta jõudis kõigutada valekujutust aarialaste eelajaloolise kultuuritaseme kohta. -

Schrader, ühendades keeleteaduslisi ja ajaloolisi andmeid, annab järgmise ülevaade eelaarialastest. Nad olid kiviajast pärit rahvas; tegelesid karjakasvatusega; teraviljaks ainult mais. Toit - loomaliha. Taimtoit teisel kohal. Nahkrõivastus. Eluasemeks vanker. Pere - patriarhaalsel alusel. Peale pere on ainukeseks ühiskondlikuks üksuseks - küla.

Uute uurimiste peaväärtus seisab aarialaste levimise küsimuse lahendamises. Sellejuures eraldati rassi küsimust keeleküsimusest. On võimatu pidada ühe tüve harudeks aaria keeli rääkivaid rahvaid. Antropoloogid anatoomilistel andmetel eristavad Euroopas kolm rassi eriasukohtadega.

1. homo meridionalis - asukohaga Vahemeremaad Euroopas ja Afrikas,

2. homo alpinus - Kesk Euroopa ja kõigis Slaavi mais, Väike Aasia, Iraan, Afganistan.

3. homo europaeus - Balti, Põhjamere maad, Suur Britannia, ida ja põhja Prantsusmaa.

Germanistide kool püüdis kultuuri algmeid ainult blondide arvele kirjutada. Sellele tuleb suhtuda eitavalt. - Kindel on, et aarialased ei levinenud inimtühjadele maa-aladele, vaid kogu Vahemere rannikul oli enne aarialaste tulekut kõrgesti arenenud kultuur, mis on ühtlasi rassi kultuur. See rass ja kultuur on pärit Afrikast. Nende rahvaste õiguslikud instituudid on hääms-tavalt ühtlased. See rass on Vahemere-rass; lõuna pool - hamito - semiitide tüvi ja põhjas - aaria - Soome tüvi.

Selle lahendusega pole välditud kõik probleemi raskused. Millega, näiteks, seletada, et väikeste tõmmude lühipealiste maa-ala on keltide valduses, kes kõnelevad aaria keelt, mis lähedane umbria ja ladinlaste omale? Arvatakse, et need, keda nimetakse keltideks, olevad germaanlased - valitsejad ja nende all olnud orjad - plebs -

liguurlased, kes ajalooliselt eelnesid keltidele. Mitmed kirjanikud peavad liguurlasi aaria rahvaks, ning see rahvas on aarianiseerinud oma võitjaid. Kuid vaevalt on see nii. Kui peab möönma, et keldid on aarianiseeritud, siis on sündinud umbrite kaudu ja sellega oleks seletatav kelti keele sugulus umbria - ladina tüübiga.

3. Kokkuvõtte nn.aaria rahvaste algmete, kultuuri ja ürginstitutsioonide kohta.

Raske lahendada Euroopa algrahvaste päritolu. Keelte probleem tuleb lahendada rassi probleemist. Rahvas ajaloolises mõttes (keel, õigussüsteem) pole rahvas antropoloogilises mõttes. Võimalik, et aarialased ilmusid Euroopa hommikupoolsest osast ja vanemad Euroopa rahvad sulasid nendega ühte ja nii levis aaria keel. Kuid Vahemere rahva kõrge kultuur teeb küsitavaks, kas võib aarialaste arvesse panna kreeka ja rooma kultuuri õitsengut.

Harilikult soatakse kõrvuti aarialaste peret ja semiidi oma ja arvatakse, et nad ühest algühtsusest võrsunud. Kuid on suured lahkuminekud nende vahel. Aaria keelelisel ühtlusel on nõrk pind ja mis puutub rassilise ühtlusesse, siis on see veidi vähem kui müüt. Selle vastu on semiidid rassiliselt üks pere ja keeleline ühtlus on kindel.

Neil kaalutlustel tuleb olla ettevaatlik aaria tõugu antiiksete rahvaste ürgsete õigusinstituutide üleschitamise katsetega.

Kahtlane, kas aarialased algusest peale on kutsutud olnud valitsema; keele levimine võis sündida ka aarianiseerunud rahvaste kaudu. Näiteks kõneleb praegugi Lõuna-Ameerika rahvas ladina keelt omades tilkagi ladina verd.

III. peatükk.

A n t i i k n e I t a a l i a .

1. Itaalia primitiivsed rahvad.

Itaalia poolsaar on alati olnud rahvaste tallermaaks; erinevad rahvatõud tulevad üksteise järele mitmelt poolt. Juba eelajaloolisel ajal seisis üksteise vastas aaria ja Vahemere rahvas. Kuid aaria suguharud ei näi olevat ühe ja sama rahva lähedased osad. Peagruppe on 5: illüurlased, liguurlased, umbrosabellid, etruskid, keldid. Peale nende eelajalooliste harude osad lõunas ja saartel. - Roomlaste tulekuga suleti sajanditeks Itaalia väravad rändrahvastele.

võimuse poolt

2. Liguurlased: vanem poolsaare rahvas; Po ja Arno nõe ning mere vahel poolsaarel ja Rhône idapoolses basseinis. Rahva päritolu kohta pole midagi teada. Arvatakse, et ibeerlastega üks rahvas. Töökas, merijulge rahvas. Nende vastu kauaaegsed väsitavad võitlused Rooma poolt.

3. Umbrialased, sabellid, ladinlased.

Umbrialased asusid kesk-poolsaart; vanaduse järele teine pärast liguurlasi rahvas.

Sabellid ja ladinlased ei loe end pärismaalasiks. Umbrialaste, sabellide ja ladinlaste suhe on tume. Bonafante arvates on tähtis kindlaks teha ladinlaste ja sabellide vahet ja tuleb otsusele, et ladinlased on sabellide haru, mis kõige enam sarnaneb sabiinidega.

4. Etruskid.

Kõigi andmete järele (kombed, usund jne.) viitavad Lüüdiiale ja Väike-Aasia rahvaile. Suhtumine naistele, suur arv naisjumalaid; välistoredus; janu püha ja müsteriosse teaduse järele; orientaalne kunst, fantastiline arhitektuur; nelinurksed templid; võimsus territoriaalkorraldusis; salapärase keel. - Kõik viib mõttele, et siin mitte aaria rahvaga tegemist. Etruskide esialgne maa-ala on praegune Toskaana.

5. Keldid, liguurlased, lõuna ja saarte rahvas.

Keltide invasioon murdis etruskide võimu ja andis lõpliku ilme antiiksele Itaaliale. Etruskidel tuleb võidelda gallide, liguurlaste, sabellide ja kreeklaste vastu. Poolsaare lõuna osas ja saartel valitseb kultuuride ja tõugude segu.

6. Itaalia nimi ja itaalikude suguharud.

Nimi "Itaalia" viib poolsaare äärmisel tipul asuva väikse rahva juurde ja käib esialgul ainult osa Kalaabria kohta ja haarab järk-järgult ikka suurema maa-ala. Kreeklastel nimetavad oma asumaade sugukondi italiotai ja roomlastel nimetavad oma lepinglasi oske, etruske, kreeklasi italicid'eks. Itaaliaks nimetavad nad maad kuni Alpideni. Rooma ajaloo algul näivad esimesed aaria sissetungijad, Umbria isad, sunnitud olevat Appeniinides pelgupaika otsima sissetungijate eest. Tiberi jõgi on piiriks etruskide ja umbrosabellide vahel.

7. Antiiksete itaalia rahvaste föderatiivne korraldus.

Poliitilise liitumise motiiviks oli rassi vihkamine ja vajadus end hävimise eest kaitsta. Poliitilised ühikud

invasioon - võimuse poolt

olid väiksed - linnused - müürlinnad. Ühe ja sama rahva linnused olid ühiseks kaitseks konföderatsioonidesse seotud; polnud ühtki rahvusriiki ega föderaalset riiki.

Kuni IV. saj.e.Kr. näivad rahvaste konföderatsioonid järgmiselt moodustatud ja jaotatud olevat:

Etruskide konföderatsioon haaras 12 linna, igal linnal oma kuningas ja nende üle 1 kuningas. Igal kevadel tulevad linnade delegaadid Voltumna templisse kokku, et liidu asjus nõu pidada ja ühiseid pühi. Vali aristokraatlik kord, mis järgnes monarhiale, kadus Etruuslastest alles peale lõpliku inkorporeerimist Roomasse. Plebs on klientide või pärisorjuse seisukorras. Rahvas ei võta osa valitsemisest ega ei või abielluda aadlikkutelega. Kolegiaalsüsteem on võõras Etruuslastele. Magistratuur on ainuisikuline ja püüab seesugusena kogukonnas, mis rooma kodakondsuse saamisega omandasid munitsiipiumi õiguse.

Ka sabiinide linnused olid liitu ühendatud, mis kaob kuivad esimese rahvana rooma kodakondsusse võeti.

Umbria kohta puuduvad teated. -

Sabellide linnuste demokraatlik korraldus on otse vastane Etruuslastele. Sabellide harud on väga rohked. Võitluses Roomaga tegutseb ta alati linnuste föderaalset ühendusena. -

Peale nende oli veel teisigi konföderatsioone, milleid Rooma poliitiliselt ei lõhkunud, vaid astub liitu kogu rahvaga.

Kõige vägevam sabellide föderatsioon on Sannium, kes võitles Roomaga ülevõimu pärast poolsaarel. Siin olid ühendatud vähemalt kolm suguharu. Teine Sanniumi sõda lõhkus üldise sideme ja lahutas Sanniumi rahvaid, kuid üksikuid föderatsioone ei lõhutatud; sannitide rahvas esineb üksusena liidus Roomaga ja tema sõjaväed pole üksikute linnade väed, vaid kogu liidu omad. Üksikute kogukondade pead on medix ja föderatsiooni pea on medix tuticus. Sabellide sisserändajad koloniseerisid Kampaania, ajades välja etruskid ja liguurlased. Siin oli kaks föderatsiooni.

Veel oli konföderatsioone: Lucania, Brutium. Türreeni merekaldaal heitlesid Rooma ja Latiumi rahvaste vahel, kes paistab olevat rahva üksus. Kreeklaste linnad, mis tekkinud iseseisvate kolooniainana, ei ühinenud kunagi stabiilseks föderatsiooniks. Väljaspool roomlaste ametlikku Itaaliat, vähemalt gallialaste triibused olid föderaalset korraldatud. Kogu selle spontaanse föderatiivse liikumise pani seisma roomlaste vallutamine.

invasioon - võimuse poolt

Part # 3

IV. peatükk.

Rooma algmed.

1. Ladina liit.

Ladina föderatsiooni territooriumiks on maa-ala Tiberi ja Anieni jõest kuni Appeniinideni. Liit koosnes 30 linnast, eesotsas Alba Longa legendi järele; ajaloolisel ajastul Arittsia. Liidu koosolekule kogunesid esindajad või iga üksiku linna magistraadid. Föderaalne side on kaunis tihe. Ühe kogukonna elanikud kasutasid jus commerciumi ka teistes kogukondades. Jus migrandi on õigus asuda ühest kogukonnast teise. Liidul on jus belli ac pacis, võtab uusi liikmeid vastu, sõlmib lepinguid, otsustab kolooniate asutamist. Üksikutel kogukondadel on oma valitsus, kohus ja sõjaväevõtmise. Liidu võim takistas tülisi liidu liikmete vahel, kuid üksik kogukond võis sõda pidada liitu mittekuuluva maaga. Föderaalne side kandis puht kaitse-iseloomu.

Ajaloolisel ajastul asendas kuningat kogu Latiumis diktaator või preetor. Liidu päaks oli Latiumi diktaator, seda ametit võis pidada iga kogukonna kodanik. Pärast itaalikute sõda loodi uute munitsiipiumide konstitutsioonid Rooma eeskujule. Paljudes ladina linnades näib olnud olevat ka magistratide kolleegiumid.

Ladina liidu koosoleku ja linnade esitajate osavõttu sellest kinnitavad keisririigi ajal sakraaljäänusena edasikestvad koosolekud ja praefectus urbi osavõtt ladina pühadest. Ka jus commercium on jäänus liidu aegadest. Ka jus migrandi on vana-aja jäänus. Sama ka kahekujulised kolooniad: kodaniku ja ladina kolooniad.

2. Latiumi etnilised elemendid.

Lõuna ja ida piir on lahtine volskidele ja ekvidele; V.saj. allub üks linn teise järele pealetungijale. Põhjas, sabiinlaste vastu on piir kindlam. Tiberi kaldal Latiumis kujunes rahvas, kes ühendas teisi rahvaid üheks. Linna asutamine kindlal aastal on müüt. Tiberi künkad olid asupaigaks mitmele rahvaile.

Vana legendi järele asutasid linna kolm triibust Ramnes, Tities, Luceres - ladinlased, sabiinid ja etruskid. Esikohal paistavad välja ladinlased ja sabiinid.

3. Rooma asutamine.

Topograafilised uurimised kinnitavad kahte täitsa erilise linna südane olemasolu: lõunas - Palatiinuse kungas, põhjas - kvirinaali kungas. Rooma hälliks on

*Tiberi - Rooma linna asu, keda oli alus 3
kolon 35*

Palatiinus, Ramnese triibuse asukoht. Palatiinuse linn laieneb ajajooksul teistele kungastele, nii tekkib Septimontium. Montes'te elanikud ja tseremooniaste korraldajad olid montani. Montes'te vastu seatakse colles. Colles on südameks, millega ühendatakse Capitolium ja Viminalis. Neil kungastel asusid sabiinid, kellede nimeks oli quirites, kõige suurema künka Quirinalis'e nime järele.

Kungaste linn oli müüriga ümbritsetud, nagu mägedegi linn; nii võib kindlasti arvata, et Room tekkis mägede ja kungaste linna ühtesulamisest, seda tõendavad mitmed sakraalkorralduste jäänused. Pole võimatu, et Septimontiumi kogukond alistus kungaste kogukonnale. Seda lubavad oletada asjaolud, et suurem osa patriitsiaadist moodustasid quirites, et tähtsamad templid asuvad kungaste linnas, quirites'te jumalused on Rooma riigi katsejumalused. Jus quiritorium on riituste termin antiiksemate ja põhjapanevamate Rooma institutsioonide jaoks.

4. Rooma positsioon ladina liidus.

Paistab, et Room esialgul oli liidulinna võrdsel õigusel teiste ladina kogukondadega; foedus cassianum, mis uuendab liitu Latiumiga, oli foedus aequum, ja et kõrgem juhatamine kuulus igale ühele kordamööda.

5. Civitas tekkimise aeg.

Kunas ja kuidas künkail olevad linnused ühinesid või sunnitud olid ühinema üheks poliitiliseks keskuseks, ei ole võimalik kindlaks teha. Arvatavasti V.saj. mägede ja kungaste elanikud ühinesid üheks rahvaks.

V. peatükk.

Eelroomaaegne ühiskondlik kord. Gens ja familia.

1. Primitiivne ühiskond üldse.

Eelroomaaegne ühiskondlik kord ilmneb civitas'i eelriiklikes institutsioonides. Civitas'is elavad kaks jõulist organisatsiooni. Avalik õigus on arenenud civitas'e ümber, kuna eraõiguse aluseks on familia ja gens.

Ühiskonna algrakuks on pere, isa või vanaisaga eesotsas. Perekonnast kõrgemad koondised on tema kasvamisest tekkinud. Primitiivse koondise sideks on sugulus ja vereside. Poliitiline side on tekkinud ühenduses territooriumiga, s.t. alalisest kooselamisest ühistes asupaikades. - Nii arvas vana teooria. Uuemad teooriad leiavad, et vanemad ühiskondlikud üksused on horda või triibus. Perekond areneb hordas ja suguluse sidemed arenevad mitte isa, vaid ema järele, nn. matriarhaat. Meyeri

järele just horda on esialgne riik. Prof. Bonafante arvab, et tegelikus elus võis ettetulla nii horda, kui pere alusel kujunenud ühiskond. Bonafante arvates on nii ürgpere kui sugukond või triibus korra ja kaitse huvides tekkinud koondised; nende struktuur on täpsalt sama mis riigil. Sugulusside on ainult näiline. Printsibiiks pole sugulus, vaid allumine ühisele võimule nagu riigis, olgu siis isa või ema võimule. - Vahe ürgühiskonna ja kultuurühiskonna vahel ei seisa nende erisuguses aluses, vaid poliitiliste koonduste mitmekordsuses, mis ürgühiskonnas üksteisel lasuvad.

2. Gens. - Gens'i päritolu kohta kaks vaadet: vanema (Niebuhr) järele on gens kunstlik institutsioon, uuema järele on gens loomulik perekondade koondis, kes põlvnevad ühest esiisast (see on õigem).

Bonafante arvab, et gens on riigile eelnev poliitiline ühik. Gens on kogukonnaks organiseerunud loomulik ning territoriaalne perede kogumik. Sõna "gens" tähendab rahvast, natsiooni. Gens'i liikmeks saamine sünnib samal viisil kui riigi liikmeks saamine, nimelt: sünni kaudu, või otsese liitumise teel või kaudsel liitumisel - astudes familiasse. Samal teel võib gens'ist lahkuda ja teise gens'i astuda. Gensi liikmed loetakse veresugulasteks. Gensi esivanem harilikult legendaarne isik.

Sugukonna organisatsioon poliitilist organismi viisides, kuidas sugukonna liikmeks saadakse ja lahkatakse sellest. Gensil nagu riigil on oma klassid: täieõiguslised gentiles ja alluvad clientes. Täpselt poolt gens tegutseb kui poliitiline organisatsioon: peab koosolekuid, annab seadusi, teostab kohtuvõimu ja tsensuuri oma liikmete üle, on oma territorium; liikmete solidaarsus ja vastastikune abistamine; religioosne organisatsioon.

3. Kliendid.

Clientela on primitiivne organisatsioon, mis pole Rooma omapärusus. Kliendid on pealiku alamad, osalt allalaheidatud isikud, osalt välismaalased, kes vabatahtlikult sugukonna kaitse alla andnud; osalt vabakslastud orjad, m. libertus. Klientel primitiivsel ajal on civitas'e ajastul näht erinev olevat. Vahekorid gens'iga oli rajatud fides'ile. Patroon võlgneb kliendile kaitset ja toetust, assisteerib protsessis. Klient kannab Gens'i nime, võtab osa usulistest toiminguid; harib patrooni põldu (precarium). Kliendi kohustused: kuulekus, sõja-

väeteenistuse kohustus, patrooni sõjavangist väljaostmine, tütrele kaasavara andma. Patrooni ja kliendi vahekorid on sakraalse iseloomuga. Patroonil on jurisdiktsiooni õigus; ta pärib kliendi järele. Civitas'e ajal ei võinud patroon ja klient teineteisega kohtus käia ja üksteise vastu tunnistajaks olla.

4. Familia. - See on perekonnast märksa erinev kujundus. Ta on kitsaim poliitiliste rühmitiste seas. Familia on isikute kogu, kes endid peavad põlvenenuks ühest paterfamilias'est. Peresse kuuluvus tekitab sündimise teel, vastuvõtt ja alamaks saamine. Paterfamilias'e surmaga jaguneb pere nii mitmesse familiasse, kui palju perepoegi. Vaevast aga et jagunenine regulaarselt oleks toimunud. Sellele viitab agnaatide olemasolu; agnaadid on isikud, kes oleksid allunud ühele paterfamilias'ele, kui see elus oleks olnud. Familia olemust iseloomustab just pärandusõigus; rooma pärimine polnud varanduse omandamine, vaid isa võimu üleminek pärijale. -

5. Antitees primitiivse ühiskonna ja meieaegse ühiskonna vahel. -

Gens ja familia olid poliitilised ehitused, millel baseerus civitas. - Primitiivse ühiskonna ja kultuurühiskonna vastolu ei seisa selles, et esimese aluseks on veresugulus ja sugulusside, teise oma aga poliitiline. Vahe seisab selles, et primitiivses ühiskonnas puudub ainus võimu keskpunkt, nagu seda kaasaegses ühiskonnas on riik, mis on ainuke poliitiline võim ja organisatsioon.

VI. peatükk.

Linna poliitiline kord.

1. Linn oli kõrgemaks poliitiliseks üksuseks ja mitme linna ühendus moodustab regnum'i või ühe ülevõimu teiste üle. Ka Room polnud muud kui vabariik linnas. Linna poliitiline konstitutsioon baseerub: rahvakoosolekul - comitia, senaatorite kogul - senat, magistratuur - kuningas.

2. Kuningas, kuninga ametnikud, preestrid.

Kuningas on ainuke magistratuur, sest ta esineb riigivõimu ainsa hoidjana, on ainus suvereen ning eluaegne magistratuur. Selles seisab kuningriiklik kord. Pole aga sugugi tarvilik arvata, et kuningavõimu kandjaks pidi alati olema üks isik (näit. Romulus ja Remus). Kuninga võim pole päritav ega valitav. Kuningas ise

~~ag...~~

nimetab järeltulija. Pole ta seda teinud, siis läheb võim senatoritele, patres, kes seda teostavad igauks 5 päeva, interrex'i nimega. Interrex võib nimetada kuninga.

Kuningas on koos ilmlik ja vaimulik pää. Mõned tahavad kuningat, kui sõjaväelist juhti mõista, kuid kindel on, et ülekaalus oli religioosne moment. Kõik riiklised funktsioonid kannavad religioosset iseloomu; jurisdiktsioon oli preestrite käes. - Auspicium käib impeeriumi eel ja sisaldab endas imperium'i.

Kuninga kriminaal-jurisdiktsioon ulatub jus vitae ac necis (elu ja surma üle). Kuningal on õigus käsutada riigimaade üle, ta võib maad kinkida.

Kahtlane on, kas kuningas eratülikusimustest osa võttis. Teade, et Servius Tullius jaotas protsessi in jure (magistraadi ees) ja in judicio (erakohtuniku ees) viitab enim sellele, et siin tegemist esimeste riigikatsetega kohtumõistmist enda peale võtta. Mis puutub seadusandlusesse, siis kindlasti eraõiguse valdkond ei kuulu kuningale, sest see ei kuulu ka populus'ile. Jus publicum sõltus palju kuninga tahtest; pärastised lex data. Kuningal näib olevat jus belli ac pacis. Kuningal on ka välismärgid: riietus, liktorid, troon.

Kuninga poolt nimetatud ametnikud ja preestrid on kuninga esindajad rahva ees: praefectus urbi - kuninga äraolekul teostab tema võimu, tribuni militum - käsutab triibuste vägesid, duoviri perduellionis - kohtunikud riigireetmis-asjades, quaestores paricidii - tapmis-roimade asjus. Usu asjus: pontifex, augur, fetiales. -

3. Senat.

Kuninga poolt nimetatud isandate (patres) või vanemate (senatores) kogu. Eristakse: patres maiorum ja patres minorum, s.t. vanade ja uute gens'ide isandad. Patres on gens'ide esindajad, s.t. isandad. Punase äärega rõivastus, interregnumi ajal asetavad kuningat. Häälletavad: eme vanade gens'ide esindajad, siis minores.

Senat on kuninga nõukogu. Ratifitseerib komiitsiate otsuseid, mis on maksvad ainult siis, kui neid kinnitab auctoritas patrum. Kuningas pole kohustatud senati arvamist järgima. Võimalik, et ainult tava kohustab kuningat senati arvamist kuulama. Senati tähtsamad funktsioonid on: auctoritas patrum ja interrex. Auctoritas pole muud kui nõrgendatud potestas.

Pontifex: - Rooma riigi preester. Esialgu nad
 määritakse kuningate - siis kaesultes
 poolt. Alguses kuulus pontifitside
 kolleegiumi 4 liiget patriitsidest. A. 300 e. Kr.
 lisandus neile sama arv plebeilisi
 pontifitse. Salla tähtis arv 15-ni
 Caesar 16-ni. Kolleegiumi täiendamise
 toimub kava alga kooptatsioon
 (uus täiendamine) tul. 1030. saadok
 vastase rahva kaasolekul, väikesel
 kahtlusega Salla ajal, kes päle
 kooptatsioonisse seab. Kolleegiumi
 usaldas sejab Pontifex maximus, kes
 dab Regias, vanas kuningate hoonet.
 Kõrgel preestritel ühesugune kompetents.
 Jõud talis vaadelda kui pontifex
 maxime abicisi, sest et ühele
 Mikne käis kalluse näveto tähtsime
 ühe päu.

Augurid: liidude leue ja looma liisikanna
 päle uurisid püramide tähtsime

fetiaid: nävtsid riigeli püramide
 kaitset sõtta mõnes.

Konsulid: Pärisid endiste kuningate kompetentsi.
 Esialgu võidi valida ainult patriitse.
 Alates 336a. ka plebsi. Vanus vähemalt
 43a. 8 uus pidiid olema olud vähemalt
 pretorid. Valiti rahva kaasolekul. Ametisse
 astumisele jäänud piduliku auclivande
 andmise ja ohverdamisega Kapitooliumi
 tempelis. Võim püramidele. Esine konsul
 läbi, kelle vastutamine väis ühe ühe panekul
 ja kaanadused sekkuma panna. Esindasid
 riiki, katsusid karku sekkida ning
 rahva kaasolekul ja püramidele neid
 valvasid. Täide soalva välvuse tähtsime
 pägi. Ühesandab fogasid ühe vande.

Sama ajal liinas alles, täitsid rahuseid
vaheldumisi kuu paupa. Oigari surus
ja pühapäevad selgavõge. Kõige alles
sügis rahus. Sügisvõljal ühes alles puhatasid
vaheldumisi päeva viisi. Vabariigi lõpus
peale kuuksidadi aastat anti neile provintse
valitseta.

Prektor: Kõrvald ühe kõrgem ametuse. Esialgu
kaasid kaandisid prektori nime. Aastast 366 riimel.
Tijevurata kõhnu mõistmine. Aastast 337 ka ka plebeitsi
prektoreid. Esialgu kuu. 242 a. peale, kui vääraste
(pergrini) hukka loomas suurenes, linanuse nende
kõhnu asode auttamisus liine prektori kuu.
Esimese prektor - praetur urbis - müstis kuu
ainult linna kodanikkude üll. Pärast valiti need ka
provintidesse. Kui hiljem elatised kuu rajat
antati, jäid nad aucti aadlus Rooma ja
lääpsid alles pärast provintsi ühesse (propraetor)
valiti rahva kuuksid. Käsitati need kui
kõrvald kuuksid.

Kvestar: - rahandus ametnik. Kuningate ja varasemad vaba-
riigi ajal kuu - esialgu kuningate abitsid. Hiljemini
kõhnu kompetents: nende ülesandus saab juho matuta
kõhnu kriminaal kuuksidude ümismine, arhiivide
hoidmine. I sajandi kestel saavad rahva poolt
valitavaks. Ainet alguses patritiiline pärast
ka plebeiline. Areenes kõrgem elatmine
kõrgemate ametile. Sellist saadik saavad
peale aucti aastat kaha senatis.

Liitarsid - kõrgemate ametuskuude avalikud
teurid. Kaandisid ametnikku es, tegid
talle teid ja valvasid, id vabalõnu
aupakkumist näidu tees. Täitsid
ametuse kuuksid ja kuuksidused,
Tavanti kuuksidused. Alati madalamast
rahvakõhnu, aga vabad õmumist.

4. Rahvas ja rahvakoosolekud (comitia).

Civitas'e liikmete organiseeritud massi hüütakse "populus". Rahvajaotused on curia, mis on poliitilis-administratiivne ja kultuse organ. Iga curia pääks on curio, ja kõikide curiate üle on curio maximus. Curiate pühadused on publica, mitte privata, sest curia on civitate poolt loodud organ.

Rooma rahva nimetus oli "populus romanus Quirites". Nagu ennem märgitud, viiakse nimetus Quirites ühendusse sabiinidega ja küngaste linna elanikkudega. Ajaloo ajastul tähendas Quirites tõesti rahvast tema kodaniku-funktsioonis. Quirites olid esialgu võib-olla linnas poliitiliselt kaaluvam tuum.

Iga triibus - Ramnes, tities, Luceres - jagunes 10 kuuriasse, - kokku 30 kuuriat.

Rahva koosolekud on:

a) Contiones - magistraadi kokkukutsutud teadaannete ja dekreetide kuulamiseks, koguneb ilma kindla korrata;

b) Comitia curiata - koosolek kindla korra järele kuriais hääletamiseks; igal kuurial 1 hääl.

Triibuse ja curia korraldused on ka sõjaväelised korraldused: iga curia andis 100 jalaväelast ja 10 ratsaväelast.

Arvatakse, et curia kompetentsi kuuluvad järgmised küsimused: seadusandlus, nõusolek sõjaks, rahuks, sõpruslepinguks; valivad interrex'i ettepanekul kuninga ja provocatio, s.t. edasikaebused kapitaalsete karistuste puhul.

Bonafante eitab seda kompetentsi täies ulatuses. Tema arvamise järele curia kompetentsi kuuluvad: testamendi tegemine, ühe paterfamiliase alistamine teisele, juba valitud magistraadile andsid imperium'i, uute sugukondade koopteerimine. Comicia pole tõeliselt otsustav kogu; algatust pole; rahvas vastab "ei" või "ja" kuninga ettepanekutele küsimuse vormis.

Kuninga ülevõim paistab juba sõnades jubere, imponare. Komitsiate otsused vajavad auctoritas patrum.

VII. peatükk. V a b a r i i k .

1. Kuningriigi lõpp ja vabariigi asutamine.

Kuningriigi langus olevat olnud vägivaldne; Tarquinius kukutas Servius Tullius'e ja kujundab monarhiat, rikkudes patres'te õigusi ja rahva eesõigusi. Vabariiklik kord tõi alal patres'te ülevõimu riigis. Respublica

Protetsioonam - karistuskambel, karistamine varu
koduma talundust edendav politika
Protetsioon - sotsiaals - karist

ei tähenda muud kui riiki, s.t. avalikkude huvide sfääri, vastandiks resprivata'le - erahuvide sfäär.

2. Konsulaat. Kollegiaalsus ja annaalsus.

Vabariigis esinevad: magistratuur, senat, rahvas. Magistratuuri kitsendused on: kollegiaalsus ja ajalisus. Magistraat on vastutav pärast oma ametiaastat. Magistraadid nimetasid end funktsioonide järele: praetores - väejuhid, judices - kohtunikud. Konsuleid oli 2, ametikestusega 1 aasta. Kollegiaalsuse all ei mõisteta võimu teostamist korporatiivselt kolleegiumi poolt. Mõlemal konsulil täielik suveräänsus; lahkarvamise puhul maksab intercessio, s.t. keeld - vastuseisva kolleegi veto. Sellega taheti ära hoida suveräänse võimu kuritarvitust. Konsulid valitsesid igauks 1 kuu vaheldamisi (turnus). Hilisemal ajal jagasid endavahel kompetentsid: ühele - kohtumõistmine ja tsiviilvalitsemine, teisele - sõjaväevalitsemine.

3. Provocatio ad populum.

Magistraadi karistusõigus oli piiratud provocatio ad populum - õigus rahvakoosolekule edasi kaebada. Esialgul, lex Valeria de provocatione - võis karistatav pöörduda rahva poole kapitaalsete karistuste ja ihunuhtluse puhul. Pärast, lex Aternia Tarpeia ja lex Menenia Sextia järele ka varanduslike trahvide korral. Provocatio oli võimalik ainult linna piires, mitte väljaspool linna. Seetõttu muutus magistraat nagu prokuröriks süüdistusajades. -

4. Muud kitsendused: kvestorid, avalikud maad, välismärgid ja privileegiumid.

Konsulide võimu piirati järgmiste ametite sisseadmisega: riigikassa valitsemiseks ja kapitaalsete protsesside juhtimiseks - kvestor:

- a) questores paricidii - kriminaal alal
- b) duoviri perduellionis - riigireetmisprotsessides.

Konsul ei võinud tasuta võõrandada avaliku maad, nagu see kuningale lubatud oli. Ka privileegiumides ja välismärkides polnud konsul kuningaga võrdne: ei istu troonil, pole riiklikku maja, ei purpurset rõivastust, ei protektsiooni õigust linnas elavate välismaalaste kohta.

5. Konsulite nimetamine.

Esialgul vabariigis magistraat määras endale

annades, annus - aasta

ise järeltulija; hilisemal ajal, magistraat teeb rahvakoosolekule ettepaneku keda valida, esitab nime. Magistraatide primitiivse võimu vähendamine on kauakestva patres ja plebeide võitluse tulemuseks. Järeltulija nimetamine sündis ametaasta keskel; valitu kuni ametisse astumiseni oli "designatus". Kui üks konsulitest ametaasta kestel äralangeb, siis nimetatakse tema asemele konsul suffectus. Kui mõlemad kohad vakantsed, siis tekib interrex, kes esitab rahvale järglaste nimed.

5. Kultus ja preesterkond.

Vabariigi ajal lahutakse preestriamet kodanlisest ametist. Konsulilt võetakse kultuse valitsemine ära. Kultuse ja tseremooniade korraldamine läheb pontifex maximus'i kätte. Vaatamata välisele hiilgusele on preesterkond sakraalsete asjade täideviivad ametnikud. Magistraat ise toimetab kõiki ametiga ühenduses olevaid sakraalseid toiminguid, patres ja komitsiate osavõtul.

Preesterkonnas säilib kauem puutumatusa kuningriikliku korra püsivalt: järeltulija nimetamine, nimetus rex sacrorum.

Kokkuvõttes: peale jus agendi senati ja rahvaga, jääb ainult sõjaväeline juhtimine ja tsiviiljurisdiktsioon püsivalt ja terveni konsulile.

7. Diktaator.

Raskeil silmapilkudel valiti diktaatorit, keda nimetati praetoriks või magister populi. Diktaatori ajal kaob kollegiaalsus, provokatsiooni õigus, kaob erinevus imperium domi ja imperium militiae. Diktaatorit nimetab konsul ajaks mitte üle 6 kuud; harilikult diktaator lahkub ülesande täitmisega. -

VIII. peatükk.

Pleebis, uus rahvakoosolek ja uus senat.

1. Pleebis.

Üleminek sugukondlisest kogukonnast linnriigi kogukonnale ilmestub civitas'i kahes korralduses - rahvas ja senatis. See muudatus on ühenduses väljaspool sugukondlike korraldusi oleva sotsiaalse klassi - pleebisiga. Pleebisi päritolu kohta vaidlused. Niebuhr'i arvates olid kliendid ühes pleebisiga gens'idest alistatud pärisrahvas. Mommsen'i järele on pleebis võrsunud klientelist.

Bonafante arvab, et neis teooriais on ainult osa tõtt. Kõrvutades linnriigi ja sugukonna organisatsiooni peab arvama, et pleebis on linnas sama kiht, mis sugukonnas olid kliendid, s.t. võidetud, põgenikud, sisserännanud võõrmaalased, kes tegutsesid väike-kaupmeestena, käsitöölisena või päeviliste põllutöölisena.

Alul oli võidetud jaotatud sugukondade vahel ja võõrmaalased otsisid kaitset võimsalt isandalt; kuid riikluse tekkimisega saab patrooniks kuningas. Neile lisandusid isikud, kellel katkes side sugukonnaga, kas viimase lõppemise või languse tõttu. Esialgul on plebeid ja kliendid väljaspool riikliku elu, kuid kui pleebis omandas kodanikuõigused, siis laienes see ka klientidele. Kuna kliendid olid seotud patriitsidega, siis oli nende meelsus ka teine kui plebeidel.

Bonafante arvates plebeide esialgne tuum on Aventinuse autonoomne kogukond, mille civitas vallutanud. Plebeidel näib algusest peale olevat oma juht - aedil (templi preester). Plebeid olid kõige vanem munitsiipium, s.t. civitas'ega ühendatud kogukond, mis kohaliku omavalitsusena säilitanud oma muistse korralduse. Ühendamise aluseks oli foedus.

Plebeide seisukord oli sama mis ladinlastel; neil oli jus commercium, kuid jus connubii (naitumisõigus) gentiles'tega puudus. Kindel sugukondline organisatsioon nagu gentes'el, puudub. Nagu paterfamilias kliendile andis maad prekaariumi alusel, nii andis kuningas 2 juugeri ($\frac{1}{2}$ ha) maad plebeide perekondadele. Päriskodanikud ehk gentiles moodustavad plebeide ja klientide kõrval valitseva klassi ja neid hüütakse patres (isandad).

2. Serviuuse reform ja tsenturiaat komiitsiad.

Legendi järele on Tarquinius Superbus paigutanud uued sugukonnad vanadesse triibustesse, suurendanud senaatorite arvu uutest sugukondadest ja laiendanud ratsanikkude tsenturia arvu.

Servius murrab kodakondsuse lõplikult vanast sugukondlikust korraldusest lahti ja seab riigi uutele alustele. Triibused, kui sugukondlised ühikud, kaotati; nad said territoriaalse tähenduse. Linn jagati 4 triibusse palatina, collina, suburbana, esquilina. Linna ümbrus jaotati 17 triibusse. Triibuse liikmeiks võeti ka plebeid; kuid kuni Appius Claudius ^{tekkimise} on triibuse liikmeiks ainult maaomanikud.

Järgnes ka sõjaväe organisatsiooni ümberkorraldus; sõjaväe ei rekruteerinud civitas, vaid andsid

tribused. Sõjaväe aluseks oli triibus ja tsensus, s.t. kodanikkude ja omandi statistika, mis sündis iga 4 a. järele. Tribules (patresfamilias ja filiifamilias) vastavalt varandus-suurusele on jagatud 5 klassi. Mõõduandev oli maaomandus, millest ka nimetus locupletes (maapidajad) või absidui (kel asupaik). I klassi kuuluvad kodanikud, kel vähemalt 20 juugeri maad, II kl. - 15 j, III kl. - 10 j., IV kl. - 5 j., V kl. - 2 j. Tsentuuriat oli pooled tegevas teenistuses (18-46 a.), pooled - vanad reservis. I klass andis 80 tsentuuriat, II, III, IV klassid igaüks 20 tsentuuriat, V - 30 tsentuuriat. Esimesele klassile eelnevad 18 tsentuuriat ratsanikke, neist 6 (sex suffragia) eesõigustega.

Peale selle annavad kodanikud, kelle vallasvara ületab 1500 assi ja kes maksu maskavad (aerarii): kaks tsentuuriat meistreid (ferrarii ja tignarii), 2 tsentuuriat sarve ja pasuna puhujaid, 1 tsenturia relvadeta tagavarasõdureid. Kokku 193 tsenturiaat. Esimese klassi liikmed hüüti classici, teisi - infra classem. Hiljem moodustati varanduseta isikuist (copite censi) üks väljaspool klasse seisev tsenturia. See jaotus on ka triibudimaksu ja sõjaväekorralduse aluseks. Maks on õieti riigi sundlaen, mis kuningas, hiljem konsul, peale pani, kui riik seda vajab; palgaliste sõdurite tekkimisega sageses see maks. Maks oli üks ass 10000 pealt; maksid: locupletes, absidui ja aerarii. Esimese klassi sõdurid peavad end relvastama kaitsearmatuuriga ja mõõga ja piigiga; II, III, IV klassi liikmed on vähem relvastatud; V klassil olid ainult viskerelvad peale oda. Maatamehi ei kutsutud teenistusesse.

See sõjaväeline korraldus oli aluseks ka rahvakoosolekutele - conitia centuriata. Rahvakoosolekul on eesõigusi rikkuse ja vanaduse alusel; esimene klass + ratsamehed moodustavad enamuse (98 tsent.), vanu on sama palju tsent. kui noori, olgugi et esimesi arvuliselt vähem on. Rahvakoosoleku kohaks on Marsi väli.

Et kodanik olla, pole enam tarvis teatud sugukonda kuuluda. Gens kaotab oma poliitilise mõju. Plebeid ja kliendid kuuluvad civitas'se ja on quirites ehk populus; laguneb agnaatiline perekond; pojad võtavad nagu isadki riigivõimu teostamisest osa.

Rahvakoosolek (exercitus) on sõjavägi relvades. Militaarne vajadus sündis plebsile relvad andma ja ühes sellega hääleõiguse rahvakoosolekul. Rahva koosoleku seadusandline võim kasvab ja sai alguse exercitus'e

nõusoleku avaldamisest sõjaks, ajajooksul laienes see ka igale küsimusele, mis käsitab muutusi avalikes või erakorraldusis. Valimisõigus arenes välja õigusest nõusolekut avaldada magistraadi poolt aasta väejuhi esitamise kohta. Kohtulik võim loodi provokatsiooniseadustega.

Vana kuriaat-koosolekut ei kaotatud, vaid ta kõdunes uute korralduste tagajärjel; temale jääb lex curiata de imperio, kuid sel on ainult formaalne tähendus, sest magistraate valivad tsentuuriat-koosolekud. Selgelt paistab silma vana rahvakoosolekute tähtsuse kadumine juba sellest, et tsensori valimise puhul lex curiata de imperio asemele astub lex centuriata de potestate censoria.

Tume küsimus on kas ja kudas plebeid pääsesid kuriaisse. Niebuhr eitab seda absoluutselt. Mommsen arvab, et nad sinna pääsesid enne tsentuuriat-komiitsiate algust. Karlova arvab, et nad sinna pääsid üsna hilja. Kindel on, et hiljem *sacra curionia* on *sacra publica*, ja neist osa võtavad plebeid. Näib kindel olevat, et esimesed plebeitribuunid valiti kuriaisse korraldatud plebeide poolt.

3. Uus senat. - See koosneb *patres conscripti*, s.t. isandad ja plebeid. Vanadele funktsioonidele: *auctoritas* ja *interregnum*, tuleb juurde *consilium*'i funktsioon, s.t. nõuandmine magistraadile. See funktsioon kuulub tervele senatile, kuna *interregnum* ainult patriitsidele. *Consiliumi* juures on patriitsidel sõna ja hääleõigus, plebeidel ainult hääleõigus. Senati istungi kord: eesistuja magistraat teeb ettekannet ja kutsub senatoreid *gens*'ide korras oma arvamust avaldama; iga senator esitab lühidalt oma arvamust ja teeb ettepaneku või liitub eelkõneleja *sententia*-ga. Magistraat kogub ettepanekud ja paneb hääletusele. Hääletamine sünnib nii, et senatorid tõusevad ülesse ja astuvad ruumi paremale või pahemale poole; sellest siis ka plebeise-naatoride nimetus - *pedarii*. Kui senatorid ei nõua arutamist, siis algab kohe hääletamine. Senatuskonsulte, kus patriitsid ja plebeid arvult võrdsed, nimetakse *per discessionem*. Magistraturo kiitsendused peatasid tema arenemise, kuna senati ja rahvakoosoleku tähtsus kasvab. Senat suundub valitsevaks koguks saamisele.

IX. peatükk.
Pleebsi tribunaat.

1. Tribunaadi tekkimine.

Pleebis pääsid küll kodakondsusse, kuid magistraatuur jäi temale suletuks. Alalised sõjad mõjuvad kõige raskemalt pleebis, kes võlgadesse sattub. Patriitside võlanõudmistele puhul ei leia pleebis magistraadilt vajalikku kaitset. Patriitsid ei lase pleebisil osa saada aravõidetud maast - *ager publicus*, vaid okupeerib seda maad või võtab madala maksu eest (*vectigal*) rendile. Järgneb lahkumine ja soov uut linna asutada. Tüli läheneb tribunaadi asutamisega, kes pleebis kaitseb *civitas*'e ja patriitside magistratuuri vastu. Kokkulepe *patres*'tega on kinnitatud *foedus*'ega. Pleebis kindlustub mitte subordineeritud, vaid koordineeritud organisatsioonina.

2. Tribuuni võim.

Pleebis organite peafunktsioon on kaitse, *auxilium plebis*: plebsi kaitse patriitside magistratuuri ja korra vastu.

Tribuunidel puudub suveräänsuse positiivne külg: ei ole *imperium*'i, ei *auspicia*'te õigust, ei administratiivset kompetentsi ega senati ja rahvakoosolekute kokkukutsumise õigust; ei välismärke ega magistraatide nime. Kuid neil on negatiivne funktsioon: *intercessio*, veto õigus. Nad võivad seisma panna ja tühistada konsulite käsud, dekreedid, senati otsused, seaduse esitised, valimised ja rahvakoosolekute kokkukutsumised ükskõik mil põhjusel. Veto teostub kas tribuuni enese algatusel või kodaniku kaebel (*apellatio*). Tribuun võib koguni aresteerida konsuleid ja määrata trahve ja kapi-taalseid karistusi (*jus coercionis*). Tribuunid on puutumatud; nende võim pole mitte potestas legitima nagu magistraatidel, vaid sakrosanktne nagu välissaadikuil. Nende võim teostub ainult linnas: nad ei tohi lahkuda linnast ja nende maja peab ööd kui päevad avatud olema rahvale. Esialgul oli tribuune kaks, pärast kasvas 10-ni. Said õiguse triibuste korras rahvakoosolekuid pidada. Uuenevad nagu magistraadid, esitades nime plebsile. *Tre-bosius*'e plebitsiit määras, et tribuun pidi esitama kandidaate, kuni arv täis oli, seni ajani võisid puudu-vaid ise määrata. Tribuunid tegid oma abilisteks plebei-ediilid, kes pidid säilitama pleebis õigustesse puutu-

vaid dokumente, kaitsta plebsi avalikkudel töödel, plebsi koosolekul olid süüdistajaiks trahvide määramisel; olid puutumatud ja valitakse plebsi koosolekul tribuunide juhatusel.

3. Tribunaadi hinnang.

Tribuunide võim ja tähtsus kasvas üle kavatsetuid piire, ta muutus vägevaks kahe klassi võrrutamise organiks.

X. peatükk.

Kaheteistkümne tahvli seadused.

1. Plebsi kahesugune tendents ja traditsioon 12 tahvli seadustest.

Rooma poliitiline arenemine koondub võitluses kahe klassi vahel ja selle evolutsiooni liikumapanijaks organiks on tribunaat. - Tribuunide tegelus paistab vastoluline olevat: nimelt ühelt poolt on ta eraldamisele sihitud, teiselt poolt on ta sihitud kahe klassi ühtsulamisele ja võrrutamisele. See näiline vastolu on selletatav seega, et vastolus olevad sotsiaalsed ja poliitilised keskused ilmutavad alati seda kahekordset liikumist. Liitumise suun aga saab ülekaalu. Nende kahe tendentsi kriisimomendi märgib XII tabelite seadus. Traditsiooniline XII tabelite ajalugu on järgmine:

Terentius Arsa 462 e.Kr. tegi ettepaneku valida 5-liikmeline magistratuur plebsi jaoks seadustekodeksi väljatöötamiseks, sihiga vabastada plebsi patriitside magistratuuri ja klassi omavolist. Oleks see ettepanek läbi läinud, siis oleks see tähendanud plebsi eraldumise suuna võitu. Kuid võitis teine tendents - kooskõla tendents, sest vastu võeti uuendatud ettepanek ühtlustamise suunas. Valiti 10 meest seaduste kirjutamise otstarbeks (455.a.). Kolm meest saadeti Kreekasse Soloni seadusi uurima. Nende tagasitulekul valiti plebeide nõusolekul 10 patriitsi seaduste koostamiseks ja linna valitsemiseks; kõik teised magistratuurid kaotati ning ka provokatsiooni õigus. Kümme meest koostasid 451.a. kümme seadusetahvli. Siis uuendati kolleegium, liikmeks said nii patriitsid kui plebeid, see koostas teisel aastal veel 2 tahvli. Kuid kui kolmandal aastal kolleegium võimu käest ära ei andnud ja komitsiaid kokku ei kutsunud, siis setsessio teel tõsteti senati nõusolekul sõjariistus mässu ja kolleegium kukutati ja liikmeid karistati. Seadused ise võeti vastu tsentuuriat-koosole-

kul kas samal ajal või (vähemalt 2 tahvli) 449.a.konsulite Valerius'e ja Horatius'e ajal.

Seda ajaloolist kirjeldust arvustavad Pais ja Lambert. Pais arvab, et sarnast detsemvirati üldse pole valitud ja seadustekogu oli palju piiratum. XII tahvli seadused, nagu meie neid tunneme, on kogu norme ja redakstioone, mis ajajooksul ladestunud. Lambert arvab, et 12 tahvli seadused on ainult vanasõnade ja reeglite kogu, mis kogutud ühe juristi poolt 200 ümber e.Kr. ja nimelt Sextus Aelius Paetus'e, kelle Tripertita'se esimeses osas on XII t.seadused. - Pais'u ja Lamberti kriitika on laialdase vastukriitika väljakutsunud. Igatahes XII tahvli seaduste autentsus ja kõrge vanus on kimmistust leidnud. Need seadused vastavad enim talupoja ühis-konnale, kui merkantiilsele, milleks 200.a.ümber Room sai.

2. 12 tahvli tekst.

Seaduste kogu olevat 12 pronkstahvilil Foorumile välja pandud ristra ees; seal nad gallide retkel hävinenud. Meieni on jõudnud pärastise rekonstruktsiooni sisu. Renaissance'i ajast on püütud laialipaisatud tekstid järjekorras rekonstrueerida. Sel alal on tegutsenud Jac.Gothofredus (1653), Dirksen (1824), Schoell, Bruns. Gaius'e kommentaar on abiks olnud seaduste vastavasse tabelitesse paigutamisel. 12 tahvli seaduste keel pole just puht arhailist tüüpi, s.t. algupärane tekst on ajajooksul vabalt muudetud. Vormilt lihtsad ja selged.

3. 12 tahvli seaduste hinnang.

Töö on antiiksete (Cicero) poolt suurt kiitust leidnud. Suurimad juristid klassikalisel ajal kommenteerivad korduvalt kodeksit. Cicero väidab, et nad sisaldavad totam civilem scientiam. Nüüdisaegsed juristid arvavad, et 12 tahvli on juba kultuurne seadusandlus ja annavad tunnistust rahva võrdlemisi kõrgest kultuurist.

4. Detsemviraalse kodeksi sisu.

Me tunneme ta peaaegu tervikuna. See kodeks haarab peamiselt eraõigust, kuigi mitte kõik maksivad tavad polnud kodifitseeritud. Ainult protsessi kohta, eriliselt tema välispidise käigu ja täideviimise kohta on materjal täielik; siiski puuduvad kaks protsessi vormi: sacramentum ja iudicis postulatio. Rahva tähtsamad institutsioonid on ainult niipalju puudutatud, kui võrd neis muudatusi ettevõetud. Testamendist ja ta vormest ei kõnelda, kuid hoolikalt on reguleeritud pere saatus,

juhtumil kui paterfamilias testamendita sureb. Reguleeritud on pärandi jagamine pärijate vahel - actio familiae erciscundae. Kokkuvõttes: 12 tahvli kujutavad meile primitiivse, mitte täieliku ja ebaorgaanilise seaduseandluse. Muistse kviriitliku õiguse rekonstrueerimine 12 tahvli seaduste põhjal on asjata katse.

Sotsiaalse ja tsiviilse ühetaoluse mõiste, vabaduse hoolas kaitse ja individuaalse autonoomia austamine on 12 tahvli seaduste suured jooned: karistuse suhtes mingit klasside vahetegemist, süütunnistamise otstarbel piinamine keelatud, ühinemisõiguse vabadus.

5. Detsemviraalse kodeksi rahvuslik iseloom.

Kuna legendi alusel enne 12 tahvli kokkuseadmist olid 3 meets saadetud Kreekasse seadusi uurima, siis tekib küsimus: kuivõrt Kreeka seadused mõjutanud on 12 tahvli seadusi. Sellekohta arvab Bonafante, et otsida, kas see või teine määrus on Kreeka õigusest, on ainult intellektuaalne sport. Olemuslikult on 12 tahvlite seadused puht Rooma iseloomuga, nii kollegiaalsuse printsiip veto õigusega magistratuuris, kui ka testament ja pärija nimetamine. -

Kreeka õiguse mõjustus oli suur preetorisüsteemis ja vanade tsiviilsete instituutide kohandamisel uutele otstarveile.

XI. peatükk.

Kahe klassi võrrutamane ja vabariikliku korra haripunkt.

1. Konstitutsionaalne evolutsioon. Sõjaväe tribuunid ja ius connubii. -

Rooma konstitutsiooni arenemine on seotud patriitside ja plebeide võitlusega, milles tribuunide eesvedajaks olid. Poliitiliselt on selle võitluse tagajärjeks - mõlema klassi võrrutamine ja magistradi suveräänsuse vormiline üleminek rahvale (valimise põhimõte); konstitutsionaalselt - magistratuuri paljunemine ja nõrgestamine ja senati võimsuse tõus; juriidiliselt - avaliku ja eraõiguse eristumine ja teokraatliku iseloomu kaotus neis. -

Traditsiooniline kujutus sellest võitlusest on järgmine: detsemviride langemise järele püüdsid tribuunid kõigest jõust kaotada sotsiaalseid vaheseinu, mis loodud abiellumise keeluga patriitside ja plebeide vahel ja patriitside eesõigusega magistratuurile. 445 e.Kr. lex Canuleia'ga lubati connubium kahe klassi liikmete vahel. Selleks tuli kasutada secessio't. Konsuli amet polnud

plebeidele saadav, kuid pika võitluse järele loodi sõjatribuuni amet konsulaarse võimuga, ja see amet oli ka plebeidele lahti. Kuid seda ametit ei mõeldud jäädavana, nii et tihti juhtus, et magistratuur ainult patriitsidest koosnes. Praefectus urbi amet kadus.

Sõjatribuunid teostasid konsulite võimu, kuid vähe- mate privileegiumide ja välisihilgusega. Neil pole: consularis'te aukraadi, sõna ja hääle õigust senatis, pole õigust purpursesle toogale, õigust järeltulijat nimetada. Nad olid ennem magistradi esindajad kui õiged magistradid.

2. Tsensorid. - Patriitside ja plebeide võitluse järgmise tulemusena oli tsensorite sisseseadmine. Patriitsid tahtes kas või osaltki päästa ainuõigust riigi juhtimises, võtsid konsulilt tsensuse ~~õigust~~ toimetuse ära, s.t. kodanikkude ja nende varanduse nimestiku koostamise, mis tsensori kätte usaldati; temale kuulus ka avaliku maa valitsemine. Rahanduse valitsemine usaldati kvestorile. Tsensoreid oli 2, nagu konsuleid, 5 a. peale või 4 a. Lex Aemilia määras, et ta ainult esimesed 18 kuud ametisse on. Esialgul oli selle ameti tähtsus, kuid aja- jooksul omandas suure tähtsuse, sest kodaniku au, väärikus ja kodanlik olemasolu rippus ära tsensorist. Juba konsulid võisid keelduda kandidatuuri lubamast, kes tükis au- ametile, preester võis kodaniku tribunaali ette mitte las- ta. Tekkib infamia mõiste. Tsensor võis aga väheväärilisi isikuid sõjaväkke mitte arvata ja sellega kaotas ko- danik jus suffragii ja jus honorum, s.t. poliitilised õi- gused. Kuna linna triibustesse vabakslastuid ja alamast kihist isikuid võeti, siis võis tsensor kodaniku au sel- teel riivata, et arvas isiku maatriibusest linna trii- busse, või ka üldse triibusest väljajätta. Veel rohkem kasvas tsensori mõju, kui ta plebescitum Ovinium'i põh- jal õiguse sai senatorisi nimetada 4 a-ks. Tsensoril oli regimen morum - järelvalve kodanikkude üle; ta võis ko- daniku nime taha nota't teha, kui kodanik korra vastu eksinud. Tsensoril polnud muid piire, kui et pidi oma samme põhjendama ja mõtlemate tsensorite nõusolek. Taga- järjed olid ajutised kuni järgmise tsensuseni. Regimen morum andis tsensorile suutima tähtsuse; ainult eks- konsulid pääsid tsensoriteks; neid maeti purpurses röi- vas nagu kuningat; tõelisi poliitilisi funktsioone tal ei ole. Tsensor seisab väljaspool tribuuni intercessio't.

3. Magistratuuri jagamine kahe klassi vahel.

Sõjatribunaat konsulaarvõimuga oli mõõduv kompro- miss ning aastast aastasse vaieldav. Esimeseks plebsi

infamia = halb kuulus, keegi teatav

poolt saavutatud püsiv magistraat oli quaestor 421. a. e. Kr. tõsteti quaestorite arv neljani ja plebsile sai amet kättesaadavaks. Amet sai valitavaks ja sellega omandas magistratuuri iseloomu, honor. Võitlus kahe klassi vahel jätkus. Kasutades kollegiaalsust ja aastasust, reserviti üks koht või üks aasta patriitsidele, teine plebeidele. Lex Licinia Sextiae määras 367 e. Kr., et ükski kodanik ei tohi pidada üle 500 juugeri avalikku maad ega pidada avalikel karjamaadel üle 100 suure ja 500 väikese looma ja et üks konsulitest pidi olema plebei. Usutav on, et peamine konsuliks avas plebeidele tee tsensori ja dik-tatuuri ametile. -

4. Preetor, kurul - ediilid, preesterkonnad.

Kui konsuli amet plebsile kättesaadavaks sai, siis eraldati kohtuvalitsemise erimagistraadile praetoriile. Selle põhjuseks oli patriitside püüd osa võimu ainult enda käes pidada ja, teiseks, elu arenemisega oli kohtuasjandus nii laialiseks muutunud, et peaalaliselt sõjaretkeil viibiv konsul ei jõudnud asjaga toime tulla. Praetor on konsuli collega minor, ta autoriteet on madalam ehkki tema kompetentsid palju laialdasemad. Ta esitab konsulit linnas, kutsub kokku senati ja rahvakoosoleku. Kohtuasjandus on täitsa tema käes; teda hüütakse praetor urbanus. Konsuli kätte jääb ainult vabatahtlik jurisdiktsioon: adoptatsioon, emantsipatsioon, manumissio. 337 e. Kr. oli esimene praetor - plebei.

Samal ajal seati sisse paralleelselt plebeide ediilidele kurul - ediile, kelleks esialgul ainult patriitsid olid. Hiljem valiti vaheldamisi aastaks plebeid, teiseks patriitsid. Vähehaaval kolleegiumid liitsid omi ülesandeid, mille läbi plebei ediilid tunduvad ühendusi. Ediilide kompetentsi kuuluvad: politsei ülesanded, loomade ja orjade müügis puutuv jurisdiktsioon, valve ühingu järel, linna varustus ja tarbainete hinnad; avalikkude mängude korraldamine jne. -

Ka preestri kohta, mis poliitilise loomuga, saavutasid plebeid lex Licinia põhjal; nii oli 254 a. e. Kr. üks plebei ülempontifex.

5. Kahe klassi võitluse lõpp. Tulemuste hinnang.

Võitluse lõppu ühendakse teise puunia sõjaga, tulemuseks ühetaolsuse sisseseadmine kahe klassi vahel. Ametit kahe klassi vahel on ärajagatud kollegiaalsuse alusel. Patriitside ainuvalitavust pole vormiliselt kunagi kaotatud, kuid tegelikult nõ see printsip täitsa kaotanud tähtsuse; patriitsidel jäi ainult eesõigus;

interrex'i peale, princeps senatus, rex sacrificulus'e ametiks.

Võitluse poliitiliseks tulemuseks on liikumine rahva saaveränsuse ja demokraatia poole. Plebs on lõpetanud magistraadi endise ülevõimu rahva üle; magistraadi õigust nimetada järeletulijat muudeti, rahvas valis magistratit, ta võis esitada ise kandidaate. Kuid magistratit hoiab alal osalt see, osalt jäämused endisest nimetamisõigusest: juhatab koosolekut ja kuulutab välja valitu (renuntiatio), juhatab valimistalitust ja võtab vastu või lükkab tagasi kandidatuuri. Valitavuse printsip viiakse läbi ametite kohta, millede juures nimetamine ei sobi; valitakse: quaestor, sõjatribuun. Mittevalitav amet praefectus urbi kaob, kuid ilmub jälle keiserrigi alul.

Rahva valimisõiguse mõjustus avaldub erakorraliste magistratide loomises, mis korralistelt magistratidelt ära võtab suurt osa kompetentsist. Kuid roomlased ise kogesid valitavuse printsipi ainumaksvuse kahjulikkust: sõjaväes, finantsalal, politseis. -

Kahe klassi võitluse sihi taotlemisel võrrutada klasse jõuti mõõda sihis, sest plebs sai eesõigustatud seisukorra: võisid valida mõlemad konsule ja tsensore. Lex Ogurnia määras, et auguuride kolleegiumis plebeil on õigus enamusele. Tribuun ja plebei-ediil võis olla ainult plebei; kui need ameteid tahtis pidada patriits, siis pidi ta muutuma plebeiks. Tribuun näis omandanud olevat ius auspiciozum ja ius referendi senatiga, s. t. senatit kokku kutsuda ja senatiotsust esile kutsuda. Lex Hortensia andis tribuunile võimaluse seadusi esitada. - Patriitsiaat muutub kinniseks kastiks, kes esitab gens'e, kuna plebs areneb uute kogukondade juurdetulemisega. Patriitside õigus teatud ametitele muutub nagu privileegiumiks. Tribuun kaotab oma ajaloolise tähtsuse; tema ülesandeks saab hoida magistratit senati kuuldekuses, kasutades oma karistamiskompetentsi (crimen maiestatis). Ametiastmes on tribuun allpool plebsi ediile. Patriitside eesõigus seisab selles, et nad vähearvulisi gens'e senatis esindavad.

6. Rahvakoosolekute konstitutsioon.

Demokraatlik arenemine peegeldub ka rahvakoosolekute nutes kujudes. Tsensuraat-komitiisiate kõrvale tekivad comitia tributa, mis pole tsensussele rajatud. Uues rahvakoosolekus on rahvas jaotatud triibustesse, mis koosnevad maaomanikkeist (tribules). Kes pole maaomanikud, nimetatakse aerarii - maksu maksjad. Appius Claudius 312 e. Kr. jagas aerarii'd mitmesugustesse triibustesse.

Publius Philo a. 339

304.a. piirasid tsensorid mittemaaomanikke nelja linna triibusse, kuid sellest ajast kõigil kodanikel on õigus osa võtta rahvakoosolekuist ja hääletada ja sõjaväes teenida. Comitia tributa valib alamaid ametnikke. Seadusandlik võim on võrdne tsenturiaat-komitiale, kuid kohtumõistmine on piiratud rahatrahvide määramisega. Apellatsioon kapitaalsete trahvide puhul kuulub tsenturiaat-komitiale.

220.a. reformiti ka tsenturiaat-komitsiad, kuid reformi iseloom on tume. Näib, et tsenturiaid tõsteti 350 ja igasse triibusse arvati 10 tsenturiat, peale selle veel 18 ratsanikku ja 5 relvadeta tsenturiaid; viimaste hulka kuuluvad muud proletarii (eimidagi-omajad), kuna Appius Claudius aerarii ja adsidui kõigisse tsenturiaisse paigutas. 220.a. reformi eesmärke paistab mitu olevat: reform on iseloomult demokraatlik, sest nüüdsest peale on iga klassis võrdne arv tsenturiaid ja igal tsenturial üks hääl; paistab aga, et taheti vähendada magistraadi võimu tsenturiate koostamisel.

Patriitside ratsantsenturiad said (sex suffragia) hääletamise alustamise privileegiumi. - Plebsi triibuste konsiiliumid, tribuunide poolt kokkukutsutavad ja tema juhatusel, said tõeliseks seadusandlikuks koguks. See olevat sündinud kolme seadusega: Lex Valeria Horatia 449, Lex Publilia 339, lex Hortensia 289-286.

Uus kogu tuleb magistraadi algatusel kokku lahtise taeva all linnas. Comitia curiata peetakse ikka seespool linna müüri; comitia tsenturiata - ikka väljaspool linna. Tribuut comitia ja plebsi tribuut konsiilium kutsutakse kokku nii linnas, kui väljas. Enne rahvakoosoleku kokkukutsumist toimetakse auspicia'd; plebsi koosolekul seda ei ole. Magistraat teatab koosolekust kolm nädalat (trinundinum) ette; selle aja jooksul võib seaduse üle vaielda in contione ja kandidaat võib enda kasuks kihutustööd teha. - Koosolekut juhatab magistraat. Rahvas asetub vastavasse korda. Seatakse valve hääletamise ajaks ja püstitakse lipp Kapitoolium'i. Hääletamine vanas vormis: suusõnaliselt rogator'ile; hiljem - kirjalikult, nn. leges tabellariae. Koosolek lõpeb renuntiatio'ga, s.t. tulemuse suusõnalise teatamisega.

7. Rahva koosoleku uus võim magistratuuri valimises ja seadusandluses.

Alguses oli kandidaatide vastuvõtt või tagasilükkamine täitsa magistraadi käes. Riigi põhikorraldused ja tava seadsid muidugi teatud nõudmisi kandidaadi

kohta; hiljem tulid seaduslikud kitsendused. Kandidaat peab muidugi kodanik olema, mõnikord plebei või patriits. Vabalt sündinud (ingenuus); täieliku kodaniku õigusega. -

Vabariigi ajal korraldused ametite kuhjamise, kordamise ja järjekorra suhtes. Rex sacrorum ei võinud kandidideerida; pontifex maximus võis. 332.a. keelati kahte korralist ametit pidada, võis kahte erakorralist või korralist ja erakorralist pidada. - IV saj. keelati sama ametit enne 10 aasta möödumist pidada; tsensoriks ei võinud üldse teist korda olla; hiljem laiendati see konsulite peale. - Lex Villia 180 e.Kr. määras kindlaks ametite redeli ja kaheaastase vaheaja ametite vahel. Ametile kandideerida võis mitte, kui 10 a. sõjaväeteenistust on täidetud. Vanuspiiride kohta ilmusid Sulla'lt kindlad määrad. -

Nende korraldustega sai magistraadi vabadus märksa kitsendatud, kuid siiski jäi temale sel alal palju ütelda: kahtluse korral kandidaadi omaduste kohta otsustab magistraat, samuti kõrvaldab infamis'it. Kõrvaldamise põhjuseiks oli: korrupsioon ja ebavõtted valimistel.

Kandidaatide nimestiku seab kokku konsul senati nõusolekul. Interrex esitab ainult ühte nimestikku.

Kokkuvõtte: magistraadi nimetamine muutub rahva poolt valimiseks. -

Komiitsiate mõjustus arenes ka seadusandluses. Komiitsiate võim annab end tunda poliitiliselt (otsustas esimese puuniasõja); provocatio viis komiitsia kõrgema kriminaalkohtuvõimule välja. Sellekohased seadused: Lex Valeria 509 e.Kr. lubas apelleerida rahvakoosolekule kapitaalsete karistuste puhul. Lex Aternia Tarpeia - appellatsioon trahvide puhul, mis ületavad teatud määra. Lex Valeria Horatia keelab provokatsioonivaba magistraadi valimist või vähemalt korrallise magistraadi valimist. - Igatahes 12 tahvli seaduse järele on tsenturiaat-komiitsiatel ainukompetents kapitaalsete süüdinoistniste jaoks. - Seadustega ajaloolisel ajastul laiendati provokatsiooni õigust ka väljaspool linna. Sel ajal kahe klassi võitluse tagajärjel valmis Rooma üldine põhikord. Sotsiaalne küsinus lahendati mitte nii palju Liciniuse seadusega, mis piiras avaliku maa okupeerimist, kui sellega, et juurde võidetud maad anti pärisomandiks, asutades uusi triibuseid, ja väkseist kodanikest asutati piirimaa kolooniaid. -

8. Senat ja selle uus võim.

Pleebssi pääsemine riigi magistratuuridele mõjutas ka senati koosseisu; kujunes patriitsilis-plebeiline senat, olgugi et plebeid olid ilma sõnaõiguseta ja hüüdnimega conscripti või pedarii. Ovinus'e plebistsiit andis senati koostamise tsensorile kohustusega uti optimum quemque in senatum legerent; senatisse pääsemist seotakse ametikandmisega ja senatis endas pannakse rõhku ametiredelile. Ametiredeli järele küsib eesistuja senatori arvamust; kõige esmalt ekstsensorilt, siis exconsul'ilt, siis ekspreetorit, kuruulsed ja plebeilist ediili, ekstriibuuni ja ekskvestorit. Lex Atinia lasi senatisse ekstriibuune, Sulla - ekskvestorit. Eksametnikud, kel on õigus senatisse pääseda, võivad veel senati nimestikku võtmist senatisse minna ja oma arvamust avaldada (dicere sententiam). Nii koosneb senat: senaatoreist ja "quibusve in senatu sententiam dicere licet"; viimaseid võib senatist väljajätta ainult samal põhjusel, mil senatorit võib maha kustutada nimestikust, s.t. ignominia märkusega.

Kõigil magistratuuridel on õigus senatis ja päevakorrapunktide kohta kõnelda, kuid puudub jus sententiam dicere ja hääletamisõigus. Senatusconsultum, mis karmsev pole vormi puudusel või magistraadil intercessio tagajärjel, hüütakse senatus auctoritas (mitte patrum auctoritas).

Vabariigi valitsemine seisab senati käes, olgugi et suveräänsus on rahval ja komiitsiad on kõikvõimsad. Senati "auctoritas" kaob Lex Puplilia ja lex Maenia tõttu. Esimene määras, et auctoritas käis enne tsenturiaat-konitsia otsust seadusandluse alal. Teine määras seda sama valimiste suhtes. Senati võim kasvab nii, et magistraadid on sunnitud senatilt igas tähtsamas asjas nõu küsima ja selle järele käima. Poliitiline juhtimine läks senatile. Senat arutab seaduseelnõusid, kuulutab sõda, rahu, sõlmib lepinguid; valitseb rahandust jne. Väejuhil on abiks 10 senaatorist komisjon; ta peab sellele aru andma ja ei tohi selle loata sõjaväljalt lahkuda.

Võhema õnnega katsus senat võinu usurpeerida ka rahva suhtes. Senat arutab rahvakoosolekule esildatavaid seadusi, võtab endale õiguse seadusi tõlgendada, laiendada, kasseerida vormipüüdeil, vabastada seadusele alistumisest ja eriti seaduslikest tähtpäevadest. Viimasest sündis promagistratuur, s.t. imperium militiae

usurpatsioon - kätkestamine, võõrsi võtmine.

pikendamise. - Lex Cornelia a.67 e.Kr. püüdis asjata rahvaõigusi endistada.

Senaatorite eri välismärgiks on laticlavus (punase äärega tooga). Lex Claudia pani aluse senaatorite seisusele; senaatorid ega nende lapsed ei võinud kaubalae va omada ja rendile võtta vectigalia publica. -

Vastukaaluks rahva suveräänsusele oli senat, ja väljendus "Senatus populusque Romanus" väljendab täitsa Rooma põhikorda.

XII. peatükk.

Kviriitliku õiguse alused, allikad ja tõlgendajad.

1. Ius quiritium ja selle põhiiseloомуjooned.

Antiikse roomaõiguse iseloomulikuks jooneks on era ja avaliku õiguse paralleelism. See eleneb Rooma ühiskonna korraldusest. Pere, mille ümber koondub era õigus, on curitas'ega identne organism. Ius publicumi ja ius privatum'i eristamine oli alul ainult erisfääride, mitte aga oluliselt eriasjade eristamine. Civitas'e kujunemisega omandab familia eetilise ja majandusliku tähtsuse ja civitas sotsiaalse ja poliitilise.

Ius quiritium ilmestab veel oma struktuuris ja väliseis vormes samu jooni nii avaliku kui eraõiguse väljal. Seda ürgmelise uniformuse näitavad mõned õiguseharud, mis meile on oluliselt avalikud, kuna antiiksel ajal jagunesid avaliku ja eraõiguse osadeks.

Säärane oli ius saerum. Sakraalseid toiminguid on nii era kui avalikus sfääris. Vanal ajal oli aga poliitiline organism ka religioosne, nii pere kui riik. Pleebssi mõju vähendas institutsioonide sakraalset iseloomu. Magistratuuri sakraalne iseloom põhjustas ka ristiusuliste vaenuliku meelega riigi ja magistratuuri vastu.

Nii jaotatakse ka karistusõigust: avalikuks süüteks - riigi haavamine; erasüüteks - sugukonna haavamine. Hiljem riik korra ja rahu kaitsmiseks laiendab oma tegevuse piirkonda ja muudab karistusõiguse mõiste ja ülesanded. Kuid veel Justinianuse õiguses on mitmed süüteod eraiseloomuga, mida meie peame avalikeks.

Erakaristusõiguse ajalool on eriline tähtsus sellepolest, et see haru on obligatsioonide õiguse geneesiks ja suurima väärtusega aineks funktsioonide muundumise uurimisel õiguse elus.

Luistse õiguse nimeks on ius quiritium - need on kõige akrailisemad institutsioonid. Ajaloolisel ajastul tarvitatakse nimetus "ius civile"; sellega tähendatakse

uniformus - sama kujuline
genes - tekkeprotsess

ära muistse eraõiguse arendamist ja läbitöötamist esimes te juristide tõlgendamise kaudu. Nende õiguse vormidele vastandiks on ius honorarium - preetori loodud õigus.

Jus quiritiumi iseloomustavad äärmine formalism, sümbolised aktid, suulikus, tunnustajate tähtsus; puudub kirjalikkus (dokumendid). Teine eraõiguse iseloomujoon: esinduse puudumine; on keelatud omandada või kohustuda otseselt perekonnale võõraste isikute kaudu. See on seletatav pere kinnisusega.

Muistse aja eraõigust ei saa teha otseselt 12 tahvli seaduste järele, sest tema normid pole seoses omavalhel ja on erandliku loomuga. Need normid on moribus constitutum; instituudid on tekkinud olin.

Antiikse õiguse rekonstrueerimiseks peame otsesid teateid kasutama, mis rooma juristid, eriti Gaius, meile on säilitanud; peame kasutama induktsiooni ja naturalistliku meetodi kriteeriume.

Selle kõrval võib kasutada 12 tahvli seadusi, et nende iseloomu tundma õppida.

2. Muistne tsiviilprotsess - legis actiones.

Iseloomulik primitiivse riigile vorm, milles ta tungib kohtumõistmisesse - iurisdictio. Tsiviilprotsess on vabatahtlik ja eraiseloomuga algusest kuni otsuse täidesaatmiseni. Mõõdus tuhat ja rohkem aastaid enne kui protsess läks avaliku võimu ja magistraadi kätte. Riik võtab kohtufunktsiooni oma kätte rahu huvides. Riik nõuab, et käsitsi kokku ei mindaks; kirjutab kompositsiooni ette kättemaksu asemel, käseb pöörata vahemehe poole varanduslike tülide õiendamiseks. Riik käseb, et paterfamilias'ed tüli korral pöördusid magistraadi poole, in ius: nõudja (actor) peab vastase sinna kaasa tooma ja võib selleks jõudu tarvitada (agere); kostja peab kaasa tulema (convenire), kui ta ei muretse käemeest, vindex'it, kes kindlustab kostja ilmumist tähtpäevaks. Kui vaidlust ei tekki (kostja tunnustab ülesse; ei ilmu jne.), siis saab nõudja oma õiguse tunnustamise in iure, ja peab ise hoolitsema otsuse täidesaatmise eest. Kui nõudja loobub nõudmisest, siis lõppeb asi jäädavalt rahuleppega (pactum). Kui aga tekib vaidlus, siis magistraat ei otsusta ise asja, vaid pooled peavad valima kohtuniku ja kohustuvad alistuma selle otsusele. Nii jaguneb protsess kahte ossa: 1) in iure - magistraadi ees, kes ius dicit; 2) in iudicio - erakohtuniku ees, kes õigust rakendab ja kohtumõistmise osa teostab. -

See korraldus olevat pärit Servius Tullius'elt, ja selles tuleb näha riigi tagasihoidliku sammu kohtumõistmise oma-peale-võtmise suunas.

Rooma protsessi arenemises eristakse 3 süsteemi:

1. legis actiones
2. formulae
3. extraordinaria cognitio.

Primitiivsem on legis actiones, sest magistraat mitte ainult ei mõista kohut, vaid ei anna ka kohtupidamise instruktsioone. Selle süsteemi juures pidi täpselt sakraalseist ja sümbolseist vormest esimeses stadiumis kinni pidama; nad on seadusega määratud või seaduse sõnade järele korraldatud. -

Neid on viis:

1. legis actio sacramenti või sacramento,
2. per iudicis arbitrive postulationem,
3. per condictionem,
4. per manus injectionem,
5. per pignoris capionem.

Manus injectio ja pignoris capio - on primitiivsemad; tuletavat meelde erakaitseajajärku. Nõudja, kes väidab oma õigust, avaldab seda pidulikult kostja ees, lõpetades, et kui ta kostjalt rahuldust ei saa, ob eam rem ego tibi manum iniicio; siinjuures puudutab ta kostja keha: aliquam partem corporis eius predebant. Kostja ei või manus iniectio't tagasi tõrjuda (manum sibi depellere), vaid peab leidma vindex't, kes enese peale protsessi võtab (kui kaotab, siis maksab kahekordse summa), või peab järgnema nõudja majja, kus ta ahelaisse pannakse.

Ajaloolisel ajastul oli manus iniectio lubatud:

1. kohtuotsuse täidesaatmiseks,
2. lex Publilia - kui võrgnik oma käemehele (sponsio puhul) kuue kuu jooksul ära ei maksa,
3. selle vastu tarvitada, kes nõuab kaaskäme-

helt rohkem, kui tema osa peale langeb. ~~Kui võrgnik ei maksa~~ nimetatakse - manus iniicio pro iudicato. Teised kujud - m.i.pura, siin võib kostja eneselt manus iniectio kõrvaldada (manum sibi depellere) ja toimida ilma vindex'ita. Nii võis lex turia testamentaria põhjal ülesastuda legataari vastu, kes üle 1000 assi sai. Lex Vallia muutis kõik manus iniectioes "pura'deks" (väljaarvatud p. 1 ja 2).

Pignoris capio sisaldab nõudja õiguse võtta onale võlgniku mõni asi, kui võlgnik teda pole rahuldanud. Kä-

+ vabatahtlik leppimine,

1) siin di määritakse kalle ja sup. on m. iniectio saant
(täiendavalt m. iniectio)

sitatav mõnel erijuhusel: 1) sõdur palgajagaja vastu, kui see ei maksa palka; 2) ratsanikul rahajagaja vastu hobuse ostmiseks või moona omandamiseks; 3) ohvrilooma müümisel mittemaksnud ostja kohta; 4) kes on andnud üürile veise teatades, et saadav raha tahab ohvriks tuua; 5) publikaan ehk riigimaksu rentnik maksuõlgniku vastu.

Üldiseks legis actio'ks ajaloo päevil on aga l.a. sacramento. See on vorm, kus riik tõepoolest vahele astub kihlveo kaudu ja toimetus algab religioosse kaitse all. Pooled lähevad magistraadi ette ja kutsuvad teineteist kihlveole kindlaks määratud summa peale, mis on 50 või 500 assi, selle järele, kas tüli 1000 assist suurem või vähen. Vabadusprotsessis - 50 assi. Määratud kohtunik mõistis ainult kaudselt kohut, otsustades kes on kihlveo võitnud või kaotanud: utrius sacramentum iustum, utrius iniustum esset. Sacramentumiks ninetati sellepärast, et vanal ajal raha makseti preestritele ja läks ohverdamiseks. Hiljem läks raha riigikassasse. Protsessi käik järgmine: vaieldav vallasvara toodi in iure preetori ette; kui seda võinata teha, siis pooled ja magistraat läksid kohale; Rooma linnas toodi osa asjast preetori ette. Nõudja hoidis festuca't (piik) ja võttis vaieldava asja kätte, üteldes: "Mina deklareerin, et see asi on kviriitide õiguse järele oma aluses minu, ja nagu olen sulle deklareerinud, paneb peale vindicta." Kostja toinub nagu nõudja, s.o. seab vastu contravindicatio. Selle järele teesklesid pooled käsitsi kokkuminekut, kuid magistraat takistab võitlust. Preetor käseb mõlemail pooltel vabastada vaidlusest. Siis järgnesid vastastikku väljakutsed: /Quando tu iniuria vindicavisti, quinquaginta aeris sacramento te provooco"; vastane: et egote. Siis anti vaieldav asi ühele pooltest protsessi kestvuseks; valdusesse saaja pidi kindlustama asja ja vilja tagasiandmist. Siis ninetati kohtunik; varenal ajal kohe, hiljem lex Pinaria põhjal 30 päeva pärast.

Legis actio per iudicis arbitrive postulationem - sellest on teada ainult vorm, mil viisil pooled palusid kohtuniku määrast. Käsitamise ala tüne.

Legis actio per conditionem - sesseseatud lex Sicilia'ga rahaliste kohustuste kohta; lex Calpurnia laiendav kõigi kohustuste jaoks määratud sarnete kohta; vaba pidulikkusest. Nõudja kutsus (condicere) kostjat 30 päeva jooksul magistraadi juurde kohtuniku saamiseks. -

Toimetus (nenetus) in iure lõppes litiscontestatio'

*Teatavasti sid. Janno 1900
muuta liivai*

ga, kus pooled vandusid, et alistuvad valitud kohtuniku otsusele. Litiscontestatio'ga määratakse tulevase protsessi piirid ja selle järele kustus endine juriidiline vahekorid; kui protsessi ei jätkatud, siis kustus protsess ipso iure, reegli järele: "bis de eadem re agi non potest".

Toimetus in iudicio algab tunnistajate, kes litiscontestatio juures viibisid, juuresolekul; pooled toovad kohtunikule ette alused ja tõendused. Tõendused olid tunnistajate (testes) üteldused. Dokumendid alles hiljemal ajastul. Tõenduseks oli ka vanne. Tõenduste hindamises on kohtunik vaba. Protsess lõpeb kohtuniku "sententia'ga", mis sisaldas pronuntiatio't, mitte condemnatio't. Kohtu magistraadiks olid peale kuningate konsulid, kuid viinas-telt võeti vaidlusprotsess ära ning anti linna ja peregriinide preetorile ja kuruul edilidele. Prefekturidesse (linnadesse ja nende kondiistesse), mida moodustasid ci-ves sine suffragio, saadab preetor oma aseniku praefecti jure dicundo. Kohtunik või arbiter on alul üks. Kui protsess oli kiire iseloomuga, siis recuperator, kes muidu õiendas roomlaste ja välismaalaste protsesse; neid määras magistraat liisuga; kuna harilikult nõudja paneb kohtuniku ette ja kostja nõustub või lükkab tagasi, niikaua kui kokku leppivad.

Riigi poolt sisseseatud alalised kohtunikkude kolleegiunid: 1) centurvirii, 2) decurvirii stilitibus iudicantis. Kompetents täpsalt teadmata, kuid arvatavasti: esineb - parandusasjades, teine - vabadusküsimustes. Esindus in iure lubamata (on erijuhused), in iudicio - cognitor. Mingit sundabinõu otsuse täitmiseks polnud, seda kindlustati tagatistega. Kui kostja ei täitnud otsust, siis nõudja vallutas teda 30 päeva möödumisel ja pärast 60 päevalist ahelais olemist ja kolnekordset turule viimist võis kreditor teda äratappa või orjasse müüa trans Tiberin, sest ükski kodanik ei võinud orjaks saada oma naa-alal.

3. Protsessuaalsed normid XII tahvlis võtavad oma alla 3 esimest tahvlit. Beskirjad on neis valjud, kuid siiski pehnenad kui eelkäival ajal.
4. Isikuõigus. Perekorraldus ius quiritium'i süsteemi järgi.

Isiku õigusvõimelisuse tingimused on:

1. Status libertatis - vabadus,

*promulgeerimine - vabapölvane otsustamine
Caudanus - hõivati - tunnus m. m. m.*

2. status civitatis - Rooma kodanik olema,
3. status familiae - ainult pereisa oli eraõigusvõimeline.

Roomlased eristasid õigusvõimet perekonna õiguste suhtes - ius connubii, ja varandusõiguste suhtes - ius commercii.

Status libertatis'e järele: vabadus ja orjad (servi). Ori pole subjekt, vaid objekt. ^{õiguste vahel} pole abielu, vaid contubernium - loomulik ühendus. Orjus on pärit primitiivsest ühiskonnast. Rooma juristid tunnistasid, et orjus on positiivse õiguse loodud, kuna naturalis iure - kõik inimesed vabad. Hiljem tunnustati orja isiksust (peculium, usulisel alal jne.)

Orjuse allikad: sünd, sõjavangistus ja ühel või teisel viisil õigusi kaotanud isikud (võlgnikud, roimad jne.).

Ori võis vabaks lastud saada isanda poolt - manumissio teel; oli kolm manumissio kuju:

a) manumissio vindicta - magistraadi ees ^{üks} rooma kodanik väidab, et ori on vaba, isand ei vaidle vastu ja magistraat tunnustab orja vabaks;

b) manumissio censu - isand laseb orja vaba inimesena tsensusselehte kanda,

c) manumissio testamento - isand määrab testamendis, et ori tuleb vabaks lasta. -

Vabakslastu ori on libertinus ja teatud side endise isandaga jäi püsima, nn. patronat. Üldiselt on libertuse seisukord võrdne klientide omale. Libertuse õiguslik ja ühiskondlik seisukord erineb vabadena sündinulist (ingenuus).

Status civitatis: 1) Välismaalasel polnud ei ius connubium ega ius commercii; pärastpoole said piiratud õigusvõinud; Puunia sõdade ajal olid võineline jus gentiumi suhtes; nende protsesside jaoks määrati praetor peregrinus. Provintsi alamaid olid esialgul ka peregrini.

2) Ladinlased (vt IV.ptk.p.1); vanade ladinlaste kõrval tekkib uus klass - latini coloniarii - Rooma koloniate kodanikud; neil on ius commercii, kuid pole ius connubii ja poliitilisi õigusi (ius suffragii et honorum).

3) Peregrini dediticii - väevõinuga alistatud rahvad; neil polnud ei oma kohaliku õigustki, vaid ainult jus gentium.

Status familiae seisukohalt eristama: sui iuris - need on paterfamilias'ed, temale alluvad on alieni iuris.

Status familiae sexumal existant:

- 1) sui iuris - Hesisval - paterfamilias
 - 2) alicui iuris - väimuelust -
- ku kalmel lüxi alluvus tustel:
- 1) Patria potestas - isavõim, väimuelust laste kahts.

2) Uxor in manu mariti - Muistis õigus saltem
 uaine mehe väimuelust. Juriidilise
 seadusest sama nägu väimuelustel
 lastel. Ta oli mehe tustes kütse
 seija kamas - filiae loco; uaine
 laste tustes - sepeisu kamas -
 sororis loco. Vabariigi ajal
 õnnemann chidru kümbal
 sine manu.

3) Liberum caput in municipio - Muistis
 õigus väis 150 miina aha puezija
 kütseid. miink teustali municipatio kütse.

Status civitatis:

- 1) Cives Romani - civesid Paicloru argus baine
 - 2) Latini - civesid ius commercii, s-o. argasi
trivul argus pargi formignid laurade
net pudes per canubii s-o. argus astuda
trivul esse ali esse - matrimonium
puris civilis. Palistolisi argusi - per
suffragi et honorum - net alda
ei aliud.
 - 3) Peregrini dediticii - pudes per commercii
pa per canubii. Net ali lubatus
formignisse astuda per
gentiumi pargal.
- ambrosius - argus et lupo mureti

→ Vabaduse kaotuse mõiste, katus
ei ole kuni teinud punne.

Nendest kolmest status'est oleneb rooma kodaniku caput - õigusvõime; muutus status'es kutsutakse väljajätmiseks deminutio, mis võib olla:

- a) capitis deminutio maxima - vabaduse kaotuse korral, *Kuni teinud, sattu vabaga*
- b) cap. demin. media - kodakondsuse kaotus,
- c) cap. demin. minima - perekondlise seisukorra muutus. *lapsendamine, al. elamine, emants. patsiooni punne*

Pere on ainult poliitiline organism; paterfamilias on pää, filiifamilias - vabad alamad. Paterfamilias'e võim on manus või potestas (hilisemal ajal). Manus tarvitakse hiljem naise üle võimu äratõhendamiseks. Patria potestas on võim teiste filiifamilias'te üle. Potestas (lihtsalt) on võim orjade üle. Mancipium on võim orjalikku seisukorda alandatud rooma kodanikkude üle.

Peale nende on pere osaks ja alistuvad paterfamilias'ele: kliendid ja libertin'id.

Sidet, mis ühendas omavahel perekonna vabu isikuid, hüüti agnatiooniks. *sideme agnatsiooni*

Agnatiooniline, s.t. paterfamilias'e manus'ele alistumine, sünnib just kui riigikodakondsusse astumine: 1) sündimine seaduslikult abielust pere meesliikme kaudu; naistest põlvnenuna kuulub oma isa peresse; 2) perre võtmine: a) adoptio - filiifamilias'e pojastamine, b) arrogatio - paterfamilias'e pojastamine ühes temale alluvate isikutega; sündis rahvakoosoleku nõusolekul. Vanas jus civiles ei lubanud arrogeerida naise ja alaealisi.

Naise alistumist, et saada abikaasa pereliikmeks, hüüti conventio in manum. Naine muutus oma abikaasa või tema paterfamilias'e filiafamiliaks. Conventio in manum sünnib:

- 1) confarreatio teel - pidulik abiellumine, *õigustega*
- 2) coemptio - näilik enesemüük, *õigustega ja koostöös*
- 3) per usum - aastase kooselanise järele läks naine in manu, kui vahel polnud trinotio't. *suu 3 päeva võim*

Perest lahkumine ja agnatiilise sidene katkestamine sünnib nagu kodakondsusest lahkumine riigis. Perekondlik side katkeb: adoptio ja emancipatio teel. Abielu lõpeb: diffareatio ja remancipatio teel. Emancipatio on isa loobumine omast võimust filiifamilias'e üle, kes saab sui iuris isikuks. Kolmekordne poja müük vabastab teda isa võimu alt.

Paterfamilias on peres, kui kuningas riigis; ta on sacra ja auspicia privata valvajak, kohtunik, ta võim ulatub ius vitae ac necis'ini. Kuid lapsed pole pe-

peres orjade seisukorras. Paterfamilias on perekonna varanduse absoluutne isand; kõik nis alluvad omandavad, läheb paterfamilias'ele.

Naturaal perekond elab fas'i ja nores'te alusel, ta on vaba riigi ja ius civile mõjust. Naitumine ühendatud tseremooniatega; kõmbed vooruslikud; lahutanine - haruldane.

Seespool sugukondi maksab kliendi ja libertinide ja arvatavasti gentiles'te suhtes endogaamia, s.t. naitumine seespool sugukonda; agnaatide seas eksogaamia, s.t. naitumine väljaspool sugulaste ringi kuni 6 astmeni. Naine läheb nehe manus'e alla; kaasatoodud vara läheb paterfamilias'ele onanduseks; ta on määratud abielu kulu- de katteks. Alaealised -poisid kuni 14 a., tüdrukud - 12 a. - on eestkostmise all. Sui juris naiste kohta kestab eestkostmine eluaja. -

Bestkostja võim on potestas. Bestkostjat võis määrata testamendis; kui seda polnud, siis seaduslikud eestkostjad: eme agnaadid, nende puudumisel - gentiles. Bestkostja esindab eestkostealuseid kohtus, ta võib võõrandada ja omal nimel asju ajada, kuid mitte pärandust vastuvõtta.

Nõdrameelsete ja pillajate eestkoste on cura; testamentaarne cura pole võinalik; seaduse järele kuulub ta agnaatidele ja gentiles'tele.

5. XII tahvli seaduse ettekirjutused pereõiguse kohta on paigutatud IV tahvlisse.

6. Pärandus ius quiritium'i süsteemis.

Pärandus pole muud midagi kui perekonna jätkamine. Selles mõttes on rooma testament täiesti erinev testamendist kaasaegses mõttes; rooma testament on sihitud võimu üleandmisele; paterfamilias määras kelle kätte üle läheb sugukonna võim. Klassikalises õiguses tähendab successio - asemeleastunist, mitte õiguse onandamist. Isegi successio inter vivos'ete puhul on varanduse onandamine võimusaamise tagajärjeks. Segadus tekitab Justinianuse õiguses, milles tekkib singulaarne successio ja vana successio't ninetakse "successio per universitatem" või in universum ius.

Testamendil on rooma õiguses absoluutne üleolek. Eristati: 1) testamentum calatis comitiis - rahvakoosolekul, 2) test. in procinctu - rivistatud sõjaväe ees.

*Testamentite pärimine peab ulneval
testamendi põhjal pärimisele.*

Ülest kaste (futura) on pöörduma Mavāimur
 asega. Muides õigues lügitellasse üst kaste
 kaste asat: 1) futyla impuberum - lapse eelne
 üst kaste mine 2) futyla mulierum - naissoost
 üst kaste mine, kes ei seisa mehe iga na võime all.
 Viimane üst kaste mine liin kaste keisnti apastul
 una fanteare

Alul oli üst kaste perekonna sidemine küsimus
 Üst kaste pangs alid alul lahendam agnatiois
 seignasid keda nometati futores legitimi
 Pälak no nometas testamendis üst kaste
 (tutor testamentarius) lügi väim sidemad
 eumast üst kaste mine. Tal ajal vaites naadi,
 et üst kaste on õigus, mitte kohustus.

unio oblati... -... -... -...

Hooldamine (cura) - Eest keeltes kõigevald hõlmab
mis institut - hooldamine ehk cura, mis
taotleb sama sihti kui eest keeltesgi.

Hooldamise muistest vormid on järgmised:

1) cura furiosi - hullumeelse hooldamine

2) - prodigi - pillo ja muud hirmutavad
hooldamine

3) - debilitum personarum - raskelt hooldamine
kes kannatavad kehaste defektide
all, nägn, tummad veadid me.

4) - bonorum - varandus hooldamine, millel
puudub apatüüet peremee nägn
cura bonorum absentis, cura
hereditatis jaculis.

5) - minorum - abealsti hooldamine
kõige viimast en hooldamise hõlmes
liigid.

Testament on inimeste karaldus surma pehms, mõel nimetatase pärija. Pärija määramine on alusele osa testamentis. Kui pole testamentis pärijat nimetatud, siis ei ole ka testamenti. Prae pärija määramise võt testament sisaldada leri uskija, nagu legatide, eel karta nometamine, man misio jne.

Testamenti tegemise aegus - ja teo väime.
 Väime testamenti teha oli armet ni sisvald loqua koda noel (Civis Romani sui juris) Testamenti tegemise aegus väimet ei erinud aegad ja teatud liik kurgatigi jutt. Peegimise kahta ketho nende kolmuaa loadu. Väime alusel lapsel väimet teha testamenti pe eulim easteusse ja quasi easteuse lurtis. Testamenti tegemise teo väime puudub: 1) impubertel 2) hallumisel, armetud waja lueida intervalla - seljet solua pölgud. 3) pillapart (p. 4) stent, kes karyuse väi juuvisiti defektide tate ei sa a am a tanel senuiselt ega kirjalduel avaldada.

Loaluse pärija pärimine: Muistes aegusse lid 3 klassi loaluse pärijad:
 1) sui magnati ja gentico.
 Esma paaner, kutsuti parima sui, s.o. väime alusel lapsel ja nende meelust järel tulejal, uker od man ja väime lapsevald lapsel, kes sallust parawaja väime alla. Jne astme suid nagu papad ja türed pärised päriluse loalust wändis asad. Kauguma astme suid pärised kaus ni palpa, kui palpa oleus saand nende waneu, kui palpa oleus oleud oleu. 2) Kui puudust suid lio kutsuti lähemad agnateid s.o. kodume agnateid meemat ja äid-puudustid need, siis kauguma astmele meelust agnateid, nagu agnateid meema papad, lilepapad jne.

3) Kui peendusi agnoatsid, siis kuldin:
 gentiles. s.o. saba sugu kummaligi.
 Siivilärguse pärgi pärimisel Engolati
 päripäi d. aast
 1) Väimnalusei lapsid (sui heredes)
 ka arvat, kes on väimne kanda, tahti
 alt vapaitatud ja ühtlasi pärjama
 nometatuid emal d. asi d. paranduse
 ipso jure - kuma isovõltsu tahti -
 aradusest.

2) heredes ekstranei - on isikud, kes
 ei seisnud pärjama või muu
 all emal d. asi d. paranduse
 eelise tahti arvatakse kanda.
 Tahti arvatakse kehtivuseks es
 tavas 1) et parandus on täielikult
 arvanud 2) et pärjama all kütentini
 allus tahti, et ta on kütentini
 pärjama ja hris d. hris, kas
 ta d. hris või testamenti.

am
 pa
 Se
 ma
 ne
 ta
 pr
 s.
 du
 en
 se
 ku
 Uu
 ma
 ka
 os
 su
 ko
 ku
 ka
 je
 si
 le
 mi
 as
 mi
 ja
 le
 ku
 ri
 su
 mu
 pa
 s.

Kui alljärgneid pärijaid
pärilastele määratakse - päri-
kannatust - pärandaja

Testament on eraõiguses sama, mis avalikus õiguses ametijäreltulija nimetus. Testamenti võis teha ainult paterfamilias. Ilma pärija nimetamata pole testamenti. See, kellele on määratud kas terve või osa varandust ilma pärijaks nimetamata, on legataar.

Testamendis võivad olla ka teised korraldused, kuid neil on teise järgu tähtsus; nad kaotavad jõu kui testamendis pole pärija nimetamist. - Maksis põhimõtte: nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest, s.t. ei võinud ühel ajal pärimist olla testamendi ja seaduse põhjal.

Kui üks pärijaist ei võta pärandust vastu või sureb enne seda, siis kasvavad teiste kaaspärijate osad, kuid see osa ei lähe üle surnud pärija pärijatele. Pärandile kutsumine (delatio) ei kandu üle kutsutu enese pärijaile. Uus testament muudab täielikult vana testamendi; vana on maksev seni kui pole uut tehtud.

Testament ei sisalda mitte ainult varandust, vaid ka võlgu, kultust, haudu jne. - Võlad pole varanduse osa, vaid esindavad vastutust, mis kaasas käib igasuguse suveräänse successio'ga. Võlgade successio ei ole sugugi korraldatud kreditooride huvides; nad võivad kannatada kui pärijal suured võlad.

Rooma testament võib pärale pärandamise sisaldada ka teisi korraldusi (tekkinud Justinianuse ajal ja hiljem). Detsenviraalõigus lubas ainult järgmisi korraldusi: legaati, orjade vabastamine ja eestkoste määramine.

Legaat on asja, osa - või terve varanduse jätt kellegile. Eristati 4 liiki legaatide:

1. legatum per vindicationem - antakse üle omandus asjale või servituut; legataar asja või õiguse hetkel, mil pärija pärandi vastu võttis.

2. legatum per damnationem - sellega pandi pärijale kohustus midagi maksta, anda või teha legataarile.

3. legatum sinendi modo - pärija peab lubama, et legataar võtaks pärandusest temale lubatud asja;

4. legatum per praeceptionem - tähendus vaieldav, kuid arvatakse, et sel viisil määrati legat pärijale.

Kui testamenti pole, siis tekitab seadusepärase pärimine - ab intestato. Kõige esmalt kutsutakse sui - surnu filiifamilias, kui teda pole, siis agnatus proximus, s.t. see, kes alluks sama pater'ile, kui poleks ühine paterfamilias surnud. Agnat'i puudumisel pärib gentiles, s.t. sama sugukonna liige. Suus't tuleb teravalt eristada

Heins
Pärilastele määratakse see isomees järgmine
surnu filiifamilias kui see pärandust
on nomen - sui.

agnati ja gentiles'test; viimaseid nimetatakse extranei, esimesed heres suus. Heres suus pärib ilma tahteavalduseta, koguni vastu tahtmist; nii ka vabakslastud ja pärijaks määratud ori. Extraneus pidi tahet avaldama ja võis tagasilükkata pärandit.

7. Päranduse kohta käivad seadused on V.tahvlis.

8. Rooma omandi korraldus. Traditsiooni ja võrdleva õigusteaduse andmed. -

Asiõiguse vanem süsteem hõlmab ainult omandust ja tee (iter, via, actus) ja vee (aquaeductus) sevitute. Kõik teised õigused, linnaservituudid, ususfructus, usus habitatio, superficies, emphyteusis on hilisemal ajal tekkinud.

Tekkib küsimus, kas rooma eraomandile on eelnenud kollektiivne omand.

Vanad mittejuristid autorid arvavad, et omand on tekkinud primitiivsest varade ühisusest. Kuid see oli õieti kõigi varade ühisus kõigi inimeste vahel, s.t. omandi eitamine; niisama mõistis ka loodusõiguse kool.

XIX saj. õpetus jõudis järgmiste tulemusteni:

1) individuaalse omandi vormi kõrval on veel olemas kollektiivne vorm,

2) kollektiivne vorm on eelnenud individuaalsele.

Individuaalne omand on pika evolutsiooni tulemus. Evolutsiooni käik järgmine: külakond, kes maa omanik, jagab perele valdamiseks ja kasutamiseks maatükke, kuid suur osa maast (metsad, karjamaad) jääb üldiseks; igale perele omistatud maatükid vahelduvad aastast teise. Ajajooksul sünnivad jaotused pikema aja tagant, kuni iga maatüki valdus konsolideerub, perega. Ka ühismaad (karjamaa) tulevad hiljem jaotamisele või usurpeeritakse võimsate isandate poolt. Kuid pereomand pole individuaalne omand, sest majajärg ei saa neid täitsa vabalt käsutada; alles hiljem vabaneb pereisa neist kitsendustest. -

Tähtsaks teguriks individuaalse omandi arenemises oli kirik; viimse hoobi kollektiivsele omandile andsid individualistlikud teooriad XVIII - XIX sajandi teise pooleni.

Ka võrdlev õigusteadus jõudis samade tulemusteni ja kohandas neid ka rooma õiguses. Kuid XIX saj. lõpul suhtuti sellele kahtlevalt; üteldi, et kollektiivomandit mõne rahva juures tulab seletada eriolukordadega,

et tihti harimissüsteem segatakse lihtsalt ära omandisüsteemiga.

Mis puutub selle õpetuse kohandamisse rooma ~~õiguse~~ omandil, siis peab ütleva, et Rooma õigus ajajärgul, mil kollektiivomand oli juba möödunud. Kollektiivsüsteem on tähelepanev põlluharimisega tegelevatel germaanlastel ja slaavlastel. Itaalias aga oli arenenud puude kultuur (viinamarja ja õlipuu), mille juures vilja saamine algab alles aastate järele, mille tõttu inimene rohkem maaga seotud ja mis kiirustab individuaalse omandi arenemist.

Nüüdisaegsed teadlased arvavad, et rooma omand oli kollektiivne, koondus gens'is. Kuid andmed selle kohta on väga kahtlased ja kahemõttelised. - Püüdmised seda väidet tõestada andmetega luule ja legendide valdlast on vähe kaaluvad. Mõned teadlased püüavad kollektiivomandi olemasolu tõestada ajalooliste teadete ja kuningate ajajärgust, näit. et Numa olevat sõjasvõidetuid maid kodanikkude vahel ärajaganud, s.t. individuaalset omandit sisseseadnud. Kuid ka see on alusetu. - Positiivsemat iseloomu omandab traditsioon kahest juugerist maast, mida olevat rooma kodanikele jagatud; esimesena Romulus. Need 2 juugerit moodustanud heredium'i, sest et nad on pärandatavad.

Vanimais rooma kolooniaals koostus iga asuniku maakrunt just kahest juugerist. See teade leiab tõestust ajaloolisest institutsioonist: ajaloolisel ajal koostub centuriatus ager just 200 juugerist, s.t. ta oli 100 sõdurile antud maatükk.

Prof. Mommsen näeb selles 2 juugeri faktis tõendust kollektiivse omandi kohta; nimelt olnud maaomand kollektiivne, gens'i päralt, kuna 2 juugerit maad olnud igal ühel eluasemeks, õueks ja aiaks antud.

Kuid prof. Bonafante arvab, et Mommseni väide on ekslik ja et kahe juugeri probleem ei puutu sugugi omandi algmeisse.

Need maa jaotused tehti pleebisile, kuid rooma institutide algmeid peab otsima patriitside juurest. Et plebeid nii vähe maad said, tõendab nende sõltuvust patriitsidest; äraelamiseks pidid nad tegelema käsitööga ja töötama isanda põllul ja precarium'iks saadud põllul. Roomlasil oli küll kombeks hoida kolooniaals suurt osa territoriumist riigimaaks, mida üksikud võisid okupee-

rida ja pidada kui possessio't, mitte omandit. Igatahes *ex iure Quiritium*'i omandi algmed on tumedad. Teine väide kollektiivomandi kasuks on maa võõrandatamatus; kuid ka see pole tõestatud. Rooma tekstidest selgub ainult, et häbistavaks peeti isaisadelt saadud maad võõrandada. -

Siis puütakse kollektiiv omandi olemasolu tõestada sõna "mancipium'i" tõlgendamisega. Mancipium (omandi muistne termin) ja mancipatio (asjade võõrandamise kaju) tulevad sõnadest "manu capere", s.t. individuaalseks võõrandatavaks omandiks võib olla vallasvara, s.t. asi, mida võib kätte võtta ehk orjad ja karjad. Kõik muu oli kollektiivne omand. Prof. Bonafante arvates on need seletused puudulikud.

Tõendusena kollektiivomandi kohta on puütud ära kasutada muistset kommet, et vennad, s.o. agnaadid jätkasid koosolamist lahutamatus konsortiumis. Kuid ka sellega pole selgitatud küsimus, sest et selge pole, kas see oli õiguslik või sotsiaalne nähe. -

Veel on toetud limitatio korraldusele; kuid see pühalik toimetus käis ainult kolooniate ja avaliku maaandmise kohta; pole teada, et niisugune maajaotus oleks käinud esialgse Rooma maa-alade kohta.

9. Rooma omandi korraldus omandi struktuurist saadud andmete põhjal.

Kõik ülaltoodud teooriad ei suuda selgitada rooma omandi algmeid. Tuleb sellepärast jällegi hakkata analüüsima omandi institutsiooni väljaarenenud kujul, minnes tagasi algmeteni, s.t. tuleb analüüsida klassikalist ja Justinianuse-aegset omandit.

Rooma omandi definitsioonid kannatavad ühe paratamatu puuduse all. Nii Justinianuse kui ka klassilises õiguses on terve rida isandusi asjade üle, milledele roomlased ei anna omandi nimetust; Rooma omandil on terve rida iseloomulisi jooni, - mis pole mitte ökonoomilist laadi.

1. Omandiks olid ainult agri limitati, see on maatükid, milledele pühaliku toimetusega tõmmatud piirid ja piiride vahele jäetud viis jalga maad, mis ei allunud iganemisele ega kuulunud eraomandusse. Teiselt poolt agri arcifinii, ager publicus'e osad, ei olnud eraomandis, vaid ainult pidamises; siin on piiriks kas looduslikud märgid (näed, jõed) või kunstlikud tõkked (kraav) või avalikud teed. Kuid vabaruumi maatükkide vahel pole.

agri arcifinii - maad, mis olid piiratud.

2. Omand on seosmiselt piiramatu; puuduvad igasugused kitsendused (servituudid); puuduvad koguni õigused, mis vabatahtlikult oma asja peale teiste kasuks pannakse (superficies, usufructus).

3. Omandil on absorbeeriv jõud: vesi, aarded, taimed, ehitised kuuluvad maaomanikule.

4. Rooma põld on immuunne, vaba igasugusest koormisest, nii avalikust kui eraõiguslikust. Tributum oli isiklik, mitte omandimaks. Igasugune koormis maa peale kustutab omandi, nagu see sündis provintsimaa suhtes, kes maksid tributum ja stipendium, ja maade suhtes, mis võlgnesid vectigali või canon'i. Omanikkudeks neil juhtudel olid: imperaator, rooma rahvas; kasutajate valdust nimetati possessio'ks.

5. Rooma omand oli igavene, s.t. mitte tähtaegadega piiratud.

Nii siis kviriitlik rooma algupärane omand oli õigus asja üle, mis piiramata ruumis ja ajas. Ajalooline arenemine vähendasid need printsipiidid, kuid ei kustutanud täiesti; vana korra lagunemine sündis järgmiselt:

1. agri arcifinii omandavad ajajooksul ülekaalu agri limitati üle; rooma-hellenilises ajajärgus kaob see erinevus täitsa.

2. Sõltumatus kahaneb: tekkivad kitsendused (legaalised servituudid); klassilises õigus on neid vähe ja nende loomine seotud suurte vormaalsustega. Rooma-hellenilises ajajärgus kitsendused tekkivad ühiskondliku koosolamise huvides. Tekkivad jura in re aliena, - oma asjale antud kolmandate isikute õigused. Vormaalsus kaob, küllalt omaniku nõusolekust.

3. Omandi absorbeeriv jõud väheneb; tekkib superficies.

4. Itaalia maatükkide immuunsus kaob; Justinianus kaotab erinevuse Itaalia ja provintsi maade vahel. Kuid püsima jääb mitteühtivus omandi erakoormistega; sellepärast õigus ager vectigalis'e üle pole omand.

5. Mis puutub omandi lõpmatusse, siis Justinianus lõi revokatsiooni instituudi ja omandi ad tempus. Siia alla ei käi usufructus, sellepärast et tema kohta on eri kitsendused ja kohustused. Nüüd tunnustatakse ka ajalisi omandit. Vahe tõelise omandi ja teiste asjade üle isanduste vahel on puht formaalsed ja juriidilised; omandus ex iure Quiritium on tähtsam teistest isandustest, sest et nad on allutatud omandile ja tulenevad omanikust. -

topus - maa, mis on piiratud

Bonafante arvab, et omandi arenemise käiku, mis on kindlaks tehtud germaanlaste kohta, ei saa kohaldada Rooma kohta; rooma õigus on käinud sootu teist teed. Germaani ja rooma omandi vastolu võib kokkuvõtta järgmiselt:

1/ Germaani individuaalne omand on konsolideerunud ja aja jooksul omandiks tõusnud valdus; rooma individuaalne omand on nürinenud ja aja jooksul omandiks alanud territoriaalne suveräänsus;

2/ Germaanlastel on omandi tüübiks ja lähtekohaks vallasvara; rooma omand on maa, põld.

Omandi ulatus maa all ja peal lõpmatuseni on ökonomiliselt absurdne, kuid loomupärane kviriitlikule omandussuveräänsuse olemusele.

Sama tulemuseni jõuame, rakendades sama meetodit ühe põhjaneva instituudi uurimisel rooma omandis.

Igas õiguses leiame asjade liigitust niisugusteks, millel on suurem ühiskondlik tähtsus ja riigivõim on neist rohkem huvitatud, ja niisugusteks, mis on jäetud vabaks isiku käsutusse, neist on riik vähem huvitatud. Nii oli Attika õiguses eristus: nähtamatud ja nähtavad asjad; germaani õiguses - personaalsed ja reaalsed asjad; keskajal ja nüüd - vallas- ja kinnisvara. Nähtavaim iseloomustus, mille põhjal üks varade liik erineb teisest, puutub vormidesse ja tagtistesse. Rooma õiguses eristati: res mancipi ja res nec mancipi. Res mancipi olid maatükid kodaniku omanduses, majad, põllud ager romanuse peal ja ajaloolisel ajal solum Italicum, orjad, töö ja veoloomad ja maaservituudid. Nec mancipi kõik muud asjad, ka provintsiaal maatükid. Res mancipi võis võõrandada ainult mancipatio ja in iure cessio teel; kuna res nec mancipi võõrandamiseks küllalt oli käest kätte andmine, s.t. traditio. Naised ja alaealised res mancipi võõrandamisel vajasid tuutori (hooldaja) auctoritas'i. Res mancipi lihtsal üleandmisel ei läinud omandajale üle omand ex iure Quiritium, kuid hiljem andis pretor niisugusele omandajale kaitset actio Publiciana näol. Ajaloolisel ajastul vähenevad erinevused res mancipi ja res nec mancipi vahel. Muistsel ajal pidi tsensuses ülesandma ainult res mancipi ja selle all tuleb mõista peamiselt maatükk.

Teades seda arenemist ja tihedat sidet res mancipi ja gens'i vahel muiste, tulemegi otsusele, et alg-

meline omand on koondatud sugukondade peade ümber ja tema esemeiks olid res mancipi.

10. Asjaõigused ja possessio. -

Kviriitliku õiguse ajal oli omand - suveräänsus peaaegu ainuke asiõigus. Siis tekkivad külaservituudid: tee ja vee servituudid; need on res mancipi; luuakse pidulikkudes vormides ja kujundavad ühe põllu (praedium serviens) orjastamisest teisele (praedium dominans). Nende ülesanne on ennen kindlustada põllu vastastikust vabadust kui kitsendamist. Piiride vaheline maariba võimaldab segamatu juurdepääsu põldudele. Vete korraldus on sihitud kaitseks vete pealevoolu vastu kõrgenalseisvalt maalt. Kaitseks on actio aquae pluviae arcendae. Vete loomuliku jooksu peab sallima.

Mancipatio on sümbolne müük 5 tunnistaja ja kaaluneha (libripes) juuresolekul; asi või ta sümbol peab kohal olema. Omandaja sõnab: "Hunc ego fundum (hominem) meum esse aio ex iure Quiritium isque mihi emptus esto hoc aere aeneaque libra." -

Riikluse ajal lubati res mancipi võõrandada ka in iure cessio teel, see on fiktiivne vaidlus õiguse üle. Omandaja revinditseerib asja kui oma asja ja võõrandaja ei vaidle vastu, s.t. protsess lõpeb õigeksvõtmisega. Kui res mancipi oli vormita üleantud, siis võis kviriitlist omandit saada ainult usucapio - iganemise teel: maatüki puhul 2 aasta pärast, teiste asjade puhul - 1 aasta. Res nec mancipi läksid üle traditio teel.

Kviriitlik omand on individuaalne ses mõttes, et ta riigi ees koondub paterfamilias'es, kuid tegelikult on ta perekonna varandus.

Siiski ainult vähem osa maast on eraomanduses. Kui pleebsil oli 2 jugerit, siis patriitsidel oli 7 kuni 20-25 juugerit. Omandi kõrval on patriitsidel valduses suured maalahnakad ager publicus'ist. Ager publicus kasvas võidetud maast; harilikult võeti võidetuilt 1/3 maad ära ja seda renditati (locatio) või anti kasutamiseks maksu (vectigali) eest. Pleebis on väljasuletud ager publicus'e kasutamisest. Agraarseaduste põhjisel ja uute kolooniate asutamisel saab pleebis 2 juugerit pärisomanduseks; hiljem - rohkem. Maa-andmise sündis limitatio, maamõõtja pühalikul talitusel jagas territoorium nelinurkadesse või täisnurkadesse, tõmmates risti kaks suurt teed ja neile paralleelselt vähemaid teid; kõige

+ confusio ra pue- ja -õigeks ritnim
revindicatio - omanduse hõlgamine

väiksemad ongi iter limitare. -

Nii siis patres'te maaomand on tekkinud sugukond-
lisest riigieelsel ajal; pleebsi maaomand on loodud
riigi poolt ja tema abil.

11. VI ja VII tabelid käivad omendi kohta.

12. Muistne võlaõigus (obligatio). -

Obligatsioon kaasaegses mõttes erineb täitsa ob-
ligatsioonist esialgses mõttes. - Nüüd tähendab obli-
gatsioon suhet kahe subjekti vahel, mille põhjal üks
neist peab teise kasuks täide viima kas mõne toimingu
või rea toiminguid varandusliku väärtusega. Obligatsi-
oon on äriilma vahend ja kuulub nagu asiõigusedki va-
randuslikku sfääri. Varandusliku õiguse kaks valdkonda,
õigused asjade peale ja obligatsiooni õigus, seatakse
vastu perekonna õigusele.

Obligatsioon rooma vanemas õiguses pole mitte
äriline, vaid karistuse vahend; ta esindab printitiivset
karistusõigust. Teiseks, kui asiõigused lähenevad pe-
rekonna õigusele, siis seisavad obligatsioonid nii ühe-
le kui teisele vastu.

Vanemad ajaloolased olid eelarvanises, et asja ja
isikuõiguste varajane eristamine on roomaõiguse varajase
küpsuse tõenduseks. Bonafante arvab, et see ekslik
on, sest et asi ja isikuõiguste eristamine vanemas õi-
guses palju teravam oli kui hilisemas. Meie päevil on
ta vähem selge, kui rooma õiguses. Nii näiteks on obli-
gatsiooni allikad vanemal ajal nii olu kui vormi poo-
lest täitsa eraldatud asiõiguse allikaist; asi on vöö-
randatav, kuid obligatsioon pole ülekantav. Obligatsioo-
ni allikate ajalugu aitab ilmsesti selgitada tema alg-
meid.

Arenenud rooma õiguses on kolm obligatsiooni al-
likad: contractus (Leping), delictum (süütegu), ex lege
(seadusest). Neist on vanem delikt, siis ex lege, ja
lõpuks contractus.

Seesugust arenemist kinnitab ka võrdlev õigustea-
dus; rooma õiguses tähendab "reus" nii võlgniku kui
süüdlast; ka saksa keeles tähendab Schuld nii võlga kui
süüd; varast ja nittemaksjat võlgniku koheldakse samal
viisil.

Obligatsiooni kõige vanemaks esemeks on poena.
Asi oli järgmine: teise isiku õiguse rikkujat pidi an-

tama kahjusaajale välja (mancipatio ehk nexum); süüdlane
võis vabaneda kas alistudes talionile (sana tasumise-
le) või makstes kompositsiooni (lunastusraha); mõnikord
oli kompositsiooni vastuvõtmine sunduslik, ja see ongi
poena. Seniks kui poena pole makstud, jäi süüdlane kre-
ditoorile, ja see ongi obligatsiooni seisukord. Kui
süüdlane ei saanud maksta ja keegi hakkas tema eest vas-
tutajaks, siis sai viimane pantvangiks ja süüdlase sei-
sukorda.

Lepingulise obligatsiooni esimeseks kujuks on laen
(muutum), s.t. enese peale võetud kohustus saadud vilja
või muud tarbeaineid, eriti raha, tagasianda. See sündis
järgmiselt: võlgnik müüs kas iseenda või mõne perekonna-
liikme kreditoorile (mancipiumi või nexum'i kujul) ja
müüdu sattus orja seisukorda. Tegelikult harilikult jäi
müüdu vabadusse, kuid võlataja võis teda igal ajal val-
lata.

Kaasaegses mõttes obligatsioon tekib a.326 e.Kr.
lex Poetelia, mis määrab, et võlgnik ei vastuta võla
eest mitte enda isikuga, vaid varandusega.

Juba vanal ajal võis obligatsiooni tagatisega kind-
lustada. Agitagatisei ei tuntud kviriitlikus õiguses;
pignus'el oli karistuslik, sest asi, mille aravõtmist
magistraat käseb, hävitakse; fiducia - panditud asja võ-
lataja omandiks andmine kuni võlg makstud - tekitab hil-
jem. Isikulised tagatised olid praes, vas, vindex - käe-
mehed, kes sattuvad obligatsiooni seisukorda, s.t. ainult
nemad vastutavad, mitte aga võlgnik.

Kuid pärastpoole muutuvad praes, vas, vindex vor-
miks, millega võetakse enda peale laen ja ka vastutus
(debitum ja obligatio), nii et võlgnik sai enda vas-
tutajaks.

Siis oli käemehe vormiks - sponsio, mis sõlmitak-
se võlataja poolt vastutajale esitatud piduliku küsimu-
se teel (spondes? spondeo). Sponsio't kasutab ka võlg-
nik ise obligatsiooni sõlminiseks. Sponsio'st tekkis sti-
pulatio, mis sai ärielus tavaliseks vormiks ja mis oli
vähem vormalne (promittis? promittio).

Nii vormilik kui oli obligatsiooni seisukorda as-
tumine, nii vormilik on ka selle seisukorra lõpetamine:
nexum'i puhul - nexi libratio; sponsio, stipulatio pu-
hul - acceptilatio; peale nende kustub obligatsioon veel
litiscontestatio ja novatio teel. Igatahes kohustuse

Totus Solonius...
et nuppi Tacorus Papiatus...
nexusi seadus.

täitmiseks (solutio) on vähe võlaobjekti lihtne täitmine, vaid see peab sündima teatud vormil ja viisil.-

Kokkuvõte: XII tahvli seadustes ei leia meie midagi obligatsioonist meie mõttes, vaid ainult süütegude ja karistuse süsteemi. -

13. Lõppkokkuvõte.

Niisugune on vanema Rooma õiguse kavastis. Need primitiivsed instituudid jäävad puutumata klassikalises õiguses, nende ümber tekkivad uued institutsioonid. - Mis puutub küsimusse kreeka-itaalia juriidilise ühtluse kohta, siis Bonafante eitab seda. Rooma õiguses on hulk institutsioone, mis võõrad Kreeka õigusele: patria potestas; auctoritas tutoris; traditio; usucapio, testament.

K o k k u v õ t e : Rooma õiguse pea instituudid on sisult isandate - patres'te õigus, mis laiendati pleebssile.

14. Muistne era ja avalik karistusõigus.

Ajaloolisel ajastul erinevad avalik ja erakaristuse õigus selles, et erakaristus pole kehaline, vaid rahaline.

XII tahvli seaduse ajal võis ka erakaristus olla kehaline, nii et era ja avaliku karistuse erinevus seisab selles, kes karistust määrab ja sisse nõuab, kas magistraat või paterfamilias. Avalikus õiguses tuleb eraldada seaduse kaitset distsipliini kaitsest. Politseivõim ja kriminaal jurisdiktsioon kuuluvad vastavalt kompetentsile kõikidele magistraatidele. Distsiplinaarvõimul (coercitio) on karistusvahendeiks: kartser, vit-sanuhtlus, varanduslik trahv, hignorus capio - asja äravõtmine hävitamiseks. Varanduslik trahv määratakse lammaste ja härgade näol.

Õige kriminaalõigus areneb ja eraldub järk-järgult magistraadi karistamisvõimust. Civitas'e algul oli kaks süütegu: perduellio - riigi reetmine, parricidium - paterfamilias'e tapmine; hiljem iga kodaniku tapmine. Filifamilias'te süüteod käivad paterfamilias'e alla. Perduellio muutus pärast crinen maiestatis'eks. Esialgul mõisteti crinen maiestatis'e all plebeide konstitutsiooni ja tribuuni haavanist. Tribuunil polnud potestas't, vaid oli maiestas, ja kes seda maiestas't haavas, kuulus

karistamisole. Tribuuni vägevuse tagajärjel võttis crimen maiestatis laia ulatuse. Pärast seda kaitset laiendati plebei-ediilidele ja judices decenviri'dele. Hiljem kaitseb tribuun mitte ainult plebsi, vaid ka riigi vastu sihitud süütegude ja perduellio muutub crimen maiestatis.

XII tahvliis on veel teised süüteod ettenähtud, mis arvatavasti on ora süüteod: õised salajased kooskäinised, najade põletamine, valetunnistus jne. Karistused: surmanine (supplicium) ja trahv (damnus). Surmanine: kirve, vitsade, ristilöömise, poonise, uputamise, põletamise abil. Piinanine on vabade inimeste suhtes keelatud.

Karistused kannavad sakraalset iseloomu. Vanemast ajastust on alles hoidunud pea ja varanduse konsekratsiooni süsteem, mis väljendub vormis sacer esto, s.t. ühiskonnast väljaheitmine ehk lindpriiks tunnistamine. Consecratio määratakse sugukondliste mores'te vastu süütegude puhul. Riigi arenemisega kaovad sugukondlikud mores ja consecratio kaob.

Kus riik pole otseselt puudutatud, jätab ta karistamise vähemate rühmade võimule või siis korraldab erakättetasunist või sunnib peale rahalist kompositsiooni.

Ettevaatanatu inimese surmanise eest tuleb tapetu omakstele üks oinas anda. Peale selle on tuntud veel:

- 1) furtum manifestum - teolt tabatud varast võis tappa öösel või kui ta sõjariistus end kaitseb,
- 2) furtum, mis lance et liceo conceptum, s.t. avastatud primitiivse läbiotsimisega (mindi alasti läbiotsimisega),
- 3) furtum nec manifestum - trahv kahekordne asjahind.
- 4) furtum conceptum - vargust avastatud tunnistajate juuresolekul; karistus - 3-kordne väärtus.
- 5) furtum oblatum - najaisanda, kelle juures varastatud asi leiti, nõudmine selle vastu, kes asja najasse poetas.
- 6) membrum raptum - keha-liikne ärakiskumine, karistus - talion ja kompositioon;
- 7) os fractum - luumurdmine; karistus - poena ehk rahaline kompositsioon;
- 8) iniuria - füüsilise haavanine; trahv - 25 assi.
- 9) asjade suhtes tehtud kahjud: a) puuderaiumine, b) pauperies - neljajalgse poolt tehtud kahju - loom välja- anda ehk kahju tasuda.

Duplun'iga karistati ebatruud eestkostjad ja asja-

21 Furtum manifestum surmistat vargas, mis

3 karistus väärtus

hoidjat; quadruplum'iga - liiakasuvõtjat. Alluvate poolt tehtud kahjutasumisest võib pater vabaneda süüdlase väljaandmisega.

Nii siis süütegu on avalik või eraõigusline, selle järele, kes on kannataja ja kes rakendab karistuse. Justinianusel: crimen - avalik süütegu, delictum - era-süütegu. Crimina perduellionis allub duoviri perduellionis; crimina parricidii - allub quaestores parricidii.

Kõik magistraadi otsused tehti provocatio'nile alluvals, s.t. võis apelleerida rahvakoosolekule, kui kodanik surma mõistetud või rahatrahv üle 30 härja ja 2 lammast. Ka need otsused kuulusid provocatio alla, mis tehtud väljaspool linna ja kodaniku kohta sõjaväljal.

Kapitaalsete karistuste puhul oli apellatsioon komiitsiaks - maximus comitiatus, s.t. tsenturiaat komiitsiad. Ülemääraste rahatrahvide puhul - tribuut komiitsiad või pleebsi tribuut komiitsiad, selle järele, missugune magistraat trahvi määras. Provocatio tekitab uut protsessi, mis toimub rahva ees kolmel contio'l ja trahvi määranud magistraat esineb süüdistajana.

Vabariigi lõpul võidi konsuleid ~~vabastada~~ vabastada provocatio'st.

Avalikus karistusõiguses on võimalik provocatio tribuuni poole igas protsessis faasis pöörata; tribuuni intercessio katkestab protsessi.

15. Kriminaalõigusse puutuvad normid XII tahvlis on laialdaselt esindatud ja võib jagada neljasse tahvlisse (VIII, IX, X, XI): eradeliktid, avalikud deliktid, politseimäärused, matmiskorra kohta.

16. Muistse avaliku õiguse põhialused.

Linn algul esindas poolteokraatliku vormi. Kodanline ja sõjaväeline juht on ka kultuse juht. Vabariiklise korra ajal kultus on lahutatud riigist; preetsrid ja magistraadid on lahus seisvad ametnikud. See jaotus oleks võinud tuua võitluse mõlemate vahel; kuid sellest pääseti sellega, et magistraat tehti absoluut sõltumatuks ka ametiga ühenduses olevate sakraalsete toimingute suhtes. Seesugune korraldus tekkis aeganööda.

Vaimulikkudes asjades sai kuninga järeltulijaks pontifex maximus, kes oli preestrite pää ja valvas kultuse järele. Preestrid pole muud kui vaimulikkude õpe-

tuste hoidjad ja kultuse korraliste tseremooniade juhatajad. Magistraat toimetab ametiga ühenduses olevaid pühalikke talitusi; auspicia imperativa kaudu küsib jumalaid; auspicia oblativa kaudu saab hoiatusi. Auspicia õigus on magistraadil cum imperio. Eristati: auspicia maiora ja minora, magistraadi võimuulatuse järele, ja auspicia aliena - magistraadi asetäitja korral. Tseremooniad ja korralised mängud kuuluvad preestrite kolleegiumi kompetentsi, erakorralised tseremooniad magistraatide omasse. -

Magistraat oli esialgul koguna pea, hiljem autonoomne ametnik, n.ö. minister. Muiste magistratuuri uuendamine sündis eelkäija nimetamise või kolleegi koopteerimise teel, hiljem rahva valimise teel. Magistraatuuri iseloomu laienemine abiameteile ja plebeide ametile tõi kaasa peamagistratuuri kaju muutmise. Potestas tähendab nüüd kõrgemast magistratuurist eraldunud abifunktsioonide võimu, kuna kõrgema magistratuuri võimu ühes sõjaväe impeeriumi ja coercitio õigusega nimetati "imperium". Magistraatide liigitused:

- 1) cum imperio - konsulid, diktaatorid, preetorid;
 - 2) cum potestate - tsensorid, kvestorid, ediilid;
 - 3) maiores - imperium'iga magistraadid ja tsensuur, kõrgemate auspicia'te õigus, valiti tsenturiaat-komiitsias;
 - 4) minores - magistraadid potestas'iga ja tribuut komiitsias valitud. - Kõrgemad magistraadid on vastutusega ametiaasta kestel, ei või neid kutsuda in ius vastu tahtmist ja ainult imperium'iga magistraat võib kokku kutsuda komiitsiaid ja senatit;
 - 5) kuruulised ja mittekurulised; kuruulsetel on õigus istuda elevandi luust istmel ja toga praetexta (purpurse kandiga riietus) peale; kuruulised on imperium'iga magistraadid ja tsensorid ja kuruul-ediilid.
- Magistraadid - kes peavad linnas viibima: plebeide magistraadid, plebei ja kuruul ediilid, linna kvestorid ja teised alamad magistraadid; väljaarvatud linna preetor.

Imperium'iga varustatud magistraadil on õigus liktorite peale, kes kannavad fascas, s.t. vitsu ja kirveid.

Igal magistraadil on ius edicendi, s.t. õigus sundmäärusi avaldada.

Magistraadi abilisteks olid vabad isikud apparitores: kullerid, heerooldid jne. Kõige tähtsam - aeraarium'i sekretär. Ametid on tasulised, magistratuur - auamet, kuid õigusega võtta tasu kulude katmiseks.

Magistraadi võimused eristati kaks külge: imperium või potestas ja iurisdictio, s.t. praetores ja iudices. Üldmagistratuurist eraldati esimesena finantsasjandus - kvestorile riigikassa, vallasvara, nõudmised ja võlad; tsensorile - kinnisvarad ja ager publicus ja hiljem ka riigimaksude renditamine publikaanidele.

Hiljem korraldati turgude ja avalikkude kohtade ja etenduste üle politsei ja teiselt poolt tsiviilkohtupidamine. Esimesel alal - kuruul ja plebei eidiidid, teiselt - preetor. Välissuhted korraldab senat. Väljamaalased on väljaspool seadust ja avaliku kaitset, kuid tegelikult on nende seisukord traktatidega korraldatud. Eristakse kolm rahvusvaheliste suhete tüüpi: amicitia ja hospitium - puutub eraõigust ja kaubandust, ja societas - puudutab ka avaliku õiguse suhteid. -

Amicitia suhteis olevad rahva kodanikud on varade poolest kaitstud; tülid roomlaste ja võõramaalaste vahel alluvad recuperatores'tele; sel alal arenes ius gentium.

Hospitium - kaitstud on isik ja vara, on õigus saada peavarju, toitu ja kingitusi; võtavad osa rooma kultusest.

Societas on kõige tihedam side. -

Traktaat ehk foedus sõlmitakse rahva poolt; selle eel võis käia väejuhi sponsio, mis aga ei sidunud veel rahvast. Socii omavad ius commercii, kaitse tribunaaalis ius gentium'i põhjal, kuid peavad aitama roomlasi sõjas. - Foedus võib olla:

- 1) aequum - vastastikune kaitse, kui poolele kallale kiputakse; mõlemil jääb alles ius belli ac pacis.
- 2) iniquum - poolte õigused pole üheväärsed, sest nad on sunnitud andma oma sõjaväe igasuguse sõja puhul või kaotavad ius belli ac pacis. -

Kviriitliku õiguse allikad ja tõlgendajad.

Mis puutub allikaisse - õiguse kujunemise viisidesse, siis komiitsiate seadusandlik töö algas selle perioodi lõpul. Rooma institutsioonide põhilauseks selles osas, mis puutub linna konstitutsiooni, olid kuninga

See on vabariigi konstitutsiooni aluseks

*adrogatio - on perekonna asendamine teisele
lex curiata de imperio - imperiumi andmine*

töö; vabariigi konstitutsioon on revolutsiooni tulemus, mida sugukonnad tõstsid kuninga vastu. Võrm, milles muutused sündisid, oli foedus, s.t. rahvusvahelist laadi kokkulepe sugukondade vahel; sel teel loodi tribuunid; nii sündisid primitiivsed munitsipaal inkorporatsioonid - municipia foederata. Muutmise organid võib otsida kuningas ja senatis, või senatis kuninga vastu revolutsiooni teel, või senatis ühes magistraadiga. Kuid comitia curiata ei avaldanud seadusandlikku tegevust; tema sanktsioonis tähtsaid akte: adrogatio, testament, lex curiata de imperio, sõjakuulutus.

Kuna sugu ja perekond on civitas'est vanem, siis tuleb eraõiguse aluseid otsida mores'test, milliseid hüütakse üldnimetusega - fas. Riiklikul ajastul on fas'i mõiste tumenenud ja tsiviilnormi nimetus on ius; kuid perekonna piires on fas alal hoidunud.

Martius

Mommseni järele peetakse kuninglike seaduste kogu puhtaks väljamõeldiks. Need seadused olevat ülempreestrite poolt võetud kuningas Ancuse ajal kuninglikest kommentaaridest, puutahvleil forum'ile väljapanud; peale kuningate äraajamist uuesti avaldatud Papi riuse poolt, ja kolmandat korda avaldatud pärast gallialaste Rooma põletamist. Kuid ius Papirium on ilmunud alles Vabariigi lõpul.

Üksikud korraldused võivad ulatuda kuningriigi või isegi celrooma ajastu, kuid allikaks on tava või kuningate ja pontifex'i kolleegiumi autoriteet, mitte aga rahvas. Ka vabariigi kõige vanemate seaduste rogatsioon põhjeneb legendidel, nagu seda on arvanud, et Servius oleks komiitsiaile ettepanud 50 seadust ja koh-tunenetlust ja ius in iure ja ius in iudicio.

Võhe usutav, et riik kujunemise ajastul oleks te gemist teinud eraõiguse kujundamisega; koguni juris-dictionis on riik väga tagasihoidlik. Õiguse õige allikas on tava selles mõttes, et kohtunikud peavad silmas norme, mis muistsest peale tunnustatud perekondade ja sugukondade vahel. Bonafante eitab, et kuningas on mõju avaldanud eraõigusele. Kuninga mõju võis avalduda küll avaliku ja karistusõigusele, kuid mitte eraprotsessile.

Suur mõju võis olla preestrite kolleegiumil. Nad valvasid kalendri üle, määrasid kohtupäevad, andsid kindlad normid legis actiones'e tseremoonialile; olid õiguse valvurid ja tõlgendajad; arvatavasti andsid

protsessuaal norme ja neid valiti kohtunikuks. Preestrite kolleegium mõjutab eraõigust nii nagu auguurid avaliku õigust, ja mõlemad kolleegiumid on opositsiooni pleebsele. Ka peale XII tahvli seadusi on õigusteadus pontifikaalne ja nende tõlgendused on paljude ius civile institutide allikaks.

Kokkuvõttes tuleb ütelda, et seaduste ilmumist põhjendab kahe klassi konflikt, mis lõppeb alati kokkuleppega ehk seadusega. Seaduse lepinguline iseloom leiab kinnitust seaduse motiives ja sihtides, ja teiseks foedus'e süsteemis sugu- ja kogukondade vahel.

Foedus'el ja lex'il on erisugune tendents ja vaim; esimestega sugukonnad nõustusid oma autonoomiat kitsendamaks riigi kasuks; teistega reguleeritakse magistraadi võimu rahva suhtes.

Seadus ja tema maksvus.

Lex tähendab seadust, reeglit, normi. Normi peatähendus eristab seadust rahvakoosoleku teistest avaldusist, nn. seadustest vormilises mõttes. Selle pärast rõhutavad allikad seaduse üldsust ja stabiilsust.

Ajaloolises rooma õiguses eristakse: leges rogatae või latae - rahva poolt antud seadused, ja leges datae - magistraadi antud seadused. Ebaõigelt oletati, et leges datae süsteem on vanem. Bonafante arvates on lex publica, populi romani algus, samal ajal ka lex rogata alguseks.

Arenenud vabariigi kord näeb kolm rahvakoosoleku vormi, mis seadusandlikult teotseb: tsenturiaat, tribuut komiitsiad ja pleebsi tribuut-kontsiliaad. Seaduse algatus kuulub: konsulile või preetorile - komiitsiale esitatavaks seadusis, tribuunile - pleebsi tribuut - kontsiiliaisse viidavaks, sellepärast siis leges consulares, praetoriaal ja tribuniciae. Sõna lex tähendab seadusi, mis komiitsiate poolt heaks kiidetud, pärast laiendati ka pleebsi kogu otsuseile, mida hüütakse lex või plebiscita. Seaduse nimeks on ettepanija nimi, konsulaarseadused kannavad mõlemate konsulite sugukonna nime.

Seadust kaalutakse enne senatis, siis avaldatakse (promulgatio) eelnõu. Kolme nädala jooksul koosolekuni võib magistraat rahvast kokku kutsuda mittevormilisele koosolekule (contio) eelnõu arutamiseks.

Seadus koosneb kolmest olulisest osast:

augurorum - munus

1) praescriptio - ettepanija nimi, hääletamise päev ja koht, esinene hääletaja triibus ja centuria praerogativa;

2) rogatio - seaduse dispositiivne osa, mis jaotatud peatükesse;

3) sanctio - määrab seadusrikkete tagajärgi. Vanemates seadustes veel religioosne sanktsioon - consecratio.

Keeluseadused erinevad sanktsiooni suhtes:

- 1) leges perfectae - seadusevastane akt on tühine,
- 2) leges minusquam perfectae - toiming ei ole tühine, kuid määratud karistus;
- 3) leges imperfectae - sanktsioon puudub.

Punkt 2 ja 3 seadused kuuluvad vanemasse staadiumi. Seadus astub jõusse tema proklameerimisega, kuid võib olla vacatio legis - seadus astub jõusse teatava aja möödumisel pärast kuulutamist.

Seaduse avaldamine seisab ainult renuntiatio's: tähtsamad seadused puu või pronks tahvlul rahvale, ja tekst riigiarhiivi kvestori ja ediili alalhoida. Seadus maksis ainult rooma kodanikkude kohta. Kui vahet hakati tegema Rooma ja Itaalia, Rooma ja provintside vahel, siis mõeldi kõiki kodanikke, kes asuvad Itaalias ja provintsidel. Rooma ülemvõimu all olevad riigid polnud seotud tema seadustega; kuid mõned seadused ulatasid ka liitlastele ja mõned rakendati roomlaste ja peregriinide vahelises suhtes (lex Sempronia - liigprotsentide kohta).

19. Avalikku õigusse puutuvad normid 12 tahvilil väga

vähesel arvul: connubiumi keeld patriitside ja pleebide vahel; uus seadus muudab vana; jne.

20. Majanduslik ja sotsiaalne olukord.

Muistse Rooma ~~aluseks~~ majanduse aluseks on põllupidamine ja karjapidamine (ager publicus'el). Eelrooma ja rooma esimesil sajandel kasvatati alamt sorti teravilja (nisu, hirs, tatrud). Mäed ja nõlvakud metsa ja niitude all. Hiljem oliivipuud ja viinamäed. Rahvatoiduks - teravili; lihatoit - teisel kohal. Kari koosnes väikeloomadest, kits, lammas, eriti siga. Veini oli vähe, tarvitati rohuna. Blamuks on onn; elavad küladena.

Seda primitiivset olukorda mõjutasid etruski ja hiljem kreeka kultuur; kuid itaalia rahvusliku kultuuri põhjapanijaks on etruskid. See avaldub: linna asutamise kombeist; kuningate, ametnikkude, preestrite rii- vastusest; perekonna nimedest (kahokordne nimi).

Etruskide mõju avaldub suure riigi loomises. Kuid vähe usutav on etruskide mõju rooma õiguse süsteemile. Rooma olulised on sabelli suguharu annid. Puhtsabiini iseloomuga võrreldes on roomlaste iseloom väledam, liikuvam ja progressiivsem. See võib oleneda: riiklikust elust, rahvaste mitmekesidusest, kaubandusest.

Olgugi, et asupaik polnud kõige soodsam, ometigi oli kaubandus arenenud; takistasid kaubandusõitsengut: sisemaa primitiivsed tingimused ja plebeide kasvav mõju, kes elavad erandita maal ja maast. --

II. O s a .

Rooma riik ja rahvaste õigus

(ius gentium).

I.lõige: Vabariiklik hegemoonia.

XIII. peatükk.

Föderatiivne ja minutsipaalne süsteem ja Itaalia korraldus.

1. Rooma ekspansioon Itaalias.

Patriitside ja plebeide võitluse lõpule järgnev areng viis kahe suure tulemuseni välja: sotsiaalsest seisukohast - itaalia rahvuse kujunemiseni, poliitilisest seisukohast - impeeriumi loomiseni. -

Roomkasvab üle teistest liidu linnadest. Room, olles poolsaare südames ja alalise pealetungi ja kaitse seisukorras, arendab poliitilist liitumist ja riiklikku korraldust. Siiski Rooma kasvamist ei tule kirjutada relvade arvele, vaid just Rooma poliitilise rahvatarkuse arvele.

Vabariikluse loomine on raske ja kestav töö. Kuningriik on igal ajal olnud lihtsam ja kestvam poliitiline vorm. Kuid peatakistus on territoorium. Territoriaalne ekspansioon on monarkilise korra julge- ja kindeloleku põhjus, kuid hädaohuks vabariiklisele korrale, sest et raske luua üldist veenet suures sotsiaalses kehas ja raske organiseerida osavõttu suveräänsust.

Vabariigi mõiste antiikilmas ja keskajal piirdub linnaga. Koguni Machiavelli kujutab vabariiki linnana. Korraldada linnast kõrgem vaba riik oli ülesanne, mis käis vanadel mõttetarkadel ja riigimeestel üle mõistuse. Ainult Room mõistis kõita enese külge teisi rahvaid austades nende suveräänsust ja mitte seades neid võidetu alandavasse seisukorda. Rooma poliitiline ekspansioon käis kahte peateed: foedus'e alusel või inkorporeerimine, säilitades kohalikku autonoomiat.

2. Ladina konföderatsioon.

Konföderatsioon on vanem süsteem. Nagu kõik itaallikute linnad, nii ka Room on ühe konföderatsiooni osa;

vanemal ajal võib olla etruskide ja ajaloolisel ajal ladina konföderatsioon. Föderatiivne pakt, mis seob Rooma ja Latiumi vabariigi ajal, on foedus Caccianum a.493 e.Kr., millega tötatakse rahu pidama, sõjalist abi andma ja sõjasaaki poolitama; ka kindlustatid vastastikku tsiviilkohtu kaitset. See on foedus aequum, ta ei määra Rooma ülevõimu Latiumi üle.

Bonafante arvates võtab see leping Rooma uuesti ladina linnade liitu.

Mainitud vana konföderatsioon kaob ladinlaste sõjaga. Rooma saavutas hegemoonia. Osa ladina ja hermiikide kogukondi ühendati rooma kodanikkudega; teisi, kes olid truud Roomale või keda austati sakraalseil põhjusil või nende vägevuse tõttu, säilitasid oma iseseisvuse ja sõltumatuse. Selles uues konföderatsioon on föderaalsete koosolekute magistraadid kaotatud. Kompetents sõja ja rahu, maksude, sõjaväeliste juhatuse ja kolooniate asutamise kohta läheb üle rooma magistratidele, komiitsiaile ja senatile; välja arvatud usulised asjad. Nii omandab Rooma ladina natsiooni jõu. See foedus paistab olema vormilt aequum, kuid tõeliselt on ta iniquum.

Kuid väljaspool poliitilist ja sõjalist juhtimist säilitavad liidulinna täielikku seesmise autonoomia oma magistratidega, konstitutsiooniga, seadustega, jurisdiktsiooniga, administratsiooniga, raha ja tsensusega ja mobilisatsiooni õigusega. Liitlasil on õigus jagada ager publicus't, ius commercii roomlastega, ius migrandi.

Kuid juba III. sajandil asutatud ladina kolooniaile kitsendati kodaniku õiguse saamise võinalust: rooma kodanikkudeks võivad saada asudes Rooma föderaalsete kogukonna magistraadid peale teenistuseaja lõppemist ja kui nad meessoost järeletulijaid kodumaale jätavad.

3. Itaalia konföderatsioon.

Samal ajal, kui ladina konföderatsioon langes Rooma ülevõimu alla, pandi alus laiemale Itaalia konföderatsioonile. Ka see oli Rooma ja selle senati tarkuse algupäraline teos. Neapoli oli esimene linn, millega Rooma liitu astub a.326 e.Kr. - Siit peale toimub pidev progress. Föderaal side luuakse kas rahulikult kokkuleppel või deditio teel. Kuid deditio'st tekkinud allumine

sõjalisele isandusele ei ole iialgi igavene, nagu hiljem provintside puhul. Rooma astub harilikult liitu üksikute linnadega, ignoreerides või lõhkudes endisi liite; vahel sõlmitakse leping kogu föderatsiooniga; vahel lõhutakse vana föderatsioon ja leping uuendatakse üksikute linnadega. Nagu uues ladina liidus, nii ka siin ühendab liitlase side neid ainult tsestruniga. Vahel isoleerib Rooma naaber rahvaid, võttes neilt vastastikused ius commercii ja connubii.

Mõned uutest liitudest on foedera aequa, kuid enamik foedera iniqua.

Nii Rooma sidus ühte mitmekesiseid rahvaid, mis asusid poolsaarel. See Rooma tegevus kandis lõhkuvat iseloomu kohalike konföderatsioonide suhtes, kui arendas sidet tsestruniga. Jus commercii, connubii ja migrandi lepingud sõlmiti linnade vahel väljaspool vana föderatsiooni ja koguni Itaalia ja ladina linnade vahel.

Uute konföderatsioonide ja vanasse ladina liitu mittekuuluvate üldine nimetus on socii, foederati; hiljem - italici. Koos ladinlastega tähendakse nad - nomen latinum ac socii. Foedus üksikute itaalia linnadega sarnanes ladina liidu paktiga. Linnad säilitavad autonoomsuse, peavad andma roomlastele sõjaväge; suveräänsus jääb puutumatu; sõjavägede hulga maximum on kindlaks määratud; üksikute osaliste sõjaväed kantakse ühise nimestikku ja moodustab nn. formula togatorum'i. -

Mis puutub õigussisse, on itaalia liitlasil äriline liiklemine roomlastega jus gentiumi alusel; nad saavad osa sõjasaagist ja ager publicus'est; kuid neil pole ius migrandi nagu ladina linnadel. Itaalia linnadel pole ius municipii, s.t. õigus hääletada määratud triibuses, nagu seda oli ladinlastel.

4. Territoriaalne inkorporatsioon.

Vana ager romanus oli kitsapiiriline: 5-6 miili linna ümber.

Esimene ajalooline suur ekspansioon leidis oma väljenduse triibuste sisseseades (vaata I osa, VIII. peat.p.2). See jaotus polnud mitte ainult rahvakoosolekute jaoks, vaid ka kohalikuks keskkohaks väiksemaile administratiiv-ülesandele (tsensus).

Sellest ajast on ajaloolisi teateid territooriumi laienemise kohta. Kord inkorporeeritakse kogukonnad kodaniku või poolkodaniku astmega (cives sine suffragio), kord võetakse võidetud kogukonnalt teatud (2/3) osa territooriumist riigimaade suurendamiseks.

Edaspidi kasvab triibuste arv 35 peale. Siis jääb uute triibuste loomine seisma; in-korporeeritud territooriumid liideti vanade triibustega. Samal ajal tekkivad ager publicius'e jagamise teel ja kolooniate asutamisega uued kodanikkude koondised isoleeritud 35 triibusest. Nüüd olid triibused lihtsalt valiniskollegiumid. Inkorporeerimise liikumine jääb seisma. Sel uuel poliitikal oli see halb tagajärg, et tuli itaalastele kodakondsust anda hulgaliselt ja järsku, kui nad seda relvadega nõudsid, ja vanade kodanikkude ülekaal sai sellega rikutud.

5. Munitsipaalne süsteem. -

Veel enne kui territoriaalne laienemine tegi poliitilisest küljest raskeks linnriigi jätkamise, pidi tunduma raskusi administratiivsel ja jurisdiktsiooni alal ning triibuste süsteemi korraldamisel laienete ülesannete kohaselt. Selle nähu eest Rooma hoolitses municipiumi organisatsiooniga. Municipium on kogukond, kes kodakondsusse vastuvõetud ja triibusse kirjutatud, kuid administratiivselt eraldatud linnast ja triibusest ja allutatud delegeeritud organeile või säilitanud oma vanad nõukogud ja rahvakoosolekud lokaalse ja autonoomse ametkonnana. Nii näiteks on Tusculumi kodanik pärast liitumist Roomaga cives romanus ja oma kodulinnas municeps. Tusculum pole civitas, vaid oppidum. Seda süsteemi rakendati laialt ajastul, kui itaalased liideti rooma kodakondsusse. Arvata on, et vanemad municipii on sündinud foedus'e alusel (näit. Gabii union Roomaga).

Vabariigi lõpul moodustavad municipiumid ühe tüübi uniformse organisatsiooniga; kuid vanemal ajal eristati:

1/ municipes optimo iure - need kasutavad kodanikuõigust täiel määral, ka ius suffragii ja ius honorum, laia autonoomiaga (administratsioon, kohus, raha, tsensus).

2/ municipes caerites . omavad ius commercii ja

*lokaalne - kohus, panna
uniformse - võimatus, sama kupa*

commercii, kuid mitte ius suffragii ja honorum; lubatud ka teatud autonoomia administratiiv ja rahanduse suhtes.

3/ municipes aerarii - puudub kommunaalne autonoomia.

Municipes caerites ja aerarii on jaotatud prefektuuridesse, mis hõlmavad sageli mitu munitsipiuni; sinna nimetab preetor praefecti iure dicundo.

Conciliabula, fora, castella, vici on poolsaarel laiali paisatud kodanikkude koondused. Conciliabula tekkisid enne üldist munitsipaalset korraldust; fora on sanasugused; mõlemil on magistraadid ja rahvakoosolekud. - Vici on vähenad linnused, ja castella - kindlustatud linnused. Nad on koondatud prefektuuridesse.

6. Kolooniad.

Rooma kolooniad on Rooma valitsuse poolt kindlaksmääratud territooriumile saadetud isikute koondised, poliitiliselt seotud metropoliga, kuid laia autonoomiaga ja piiratud suveräänsusega. - Neid asutati võidetud maas. Nad täitsid sotsiaalseid, majanduslikke, poliitilisi ja sõjalisi ülesandeid.

Vastavalt oma loomule nad kuuluvad kas inkorporeerimisele või föderaal-süsteemi. Kolooniad jagunesid:

1) coloniae quiritium - rooma kodanikkude kogukonnad,

2) Coloniae Latinae - ladinlaste kogukonnad.

Vahe nende vahel: esimesed koosnevad rooma kodanikest ja territoriaalselt kuuluvad riigile; neid võib kõrvutada municipium'iga; teised - suveräänsed kogukonnad, keda asutab Room; neid võib kõrvutada civitates foedera'ga-

Rooma kolooniad koosnesid 300 kodanikust, kes valiti positsiooni kaitseks; nad jäid Rooma kodanikeks. Igaüks sai 2-5-10 juugerit maad. Harilikult mere ääres. Neil kolooniaal on administratiiv ja kohtu autonoomia, oma magistraadid ja koosolekud, kuid mitte iseseisvat tsensusust, raha, rekruteerimine. -

Ladina kolooniad on autonoomsed ja suveräänsed kogukonnad ja seotud Roomaga konföderatsiooni teel; nii et roomlane, kes siia end üles kirjutab, kaotab kodakondsuse. Neil on oma tsensus ja rekruteerimine, sõja-

osad ei kuulu üldise legionidesse. Rooma seadused mak-
savad neis ainult, kui nad vastu on võetud. Alul oli
vist oma raha õigus. Vormel nomen latinum hõlmab koos
ladina linnadega ka kolooniaid; hiljem tähendab nomen
latinum kolooniaid. Järjekult, ius migrandi ja ius
municipii, s.t. ladinlastele kuuluv õigus kodakondsust
saada ja õigus hääletada ühes rooma triibuses, kuulub
ladina koloniaile.

Ainukene oluline vahe asunikude ja liitlaste
vahel seisab nende suhete aluses Roomaga, mis pole lep-
ping vaid rooma rahva seadus. Puunia sõdadest hakkab
ladina kolooniate autonoomne õigus kokku tõmbuna. -

Ladina koloniais oli 3000 - 20000 asunikku, igal
30-50 juugerit. Koloonia asutamist otsustati esialgul
senatuskonsulidega, mille põhjal tribuun välja kutsus
plebistsiidi. Asunikud andsid ametnikule teada oma ni-
med. Linn asutati pidulikkude tseremooniatega; adruga
aeti ümber linna müüride vagu, kindlaks määrates piiri
(pomerium); territoorium jagati kahe suure ristteega
(decumanus maximus ja cardo maximus NS) ja paralleel-
sete väiksematega neli- või täismurkadeks; rooma ko-
looniais nelinurk - centuriatio; ladina koloniais
täismurk - scannatio. - Peale territooriumi jagamist
asutajad magistraadid lex data teel määrasid kindlaks
korra.

Päriselanikkude seisukord oli erisugune; vahel
sanastakse asunikega, vahel moodustavad föderaalise ko-
gukonna koloonia kõrval, vahel moodustavad pleebisi.

Rooma kolooniad moodustavad õppida; kuna ladina
kannavad civitas'e iseloomu, need on suveräänsed linnad.
Termin civitas mittesuveräänse linna tähendusega tek-
kib hiljem. Termin civitas muutub abstraktsiooniks, et
äratähendada vabade inimeste koondisi.

Arenemine pole veel jõudnud rahvusriigini, sest
keskorganid on veel linn-riigi omad. Roomlaste kolo-
niaal süsteemi iseloomustavad kaks joont: kolooniad
pole, nagu municipii, orjastatud metropolile, ja tei-
seks, nad pole ka täiesti lahti kistud metropolist,
nagu kreeka kolooniad. -

Kolooniate ja munitsipiiumide kodanikkude osa-
võtt Rooma rahvakoosolekuist oli juba vanal ajal
fiktsiooniks; aga kõik kodanikud olid triibustesse üles
võetud ja triibuste esindus oli alati kindlustatud.

7. Rooma ja Itaalia.

Poolsaare ühendamise epohhil hõlmab Rooma terri-
toorium poolsaare keskkoha ja rea laiali pillatud piir
kondi, eriti Po paremal kaldal. Sel territooriumil on
ladina kolooniad, kui saared rooma meres, ja föderaal-
sed linnad on ümbritsetud Rooma dominiiniumest. Koda-
kondsusse liitmine oli esialgul rohme peale sunnitud.
Kuid kui Room muutus suureks Vahemere riigiks, siis
püüdsid väikeste kogukondade kodanikud saada Rooma ko-
danikeks. -

Tuleb imestada Rooma laienemise poliitikat; siin
püüti kõrvale hoida kõigist, mis alandaks liidetuid
rahvaid; ka ei takistanud Room kolooniate kaubanduse
arenemist. Niisugune poliitika päästis Rooma hukkami-
sest rasketel vaenlaste pealetungidel.

Rooma oma föderaalise süsteemiga ja munitsipaal-
se režiimiga lõi Itaalia rahvuse ja Itaalia patrio-
tismi. -

XIV. peatükk.

Muistne õigusteadus ja nõuandjad juristid.

1. Muistse ilmaliku õigusteaduse seisund ja ülesanded.

Kui pleebis pääsis magistratuuri ja preesterkon-
da, kui patritsiaati aetas nobilitas - ametite aadel,
siis emantsipeerub ka õiguse tõlgendamine patritsiaa-
dist ja preestrikolleegiumist.

Kaks tähtsat fakti tuleb meeles pidada: Gnaeus
Flavius avaldas preestrite liber actionum ja Tiberius
Coruncanius hakkas avalikult vastuseid andma õigusli-
kes küsimusis. Õigusteaduse monopol ja salajasus kaob.
Õigusteadus on aristokraatlik amet ja sel alal tegut-
semine on tihti pinna valmistamine tulevasele riigite-
gelase karjäärile. Rooma jurist erineb meie aja juris-
tist, kes on seaduse formaalne tõlgendaja, rooma ju-
rist ei andnud nõu ainult õiguslikes küsimusis, vaid
ka elu praktilisis küsimusis.

Juristi tegevuses on kaks külge:

- 1) cavere - ettevaatusvahendeid tarvitada õigus-
likes toiminguis,
- 2) respondere - vastuseid anda praktilisil juh-
tumeil.

Kuid mitte agere - kohtulik kaitse; selleks tuleb pöörata oratori poole. - Hiljem algab teaduslik töö. Peale selle juristi tegevusele lisandub: instituere ehk algõpetamine ja instruere, selle kõrgem aste, ja teiseks - scribere.

Rooma õigusteaduse ajalooline ülesanne on laiem kui tõlgendamine ja korraldamine tänapäevases mõttes. Õigus oli uduses seisukorras: ühelt poolt vanad tavad, teiselt poolt rida riigiaegseid norme. Tavaõiguse suhtes omab õigusteadus suure formuleerimise vabaduse ja palju sõltub normide hoidjate ja tõlgendajate autoriteedist. Õiguse tõlgendamine oli loomistöö, seda rohkem, et riigi seadusandlikud organid ei võtnud iialgi oma peale eraõiguse kujundamist. Kõige viljakam oli juristide tegevus magistratidena, nende nõunikudena, kohunikudena ja tavade formuleerimisel cautiones'tes. Evolutsiooni printsiip leidis juristide poolt meisterlikku käsitamist. Tõlgendamisel ei pandud nii palju rõhku seaduse sõnale, kui ta sihile (ratio). Sel teel tekisid uued instituudid, nagu poegade emancipatio.

Tõlgendamise loogilisi aluseid ja tehnilisi meetodeid ei heideta kõrvale ka kvaasi - seadusandlikus tegevuses, nm. interpretatio prudentum, mis on fons iuris (ius civile on rajatud just muistse õigusteaduse tööle); tõlgendajaid pühitseti kui iuris conditores.

2. Vabariigiaegsed muistsed juristid.

Appius Claudius Detsenviir, Apius Claudius Pime, P.Sempronius Sophus, L.Acilius, P.Aelius Paetus, Sextus Aelius Paetus Catus. Viimase töö: veluti cunabula iuris koosneb kolmest osast (tripertita):

- I - 12 tahvli kommentaar,
- II - interpretatio, s.t. ius civile,
- III - legis actiones.

Marcus Porcius Cato, Cato Licinianus, Gaius Livius Drusus, Fabius Pictor, Q.Fabius Labeo. Kolm tsiviisõiguse põhjapanijat: Marcus Manilius (jättis seitse raamatut iuris civilis), Marcus Iunius Brutus (kolm raamatut) ja Publius Mucius Scaevola (10 raamatut).

Õiguse kultiveerimine näib pärilik olevat mõnes perekonnas, nii patriitsid Claudius'ed ja plebeide Mucius'ed. - Ius civile põhjapanijate õpilased: Publius Rutilius Rufus, Aulus Verginius, Quintus Aelius Tubero. - Sextus Pompeius, Coelius Antipater, Lucius

Licinius Crassus.

Vabariigi viimase sajandiga lõpeb nõuandva ja kaitseteelaarõiguse ajajärk ja kaks suurt juristi Quintus Mucius Scaevola ja Servius Sulpicius Rufus panid aluse klassikalisele õigusteadusole ja andsid tõuke õiguse laiemale korraldamisele kahte harru: "ius civile" ja "ius honorarium".

XV. peatükk.

Preetori edikt ja tsiviil ja honoraarõiguse dualism.

1. Preetor ja ta mitmesugused tegevusvormid.

Areneva eluga muutusid mores ja ka ius civile mittevastavaiks elunõuetele. Riigi laienemine mõjub nii, et rahva koosoleku töö muutub mittevastavaks eraõiguse arendamisele. Müüd saab kindlaks ja teravneb avaliku õiguse eraldamine eraõigusest. Rahvakoosolekud kujundavad õigust ainult neil aladel, kus mängus poliitilised huvid; selle seadusandliku tegevuse juhtimise võtavad oma kätte tribuunid ja plebsi tribuut - konstiiliad.

Eraõiguse arendamine sündis preetori kaudu. Preetor oli konsulite kolleeg, olgugi astmelt madalam. Preetor loodi siis, kui plebeidele lubati konsulaat. Esialgul loodi pretor urbanus, kellele anti tsiviiljurisdiktsioon linnas. Aastal 242 e.Kr. loodi pretor peregrinus - tülide lahendamiseks välismaalastega. Tihhti peale on need ametid ühe isiku käes, või üks isik peab neid järgimööda; selle tõttu kandusid mitmed korraldused välismaalaste kohta ka kodanikkude suhetele. Preetori spetsiifiline funktsioon on eratülide lahendamine, iuris dictio. Pretor korraldab protsessi, ise ta faktilist materiaali läbi ei vaata ega kohut ei mõista. - Tema tegevuse sihiks on õiguskorra muutmine vastavalt ühiskondliku õigluse muutlikele nõudeile, aequitas'ele. Preetor oli magistrat cun imperio, mille tõttu ta võis sundida peale oma tahet. Preetori tegevuses võib eristada kahte vormi: ta seab kohtunikule mõne uue õigusreegli või muutmata jättes maksvaid norme sunnib pooli õiglaselt korraldama omi suhteid.

Legis actio'te perioodi kohta ei või kindlasti

spetsiifiline - muud, võim, amipäras

ütelda, kas preetor peale hagi eitamise võis anda uut hagi. Kuid lex Aebutia uue korra, mille järele preetor, ära kuulates poote väited, annab kirjaliku instruksiooni, milles määratud õiguse punktid, milledest kohtunik peab kinnipidama otsustamisel. See instruksioon ninetati formula ja protsess ise formulaarseks, per formulas. Elule mittevastavate seaduste tühistamiseks preetor kasutas exceptio't (vastuväide), millega kohtunikul kästakse kostjat mitte süüdi mõista, ~~vaid~~ olgugi et nõudmine seaduspärane, kui formelis väljendatud faktilised asjaolud tõestuvad kostja kasuks. Teiseks lõi preetor täitsa uued formelid: utiles, ficticial, in factum, - juhustel kui osaliselt või täitsa puudusid seadusega nõuetavad rekvisiidid. Kolmandaks seadis preetor restitutio in integrum sisse, s.t. olukorra endistamine, kui maksev olukord ei vastanud õiglusele, olgugi et oli seaduspärane.

Peale selle tegevuse võib preetor ilma kohtunikule peetamata astuda poolte vahele: kas peale sundides stipulatsioonid (stipulationes honorariae) või valdusse viimisega (missio in possessionem) või interdiktidega (decreta, interdicta).

Preetorlik Stipulatio on pidulik leping stipulatio vormis, mida sundis tegema magistraat, et sel teel peale panna kohustuse, mida tsiviilõigus ette ei näinud, näit. cautio damni infecti.

Missio in possessionem on magistraadi antud õigus valdusse võtta teatud asja (missio in rem) või asjade kogu (missio in bona).

Interdictid on tingitud käsud vahenditult pooltele; kui käsku ei kuulatud, siis järgnes harilik protsess. Sageدامine leiab interdictum kasutamist valduse kaitsel puhul. Klassilises õiguses on interdictum ennem administratiiv menetlus.

Preetori sunnivahendid on:

- 1) missio in possessionem - mida tarvitati mitte ainult kui sihti, vaid kui vahendit (kui keeldutakse andmast cautio damni infecti);
- 2) pignoris capio - magistraadi käsul asja äravõtmine ja hävitamine;
- 3) denegatio actionis - hagi mitteandmine.

2. Edikt.

Preetoril oli ius edicendi, s.t. õigus rahvale teadaandeid teha igasuguste asjade kohta. Preetori teadaanded käisid protsessi reeglite kohta; reeglid pandi valgeil puutahvleil (album) foreenule ametiaasta alul - edictum perpetuum. Edikt, mis käib üksikjuhu kohta, on edictum repentinum.

Preetori antavate normide juriidiliseks aluseks on preetori imperium; nad on määrused, mitte seadused, ja maksavad kuni kestab käsuandja preetori ametisolek. Vormilt pole nad käskivad nagu 12 tahvli seadus.

Ametijärglane võis neid tagasi lükata, muuta või üle võtta. Need käsud, mis vastasid elunõuetele, võeti üle ja moodustasid ajajooksul edictum translativum. Sel teel loodi uus õigusallikas, mis oli vahepealne seaduse ja tavale. See uus õigusallikas on väärtusliisem teistest, sest on asjatundja teadlik looming, ja ta painduvam kui tavale. Lex Cornelia määras, et preetor peab kinnipidama aasta algul antud edictum perpetuum'ist.

Ka pretor peregrinus andis edikte protsessides väljamaalaste ja roomlaste vahel ja võttis üle väljamaalaste õiguspõhimõtteid ja instituute, nii tekib ius gentium.

Kuruul ediilid andsid edikte orjade ja loomade müügi suhtes.

Provintside tekkinisega ilmuvad valitsejate ja provintsi kvestorite ediktid.

Edicta'ks ninetatakse ka üksikut sanktsiooni või määrust. Edikt kindla vahekorra kohta on Clausula edictalis, millele vastab teatud formula (instruksioon), mis esitatud ediktis iga hagi kohta. Kuid edicti klausel pole lubatud tsiviilõigusele või formulale, sest actio civilis on antud seadusega, mitte ediktiga. -

3. Ius honorarium.

Preetori õigus ei inkorporeerunud ius civile'se ega ei muutnud selle sisu, vaid jäi maksma ius civile kõrval; tekkis dualism, mis iseloomustab rooma klassikalist õigust: ius civile ja ius honorarium. Mõlemad on organilised tervikud, mis põhjalikult lahkuminevad vormilt, sisult ja vaimult. Vormiliselt preetor korraldab protsessi, kuid uuendab sealjuures ka materiaalselt

õigust. Ediktiga preetor täidab ius civile tühikuid ja parandab puudusi, sellepärast on ius honorarium vähen organiline ja kooskõlaline kui XII tahvli seadus.

Ius honorariumi suurem arenemine sünnib rooma üleilmliku ekspansiooni ajal. Ius honorarium on sihitud uute tarvete rahuldamisele, mis ius civile's ettenähtud pole, ja teiseks, ta võitleb vana ius civile'ga.

Hilisemal ajal on ius civile enam sümboolika, mis tõendab vana kviriitlise õiguse karmust; kuna ius honorarium on eluline õigus.

Preetori põhimõtted on tihti võetud võõrrahvastelt kellega läbi käidi, nii et ius honorarium on üks neid teid, mille kaudu ius gentium tungis rooma õiguse süsteemi. Hilisem õigusteadus ühendas ius gentiumi mõistesse primitiivsemad suhted vanast ja uuemast ius civile'st, ja eristab normide kogus kaks osa: ius civile, mis omapärane igale rahvale, ja ius gentium, mis ühine kõigile rahvaile. Viimast osa dikteerib inimestele naturalis ratio, mille all tuleb mõista asjade loomulikku käiku, aga mitte inimesemõistust.

Cicero ajal võtab preetori õigus ülevõimu ius civile'st. Nende kahe süsteemi suhtumist määrab Papi- nianus järgmiselt: "Ius praetorium est quod praetores introduxerunt adiuvandi, supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia".

XVI. peatükk.

Rooma provintsiaalne ekspansioon ja vabariigi kriis.

1. Linnriigi konstitutsioon.

Linnriigi konstitutsioon esitab meile nn. rooma vabariigi kuldse aja. Sel ajajärgul sobisid konstitutsionaalsed korraldused täitsa sotsiaalsete ja poliitiliste tingimustega. Rahvas lihtsa eluviisiga põlluharija; Riik ulatusliselt väike. Linnriigi puudused tulid avalikuks alles siis, kui võit Samniumi üle andis Roomale ~~ge~~ hegemoonia poolsaare üle, ja võit Kartaago üle tõi võimu maailma üle. Roomale olid võõrad unistused maailmariigi üle. Room tahtis ainult kindlustada poolsaare sõltumatust. Kartaagoga sõlmitud traktaadid tõrjusid roomlasi merelt. Merevabadust saavutasid roomlased esimese puunia sõjaga. Teise puunia sõja pol-

distrikt - distriktus - 39
püüdnud, valitsus moodu

nud roomlased soovivad, vaid see tuli Kartaago kavatselt ja selle sõja tagajärjel Room leidis end Vahemereade saatuse otsustajana. Room püüdis vahetõrget föderaalset alusel korraldada, kuid pidi varsti sellest loobuma ja asuma otsesele valitsemisele. Vallutati Hispaania, seda nõudsid Hannibali sõja kogemused; siis Makedoonia, siis Peloponnesos. Suured vallutused kuuluvad Vabariigi kriisiajajärku ja on ühendatud Pompeiuse, Caesari ja Augustuse nimedega.

Juriidilisest seisukohast puunia sõdadega astub Room ekspansiooni ajastusse. Võidetud rahvastega ei astuda foedus'esse, vaid allutakse jäädava sõjalisele administratsioonile. Sõjaväeline distrikt sai nimetuse provincia, mis ei tähenda muud kui väepealiku territoriaalse kompetentsi piirkonda.

2. P r o v i n t s i d .

Provintsi korraldab lex data'ga võitja väepäalik ühes senaatorite-komisjoniga. Provintsi valitsemiseks esialgul seati erilised preetorid (Sitsiilia, Sardiinia, Hispaania), hiljem saadeti valitsejaks aja ära teeninud konsulid ja preetorid; neid nimetati promagistraatideks.

Provintslastel sõjateenistuse kohustust polnud, kuid nad maksavad maamaksu, mis on iseviisi korraldatud provinciae vectigale'des ja provinciae stipendiariae'is. Populi stipendiarii olid need, kes aegsasti olid alistunud, maa jäeti nende valdusse ja nad maksid stipendiumi. - Populi vectigales olid need, kes viimase võimaluseni vastupannud ja taltsutatud väevõimuga; nendele anti maa rendile. - Provintsi valitsejale on kaasa valitsemiseks abiline kvestor.

Valitseja consilium koosnes harilikult 10 legaadist - senatoreist. Temale abiks valitsemises ja kohtupidamises olid comites, contubernales, vahel ka cohors praetoria - valitseja sõjaline kaardivägi; päris sõjajõudu oli harva. Siis oli veel hulk alamaid ametnikke. Provintsi valitsejate kompetentsis ärkab uuesti peaaegu muistne konsulite kompetents, nad ei ole piiratud konkureerivate magistratidega. Kriminaal-jurisdiktsioon ulatub provintslaste üle (olgu et linnade jurisdiktsioon täielikult ei kaotatud;) rooma kodanikkudel oli provocatio õigus .

Tsiviiljurisdiktsioon kuulus valitsejale ühes linnas asuvate rooma kodanikkude üle, mitme linna peregriinide, roomlaste ja peregriinide üle. Roomlaste kohta kohandati rooma õigust; peregriinide ja segajuhustel - ius gentium. Sama linna peregriinide tülisi lahendas linna magistraat.

Kohtumõistmise ja valitsemise otstarbel jaotati provints ringkondadesse, conventus, mis koostusid mitmest linnast ühe pealinnaga. Sõja vaheaegadel peeti pealinnades istungeid kohtu ja valitsemise asjades. Istungid kestsid vähemalt üks kuu ja neist teatati ediktiga ette. Kohtunikeks valiti roomlasi või provintslasi. Suurtes provintside peeti conventus't ühes pealinnas.

Provintsilinnad säilitavad oma konstitutsiooni rahvakoosolekute, senati ja magistraatidega. Valitseja teostab hooldamist ja valvab erakorraliste väljaminekute üle, kontrollib arveid ja maksude õiget jaotamist. Mitmesuguste rahvusta koondised saadeti laiali, väljaarvatud usulised või kui nad polnud kardetavad.

3. Föderatiivsed ja vabad linnad.

Provintside kõrval või nende piires on suurel arvul civitates foederatae. Föderatiivsed linnad säilitavad oma konstitutsiooni, jurisdiktsiooni ja maaomanduse. See on foedus iniquum, mis võttis neilt rahu ja sõja õiguse; neil lasusid koormised: laevade, sõdurite ja viljaandmine määratud hinna eest.

Civitates libertae seisukord polnud sisuliselt teistsugune; ka koormised ja puudus tõeline rahu ja sõja õigus; vahel põhines libertas rooma seadusel.

Civitates liberae et immunes olid vabad linnad, kes makse ei maksnud.

Rooma alluvuses on ka kuningriike; neid oli föderaalseid ja võidetuid. -

4. Kuritarvitused provintside korralduses.

Maavalitsejad laastasid neile usaldatud provintse. Senat ise määras suuri summe valitsemiseks: 1) pagasi vedamiseks, 2) elatiseks.

Mis valitseja neil aladel kokkuhoidis, oli tema lubatud teenistus (salvis legibus), ja see oli suur.

Säärased õigused kuulusid valitseja saatjaskon-

nale (kvestor, ametnik, legaati); peale selle said nad gratifikatsioone: viinaraha, soolaraha; võib-olla ka teeraha. Tihti anti senatoreile õigus eraasjus sõita nagu tõelised legaadid (libera legatio); see rõhus raskelt provintse.

Nende lubatud sissetulekute kõrval olid veel moodus ebaõiglased raha sissenõudmised ja väljapressimised. Selle vastu võideldi seadustega, milledest esimene lex Calpurnia Pisonis. Peale selle olid provintsidele surmaks maksude renditajate kolleegiumid (publicani).

5. Majanduslik ja sotsiaalne kriis.

Raske ja saatuslik oli provintsi valitsemise vastumõju Itaalia olukorrale. Kuhjunud rikkus, orjus, uued kunstid, töödused, uued kultuurid, kommete peenenemine helleni kultuuri mõjul sünnitasid põhjalikku revolutsiooni Itaalia põllumajandused ja ühiskonnas.

Põllumajandusline Itaalia muutub karjamaade, viina ja olinägede ja viljapuude maaks. Room saab veiniga kauplemise peaturuks, niisama ka olitoomise alal. Veini ja õlipuude kultuur arendab ja kindlustab eraomandust. Metsa ja karjamajandus on arenenud. Majandusliku arenemise pilt on rõõmustav, kuid sotsiaalne kord muutub halvemaks. Endine lihtsus annab maad rikkusele ja lõbujanule. Vana korra hävingut soodustab kõige rohkem orjus; orjade hulk on kohutavalt tõusnud ja orja hind on langenud; lihtsakujuline majaorjus annab maad töödusorjusele. Vaba töö kaob küladest, terved maalad jäid tühjaks vabust elanikest.

Ka teised tegurid mõjutasid ühiskondliku korra halvenemist. Vaba rahvas võõrdus põllutööst, sest et ta aastaid sõjaväes oli. Kuna uued kultuurid nõudsid suuri kapitale, siis võisid ainult rikkad endale lubada karjamaa ja aiapidamist. Senaatorid ja nende pojad ei teotsenud kaubanduse, tööstuse ja panga aladel. Lex Claudia keelas neil laevapidamise ja osavõtu avalikest rentidest ja hankeist. Aristokraatia oli sunnitud pöörduma suurmaapidamisele, õnnestades väikeomandust ja hävitades küla keskseisust. Ka kaubanduse alalt, nagu tööstusest, olid eemale tõrjutud Itaalia vabad kodanikud. Rooma rahandussüsteemi iseloomustab see asjaolu, et hoiduti otsesest majanduslikust valitsemisest: renditati mitte ainult suurte hoonete ehitamist, vaid

ka tolle ja provintsiaal makse. See viis suurte kapitalide kuhjunemisele isikute kätte, kes kuulusid ratsanikkude hulka, s.t. kõrgemalt tsenseeritud kodanikud. Ka vallasvara koondub privilegeeritud klassi kätte. Väljaspool sõjaväeteenistust on igasugune tuluallikas suletud rooma kodanikele. -

Nii tekitab ülepääsematu kuristik rooma ühiskonna kõrgemate ja madalamate kihtide vahel. -

6. Aadel, ratsanikud ja linnriikliku korra sobimatus.

Patriitside ja plebeide võitlus on lõppenud, ühetaolsus on saavutatud; konstitutsioon - demokraatlik. Magistratuur kõigile juurdepäästav ja tasuta. Kuid et ametid saada, tuli kulukaid rahvalõbustusi korraldada, siis olid tegelikult ametid ainult rikkastele saadaavad. Tekkib uus klass - nobilitas - aadel, suuremate ja kuruulametide pidajate perekonnad. Harva saab homonovus aadeli ridadesse tungida. Poliitiline kogu, milles nobilitas oma jõudu väljendab, on senat, mis koosneb eksmagistraatidest. Rahva koosolekud pole kohased suure ilmariigi asju ajama, seda kohasem on selleks ülesandeks senat, kelle käes oli ka välispoliitika.

Kerkib pärilik ametite aristokraatia, seaduslikult loodud komiitsiate demokraatia vundamendile; sellest siis tekivad hiljem kaks erakonda:

- 1) optimates - aristokraatlik senati erakond,
- 2) populares - demokraatlik erakond.

Tekkib uus seisus - ordo equester. Selle idud on igivanad. Ratsanikud moodustasid algusest peale jõukama klassi sõjaväes; need olid patriitsid või jõukamad plebeid. Nad said riigilt aeg equestre hobuse ostmiseks, seepärast neid hüütakse - equites equo publico.

Nende kõrvale tekkisid - equites equo privato; neile polnud õigust kroonu hobusele; neid tarvitati ratsaväe kõvendamiseks sõja ajal. Rahu ajal kuulusid nad varanduse järele esimese klassi, kuid mitte ratsaniku seisusse. Kui hiljemalt rooma ratsavägi asendatakse provintsi koosseisuga, siis kadus ratsanikkude sõjaväeline funktsioon, kuid seisus kui niisugune ei kadunud ja just equites equo privato kujundasid seisuse aluse. Need olid kapitalistide, kaubanduse ja suurpankade esitajate võsud vastandiks equites equo publico, kes olid senaatorlike perekondade liikmed. Viimased

pöörduvad provintssidesse maavalitseja saatkonda; kuna equo privato pöörduvad kaubandus, maksude sissenõudmise, spekulatsioonide tegevusele; kujundavad societates publicanorum. - Nerde kahe voolu vahel tekib vaen.

Optimaatide ja populaaride vahepeal moodustab ratsanikkude seisus (uus) massi, mis kaldub populaarsete poolde ja kaitseb proletaarlaste huve.

Regulaarsete administratiivsete sisseseadete puudumine, magistratide alaline vaheldumine, kõva tsentraalvõimu puudumine toob kaasa omavoli ja kontrollimatust provintside valitsemises. Ausatest kodanikkudest koosnev sõjavägi muutub koosseisult, sest temasse astuvad kõige alamad elemendid.

Nii näeme, et linn-riigi korraldus oli sobimatu suurele impeeriumile; peamine raskest olukorrast võis tulla kas oligarhia või monarhia loomisega.

7. Itaalikute ja proletaarlaste küsimus, Gracchus, Drusus ja itaalikute ehk liitlaste sõda. -

Föderaalne süsteem hakkab kõikuma poolsaarel enesel. Itaalikud ihaldasid poliitilist ühetaolsust nende abil võidurikaks saanud linnaga. Kasutades ius migrandi, ladinlased otseselt ja itaalikud kaudselt, püütakse kätte saada rooma kodakondsust. Just selle vastu üleilmlik võim kasvatab rahva ja senati kõrkust ja tehakse ülekohtu itaalikutele: jäetakse ilma riigimaast, kolooniaist, sõjasaagist, rikutakse nende autonoomia, usurpeeritakse nende maid, suurendatakse rahalisi koormiseid. Ka ius migrandi kaotati. -

Itaalikute vastu tulid demokraatide juhid, kasutades ära tribunaati. - Kavatsus riigimaid jagada kriisi läbi ruineeritud kodanikele oli olemas juba Scipio de majas. Laelius valmistas agraarseaduse eelnõu, kuid loobus. Tiberius Gracchus, olles valitud tribuuniks, esitas eelnõu, et suurmaapidajailt tagasivõetud riigimaa tuleb välja jagada 30 juugeri viisi vaestele rooma kodanikele ja ladinlastele. Krundid pidid olema mitte- võõrandatavad ja alluma veotigal'ile. Riigimaa valdajad võisid säilitada 500 juugeri ja iga poeg 250, kuid kokku mitte üle 1000 juugeri. Nii et reform puudutas ainult suurmaomanikke, kusjuures tehtud parandused tasuta. Riigimaa inkorporeerimise ja väljajagamise ja tulide lahendamiseks loodi iga aasta uuesti

valitav komisjon 3 liikmest.

Projekti vastu olid nii Rooma aristokraadid, kui ka rikkas ladin ja itaalia kodanlus. Oldi kaua aega maad valduses peetud ja kulusi tehtud uute kultuuridele (viina õlipuud), nii et reform puudutas valusalt nende huvisi. - Paistab, et Tiberius'el oli kavatsus itaalikute opositsiooni murda neile rooma kodakondsuse ~~and~~ andmisega.

Kuid Tiberius'e kolleeg Marcus Octavius pani oma "veto" projektile. Tiberius lasi rahva hääletamisega kolleegi ametist tagandada. Agraarseadus hääletati, komisjon valiti; kuid Gracchus tapeti. Komisjon jätkas edukalt tööd. Itaalikute huvides astus välja Publius Scipio Aemilianus. Tema nõudel võeti komisjonilt kohtulik võim ära ja anti tsensorile; riigimaade jagamine lõpetati. Scipio ise langes.

Vaen roomlaste ja itaalikute vahel kasvas. Fulvius Placcus teeb ettepaneku, anda ladinlasile ja itaaluile kodaniku õigused; kuid senat kukutas ettepaneku läbi. - Siis astub ette oma reformidega Gaius Gracchus. Ta tahtis purustada senati oligarhia kas otseselt või kaudselt, organiseerides ratsanikkude klassi; laiendas oma venna agraarplane, pani ette kolooniate asutamise Itaalias ja mere taga. Senati mõju vähendamiseks määras Gracchus, et konsulite kaks provintsi pidi enne valimisi kindlaks määrama ja konsulid liisu või kokkulepe teel valivad provintsi. -

Rahva poolehoidu võitmiseks andis Gracchus:

- 1) lex frumentaria - rooma kodanikele pidi riik odava hinna eest vilja andma,
- 2) lex militaris - vähendas väeteenistust ja veeretis riigikassa peale sõduri varustamise. Laiendas apellatsioonide õigust rahvakoosolekule, keelates ära quaestiones moodustamise, s.t. ilma provokatsioonita erakorraliste kohtukomisjonide asutamist senati poolt.

Lex Sulpicia iudicaria põhjelt
Ratsanikkude seisuse organiseerimiseks võttis ta senatoreilt kohtuniku funktsioonid ja andis nad ratsanikele. Esialgul puutus see just provintsikubernere vastu tõstetud protsesse, kuid pärast tähtsus laines. - Ratsanikkude klassi huvides määras Gracchus, et Aasia provintsi maksunõudmiste renditamine pidi sündima Roomas. -

Ratsanikkudele andis välismärgid: kuld sõrmus ja erikohad teatris. Rahvas sai õiguse iga aasta sanu tribuune tagasi valida. - Määras asutada kolooniaid Itaalias ja mere taga; viimane oli uus mõte, sest limriigi politikud olid ikka selle vastu. Neis seadusis esineb Gracchus itaaliaalik mõte. Lõpuks pani Gracchus ette, anda itaaluile kodakondsuse. Kuid pleebsi tribuun Marcus Livius Drusus pani oma veto peale. *a. R.*

Rahvas jättis Gracchuse maha; ta tõmbas end tagasi ja hiljem tapeti ta. Senat kustutas meretaguste kolooniate ja itaaluile kodakondsuse andmise seadused. Hiljem võeti seadusega tagasi keeld võõrandada jagatuid maid; saadeti laiiali agraarkomisjon ja anti uus maa-seadus, millega riigimaad jäid valdajate kätte maarendi eest; hiljem kaotati maarent ja muudeti valdajad omanikeks.

Nii langesid kõik paremad Gracchuse reformid. Gracchuse kavatsused võttis 30 a. pärast uuesti ülesse Drusus, kes esitas maa-seaduse arvukate kolooniate asutamisega Itaalias; laiendas viljajagamise seadust; moodustas kohtud senatoreist ja ratsanikest. Selle poolt olid itaalia linnade kodanikud. Drusust süüdistati riigireetmises. Ta langes pussilöögist. Moodustati komisjon riigireetmise kohtunõustamiseks; paljud langesid, teised pagesid. - *Quintus Varrus*

Tõusis mäss - belleim Italicum. Liitlased Rooma vastu panid põhised uuele riigile, mille nimeks Itaalia; kaks konsulit, 12 preetorit, 500-liikmeline senat on ta organid. Nimed on vanad, kuid sisu uus, sest senat ja magistraadid on nüüd liidu organid. Valitsevat linna pole, on pealinn - Corfinium.

Esialgul löödi konsuli vägi, kuid itaaluil puudus poliitiline ja sõjaline juht ja Room lõhkus kergesti liidu huvid ja koosseisu.

8. Kodakondsuse laiendamine ja itaalikute sõja lõpp.

Kodusõda 88-82 a. e.Kr.

Möödukas senaatorite partei võttis ülekaalu. Konsul Lucius Julius Caesar esitas seaduse anda kodakondsust kõigile ladinlasile ja itaaluile, kes polnud relvi haaranud või kes sõjast loobusid. Teine seadus andis õiguse väejuhtidele kodakondsust anda itaaluitele, kes nende all võitlesid. Plantia Papiria määras,

et kodakondsust antakse ladinlastele ja ladinaliitlastele, kes kahe kuu jooksul tsensorile soovi avaldavad; senat pikendas seda tähtpäeva. Nii inkorporeeriti itaalia linnad, ladin kolooniad ja vähesed Latiumi kogukonnad.

Nüüdsest peale tekkib ladinlaste nimi ja ius Latii kui vahepealne õiguslik aste kodaniku ja peregrini vahel ja lex Pompeia andis selle õiguse gallia kogukondadele sealpool Po'd. Laesae maiestatis'e komisjon võeti ratsanikelt ära ja anti triibuste poolt valitud kohtunikele. Nii lõhuti itaalikute liit.

Kuid tuli polnud veel kustunud ega saanud vana konstitutsioon enam püsida; viha käärus itaalikute seas, olgugi et nad kodakondsuse said, ja üks rooma vägi seisis laagris Noola all. - Teisest küljest suure hulga uute kodanikkude juurdetulemisega muutus rahva suveräänsus illusoorseks, sest rahvas oleks pidanud Rooma forum'ile kogunema. - Rooma riigimehed ei kavatsenud luua uusi triibuseid, ega ei kavatsenud uusi kodanikke jaotada vanadesse. Tribuun Sulpicius paneb ette itaalikud jaotada kõigisse triibuseisse. -

Sulla selle peale tungib Noolasse ja Sulpicius langeb. Isegi Marius kuulutatakse Sulla nõudmisel isamaa vaenlaseks. Kuna Sulla teel Aasiasse oli, vallutas rahvapartei itaalikute abil pealinna ja pidas võimu 5 aastat oma käes. Sulla tagasitulek sütitas esimese kodusõja itaalikute ja roomlaste vahel.

25. augustil 82 lõi Sulla ühes Crassusega vastaseid. - Sulla reaktsioon oli verine.

8. Sulla konstitutsionaalne reform. -

Sulla reformid konstitutsiooni, koondades kõik võimu senatisse. Sulla valiti diktaatoriks, ilma intertessiooni ja provocatsioonita. - Sulla kaotas Gracchuse poliitilise reformi, viljajagamise, Aasia provintsi maksude renditamise Roomas, andis kohtukolleegiumi senaatoreile, äravõttes ratsanikelt. - Rahva suveräänsust vähendati: iga seaduse ottepanek pidi enne senatist läbi käima; tribuut-komiitsiad kaotati; preestrite valimine kaotati; tribuunidel võeti õigus seadusi esitada ilma senati esialgse arvamuse ja veto õigus konsulite esitiste ja senatusconsultide kohta; tribuun ametipidamine teeb võimatuks saada kõrgemat ametit.

Senati kasuks vähendas Sulla magistratide autoriteeti. Tsensor kaotati ära, sellega kadus ka senaatorite tagandamine. Konsulilt ja preetorilt võeti sõjaväekomando. Itaalia kuni Arno ja Rubikoni allutati konsulile; provintsid seati prokonsulite ja propreetori te regulaarne valitsus. Kriminaal jurisdiktsioon võeti konsulilt ja komiitsialt ja loodi quaestiones perpetuae. Preetori arv suurendati - 8; kvestoreid - 20.

Määrati kindlaks magistratuuride astmestik ja magistradi vanus: 37 a. - kvestoreile, 40 a. - preetoreile, 43 a. - konsulile. Sama ametit võis 10 a. pärast pidada, teist - 2 a. pärast. Sulla tunnistas üldiselt itaalikute õigust kodakondsuse saamiseks.

Uue Rooma - Itaalia riiki oli vaja luua kord. Itaalia territoorium muutub ühtlaseks; esimest korda seatakse Itaaliale vastu provincia mõiste. Aja jooksul sai Itaalia territoorium uniformse korra munitsiipiate kujul, kus sisse seatud samad ametid ja samad organid kui Roomas. Munitsiipaalne kord mõjub ka vanasse territooriumisse. Triibus pole enam territoriaalne ja administratiiv jaotus, ta saab isaklikuks tiitlikuks ja tähendab kodaniku kvaliteeti. Room pole enam linn-riik, kuid ta pole veel riigi pealim.

10. Vabariikliku korra agoonia.

Sulla põhikord ei päästnud oligarhilist valitsust, ega ei seadnud sisse õiguslikult pärilikku oligarhiat. Vabariikline magistratuur oli halvenenud, kuid provintsid oli sisse seatud stabiilne kord. Sulla püüdis tuletada patriootilisteks ja vabaks isiklikust huvidest. Kuid restaureerides linn-riigi korda, ei näidanud ta sellega suurt ettenägelikkust, sest Rooma Itaalia riik vajab kõvemat kesk võimu. -

Mitte ainult asjade reaalne olukord, vaid ka inimeste meelsus õnnestas Sulla põhikorda: optimaatide lodevus ja korrupsioon, Rooma rahva degenerereerumine, isamaalise sõjaväe puudumine, demokraatide opositsioon, itaalia linnade salaviha.

Juba Sulla elupäevil tühistati tema seadused, mis ei tunnistanud itaalikute kodanikuõigusi. Hiljem uuendati viljajagamised, valiti magistradiks vanuse ja ametiastmestikust möödudes; endistati tribuune vana võimuga, kaotati korraldused Aasia maksude renditamise kohta, tsensuur endistati, reformiti kohtukolleegiumid -

1/3 senaatoreist, 1/3 - tribuni aerarii'dest, 1/3 - ratsanikest. - Sulla korrast jäi ainult konsuli võimu äärmine nõrgendamine. -

Kuna puudus tugev keskvoim, siis hädaohu puhul oldi sunnitud prokonsulile andma erakorralisi volitusi; nad said võimaluse luua endale ustava sõjaväe ja seetõttu omandasid erilise seisukoha. Esialt ilmus see nähtavale mereväes. Võitluseks mereröövlite vastu sai määratud Pompeius 3 aasta peale piiramata rahaliste vahendega ja õigusega nimetada 25 abilist senaatori-seisusest; sellega loobuti annaalsusest ja loodi imperium infinitum. - Hiljem valiti Pompeius üldiseks prokonsuliks varustuse alal; veel hiljem konsuliks ilma kolleegita, ja siis diktaatoriks. -

60.a. sõlmivad Pompeius, Crassus ja Caesar triumviraadi; 52.a. viib Caesar maaseaduse ellu. Anotiaja lõpul lex Vatiniaga antakse temale 5 a. valitseda Gallia Tsisalpiina. Caesar lõi sel ajal hiilgava sõjalise kuulsuse. Vahepeal on Crassus surnud. Pompeiust lööb ta kodusõjas. Võimu oma kätte keskendades asub ta Rooma riiki ümberkorraldama.

II. I õ i g e . Impeerium.

XVII. peatükk.

Keiserliku konstitutsiooni keskorganid.

1. Linn-riigi lõpp. -

Rooma riigi tasakaal oli hävitatud sel päeval, mil tema relvad astusid üle Itaalia piiride. Hädaohu tume aindus oli märgatav algusest saadik. Saguntumi palvete peale vastab senat ainult saatkondade saatmisega, kuid hoidub sõjategevusest. Makedoonia Filippiiga on Room sunnitud astuma sõtta.

Sajandil (200-100 e.Kr.) on suure ekspansiooni, mitte vallutuste ajajärk. Room kõikub poliitilise mõõdukuse vahel ja sündmuste paratamatuse vahel, mida süvendab äriiline ahnus. I.saj. e.Kr. kiirendavad sündmuskäiku üleilmliku hegemoonia seesmiseid vastutõukeid ning vallutajate prokonsulite individuaalne tegevus.

Raskuste ja kriisi aluspõhjus on linnriigi konstitutsiooni mittevastavus riigi uute vormidele. Teiseks najanduslik kriis, mida oleks võinud kõrvaldada laial-

dase kolonisatsiooniga, kuid millest senat loobus. Linnriigi korraldused elavad üle poliitilise kriisi. Aastased, kollegiaalsed ja tasuta vabariigi magistratuurid ei sobi suure riigi valitsemiseks. - Itaalia liitlased püüavad rooma kondsusse, kuid konversatiivsed riigimehed on selle vastu. Keskkoha kontroll provintside valitsemise üle on nõrk. - Hädasilmapiilkudel on senat sunnitud erakordseid täisvõimelisi ametnikke määrama senatus consultum ultimumi näol. Itaalaste saavutatud kodakondsuse laiendamine muutis vana konstitutsiooni absurdseks. Võitlus kodakondsuse pärast kestab Po taguste elanikkudele edasi. -

Sulla konstitutsioon, nagu eelpool nägime, jäi siiski linnriigi piiresse. Ei loodud tugevat kesktäidesaatvat võimu. Tarbekorral määras senat ise erakorralisi territoriaalselt piiramatuid võime, näit. Marcus Antonius'e ja Marcus Crassus'e. Pärastpoole määrati erakorralisi magistraate tribuunide algatusel, näit. Pompeius'e ja Caesar'i määramised; see on osutus äärmiselt kardetavaks. Püüdmised pöörduda tagasi konstitutsionaalsele korrale viisid vabariigi hukkamisele. Kui senat otsustas võtta Caesar'ilt enne tähtaega provintsi komando, keelata Caesarile oma kandidatuuri üleseadmist äraolekul, läbi lipu lasta Caesari poolt kodakondsusse vastuvõetud transpadaanlasi, siis andsid need korraldused Caesarile võimaluse riigikorra kaitse ettekäändel kukutada seda korda aastal 49 e.Kr.

2. Vabariigi lõpp.

Linnriigi konstitutsiooniga lõppes ka kodaniku vabadus. Antiik- ja keskaeg ei tunne linnast kõrgemat vabariigi korra vormi. Kui esineb mõni linnast laiem organism, siis ikka monarhia kujul. Antiikses ilmas ei jõudnud mitme rahva vahelised föderatsioonid kunagi vaba rahvariigi kujuni. - Kahtlane, kas Itaalia föderatsioon 2. 91 ja 90 e.Kr. oleks tõusnud konstitutsionaalse organismini. Room igatahes lahendas hiilgavalt kohaliku korralduse probleemi munitsipaal ja koloniaalsüsteemiga, kuid tsentraal korralduste probleem jäi lahendamata. Neil eeldustel tahetakse keiserriigi loomist kui üht headtoovat revolutsiooni vaadelda.

3. Caesari konstitutsioon.

Gaius Julius Caesar oli konsuliks a. 59 e.Kr., Itaalia diktaatoriks 49 a. ja riigikäskijaks a. 48-44 e.Kr. - Senati oligarhiale vastases vaimus ja sotsiaalökonomilises mõttes ühendub Caesari konsulaat tema diktatuuriga; uus poliitiline süsteen arenes aste-ast melt alates 49 a.

Rooma kodakondsuses laiendati 49 a. transpadaanlastele. Sitsiiliasile anti ladinluse õigus, kuid kohe peale Caesari surma kodakondsus. Rooma pidi saama Itaalia esimeseks munitsiipiumiks, pealinnaks.

Senati koosseisu suurendati, nii et ta Caesari konstitutsioonis võis ulatuda 1000-1200 liikmeni. Senat langes nõuandva asutuse tasemini, valitsemisest jäi täisa kõrvale.

Muistsed magistratuurid: konsulid, preetorid, oediidid, kvestorid, tribuunid - jäävad, kuid allutakse uuele unitaarsele ja eluaegsele organile, mille tiitlik on imperator; see on võiduka väejuhi tiitel, mida Caesar uudisena edasi kandis ka peale sõjakäiku, laskis rahadele lüüa ja mõtles pärijatele edasi anda. Caesar ilmselt kavatses uuendada kuninga tiitli, ta endistas kuningate väliseid atribuute. Monarhi sisemine autoriteet oli see jõulisem, kui hiljem Augustuse konstitutsioonis. Kuid oma lühikese valitsemise aja tõttu ei saanud Caesar ennast lahti kiskuda muistse vabariigi vormest ja ameteist. Rahva ja senati poolt oli talle antud absoluutne sõja ja rahu õigus, õigus käsutada vägesid ja laegast, nimetada provintsi kubernere, ettepanna linnas osa magistraate, juhatada tsenturiaat-komitsiide, nimetada uusi patriitse. Keisri eminentne ja alaline tribuuniõim ei allunud tribuuni intertsessioonile.

Oma konsulaadi ajal viis Caesar senati vastuseis-
mise järele maaseaduse, mille järele Pompeiuse vete-
raanid ja proletaarlased 3 lapse isad said maad, 10
juugerit. Asutati 20 liikmeline komisjon seaduse teos-
tamiseks ja jaotati alankomisjonesse määrustiku välja-
töötamiseks, kohtumõistmiseks jne. - Oma absoluutse
valitsemise ajastul võttis Caesar Gracchi koloniseeri-
mise poliitika ülesse ja Kartaagos, Korintuses, Aafrikas
ja Hispaanias kolooniaid veteraanest ja proletaarlastest.
Vilja jagamine vähendati. Provintsidest kaotati maksude

renditamine, seati sisse tõsine keskvalitsuse kontroll
provintsi kuberneride üle. Caesar andis seaduse kuber-
neride väljapressimiste kohta (lex Julia de repetundis)
ja seadused protsessi ümberkorralduse kohta; kus era-
õiguslike protsesside kohta laiendati formulaar-
protsessi kord. - Tuntud on ka Caesari kalendri reform.
- Caesar langes vandeliidu ohvriks.

4. Vahepealne periood. Triumviraat.

Caesari surm tõi riigile anarhia, optimaadid juu-
beldasid, restauratsioon paistis triumfeerivat. Caesari
väed said tema pärijatele - Antonius'ele, Lepidus'ele
ja Caesari adopteeritud pojale Gaius Octavianus'ele -
jõuks, mis sundis end peale omakord nõrkadele valitse-
jaile, lepitas nad vastu nende tahtmist ja sundis rahul-
dama maanälga. Triumviride väed tahtsid maid Itaalias,
kuid et seda anda polnud, siis tarvitati Sulla meeto-
dit: proskriptsioone ja konfiskatsioone. Vana aristo-
kraatia juuriti välja, linnade territooriumid jagati
uutele asuniketele. Itaalia vanad elanikud olid sunnitud
koloniseerima provintse, mida veteraanid olid põlanud.
Sel kolonisatsioonil olid paremad tulemused kui Sulla
omal, sest Augustuse ajal valitses rahu.

43.a. sai Gaius Julius Caesar Octavianus valitud
konsuliks lex annalis'est vabanemisega ühes Quintus
Pedius'ega, kes esitas seaduse erakorralise tribunaali
asutamiseks Caesari tapjate karistamiseks.

Lex Titia andis Gaius Octavianusele, Marcus An-
tonius'ele ja Marcus Lepidus'ele erakorralise magistra-
tuuri riigi uuesti korraldamiseks tiitliga Triumviri
reipublicae constituendae causa.

5. Augustuse konstitutsioon.

Riigi uus konstitutsioon määrati kindlaks 13. jaa-
nuaril 27.a.e.Kr. Gaius Octavianuse poolt. Selle akti
tähtsust on raske mõista ja hinnata. Ta ise arvab, et
on jalule seadnud vana vabariigi.

Raske on näha tema konstitutsioonis Caesari kava
jätkamist, võiks ütelda, et ta sellega koguni vastolus
on. Caesar alandas senati tähtsust, Octavianus aga suu-
rendab senati kompetentsi ja loob seaduslikult senati
aristokraatia. Caesar tahtis olla monarh ja soovis ku-
ninga tiitlit, Octavianus lõi uue magistraadi tagasi-
hoidliku tiitliga, princeps, ja hoidis alal vana or-

ganiä (see on tema reformi puuduseks). Princeps on puht vabariiklikku laadi magistratuur. - Princeps'i võim provintside suhtes on prokonsuli imperium kõigi provincide üle (imperium infinitum) ja Itaalia suhtes potestas tribunicia. Octavianus ei võtnud üle tribuuni ameti, vaid tribuuni võimu eraldi ametist. - Ametlikus keeles tarvitatakse riigipäri tähendamiseks - princeps (ennen oli esimese senatori tiitlik), kuid princeps tarvitab alati oma perekonna nime - Caesar - püsiva lisandusena imperator eesnimena ja August liignimena. Valitsena jäi nimi - imperator; kes on alati ülempreester, omab välismärke (istte, rõivastus, loorberipärg, liktorid; rahadel tema kuju, tema nimel vannutakse, tekib keisri kultus). Keisri amet pole päritav ega puhtvalitav, vaid ennen vana viis - eelkäija poolt nimetamine. Caesar testamendtaarselt adopteeris Octavianus't ja see kinnitati pärast Caesari surma kuuriate poolt. Hiljem järgneb Tiberiuse tõelik eraõigusline adoptioon. Veel hiljem toimetakse quasi adoptioonid, millel ainult avalikõiguslikud tagajärjed. Veel hiljem nimetamised ilma adoptioonita.

Positiivsed eraõigused, mis täiendavad tribuni - cia potestas't, anti järk-järgult Caesarile ja tema järglastele ja moodustavad lõpulikult lex de imperio: sõja ja rahu, liidu ja lepingu õigus; riigimaade jagamine, kolooniate asutamine ja korraldamine, kodakondsuse andmine, kokkukutsuda senat ja seal esineda teadaandega, esitada osa kandidaate magistratuurile, anda korraldusi, raha müntida, tsiviiljurisdiktsioon edasi-kaebe astmes, kriminaal-jurisdiktsioon ilma provokatsioonita; ta on vaba mõnede seadusele alluvusest.

Tribuuni võim annab princeps'ile õiguse seaduse-eelnõusi esitada, kuid tõelik ja tõeline seadusandlik võim puudub tal.

Uue ameti (princeps) ebamäärast pookimist vana konstitutsiooni külge ilmutab see, et ta (princeps) on magistratuur extra ordinem. Selle tagajärjeks on, et princeps'ite vaheajal pole interregnumi, vaid vanad vabariiklikud magistraadid valitsevad riiki. Teiseks tagajärjeks, et princeps kui magistrat extra ordinem on sõltumatu vanuse ja magistratuuride astmestiku nõudmistest. Princeps võib esitatud ja nimetatud olla väljaspool Rooma; koguni naised võisid nimetatud olla. Prin-

ceps võis olla plebeidest, kuid võimuakti saamise puhul tõsteti neid patriitjaste seisusse.

6. Komiitsiad.

Vabariigi korra aluseks on rahvakoosolekud ja senat. Magistraadid on senati ja rahva täidesaatvad ametnikud.

Rahvakoosolekud ei võinud üle elada linn-riigi langust; tema tähtsus läks üle senatile. Octavianus ei püüdnudki komiitsiaid hävitada, vaid otse selle vastu - püüdis neile elu sisse tuua. - Kriminaal jurisdiktsioon oli äravõetud rahvakoosolekutel questiones'te abil, s.t. alalised kohtu kindla liigi asjade kohta.

Octavianus'e järglased võtavad extra ordinem oma peale kriminaalprotsessid. Rahvakoosolekute provokatsioon on printsipaadi algusest peale asetatud apellatsiooniga keisri poole. Mis puutub rahvakoosolekute valimisse ja seadusandlusesse, siis oli see Octavianuse ajal elav ja jõurikas. Octavianus esitas komiitsiaile ja tribuut-konstiiliaile hulga ja põhjapanevaid seadusi, mis pärast pikka vastuseisu ja olulisi muudatusi vastu võeti: lex Julia de maritandis ordinibus, lex Julia de adulteriis; seadusi esitati ka konsulite poolt (lex Papia Poppaea). - Princeps'i ja vanu vabariiklisi magistratate valiti komiitsiais ja konstiiliais. Kuid Tiberius võttis rahvakoosolekult magistratide ja preestrite valimise; kuid valitu kuulutamine (renuntiatio) toimub kuni III.saj-ni p.Kr. komiitsiate ees.

Seadusandlikud komiitsiad keetsid kauem, kuid pärast Nerva't ei mainita enam rahvakoosolekute seadusi. Nii kuivab vana seaduse allikas ja termin lex kaob kuni keiserliku absolutismi sisseseadmiseni. Lex de imperio, millega keisrile tribunicia potestas antakse, on ainult tühi vorm. Need languse põhjused on pea kõik sõltumatu unest konstitutsioonist. - Osavõtt komiitsiaist oli vähene. Õige reform oleks olnud, kui üksikuile munitsiipiumele oleks antud valimiskolleegiumi funktsioonid.

7. Keiserlik senat.

Octavianus jättis alale Sulla korralduse ja suurendas senati võimu magistratuuride üle. See oli just Caesari mõttevastane. Kuna Caesari reformiga senatisse pääsid kergesti ka mitte-kõlbulikud elemendid, siis võttis Octavianus ette senati puhastamise neist. Octavianus

adulter, ei - Ehebrecher, Ehebrecherin

vähendas liikmete arvu 600-le, välja heites vabakslastuid ja mitteväärilisi. Tiberiuse reformiga sai senat õiguse senaatorisi nimetada.

Octavianus mõtles tõsiselt jagada valitsemist senatiga. Senat imeb endasse vähehaaval komiitsiate õigused. Tasakaal ja antagonism imperatori ja senati vahel kujundavad poliitika sisu esimesel epohhil. Senat teostab kriminaal-kohtumõistmist, mõistab kohut oma liikmete üle. Seadusandlik võim läheb komiitsiailt senatile; lex asendub senatus consultum'iga, millel niid seaduse jõud

Rahandus administratsioonis ja provintside valitsemises on puhtakujuline diarhia (kaksik valitsus). On kaks riigi laegast: aerarium Saturni - vabariikliku korra kassa, ja fiscus Caesaris. - Aerariumi valitseb senat, fiscus't - keiser. Fiscus'est tuleb eraldada keisri eravarandus - patrimoniumi principis, mis pärast muutub krooni varanduseks, ja siis nimetakse keisri puht-isiklikku varandust - res privata principis. - Provintsid jagunesid: provinciae senatus vel populi romani ja provinciae Caesaris.

Sõjaväed, niid alalised, on eranditult keisri käsutuses; seepärast on rahulikud provintsid senati käes, kuna piiriäärised - rahutud - on keisri käes. Seaduse järele on senati kompetents kasvanud, kuna tege-likult on ta ilma olulise mõjuta ja jõuta. Senati suur võim põhines võimul magistratuuri üle; keisri ilmumise-ga oli senati autoriteet vägede üle ja ka välisläbi-käimises ära võetud.

Senaatorite määramise õigus kaob senatil, sest ka keiser nimetab mitmel viisil senaatoreid: ta esitab kandidaatide nimestikku - nominatio -, tal on õigus esitada kandidaate - commendatio, ta anektee-rib adlectio õiguse, mille põhjal ta tsensorirüüs annetas fiktiivse eksmagistraadi kraadi ja seega koha senatis. - Viimaks, keisri autoriteet kasvab kõigil uutel administratsioo-ni aladel ja usurpeerib osalt vanu alasi senatilt. Uued provintsid langevad keisrile. Fiscus muutub riigikassaks, aerarium saab Rooma linna kassaks. Luuakse uus aerarium militare, mis usaldakse kolmele erilisele prefektile. -

Keiserriigi esimene periood on ülemineku ja vana ja uue võimu vastolu aeg: senati ja keisri provintsid,

aerarium - fiscus, eraprotsess - cognitio extra ordinem, vanad õigusallikad - keisri konstitutsioonid. Senat on sel ajal sillaks seadusliku suveräänsuse üleminekul rahvalt princeps'ile. -

Keisri võimkonna piiramine, senati ja vabariigi magistratuuride alalhoid annavad keiserlikule korrale iseäraliku ilme, nii et esialgul ei pandud tähelegi monarhia asutamist. -

Senatisse pääsemine on seotud rooma magistratuuri kõige alama astmega (kvestor). Octavianus määras senaatori tsensususe - miljon sestertsi; senatisse ei pääsnud vabakslastud, kuid keiser võib neile anda vabaltsündinu õigused; senati lastakse laiemalt juurde itallasi. Senati revideeritakse iga aasta; keiser on alati princeps senatus. - Senaatoreid - 600; senati istangud: kaks kord kuus - korralised (senatus legitimi) ja ka erakorralised - senatus indicti. Kokkukutsuda võivad kolisulid, preetorid, tribuunid. Kõneleb ainult esimene küsitlentu, teised akklameerivad. - *arvustavad keisri poolt määratud*

8. Senaatorite ja ratsanikkude seisus.

Senaatorite ja ratsanikkude seisused leiavad keiserriigis lõpliku tunnustuse ja võrrutamise. Juba Octavianuse aegu on senaatori auaste päritav; neil on eraldusmargid (riietus), ka sõjaväes senaatorite pojad erinevad ratsanikkude poegade-st. Octavianuse ajal on keelatud senaatoril ja nende poegadel abiellumine vabakslastuga. Claudiuse seaduse järele on keelatud laevade omamine. Keiserriigis kujuneb senaatoriteseisus suurmaamannikkude klassiks, kes ka tööstusest, kaubandusest osa võtavad. Ainult senaatori perekonnaliikmeil on juurdepääs vabariiklikutele magistratuuridele ja mõnele uuele keiserriigi ametile võimalik. - Ratsanikkudele tsensus - 400000 sestertsi, on vabaltsündinud ja auväärsed; kannavad kuldsõrmust; neile on lahti uued riigiame-tid. Senaatori seisus esindab vana korda, kuna ratsanikkud keiserriigi pooldajad. Nende kahe seisuse kõrval kerkib plebs uues tähenduses.

XVIII. peatükk.

Senati ja princepsi ametid.

1. Vabariiklikud magistratuurid.

Keiserriik ei kaotanud vanu vabariiklikke magist-

presideerima - presideerimine
 presideerimine

ratuure, nad on senati täidesaatvad organid; kuid need magistratuurid osutusid mittevastavaiks valitsema uut Rooma riiki. - Kauga aega kasutati selleks erakorralisi magistratuure, ilma et oleks olnud jõuline keskorgan. Järjekord on traditsionaalne, kuid vanuse nõuet alandati; esimeseks astmeks - sõjatribuun. Kvestorite arv Octavianuse ajal - 20; nende käest võeti aerarium'i valitsemine ja anti praefecti aerarii kätte. Kvestorite ülesandeks on ikka abiksolek magistratidele, kelle juurde nad määratud. Üks vahe pidid omal kulul gradiatoritemänge korraldama. - Tribuuni tähtsus kadus ühes komiitsiatega. Intercessio ja ius auxilii omavad vähe tähtsust; kuna tribunicia potestas on printespsil. - Tribuunid säilitavad teatava ulatuseni trahvimise õiguse; määravad preetori nõusolekul eestkostjaid (tutela dativa); täidavad magistratide asetäitjatena mõned ülesanded; valvavad matmise üle. -

Ediilid on kaotanud täie trahvimiseõiguse. Neilt võeti ära varustuse eest hoolitsemine, tulikahjude ärahoidmine, politsei ja mängude korraldamine; neile jäeti mõneks ajaks Rooma tänavate ja mõne avaliku koha järelevalve. - Kuruul ediilid säilitavad jurisdiktsiooni turgudel.

Preetorid säilitavad jurisdiktsiooni. Püsivad alal linna ja peregrinide preetorid ja üksikute quaestiones perpetuae eesistujad. Claudius seadis sisse fideikomisside preetori. Nerva seadis preetori fiscus'e ja eraisikute vahelisteks protsessideks; Marcus Aurelius - eestkoste preetori. - Kuid siiski preetoriameti tähtsus on vähenenud keiserlikkude ametnikkude loomise läbi.

Hiinaga
 Tsensor pole enam eluline instituut; tema ülesandeks on koordineerida munitiipiiumide tsensusust pealinna omaga.

Konsulaat on ka tehtud verevaeseks; pärast tsen-sori kaotamist võtab keiser konsulaadi ameti sagedasti endale. Konsuli ameti aeg on korratu ja lühike; samal aastal määratakse ühte-järku mitu konsulitekolleegiumi; aasta esimesed konsulid - *ordinarii*, teised - *suffecti*. Konsulid juhatavad senatis vaidlusi tsiviil ja kriminaal asjus ja presideerivad senatis. Keisrid usaldasid konsuleile jurisdiktsiooni extra ordinem ja neile jäi ka vabatahtlik jurisdiktsioon. - *s.o. adoptio, emancipatio*

manumissio

auxilium - ai.

~~...~~

2. Keisri ametid.

Ametid, mis suure riigi uusi funktsioone täidavad princepsi nimel, on kõik uued ametid keisri määramisel ja tema võimuvahendid. Uued ametid on vähem väärikad kui magistratuurid, kuid nende mõju kasvab ühes princepsi võimu arenemisega. Aastasus, bürookraatia puudumine, ta-sutus kaovad. -

Ebamäärane on seisukoht curatores'il: curatores frumenti - toitlus alal, curatores viarum publicarum - suurte itaalia teede jaoks; 3 curatores aquarum - veevärgi järelevalve; 2 curatores aedium publicarum et operum publicarum - templite ja avalikkude ehitiste valve. Kõik need valitakse senaatorite ja kõrgemaist klassidest, mitte princepsi äranägemise järele, vaid vanuse või liisu läbi. Anaalsus kaob peale cura frumentis; kollegiaalsus kaob, sest kompetents on ära jaotatud; liisu asemele astub princepsi määramine. Keisri aegu curatores frumenti asemele praefectus annonae. Tõelikuks keisri ametid: legaadid, prefektid, prokuratorid, lihtabilised.

Legaadid on keisriametnikud provintside valitsemises; nad on võrsunud senati poolt valitsejale abilis-teks antud legaatidest. Prefektid olid vabariikliku korra juures kõrgema võimu avalikud esindajad - praefectus urbi - kuninga ja konsuli suhtes, praefectus iure dicundo - preetori suhtes.

Procuratores - eraesindajad; eriliselt rahanduse valitsemises; hiljem muutuvad avalikeks ametnikeks; kõrgemad prokuratorid - procuratores augusti. -

Abilised täidavad mitmesuguste sekretääride üles-andeid: a rationibus, ab epistolis. Ka need ametid muutuvad avalikeks. -

Keiserlik valitsus reguleerib ametnikkude palga, määramised, ümberpaigutused, ülendamised ja tiitlid.

Consilium principis muutus Hadrianuse ajal ala-liseks ja koosneb mitte ainult sõprust ja comites't, vaid ka silmapaistvatest juristidest.

3. Keskkohta prefektid. - *kõige värgemad ametid praefectum.*

Octavianus seadis sisse praefectus praetorio keisri kaardi-ülema (9-10 kohorti); ainult ladinlastest, keisri käsutuses, keda esitavad kaks ratsanikkude sei-susest prefekti.

Hiljem prefektid juhatasid kõiki Itaalia vägesi. Caracalla andis neile kriminaal-jurisdiktsiooni Itaalias 100 miili kaugusel Roomast. Nad otsustasid viimase astmena keisri asemel; neil on apellatsioon kriminaalotstuste kohta. Hiljem olid prefektideks kuulsad juristid Papinianus, Paulus, Ulpianus. Praefectus praetorio sai ediktide avaldamise õiguse.

Praefectus urbi amet mõjus kõige rohkem vana magistratuuri lõhkumisele; keisrid arvasid ta magistratuuride hulka, pidada võis ainult senaator. Ülesanne - politseiline - custodia urbis; kriminaaljurisdiktsioonis konkureerib quaestiones perpetuae'ga, ja sööb viimase välja. Praefectus urbi võib mõista: väljasaatmisele, asumisele ja tarhvi maksma. Tema cognitio on extra ordinem, tema nimetatud kohtunik on ta esindaja, mitte erakohtunik. Võtab vastu orjade kaebtusi, patrooni kaebtusi ja mõistab kohut eestkostjate ja hooldajate üle jne. - Praefectus urbi kompetents ulatub 100 miili Roomast.

Toitlusprefektuur; linna varustamine on suur ettevõtte; esialgul erakorralised magistraadid (Pompeius). Caesar määras aediles ceriales; Octavianus Augustus - curatores frumenti; hiljem võttis Augustus ameti enda peale ja teda esitas praefectus annonae; viimasel on ka vastav jurisdiktsioon.

Praefectus vigulum - valve tulikahjude üle; teinud 7 kohorti käsutada; vastav jurisdiktsioon.

Praefectus Aegypti kuulub provintsi valitsemisse.

XIX. peatükk.

Itaalia ja provintside organisatsioon.

1. Itaalia administratsioon.

Vana vabariikliku korra oluline iseloomustus seisab Rooma ja Itaalia eraldamises. Vabariigil pole ekspansiivset tendentsi või vähemalt on see mõõdukas; otsele valitsemisele eelistab majanduslikku kasutamist. Vabariikliku ajastu ajaloo peamotiiviks on Itaalia sarnastamine Roomaga kas koloniseerimise või kodakondsuse laiendamise teel.

Printsipaadi iseloomustuseks on vastuoksa opositsioon Itaalia ja provintside vahel. Printsipaadil on rahulikult ekspansiivne tendents, mis vanale vaba-

riigile tundmatu.

Itaalia on niid ühte sulanud ja rahus Roomaga; uueks ajaloo motiiviks on provintside Itaaliaga ühtaolsustamine koloniseerimise või kodakondsuse laiendamise teel. Itaalia valitsemine kannab printsipiaadi-ajastul vabariiklikku iseloomu mitte ainult munitsiipiumide korraldusis, vaid ka keskkoha järelvalves. Administratiivsest küljest erinevad teineteisest urbs ja Itaalia. Urbs'il polnud munitsipaalset autonoomiat, vaid ta allus keskorganeile. Octavianuse konstitutsioonis polnud vabariiklikud magistratuurid muudetud munitsipaalseiks; nad pole enam valitavad komiitsiais. Uued keisri nimetatud ametid, eriti praefectus urbi, vähendasid senati, konsulite ja preetorite võimu. Pealinnas on teostatud meelevalduse valitsus, mis rõhub peamiselt vana aristokraatiat.

Keiserriik säilitas civitas'e jaotuse 35-de triibusse. Jaotus triibustesse kaotab administratiivse jaotuse tähenduse ja tal on isiklik tähendus kodaniku kuuluvuse kohta.

2. Munitsipaalse korra õitseage.

Uue korra järele on Itaalias administratiivseiks ringkonniks munitsiipiumid ja kolooniad. Linn muutub ainsaks aluseks kohalikule valitsemisele kuni roomahelleni ajastuni. Linnast kõrgemat administratiivset ringkonda ei tunta. Munitsipaalse süsteemi õitseage on vabariigi kriisi ja printsipaadi ajal. Uued munitsiipiumid tekkivad vanas Latium'is; vanad fora ja conciliabula on muutunud munitsiipiaiks, ka ladina kolooniad. Munitsiipiumi tiitlist tõusis hiljem kõrgemale koloonia.

Uues korras omab kodanik kaks isamaad ja kaks kodakondsust: kohalik isamaa ja communis patria; munitsipaalne kodakondsus ja civitas romana. Ainult urbs'i kodanikul pole seda kahekordsust, ta on civis romanus; ta on urbanus.

Kõigil munitsiipiumel on täielik rooma kodakondsus; alama astme munitsiipiumid on ammu kadunud. Paljud endised munitsiipiumid sine suffragio valitsetakse Roomast saadetud prefektide poolt. Printsipaadi ajal kaovad prefektid.

Kolooniaail ja munitsiipiiumel on lai autonoomia; igalühel oma statuut, mis on lex data; statuudi nimi on lex municipalis, mis määrab kohalikud sisseseeded, rahvakoosolekud, nõukogud, sanktsioneerib kohalikke institute, munitsipaalsete magistraatide jurisdiktsiooni ja kompetentsi. - Statuudid on kaunis uniformsed. Mitmed seadused, mis kindlaks määrasid uniformsed normid kõigile või paljule munitsiipiiumile, olid leges rogatae, mitte datae.

Munitsipaalsed võimud vähestes kodukondades säilitavad preetori või diktaatori tiitle; kuid harilikud nimenäed on kolooniaais - duoviri, ja munitsiipiiumes - quattuorviri; kelledest kaks on iure dicundo - neile kuulub iurisdiktsioon, kaks on ediilid - linnapolitseid. - Tsenatori amet on esindatud: duo ehk quattuorviri censoria potestate. - Duo või quattuorviri iure dicundo puudumisel nimetatakse praefectus iure dicundo.

Munitsipaal võimudele kuulub tsiviil iurisdiktsioon teatud summani ja teatud kitsendustega; ei kuulunud: vabadusprotsessid, infameerivad hagiid ja protsessid legis actio kujul. Munitsipaal-magistraatidel on paljas iuris dictio, mitte aga imperium, seepärast ei või nad mõnda vahendit tarvitada, nagu in integrum restitutio või missio in possessionem. Kuna legis actio pole käsitatav, siis ei või munitsiipiiumides adopteerimist, vabakslaskmist, emantsipeerimist toimetada. Mõnikord olid need toimetused eriliselt lubatud.

Kriminaal iurisdiktsioon - teatava piirideni orjade ja vabade üle. Ajajooksul sai krim.-iurisdiktsioon piiratud.

Munitsiipiiumis ja koloonias, mis hõlmab linna ja ümbruse (regio), eristakse kodanikud (cives) ja elanikud (incolae); viimaste kodu (origo) on teises linnas. Mõlemad on kohustatud makse maksma - munera; ainult cives omavad hääle ja honores õiguse. Munitsiipiiumi või koloonia alluvuses võis olla teisi kogukondi - loci attributi. Alluvate regioonide elanikke ei loetud roomlasiks, vaid peregrini'deks.

Kodanikud on jaotatud kuriaisse - munitsiipiiumides, ja triibuseisse - kolooniaais. Komiitsiaail on seadusandlik kompetents statuudi raamides ja valimiskom-

petents - magistraatide valimiseks. -

Munitsiipiiumel olid mitmesugusel alusel suured avalikud omandid; mõned valdasid suurmaid väljaspool oma piirkonda ja koguni provintssides; majanduslik ja rahanduslik organisatsioon mitmesugune; tähtsat osa mängis eraisikute heldus. -

Munitsipaalne senat - ordo decurionum ehk centumviri. Dekurioonide nimestikku revideeriti iga aasta. Senatit kutsus kokku magistraat. Dekurioonide järeltulijad "curiales" moodustasid kohaliku aristokraatiat. Alamkiht - humiliores. - Linnast pole suuremat administratiiv ringkonda. -

Ajajooksul allutakse Itaalia administratsioon keisri järelvalvele, millega kõrvaldatakse senati järelvalvet ja vabariikl. magistraatide võimu. Praefectus urbi laiendas oma tegevuspiirkonda kuni 100 miilini Roomast ja praefectus praetorio - kogu poolsaare üle. - Hadrianus jagas Itaalia nelja ringkonda consulares'tega (iudices) eesotsas, kellele kuulus tsiviil ja kriminaal iurisdiktsioon ja võib-olla administratiiv korraldused. - Marcus Aureolius seadis 5 või enam iuridisi muutuvate ringkondadega ilma kriminaal-iurisdiktsioonita. -

Tõelik valitsuse kontroll algab Trajanuse ajal curatores reipublicae sisseseedmisega. Severuste ajal ilmub - corrector totius Italiae. Pärastpoole jaotati Itaalia mitmesse ringkondadesse tsiviil, kriminaal iurisdiktsiooni ning administratsiooni suhtes, igal ühel - corrector.

3. Provintside valitsemine.

Esmakordselt luuakse keiserrigis eriline provintsiaalvalitseja amet. Viieaastase vaheaja nõue linnamagistratuuri ja provintsiaalvalitsemise vahel on jälle maksev. Provintsi valitsejad on senaatorid. Senati provintside valitsejad kannavad prokonsuli tiitlit, kuigi nad konsuli ametit ei ole pidanud. Kahte senati provintsi, Aasiat ja Aafrikat, valitsesid konsulaarid, teisi üheksat - praetorii. - Keisriprovintside valitsejad on astmelt madalamad ja nende tiitlik legati Augusti pro praetore. - Valitsemise kestus

senati provintsis - üks aasta; keisri omis oleneb keisrist. Valitsejad palgalised. Prokonsuli abilised on kvestorid; legati Augusti abilisteks määratavad ohvitserid. Legatus Augusti käsutuses sõjavägi, s.t. tema all on leegionide legaadid. - Rahaasjanduse valitsemiseks - senatiprovincis - kvestor, keiserlikus - prokuraator.

Rooma maa alasse oli inkorporeeritud regioone, mis polnud korraldatud provintsidena; neid valitsevad prokuraatorid. Mõned neist muudeti keisriprovintsideks, mille etteotsa seati legaat.

Provintsi prokuraator on ratsanikkude seisusest. Iseäralik on Egiptuse seisukord. Vabariik ei tahtnud teda okupeerida. Keisri poolt võeti oma valitsemise alla; see oli nagu personaalunioon. Praefectus Aegypti on ratsanikkude seisusest, sarnastatud prokonsuliga; temast kõrgem ainult praefectus praetorio. Tema käsutuses: iuridicus Alexandriae - kohtuasjas; procurator Alexandriae ad nationes patrimonii - rahanduslik valitsemine, kaks praefecti castrorum - sõjaväeline komando.

Octavianus Augustus reguleeris õiglaselt ja ühtaoliselt provintsimaksud ja seadis sisse provintsi tsensuse; korraldas kontrolli.

Provinci alamaid on peregrini cediticii; neid hüütakse "stipendiarii", sest et nad maksavad makse. Provintsi korraldamisel tunnustakse provintsiaal-linnade autonoomiat, mis säilitavad oma konstitutsiooni; see autonoomia on veel suurem kui munitsipiines ja kolooniais; - Printsipaadi ajajärgul, vastaselt vabariigi ajastule, kasvab provintside arv rahulikult teel. Enne Caesar'it ja Augustust oli provintse 15. Octavianus liitis riigiga Egiptuse.

Kokkuvõetult on keisri käes regioone kogu Alpid, Rhein ja Donau ühes Britanniaga, Vahemere äärne Aasia, Põhja Aafrika.

Vabariigiaegsele provintside rüüstanisele valitsejate ja publikaanide poolt on riiv ette tõrjatud. - Vabariik juuris välja iga jälje linnadevahelistest föderatsioonidest provintsis. Keisrid soodustasid provintslaste koosolekute loomist; neist võtsid osa lin-

nade saadikud ja nad kandsid sakraalset iseloomu; kuid arutati kohalikke küsimusi, kaebati keisrile ja tehti ettekandeid vahenditult. Koosolek tuli kokku provintsi pealinnas.

4. Kuningriigid ja vabad linnad. Rooma ja ladinakolooniad.

Provintsidel või provintside vahel püsivad vabad riigid, linnad ja kuningriigid. - Civitates foederatae - välissuhteis alluvad täielikult Rooma poliitikale. Föderaal-linnad ei võlgne andameid, kuid alluvad foedus'te poolt pealepandud Sarmetele. Sisemises suhteis on nad täitsa suveräänsed. - Civitates sine foedere liberae. Siin pole aluseks foedus, vaid seadus või senatikonsult, mis Rooma ühekülgselt võib võtta tagasi. Linna korraldus määratakse Rooma poolt lex civitatis' ega ära.

Sisemises suhteis on nad suveräänsed ja erine foedereeritud linnade seisukorrast. - Autonoomsete välisriikidena ei moodusta civitates provintsi territooriumi osa, siiski määrab valitseja nendes oma residentide tsi ja koguni conventus'te asukoha.

Kuid järk-järgult kaotavad nad oma vabadused ja muutuvad Rooma riigi osadeks. Vormiliselt säilitades libertas'e, allutakse vabad kogukonnad aegajalt maksule.

Vabade ja liitelasriikidel jäeti esialgul tsiivil ja kriminaal jurisdiktsioon nii kodanikkude kui välismaalaste kohta; hiljem vaadeldakse kriminaaljurisdiktsiooni teostamist rooma kodaniku üle kui vägivalda; vabade ja liitlaste linnade kodanikke kutsutakse koguni mõnes süüteoos senati ja princepsi ette.

Peale Armeenia inkorporeeriti kõik kuningriigid. Keiser karistusena kaotab tihti foedereeritud linnade autonoomia.

Paistis, et see liikumine pidi viina rahvaid orjastamisele rooma-itaalia isanduse alla, kuid tulemus oli teistsugune, mis oleneb sellest, et provintse progressiivselt võrrutati valitseva riigiga. Esiti laiendati provintsidel ladinluse õigus, mille all

mõistetakse äriõiguse ühisust rooma kodanikega ja sõltumatut kogukondlikku valitsemist. Ladinlasile avanes nitu teed rooma kodakondsusse saamiseks: 1) amoti kaudu; siin eristati: minus Latium - rooma kodakondsuse saavad need, kes pidanud magistratuure; minus Latium - saavad magistraadid ja dekurioonid; 2) latini Junianiks (lex Junia Norbana) - muutusid mittevormiliselt vabakslastud orjad.

Kuid otsekohene kodakondsuse laiendamine toimub koloniseerimisega väljaspool Itaaliat; nad tärkavad samal viisil kui enamalt Itaalias: igal koloonial oma territoorium, limitatsiooniga jaotatud, ning oma statuut. - Paljud kolooniad tärkasid vormita, sagedasti provintsis asuvaist rooma kodanikest kaupmeestest.

Provinttsiaal kolooniad esitavad eri vorme. Coloniae immunes - kolonistid vabad isiku maksust. Coloniae iuris italicum - maapind on solun italicum, võib olla kviriitlise orandi objektiks ja üleantav mancipatio, in iure cessio, usucapio teel; maksudest vaba. -

Muidu oli provintsinäa rooma rahva või Caesari oma ja eraisikul oli ainult kasutamise õigus (ususfructus) või valdus, makstes tributum või stipendium.

Koloniseerimisega kõrvuti toimub ka spontaanne latiniseerimine ja kodakondsuse annetamine provintsi territooriumidele. Caesar'ist peale antakse enam-vähem vabalt kodakondsus kõrgemaile isikule provintsis.

Lääneosa riigist on täielikult latiniseeritud, ainult Idas Kreeka keel ja kultuur. Nii et riigis seisavad üksteisele vastas ladina Occidens ja helleniline Oriens. -

5. Riigi alamate üldine ühetaolisustamine sündis Caracalla läbi 212.a. Seaduse siht oli puht fiskaalne (pärandusmaks) ja keisri soov võita populaarsust.

Munitsipaal-konstitutsioon laiendati sel teel üle terve riigi; peregrinide kiht kaob, nagu latini (väljaarvatud latini Juniani). Rooma õigus saab ühiseks kõigile riigi elanikele. -

III. peatükk.

Keisririigi seaduseandlikud allikad.

1. Komitsiaal-seaduseandlus.

Augustuse (Octavianus) konstitutsioonis jäi komiitsiate seadusandlik võim puutunata. Augustus esitas komiitsiaale seadused, mis leidsid kanget vastuseisemist. Peale Augustust langeb komiitsiate seadusandlik tegevus; pärast Nervat jääb täitsa ära.

2. Preetori ja honoraarne õigus. Edikti komplikatsioon Hadrianuse ajal.

Keisririigi esimesel ajal kestab preetori ediktaalne tegevus. Hiljem kaotavad preetorid algatusvaimu ja piirduvad vana edikti reprodutseerimisega ühes senatikonkultite lisandamisega või neile põhinedes. Hadrianus tegi juristile Salvius Julianusele kõrgiä ülesandeks koguda ja lõplikult redakteerida preetori edikt. Julianuse tekst kinnitati senatikonkultidiga. Julianus koostas ja seadis korda kestva edikti, ilma et oleks suuri muudatusi teinud vormis või sisus ja ilma süsteemi loomata vaid kronoloogilises järjekorras. Parandas ka stiili. Julianus lisandas esimesena edikti klausuleile hagide formelid. Julianus võttis kokku lima preetori, peregrinide preetori, kuruul ediktilide ja provinttsiaalsed ediktid. -

Julianuse edikti restitueerimine on tähtsam kui 12 tahvli ona. Edikti sisu on elav Justinianuse seaduseandluses; edikti järjekorda järgis Justinianus oma komplikatsioonis; kommentaarid ad edictum moodustavad olulise osa Pandektidest. Edikti sisu ei esita organilist ja täielikku süsteemi juba sellepärast, et edikti ülesandeks on ius civile tühikute täitmine ja puuduste parandamine. Ta on ühtlasi tsiviilkodeks ja tsiviilprotsessi kodeks. - Lenel jaotab sisu järgmiselt: sissejuhatus - protsessi reguleerimine ja garanteerimine kuni iudiciumi korralduseni; teine osa - korralised õigusevahendid; kolmas osa - lühendatud protsessi vahendid, eriti rekuperaatorite protsess; neljas osa - otsuste täideviimine ja tühistamise vahendid. Siis lisa interdiktide, vaiete, preetorlikkude

Pandektid - tähtsam osa Rooma keisri Justinianuse ajal antud seaduste kogumik. Corpus iuris civilis.

stipulatsioonide kohta, ja viimasena - karuul edikilide edikt.

Hadrianus edikt on ainukene kodifikatsiooni pärast 12 tahvli seadust ja kuni komplikatsioonideni. Edikt ei oma mitte seaduse jõu. Kodifikatsiooniga on edikti arenemine katkestatud; seda rohkem, et preetori ülesanne on täidetud ja rooma õiguse kohandamine uuele vaimule jätkatakse uute organite poolt.

3. Senati-konsulid.

Õiguse uue formatsiooni organiks oli senat. Vabariigi ajal oli tal suur mõju seaduseandlusele, kuid seaduseandlikku võimu tal polnud, välja arvatud auctoritas patrum. Kombeks oli seadust enne rahvale esitamist läbiarutada senatis. - Senat saavutas õiguse hädavajalikkudel momentidel vabastada seadustele allumisest. Esialgul pidi selleks rahva nõusolek olema, pärast jäeti see kõrvale. Lex Corneliaga taheti vana kord jalule seada, kuid tagajärjeta.

Senati võim seadusi anda tekib järgmiselt. Seaduseandlike komiitsiate kadumisega omas tähtsuse senati preventiivne arvamine (senatusconsultum); kuid esialgul senatikonstult siduv ainult niipalju, kui preetori edikti võtab. Hadrianus'est peale saab senatusconsultum seaduse jõu ja tähenduse. Senatusconsultum saab oma nime, kas esitaja või aine või selle järele, kes oma kuriteoga tema tekkimist põhjustas. Hadrianuse ajast on senatusconsultum keisri seadusandluse kaudne vorm. Keiser loeb senatis oma oratio, mis kõgu poolt akklameeritakse ja juristid kommenteerivad seda oratio't.

4. Keisri konstitutsioonid.

Keisril pole küll seadusandlikku võimu, kuid ta mõjutab õiguse arenemist; vormiliselt on alus sama kui preetoril, kuid sisuliselt keisri ameti eluaegsuse tõttu ja tähtsuse muutub õiguse allikaks. Vorm on tagasihoidlik: placeo, arbitror, censei. - Keisri edikt teetub seadusele ja laiendab seda nagu esinesed senatusconsultum'id. Alul kaotasid nad jõu ametilõppemisega; järeltulija pidi kinnitama; hiljem sündis see vaikselt, ja siis keisri korraldus legis habet vigorem. -

Keisri korraldused on: constitutiones (nende puh-

tam vorm on princeps'i edicta); decreta - princeps'i kohtuotsused extra ordinem lahendatud tüülasjadēs; rescripta - arvamused õiguse vaieldavate punktide kohta eraisikule või magistraadile (epistolae). - Nii dekreetides kui reskriptides toimub keiser seaduse tõlgendajana, sõna rooma mõttes.

Konstitutsioonide hulka ei arvata mandata - provintsiiaal valitsejale antud juhtnöörid. - Siis tegeles keiser veel leges datae alal. Keiserriikluse ajal loodi õigusteadus, mis sai ka õiguse allikaks.

XXI. peatükk.

Klassikaline õigusteadus.

1. Klassikaline õigusteadus ja selle mitmesugused tegevusharud.

Algab klassikaline õigusteadus kahe juristiga: Quintus Mucius Scaevola ja Servius Sulpicius Rufus. Linnariigi sotsiaalse ja poliitilise kriisi ajal oli õigus küps esimeseks teaduslikuks läbitöötamiseks.

Üksikute klassikaliste juristide kirjeldust leiame Sextus Pomponius'e lühidas rooma õiguseajaloo raamatus. Vabariigi lõpu juristide kohta saame teateid Cicero'lt. - Keiserriigi juristide kohta Valerius Maximus'elt ja teiste käest. - Klassikalise ajastu juristid on esimese järgu riigimehed ja mõned neist kuuluvad suurde Rooma ajalukku.

Juriidiline kirjandus on meil tuntud Digestadest; see viis arvamisele, et rooma juristid tegelesid ainult eraõigusega, asiolu, et Digestades vähe avalikõiguslikku materjali on seletav, sellega kompilaatorid ei võinud klassikalisi juriste, kes olid vabariikliku korra esindajad, kasutada uue poliitilise korralduse maksvusel. - Kriminaalõigus on hästi esindatud, olgugi piiratud ulatuses.

Mis puutub protsessi, siis on hagid segatud materiaalse eraõigusega.

2. Juristide meetodid ja oletatav kreeka filosoofia mõjustus.

Klassikaline jurist pole enam oraakel, vaid juriidilise dialektiga looja. Vaieldav on Kreeka filosoofia

mõju Rooma õigusteadusele. Rooma juristid näivad kasvatatud olevat Aristotelese ja Stoa filosoofia najal. Seneca on iseloomulik näide Kreeka ja Rooma mõtte ühtesulamisest. - Valitsev on arvamine, et Rooma juristid olid ületamatud kasuistikas, kuid hoidusid üldistamisest. - Selle kohta kaks vastupidist seisukohta. Esimest esitab Perozzi, kes arvab, et rooma juristid on kasuistikud, kui nende töödes kerkib mõni definitsoon, siis on hellenilise mõtte refleksiiga. Teist seisukohta esitab Sokolovsky, kes kinnitab, et klassikaline õigusteadus opereerib just filosoofiliste mõistetega. Et Justinianuse Digestad paistavad kaasuste ja otsuste koguna oleneb, esiteks, tema vormist, mis kõrvale jätab üldistamised; teiseks Justinianuse tahtest ja tema aja vaimust, mis oli languse ajajärgu vaim.

Bonafante arvab, et mõlemad liialdavad. Ei saa eitada Kreeka filosoofia mõju Rooma õigusteadusele. Klassikaline õigusteadus ei põhine ainult autoriteedil ja pretsedentidel, vaid arvustab ja kaalutleb.

Teisest küljest esinevad kreeka filosoofia spetsiifilised mõisted enam dekoratiivse elemendina, kui otsustamise põhjendusena. Kui juristid kõnelevad naturalis ratio'st, siis ei mõtle nad selle all mõistust, vaid õiguslike institutide loogikat. - Kui rooma juristid kõnelevad naturaalselt ja tsiviilseist institutidest, siis mõtlevad nad viimaste all mõnd arhailist jäänust või seadusandja positiivset loomingut. Kuna loomulikkude institutide kogu nimetasid ius gentium. - Teine filosoofiline mõiste rooma õiguses on aequitas, s.t. õiglus, mille all ei tule sugugi mõista seaduse pehendamist üksikuil juhtumil inimlikkuse ja headuse nimel. - Bonafante arvab, et Sokolovsky väide, et Justinianus suhtus vaenulikult kreeka filosoofiale, on ekslik. -

3. Üksikute juristide kujud.

Uurimised üksikute juristide kohta algasid renaissance'i ajal, hiljem loobuti sellest. Müüdsel ajal on rida õpetlasi loonud kindlad ja usutavad kriteeriumid üksikute juristide kronoloogia ja vastastiku sõltuvuse kohta.

*Kasutatakse - kuni seaduse väljaminekuni lakkamata
kuni antud ajani punkt lakkamata.*

4. Quintus Mucius Scaevola - Pomponiuse järele oli Mucius esimene, kes lõi ius civile'le süstemaatilise korra, koondades 18 raamatusse. Tema puuduseks peetakse liigset liigitamist ja ajaliigitamist; kuid see on iseloomustav igasugusele teadusliku süsteeminiise katsele. Siin on tuntud tema "liber singularis definitionum".

Quintus Mucius'e õpilased: C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, S. Papirius ja C. Juventius.

Q. Mucius'ega ülistakse tema sõpra Servius Sulpius Rufus. Cicero ülistab teda tõeliku õigusteaduse loojana. Viljakas ja elegantne kirjanik. Ta oli silmapaistev vastuste andja (responsa) ja õpetaja laialdase tegevusega. Alfenus Varus - Digesta (40 raamatus) ja coniectanea (2 raam.)

Aulus Ofilius - kirjutas suuri teoseid tsiviilõiguse üle.

5. Iseseisvad juristid. - G.T. Testa.

Eraldi Serviuse koolist olid Aulus Cassellius ja Gaius Trebatius Testa. Viimane oli Augustuse nõuandja; keeldus ametite karjääril. Q. Aelius Tubero - peale eraõiguse uuris ka avalikku õigust.

6. Ius Respondendi.

Keisririigi asutamine pani närbuma rooma avaliku elu teised alad, kuid õigusteaduse alale koonduvad tütisedamad vaimud. Keisririigi algava bürokraatliku korra juures viib juristi elukutse kõrgemale ameteile.

Keiser Augustus andis esinene tähtsatele juristidele ius respondendi, s.t. õigus vastuseid anda ex auctoritate principis; need vastused, antud ühes teatud asjas, sidusid kohtunikku samuti kui keiserlikud reskriptid. Vastus anti pitseeritult poolele või voli-nikule. - Caligula tahtis selle õiguse juristidelt võtta. Responsa'de jõud kasvas keisri võimu kasvamisega. Hadrianus tegi sunduslikuks kohtunikule nn. Patenteeritud juristide sententiae ja opiniones. - Nii et ainult ius respondendi'ga juristid on iuris conditores; ja hiljem samastakse ius vetus või iura juristide töödega.

7. Prokuliaanide ja sabiniaanide koolid.

Keiserriigis algab avalik õiguse õpetamine eriruumes - stationes ehk auditoria. - Augustuse ajal tekisid kaks kooli, prokuliaanlased ja sabiniaanlased, millede olemus tume. Vana traditsiooni järelle (ja Bonafante peab seda õigeks) oli sabiniaanlaste kool konservatiivne ja prokuliaanlaste oma progressiivne. Oletusi on palju olnud olemuslike erinevuse kohta, kuid nüüd arvatakse, et vahe on puht väline (ruumides). - Bonafante arvab, et seaduste tühikute täitmisel ja uute institutide loomisel sabiniaanlased tarvitasid puht materialistlikku kriteeriumi, kuna prokuliaanlased väljusid majandus-sotsiaalsest kriteeriumist. - Kuid kuulsamad on sabiniaanlased, kelle isaks on Capito; kuna prokuliaanlaste isaks - Labeo.

8. I.sajandi juristid p.Kr.

Keiserlik, s.t. klassikaline õigusteadus, mis ulatub printsipaadikriisini Severuste ajal, on seoses meetodilt ja tegevusvormilt vabariikliku õigusteaduse kahe esindajaga, Quintus Mucius Scaevola'ga ja Servius Sulpicius'ega. -

Keiserlikkude juristide rea avab Marcus Antistius Labeo; vabariikliku korra pooldaja; August määrast teda lectio sunatus'e komisjoni liikmeks. Tema õpetajaks oli Trebatius. Labeo omas laialdast haridust. Teda ülistatakse tema võimsa ja uuendusliku vaimu pärast. Labeo olivat jätnud 400 raamatut; kommenteeris XII tahvli seadusi, linna ja peregriinide preetori edikte; palju epistolas, vastuseid; raamat Pithana, mis sisaldas veenvaid arvamusi või tunnustatud õiguslikke põhimõtteid, ilma motiveerimiseta.

Labeo võistlejaks, keda vähe tunti, oli C.Ateius Capito; tema tööd - coniectanea; de pontificio iure. Sabiniaanlaste kool algab Sabinus'e ja Cassius'ega. Prokuliaanlaste - Nerva ja Proculus'ega. -

Sabinus oli kuulud jurist, kes kõrgemaid ameteid ei pidanud. Tema kirjutas kolm raamatut iuris civilis. Kirjutas kommentaari linna preetori ediktile. - Teine selle kooli täht - Gaius Cassius Longinus kirjutas teose ius civile kohta.

Prokuliaanlaste esimene esitaja M.Cocceius Nerva, tema õpilane Proculus andis koolile nime; kirjutas

ainult epistola, reponsa, quaestiones. - Nerva filius kirjutas ühe töö de usucapionibus. Arulenus Caelius Sabinus (sabiniaanlane); Pegasus (prokuliaanlane); Javolenus Priscus (sabin.), Celsus pater (prokul.). Juventius Celsus.

9. II.sajandi esimese poole juristid p.Kr.

Klassikalise õigusteaduse arengu haripunktiks on Trajanuse-Hadrianuse ajastu; tähtsamad juristid Salvius Julianus ja Juventius Celsus poega. Poeg on silmapaistvalt iseseisev ja teravmeelne. Celsus kirjutas 11 raamatut kirju; kommentaare - 7; quaestiones - 12.

Salvianus Julianus elas Hadrianuse ajal; suurim kuulsus ja autoriteet; pea kõigil õigusaladel paistis ta geniaalse uuendajana. Nagu teame redigeeris alalisi edikti. Tema põhiteos - 90 raamatut Digesta. - Julianuse kaasaegsed: Aburnius Valens (sabin.) ja Tuscianus.

10. Juristid II.sajandi II poolel p.Kr. s.

Algab õigusteaduse uus ajajärk; kaob loov tegevus; kaob kahe kooli opositsioon. - Sextus Pomponius oli kirjanik ja õpetaja; käsitas ius civile. -

Sextus Caecilius Africanus - väga tumeda väljendusviisiga. -

Pactumejus Clemenis ja Marcus Vindius Verus. - Salapärajases ja neile kõige väärtuslikum oli Gaius; roomlane, õpetust saanud stationes'eis; ise õpetaja; eemal poliitikast; andus ainult uurinisele ja õpetamisele. - Mitte sügav ega algupärane, kuid elegantse stiili, selge väljendusviis; teoreetilised meetodid ja didaktiline iseloom löid temale kuulsuse. Kirjutas ius civile üle; institutiones 4 raamatut (personae, res, actiones). Ta on ehtis kompilaator.

Uus suun algab õigusteaduses esimese rooma naa ilma varisenisele eelneval ajal. - Ulpianus Marcellus - jõuline jurist ja kriitiline vaim. Kirjutas 31 Digesta raamatut, ja palju muud. -

Tema kaasaegsed: Papirius Justus; Cervidius Scaevola.

11. Viimased klassikalised juristid.

Aemilius Papinianus - juristide kuningas. Tema kahenõttelised tekstid põhjustasid palju lahkuminekuid romanistide seas.

Papinianuse kaasaegsed: Messius; Callistratus. - Papinianusele järgnevasse ajastusse kuulub Gallus Aquilla; Rutilius Maximus. -

Klassikaliste juristide seeria lõpeb Paulus'e ja Ulpianus'ega. - Paulus oli viljakam kirjanik rooma juristide seas; kritiseerija, teoretiseerija, tõsine ja iseseisev mõtleja; vahel liialdab analüüsis. Temalt - 86 tööd - 319 raamatus. Puudutas kõik õigusteaduse alad. Kõige rohkem levis käsiraamat "sententiae ad filium".

Domitius Ulpianus - Aleksandri ustav nõuandja. Käsitab kõiki õigusteaduse alasi; viljakuses ei jää Paulusest maha; stiil aga väärlikam. Paulus'el oli palju õpilasi. - Ulpianuse õpilasist mäletakse ainult: Herennius Modestinus't.

12. Juristide tööd.

1) K o n s u l a t s i o o n i d - juristide teadusliku tegevuse vanem kuju; responsa, quaestiones, epistolae kogunikud.

2) raamatud a d e d i c t u m - kommentaarid preetorite, kuruul ediilide ja provintsiaalvalitsejate ediktide kohta ja Plautiuse töö kohta;

3) raamatud i u r i s c i v i l i s - kommentaarid Quintus Mucius ja Masurius Sabinuse töödele.

4) D i g e s t a 'd - lisandavad ediktide kohta käivaid ainoiä tsiviilõigusest, kriminaalõigusest ja protsessist;

5) erimonograafiad üksikute seaduste, instituutide või senatikonsulite kohta;

6) märkused eelnevate juristide tööde kohta;

7) elementaartööd (institutiones, definitiones, regulae, käsiraamatukesed), millel arutatakse üldjoontes süstemaatilise plaani järel eraõigust, ühte sulatades tsiviil- ja honoraarõiguse osad. -

XXII. peatükk.

Itaalia ja maailm keisrite ajal.

1. Room ja Itaalia.

Augustus'te ja Severus'te aeg oli rahu- ja õitse-aeg. Keiserrüik hävitas ühe linna hegemoonia, rahustas Itaalia, kindlustas provintsid, levitas ja kindlustas

kreeka-rooma kultuuri. -

Itaalia majanduslik ümberkujunemine on tõenäoliselt saanud. - Viinamägede, õlipuu, puuvilja kultuur on esikohal; intensiivne ja ratsionaalne karjakasvatuse on levinud. - Maaküsimus on kõrvaldatud riigimaa kadumise ja Itaalia uue koloniseerimise teel. Suurmasüsteem pidi sotsiaalsete vajalikkuste pärast uuesti sündima. Orjus vabaneb. Tärkab keskmine klass vabakslastuist, põlluharijaist, tööllistest ja käsitööldest. Rikkused koonduvad suurmasomanikkude ja töösturite kätte. - Töölised olid korraldatud korporatsioonidesse (collegia), mis peale liikmete ainelistel huvide ka haigete eest hoolitsevad ja matuskulusi kandsid. -

Proletariaati toetati viljaga, mis maksu näol võetud provintsidelt. Itaalias endas pöörati jälle teravilja kasvatamisele siis, kui Aafrika vandaalide vallutatud sai ja Egiptus Bütsantsile antud. -

Ka keisrite ajal ei tõusnud Room tööstuslinnaks, kuid oli rahakaubanduse ja laenuasjanduse keskuseks. - Rooma ja Itaalia tähtsamaks sadamateks oli Puteoli ja hiljem Ostia. -

Kogu poolsaare elanikud on õiguse järel roomlased, rahvuse järel itaallased. -

Kogu Itaalia - solus italicum - on privilegiseeritud territoorium, vaba sõjaväeokupatsioonist ja maamaksust; on kviriltliku omandi objektiks. - Ius italicum'i moodustavad: maksudest vabaolek ja järelikult omandivõime seaduslike võõrandamise viiside (mancipatio, in iure cessio, usucapio) võime, vindicatio tarvitamise võime. - Provintsinäa on kas rooma rahva või keisri omandus. -

Sõjavägi on elukutseline ja alaline; nad on paigutatud piiridele kindlustatud laagrisse. Viieesimä hereditatum (5% pärandusmaks) pandi rooma kodanikkude peale sõjaväe ülalpidamiseks endise tributum'i asemel. -

Vespasianusest peale rekruteeritakse sõjavägi provintside kodanikest; ohvitserkond on aga ikka itaallastest. Ka esimese sajandi keisrid on itaallased patriitside perekonnist. -

2. Provintsid.

Caesarite ajal provintsid õitsesid. Linnad olid hästi korraldatud. Liiklemiseteed hästi arendatud ja po-

litsei hea korralduse tõttu jadaohatud. Riiklik post administratiiv ülesanneteks hästi korraldatud; eraisikud võisid tarvitada eritunnistuse alusel. - Suurmaapidamine levines ka provintssides; maa oli renditud suurettevõtjale, kes maa allrentnikule edasi rentis või otseselt renditi väikerentnikuile (coloni ehk glebae adscripti), kes olid maa külge kirjutatud vabad inimesed. Tekkib pändatav rent.

Hispaania saavutas roomlaste all õitsva järje. Gallias õitses villa, lina ja vankrite tööstus. Britannias asutasid roomlased suurettevõtteid, peamiselt kaevandusi (tina, vask, raud jne.). Kõik Lõuna-Germaania, Austria, Jugoslaavia, Ungari võeti roomlaste poolt kultuuri alla. Kreeka on languse seisukorras, mille üheks põhjuseks orjus. - Makedoonia on paremas olukorras. Afrikas läks uuesti õitsema Kartaago. Egiptus on kaua aega Rooma viljaait. - Väike-Aasia, eriti Süüria, oli õitsemas.

3. Kaubanduse õitseng ja ta sise- ning välissuhted printsipaadi ajal.-

Keiserriik soodustas provintsside koloniseerimist, mis arenes peamiselt Läänes, Aafrikas ja Donau-äärseil mail; kuna Kreekas, Idas, Egiptuses Room edendas hellenistlikult kultuuri. - Hiljem hävitasid araablased ladina kultuuri Aafrikas, kuna slaavlased ja germaanlased tõrjusid välja rooma kolooniad Donault.

Terve riik moodustas ühtlase tolliterritooriumi; maksev oli vaba vahetus süsteem. Maksivad olid väljaveo keelud kulla, raua, relvade, teravilja, õli ja soola kohta välismaale. - Provintssides olid puht-fiskaalsed tollid; sadamais on linnatollid. Esialgul tolli sissetulekuid renditati, pärast võtmine riigi ametnikkude kaudu.

Elav kaubanduslik läbikäimine Kesk-Afrikaga, Eritreaga, Germaani maadega. Augusti ajast ühendus Indiaga, koguni Hiinaga. - Julius Caesar'ist peale algab korrapä-rane kuld- ja hõberaha löömine; senat lõi ainult pronks-raha. Mõned kogukonnad said õiguse raha lüüa kohapealseiks tarbeiks. Areneb kaalude ja mõõtude süsteem. Hakkab maksma ühtlane kaubandusõigus ius gentiumi kujul, ja kodakondsuse laienemine viib tsiviilõiguse ühtluseni.

Print # 34 57

XXIII. peatükk.

Klassikaline õigus.

1. Printsipaadiaegse avaliku õiguse üldjooned.

Üleilmliku ekspansiooni perioodil katkeb avaliku ja eraõiguse paralleelism; teravalt on lahtunud ius publicum ja ius privatum. Avalik õigus sai lõpuliku kuju impeeriumis. Avalikus õiguses kombineeruvad vabariigi nimed ja vormid printsipaadi uute võimude ja institutsioonidega, kuid antagonism ei kustu kunagi.

2. Klassikalise karistusõiguse üldjooned.

Augustuse ajal kujuneb lõplikult tõelik karistusõigus. Augustuse eelkäijaks oli Sulla. Sulla leges Corneliae ja Caesari ja Augustuse leges Juliae täjendasid vabariigi lõpul alustatud reformi ja moodustasid aluse karistusõiguse põhiprintsiipide ja üksikute süüteo liikide õiguste aduslikule väljatöötamisele.

Usundiline mõiste kaob süütegudest ja karistusist. Kodune jurisdiktsioon annab aset avalikule jurisdiktsioonile. Järk-järgult võtab riik karistamise õiguse enda kätte.

Karistusõiguse harude eraldamine areneb. Klassikaline karistusõigus jaguneb kolme harru, millel pole ühiseid printsiipe:

1. Erakaristusõigus - reguleerib delicta'sid, s.t. erasüütegusid ja määrab erakaristusi iudicia privata korras, s.t. in iure ja in iudicio;

2. seaduslik karistusõigus - crimina publica legitima, avalikud karistused iudicia publica teel, pärast poole - quaestiones'te korras;

3. erakorraline karistusõigus - karistab alul ainult crimina publica extraordinaria'id extra ordinem korras, s.t. vastand korralisele protsessile ja pole seadusele rajatud.

Karistusõiguse harud erinevad ka allikate poolest. Erakaristuse allikaiks - XII tahvli seadused, vanemad spetsiaalseadused ja preetori tegevus. -

Avaliku karistuse õiguse allikaiks - eriseadused, mis quaestiones'id sisse seadsid; tähtsamad - leges Corneliae ja Juliae.

Erakorralise karistusõiguse allikaiks - Augustuse üldised korraldused, senatuskonsuldid ja keiserlikud konstitutsioonid ja peamiselt kohtunikkude ja õue praksis

Karistusõiguse arenemine toob kaasa süüteo mõiste

laienemise. Juba quaestiones'te ajal mõistetakse crimina all mitte ainult riigivastased, vaid ka raskeid ühiskonna vastaseid süütegusi. - Crimina extra ordinem ajal püüab avalik karistusõigus haarata ka erasüütegusid.

3. Erakaristusõigus.

Erakaristusõigus säilitab veel oma primitiivseid iseloomujooni. Süütegude puhul, mis on toimepannud orjad või filiifamilias, on karistuslik hagi noksaalne; kaas-süüdlaste vastutus on iseseisev; pärijad pole vastutavad; preetori karistuslik hagi kustub aastaga (annus utilis); kahju heastamise hagi (actio rei persecutoria) on eraldatud karistuslikust hagist - neid võib koos tarvitada. Kõik erakaristused on rahalised. Kõik need jooned ei sobi uue eпоhuga. Siiski pole märgata, et klassikaline karistusõigus oleks toonud pehmeid. Reformid, mis on kompilaatorite poolt tehtud klassikaliste tekstide muutmise teel, on mitmesugused, näit. actiones mixtae loomine, pärijate vastutavus rikastumise piirides jne. -

Erilikk karistuslikke hagi: 1) actiones vindictam spirantes, mille sihiks varaline rahuldus auhaavamiste puhul; neid võib esitada ainult kannatanu süüdlase vastu. 2) actiones populares - võib esitada iga kodanik rikutud avaliku huvi kaitsmiseks; nad on avaliku iseloomuga, kuid karistus läheb vahest tervelt, vahest osaliselt eraisiku kasuks.

Erakaristusõigus klassikalisel ajastul säilitab mõned vanad kujud (XII tahvli seadus). Tüübiline eradelikt vargus (mitmes vormis); siis - riisumine (rapina); damnum injuria datum - võõraste asjade hävitamine või kahjutegemine; injuria - haarab moraalset haavamist ja laimukirju. Raskemad injuria'd on lex Cornelia poolt üle võetud; raskemad vargused on muutunud avalikeks süütegudeks extra ordinem;

XII tahvli seadusest on järele jäänud actio ratio-nibus distrahendis, actio de arboribus succisis. Depositum on muutunud kontraktiks. Neile vanule deliktidele tulevad juurde uued, millele preetor ei anna delicti-nine, kuid sanktsioonib karistushagiga:

1. Laeva omanikkude, võõrastemajapidajate või sõbrahoovide pidajate vastutus varguste kahjude, mis nende teenijad teinud; erilist receptumi pole vaja;
2. maamõõtjate vastu, kes valekust teinud;
3. preetor lõi kaks uut hagi: actio doli, mis pe-

tetu petja vastu võis esitada; actio quod metus causa - ähvardaja vastu või kolmanda rikkastunu isiku vastu. Peale selle terve rida hagi in factum.

Mõned preetori hagi võeti pärast kvasideliktide hulka: actio de posito et suspenso - majaperemehe vastu kui välja riputatud silt kahju tegi; actio de effusis et deiectis - aknast väljaviskamise või väljavalamise puhul; ja hagi kohtuniku vastu, kes oma kohuste vastu eksinud.

4. Crimina ja iudicia publica legitima (quaestiones perpetuae). -

Iudicia publica legitima't iseloomustab asjaolu, et iga süüteo jaoks oma tribunaal (quaestio) olemas; erialgul olid quaestiones erakorralised uurimiskomisjonid, pärast muutusid alalisteks (quaestiones perpetuae); eesistujaks oli preetor. - Erialgul olid asutatud provintside kuberneride seadusvastase tegevuse uurimiseks ja arvestatud varade tagasiandmiseks. Lex Calpurnia muutis nad alalisteks; hilisemad seadused nende kohta: lex Sempronia, lex Acilia, lex Julia. - Sulla laiendas quaestiones üldistele süütegudele. - Kohtunikkude koosseisu üle käis kibe võitlus klasside vahel. Esmalt võisid olla ainult senaatorid; Gaius Gracchus andis üle ratsanikele. Lex Aurelia andis need protessid segatribunaalile senaatoridest, ratsanikest ja tribuni aerarii (rikkam kodanluse klass, mis pole tõstetud ratsanikeks); pärast laiendati seesugune nõudmine kohtunikkude koosseisu kohta ka tsiviilprotsessile. -

Quaestiones'te protsessiga kaob konsulite ja rahva-koosolekute jurisdiktsioon ja algab puht kohtulik kriminaaljurisdiktsioon. Mõned moodsad kirjanikud arvavad, et kriminaalprotsess on kopeeritud tsiviil protsessist (jaotus: ius ja iudicium), kuid Bonafante eitab seda. -

Süüdistus, mida iga kodanik võis tõsta arvatava süüdlase vastu, nimetati criminis vel nominis delatio. Süüdistuse tõstmiseks pidi magistraadi luba (postulatio) nõutama; magistraat annab luba, kui isik võimeline kaebama; võimalised polnud: naised, laiduväärased isikud, filiifamilias (võisid ainult isa loal), vabakslastu patrooni vastu. Kui kaebajaid mitu, siis magistraat otsustas, kes võib süüdistust tõsta. Postulatio'le järgneb kirjalik criminis delatio, nn. subscriptio. Kui magistraat süüdistuse vastu võtab (nomen recipere), siis kutsub süüdlase välja ja küsitleb teda. Protsess võis lõppeda süüdlase üles-

tunnistamisega; see on eriliselt tähtis quaestio de paridiciis, sest et ei võidud hukka mõista mitteülestunnistanud süüdlast. Ülestunnistamisele võrdne: teopealt tabamine, enesetappmist, korrupsiooni katset kapitaalset asjus. Ei tunnistanud süüdlane ülesse, siis valiti liisuga (sortitio) kohtunikud, teatud arvul, neid võis taandada (relectio). Quaestio ees toimus süüdistamine ja kaitsmine.

Vabainimesi ei tohtinud süü ülestunnistamise sihiga piinata; alamaid (humiliores) võis; orjade tunnistasid pigistatakse piinamisega välja. - Oraator ja advocatus on sulanud ühte ametisse. Läbivaadanud tõendus kohus teeb otsuse absoluutse häälteenamusega; eesistuja ei hääleta. Kohtunikud võisid ütelda, et tõendus pole saavutatud või nõuda juurduse laiendamist (ampliatio). Menetlus võis katkeda abolitio'ga ehk toimingu tühistamisega: süüdistaja surma puhul, magistraadi lahkumisega, keisri armuandmisega, magistraadi intercessio'ga, mis võib igal ajal sündida. Abolitio ei takista süüdistuse uuendamist, kuid intercessio puhul peab see tagasivõetud olema. -

Süüdistajale on ette nähtud preemiad ergutamiseks ja trahvid süüdistavaga kokkumängu puhul (calumnia); praevaticatio - protsessi vildakut ajamist kokkuleppel süüdlasega. -

Vanal ajal oli kaebaja nimetus lugupeetav, keiserriigis sai ta häbistavaks.

Arvatakse, et quaestiones ka provintside funktsioneerisid vanade kohalike korralduste põhjal. -

Üksikud quaestiones:

1. quaest. de sicariis et veneficiis - inimtapp, maagia, valetunnistus,
2. quaest. de paridiciis - lähemate omaste tapmine,
3. quaest. de maiestate (lex Julia) - kaevata võivad lapsed, naised, orjad, vabakslastud;
4. quaest. de peculatu et sacrilegio - riigi-, pühade-, usundiliste asjade vargus;
5. quaest. de repetundis - riigiametnike kohuse-truudusetus, meeleheavõtmised.
6. quaest. de ambitu - valimise väärvõtted.

5. Crimina ja iudicia publica extra ordinem.

Iudicia publica extra ordinem iseloomujooned on vastuolulised iudicia publica legitima'dele: protsess - i

juhivad algusest lõpuni riiklikud organid ja vabalt määravad süüteo ja karistuse, hindavad osavõtjaid isikuid; orjad võivad kaevata sündinud ülekohtu üle; välismaalased on allutatud protsessile; võib protsessid ühendada mitu süütegu, karistusi gradeerida. - Kriminaal-kohtumõistmist teostab senaatorlik tribunaal, kuid laiemal ja kasvaval määral keiserlik tribunaal. Senat otsustab poliitilisis asjus ja oma liikmete üle. Kriminaaljuriidiksiiooni võttis senat omale riigi hädaohu silmapilku del sel teel, et andis konsulile täisvõimu klauseliga videant consules ne quid res publica detrimenti copiat ja seisma pani provocatio ad populum.

Keiserlikud tribunaalid on peamiselt keisri esindajad: praefectus praetorio, pr. vigulum, pr. annonae ja provintsi valitseja; Roomas ja 100 miili ümbruses - praefectus urbi.

Apellatio on ühenduses intercessio'ga, sellega pöörduti tribuuni poole magistraadi arvatava väärtoimingu puhul; kuid tribuun võis ainult magistraadi tegevust seisma panna; erakohtuniku suhtes seda ei võinud teha. Kui aga kohtumõistmine läks tervelt magistraadi kätte, siis võib tema decretum mitte ainult tühistada, vaid ka muuta kõrgema autoriteedi poolt. Edasikaebe astmeid on nii palju, kui palju autoriteete. Kuna praefectid ja provintsiaal valitsejad otsustavad delegeeritud ametnike kaudu, siis on nad ise esimeseks edasikaebe astmeks; viimaseks - keiser, või praefectus praetorio. - Kuid peab ütleva, et appellatio on lähem provocatio ad populum'ile. Bonafante arvab, et apellatsiooni juured on sootuks teised. - Senati otsused pole apelleeritavad.

Süüteo, mis alluvad extra ordinem: rida kvalifitseeritud vargusi (karja, teerööv, taskuvargad jne.); paranduse tombusse kuuluvate asjade võtmine, enne paranduse valdusse võtmist pärija poolt, pole vargus; hiljem (Marcus Aureliuse ajal) sai varguseks.

6. Karistused ja klassikalise karistusõiguse üldprintsiibid.

Karistusüsteemis valitseb selles perioodis alternatiiv pehmuse ja karmuse äärmuste vahel. Vabariigi lõpul surmanuhtlus kadunud; karistusest pääseb pakkuminekuga. - Asutüli õigust ja väljaandmise süsteemi ei tunta.

Printsiipide ajal karistused karmimad: surmanuhtlus (mõõgaga, tulega); kaevandusse saatmine ühes va-

*alternativ - kar ei väi par
- määratakse kahe tüüpi vahel*

deportatio - moelt välgu ja atunnu

kuult

baduse kaotamisega; sunnitöö ühes kodakondsuse kaotamisega; Interdictio aqua et igni muudetakse Tiberiuse ajast deportatio in insulam'iga.

Ka keisririigi ajal pole karistust vangistuse kujul; Caesari ajal lisatakse karistusele $\frac{1}{2}$ varanduse konfiskeerimine; parricidium'i puhul - terve varandus. Kehavigastamise karistus puudub klassikalises õiguses.

Keisririigis karistuse suhtes jagati kodanikke: honestiores - senaatorid, ratsanikud ja dekurioonid, ja humiliores - alamad.

Karistusüldprintsibid pole ühesugused kõigis kolmes harus:

1/ eradeliktide puhul taotleb karistus solvatu rahuldämist; maksab noksaalsus; culpa (süü) redutseerub süüksarvatavuseni; dolus (tahtlus) maksab lepingulises kui ka eradeliktide puhul; pehmendavaid ja raskendavaid asjaolusi ei tunta. Katse pole karistatav. -

Maksavad süüteosüsteemi põhised ja loogilised printsibid, kuid neil on tihti ebaõiglasel tagajärjed: kaassüüdlaste kumulatiivne vastutus viib solvatud isiku rikkastumisele.

2/ Avalikes süütegudes eristakse teravalt culpa, dolus, casus. Eristakse diskriminatsiooni motiive, pehmendavaid ja raskendavaid asjaolusi. Eristakse consilium ja factum. Kuid ka avalikes deliktides pole võrdne crimina legitima ja crimina extra ordinaria kord. - Quaestiones'te ajal katset ei tunta; extra ordinem puhul tuntakse.

7. Klassikaline eraõigus. Üldine iseloom.

Rooma eraõigus areneb selles perioodis hoogsalt. Arenemine seisab sisuliselt selles, et vanad organid pikaldaselt kohanevad uutele funktsioonidele. Õigusliku arenemise organid - preetor, senat ning keiser ja õigusteade kohandasid vanad instituudid uutele ülesannetele. Rooma õigus peenenes ja kohandus uue kultuurse ühiskonna ülesannetele. Uued õiguslikud ideaalid on esindatud ius gentium'is ja ius naturale's; seadusallikateks on preetori õigus (ius honorarium) ja senatuskonsuldid ja keisrite konstitutsioonid (ius novum), mis kaitstud protsessiga extra ordinem. Õiguse arenemise üldmotiiviks on õiglus - aequitas. - Ius gentiumi mõjul omandab rooma õigus elastsuse ja üldise iseloomu; kuid kõrgemaks rooma

kummu kurima - kumjama
diskriminatsioon - vahet tegema, eraldama

õiguse väärtuseks on ta individualistlik iseloom. - Õiguse subjektiks on vaba suverääne isik; rooma õigus ei tunnusta isikute vahel sotsiaalsel vahet; paterfamilias on õigusvõimelise isiku tähendamiseks. Tekkib juuridilise isiku mõiste, olgugi et rooma õigus teda välja ei töötanud. Esialgul tunnustati riigi kõrval kollektiivse isikuna - linn ja pärast laienes see era- ja kaubandusliku laadi organisatsioonidele, Sihtasutisi ei tuntud. -

Ius civile vanad vormid varisevad ilma et klassikaline õigus nende asemele uusi vorme andnud oleks.

8. Perekonnaõigus.

Õigusesubjekti õpetus rooma õiguses langeb ühte perekonna õigusega; oluliselt pole perekond häabunud, kuid osaliselt kõdunemas ja mittesobivad osad asetakse erandlikeude instituutidega.

Conventio in manum, s.t. naise alistumine paterfamilias'e võimule, kaob. - Confarreatio on kadumas. Coemptio muutub abinõuks naisele sui iuris väljapääsemiseks agnaatilisest perekonnast, või et vabaneda agnaatide eestkostmise alt, või et vabalt testamenti teha. - Usus kaob. Manus ja pidulikud vormid ei kao seadusandlusest. - Adrogatio sünnib komitsiaalses vormis. Nõutakse, et adopteerija peab olema vanem adopteeritavast. -

Paterfamilias'e sisemine autoriteet kestab, kuid kuritarvitused ius vitae ac necis'ga on karistatavad. -

Lastel tekkib erivarandus - peculium castrense, varandus, mis kogutud sõja teenistuses; ta läheb isale ainult kui poeg pole testamenti teinud. - Isa ei vastuta poja või orja võlgade eest. Kuid preetor tõi selles küsimuses muudatusi: 1/ isa vastutab täies ulatuses:

- a) actio quod jussu põhjal - kui ori või poeg võla sõlmis paterfamilias'e tahtel,
- b) actio institutoria - kui isa orjale või pojale andis äri juhtimise,
- c) actio exercitoria - kui isa orja või poja määras laeva kapteniks;

- 2/ isa vastutab piiratult:
 - a) actio de peculio - isa vastutab orja või poja võlgade eest peculiumi ulatuses,
 - b) actio de in rem verso - isa vastutab, kui ta kolmanda isiku arvel rikkastus poja või orja kaudu; isa vastutab rikkastumise ulatuses;

c) actio tributoria - isa vastutab peculiumi ulatuses, kui ori või poeg peculiumiga äri avas; kui isa ka kreditoorina esineb, siis rahuldamise eesõigust tal pole. -

Lex Julia de adulteriis ja lex Julia et Papia Pop-paea olid sihitud perekonna elu kõvendamiseks, abielude ja lastesünnitamise soodustamiseks. Abielulahutamiste kasvamine tõi kaasa dotaalse varanduse korraldamise, s.t. kaasavara saatuse korraldamise. Esiolgu sõlmiti stipulatsioonini vormis cautiones rei uxoriae, s.t. mees töötab abielu lõppemisel kaasavara (dos) tagasi anda. Sel puhul võis naine ise või see, kes kaasavara andis, esitada actio ex stipulatu. Hiljem tekkis sel otstarbel actio rei uxoriae; seda võidi esitada ka pärast mehe surma kas naise enda või isa poolt, kui see kaasavara andis (dos profectitia). Mees võis kaasavara kinnipidada (retentio) kas tehtud kulude katteks (propter impensas) või propter liberos, mores (naise ebakõlblus), resdonatas (kingitus), res amotas (varastatud asjad). - Et mees pidi kaasavara tagasi andma, siis ei või kõnelda mehe omandiõigusest kaasavarale, ennem oli vilja kasustus (ususfructus). Lex Julia keelas naise nõusolekuta kaasavara - maatüki võõrandamise. -

Sui iuris naiste eestkoste (tutela) on kadumas; Claudis kaotas agnaatide eestkoste ja lex Julia lubab eestkostmisest vabastada naised, kel on ius liberorum (mitme lapse emad). - Impuberēs' te eestkoste omandab kaitse iseloomu. Lex Atilius seab sisse nn. tutela dativa, kui pole seadusandlikke või testamentaarseid tutores. Eestkoste saab ühiskondlikuks kohustuseks, millest vabaneda võib ainult seaduslikel põhjustel. Piiratakse eestkostja varandusvalitsemise võimu: ei või magistraadi loata võõrandata küla ja linna maatükke. Araneb cura - eestkoste meie mõttes; cura furiosi - hullude üle; cura minorum XXV annis - eestkoste isikutele alla 25 a. vanadust. Esiolgu palusid seesugused isikud ise eestkostja määrast; hiljem sai sunduslikuks. Lex Plaetoria ähvardas karistusega neid, kes tüsivad alla 25 a. isikut.

9. Asjaõigus.

Res mancipi ja res nec mancipi liigitamine on kadumas, nagu mancipatio ja in iure cessio tarvitamine. Nende kõrval tarvitatakse traditio't, vormita ülesandmine. - Kui res mancipi sai vormita üleantud, siis

dos, dotis - kaasavara
dotalium - kaasaarvata kaunistamine

justa causa - maantavimil

preetor andis omandajale kaitseks actio publiciana; niisugune omand on bonitaararand bonis. - Actio publiciana põhjal areneb veel nn. bonae fidei possessio. Seda tarvitakse kahes mõttes: üldises mõttes loetakse heausuliseks valdajaks, kes mõnda asja, mis on tema käes, kuid mis tõelikult teisele kuulub, arvab oma olevat, või uskudes, et ta kellegi õigusi sellega ei riku; kitsamas mõttes bonae fidei possessio on säärane valdus, mil on olemas kõik nõuded selleks, et asja saab omandada iganemise teel, s.t. on bona fides ja justus titulus ja objekti suhtes pole takistusi. - See viimane valdus on ka kaitstud actio Publiciana'ga; kuid bonitaarne omanik on kaitstud ka kviriitliku omaniku vastu. - Actio publiciana on actio fictitia, sest siin oletakse asja omandamist iganemise teel, tööpoolest pole aga iganemise aeg täis.

Usucapio - iganemine, käis ainult itaalia maatükide kohta ja ei olnud maksev peregriinide suhtes; seepärast keisrite ajal tekkis praescriptio longi temporis instituit s.t. kes 10 a. inter presentes, 20 a. inter absentes vallanud sai exceptio nõudja vastu, kes nii kaua aja tagant tuleb asja nõudma; valdaja valdus pidi possessio justa olema (nitte vi, clam, praecario) nõudja suhtes. - Justinianus ühendas usucapio ja exceptio longi temporis ja määras vallaku kohta 3 aastat. *Januarius* *Vol. # 34*

Maaomandist kaovad osalt karmi ja eksklusiivse isanduse jooned; algavad omandi kitsendused; sundvõõrandamine on tundmata. Riigivõimul oli küllaldaselt abinõusi, et sundida müüma kviriitlikke maatükke; pealegi oli avalik omand suure ulatusega. Veed, maad ja suured metsad on riigi omanduses, nii et erilisi korraldusi vee ja metsa kohta tarvidust ei leia. Kuid vee voolude iseloom sunnib sisseseadma kaitse kitsendusi naabrite maa suhtes. Klassikalises õiguses kuulutati mitte ainult laevatavad, vaid kõik alalised jõed avalikeks.

Sel perioodil aranevad rikkalikult servituudid. Servituudi õigus on asja õigus piiratud kasutada võõrast asja; servituut peab kasulik olema valitsevale maatükile (praedium dominans); servituudi loomine vormilik: mancipatio - külaservituudi puhul, in iure cessio - linnaser-

servitutum - väärtus
eksklusiivne - valdus, mitte kasu annata

Teised asjaõigused võõra asja kohta: ususfructus - eluaegne võõra vara kasutamine õigusega omandada kõik viljad ja sissetulekud, hoides alal asja olemust. Vanemad juristid nimetavad possessio. Ususfructus't kaitset vindicatio ehk petitio ususfructus.

Usus kasutamiseõigus ilma viljavõtmise õigusega; hiljem võis ka vilja oma tarviduse piirides kasutada.

Habitatio - õigus kasutada võõras majas korterit. Operae servorum et animalium - õigus võõra looma või orja tööjõudu kasutada.

Promitiivset omandit iseloomustavad kaks karmi printsiipi: absorbeeruv jõud ning aktsessiooni-põhimõte, mille järele kõik, mis naaga ühenduses, kuulub maaomanikule ja teiseks, maaomandi ühtimatus igasuguse koormisega. Nende põhimõtete pehendamiseks tekkis kaks instituuti: superficies ja ager vectigalis.

Superficies (oma lõpuvormis) on võõrandatav, pärandatav ja koormatav asjaõigus hoonetele, mis ehitatud võõrale maale ja sellega kuuluvad maaomanikule. - Esialgul tekkis see riigi, hiljem linna maadele ja viimaks ka eramaadele. Preetor andis maja ehitajale erilise interdikti ja klassikalises õiguses oli actio in rem.

Agri vectigales olid riigimaad, mis rendile anti 100 aastaks või alaliseks, samuti munitsiipiumide ja preestrite colleegiumide maad. Kui rentnik regulaarselt maksu (vectigal) õiendas, oli ta kasutamine kaitstud.

Emphytensis ehk põlisrent on, kreeka päritoluga, harimata või kultuurmaa kasutamise õigus. Kui Konstantinuse ajal kaovad agri vectigales, siis tekkib kaks eri kuid sarnast instituuti: ius emphytenticum ja ius perpetuum; nende vahe on tume; arvatavasti esimene - pikaajaline, teine - põliseks. - Hiljem sulasid kokku ja Justinianus andis lõpukuju - emphytenta, s.t. võõrandatav ja pärandatav asjaõigus maad täielikult kasutada, kohustusega maad mitte halvendada, ja iga-aastast canon'it maksta. -

Asjaõiguse hulka kuulub ka pärandiõigus. - Valduse ja omanduse eristamine on roomlaste suureks teeneks. Possessio tähendab roomlaste juures säärast faktiilist vahet asjaga, mis võimaldab selle üle täielikult kasutada ja nimelt peremehena kasutada; possessio on tõeline isandus, faktiline valitsemine.

Omandus pole muud kui õige juriidilise tagatisega varustatud valdus; tegelikult muutusid mõned possessio liigid (nagu in bonis) omanduse vormiks.

Tegelikult võib juhtuda nii, et valdus on lahutatud

antecessor - püüa kasutada, mis tuleb püüda peaaegu

omandus

omandist (näit. varas on võõra asja valdaja). Olgugi et valdus pole õigus, ometigi rooma õiguses anti juriidilist kaitset ka valdusele, vaatamata sellele, kas ta on õiguse pärane või mitte. Kuid see kaitse ei olnud rajatud tsiviilõigusele ja reivindicatio abil, vaid preetori interdiktide abil. Valduse interdiktid anti kõige enne ager publicus'e valduse kaitseks. Põhjuseks, miks kaitsti ka valdust, oli see, et igakord polnud võimalik oma õigust tõestada ja teiseks polnud valduse kaitse lõpulik, vaid omanik võis esitada rei vindicatio't.

Valdus koostub kahest elemendist: possessio corpore ehk kasutamis võimalus asja üle ja animus possidendi ehk tahe asja pidada kui oma. Kes asja teise nimel valdab, on detentor, mitte possessor ja tal polnud interdikti kasutamist, nagu rentnik, üürija. Kuid on erandid: pandipidaja, prekarist, sekvestripidaja, emphyteuta, superfitsiaar kasutasid kaitset interdiktide abil.

Interdiktid jagunesid: interdicta retinendae possessionis - kui valdust rikutakse ilma et ta äravõetaks, interdicta recuperandae possessionis - kui valdus on äravõetud. - Interdicta retinendae possessionis jagunevad: uti possidetis - kinnisvara puhul, protsessi võidab see, kelle valduses asi protsessi algul nec vi, clam, praecario; ut-rubi - vallasvara puhul, protsessi võidab see, kes protsessile eelkäival aastal asja pikemat aega valdas.

Interdictum recuperandae possessionis on interdictum unde vi, esitab see, kellelt maatüki valdus vägivaldselt ära võetud. Eristati: de vi cottidiana - kaitset see, kelle valdus väljatõrjuja suhtes oli õige, de vi armata - kasutas iga valdaja.

Interdikte tuli esitada 1 aasta jooksul valduse rikkest.

10. Obligatsioonide õigus.

Obligatsioon omandab selles epohhis lõplikult varandusliku iseloomu ja kaubandusliku funktsiooni; deliktid kuivavad kokku väheste vormideni. Poetelius'e seadusest peale pecunia credita eraldub deliktist. -

Sponsio asemele astub stilupatio iuris gentium, mis on palju vabam, ainult küsimus ja vastus, võimalik ka võõras keeles. Vanas õiguses pidid küsimus ja vastus toimuma sponsio kujul: Spondesne mihi dare centum Spondeo. Ta oli ainult rooma kodanikkude vahel võimalik; küsimusel ja vastusel pidi olema täielik vastavus. Uus vorm oli kasutatav ka peregriinide poolt. -

Sponsio ehk stipulatio on abstraktsed kontrahid ja

tarvitati mitmesugusteks otstarveteks. Stipulatsioonid jagunevad:

1. Konventsionaalseiks - sõlmitakse vabal kokkuleppel,
2. *necessariae* - sõlmitakse preetori ehk kohtuniku sunnil; nende otstarve kindlustada kahjude ja tülitamise vastu, seepärast hüütakse "cautiones".

Stipulatio oli olemuselt suuline leping, kuid tavaliselt tehti kirjalikult, mis oli tõenduse vahendiks, et stipulatio sõlmitud. Esialgul oli stipulatio lubatud ainult rahavõlgade puhul, hiljem laiendati kindlaks määratud asja andmistele (certa res) ja lõpuks tarvitati ka incertum objekti (töö ja toimingud) puhul.

Obligatsiooni tähtsamaks allikaks on contractus, mis arenes majanduselu kõige harilikumate toimingute alusel. Contrahere tähendab igasuguse ka mittevarendusliku sideme enda peale võtmist; kuid ta ei tähenda nõusolekut - conventio ja pactio. Sõna contractus tarvitakse spetsifiliselt obligatsioonide kohta, mis ei teki deliktidest.

Eristakse nelja liiki kontrakte: reaalsed, verbaalsed, literaalsed ja konsensuaalsed.

1) Reaalsed - obligationes quae re contrahuntur - kus negotium ehk causa põhineb nõudele, mis paneb peale kohuse saadud asju tagasi anda (res creditae). Niisugune oli tähendus klassikalises õiguses; hellenilised õiguskoolid ja kompilaatorid mõistsid reaalse all ja niisugusi, mis tekkinud asja andmisest, olgugi tagasiandmise kohustusega. - Klassikalised reaalsed kontraktid: mutuum (pecunia credita) - muutlaen; indebitum - mittevõla maksimine; fiducia; depositum, commodatum - pruuklaen; pignus - pant.

M u t u u m on reaalne kontrakt, millega võlgnik, kes võlatajalt saanud teatava hulga res fungibeles (asju, mida ainult arvuga, kaaluga või mõõduga kindlaks saab määrata), peamiselt raha, kohustub tagasi andma sama palju, samast liigist ja samas headuses. - Protsentide kohta peab eristipulatsioon sõlmitama.

Senatusconsultum Macedonianum keelab võimualusele pojale ilma isa nõusolekuta laenu anda. - Pojal tekib obligatio naturalis. - Sellest suosl. Macedonianum'ist on palju erandeid, näit. actio de peculio.

I n d e b i t u m - see, kellele on maksetud mitteolev, ekslikult eeldatav võlg, peab summa tagasimaksmaks.

F i d u c i a - on leping, millega üks pool (fiduciarius) saades teiselt poolelt (fiducians) mõne asja

mancipatio või in iure cessio teel, võtab endale kohustuse seda asja teatud otstarbeks tarvitada, ja kui see otstarve saavutatud, siis selle asja tagasianda. - Otstarved võivad olla mitmesugused: pant, hoiuleandmine, tasuta tarvitamine või ükskõik missuguseks otstarveks.

D e p o s i t u m - kontrakt, millega hoiulevõtja kohustub hoiuleandjale esimesel nõudmisel hoiulevõetud vallakut tagasi andma.

C o m m o d a t u m - reaalne kontrakt, millega saaja (commodatarius) kohustub tagasiandma kreditorile (commodans) sellelt tasuta pruukimiseks saadud mitteära-tarvitatava asja.

Pignus - pant, - reaalne kontrakt, millega pandisaaja kohustub tagasiandma pandiandjale asja, mille ta sai nõudmise kindlustamiseks, mis pandisaajal oli pandiandja vastu. - Panditud asi peab tagasi antama võla tasumisel.

Verbaalsed kontraktid - obligationes quae verbis contrahuntur - sõlmitakse kindlas suulises vormis: sponsio, stipulatio, dotis dictio (kaasavara töötamine), iusiurandum liberti - vabakslastu töötus teha töid ja kinke patroonile.

Literaalsed kontraktid - obl. quae litteris contrahuntur - need tekkisid koduste sissetuleku ja väljamineku raamatute sissekandeist; iga kodanik pidas seesugust raamatut (codex accepti et expensi); summa, mis expensum'isse kantud võlgniku nõusolekuga, ongi nomen transcrip-ticium.

Kirjalikeks obligatsioonideks peregriinide juures olid: 1. syngrapha - tehti kahes eksemplaris, üks - võlgnikule, teine - võlatajale; oli formaalne.

2. chirographum - ühes eksemplaris (võlatajale), võlgnik võis väielda, et kohustus põhjusetu.

Provintsiaallastega tarvitasiid ka roomlased syn-grapha'sid.

Konsensuaalsed kontraktid - obl. quae consensu contrahuntur - neis ilmub nõusolek kontrakti olulise osana; hiljem tähendati selle nimega obligatsioone, mis tunnustati palja nõusoleku põhjal (vormita). Need on: ost-müük; üürimine - rentimine; ühingu leping; mandaat.

Ostmüük (emptio-venditio) on konsensuaalne leping, millega müüja töötab ostjale loovutada jäädavaks mõne asja ja tagada, et seda asja keegi kolmas ei tule välja-nõudma, või loovutada mõne õiguse, kuna ostja töötab selle vastu maksta tasu rahas.

chirographum

Ostu-müügi toiming oli tarvitusel varem, kui vabariigi lõppuajal, kuid mitte õiguse, vaid fides'e alusel.

Nii nimetatud reaalne ostumüük on igal ajal iga rahva juures tarvitusel, kuid see pole obligatoorne kontrakt.

Ostu-müügi iseäraldus rooma õiguses: müüja ei kohustu omandit, vaid valdust üle andma. Ostumüügi areng seisab selles, et kohustuda müüjat omandit üleandma. Res mancipi üleandmisel mancipatio teel võis ostja, kelle käest ostetud asja omanik kohtuteel selle äravõttis, müüjalt kahekordset asjahinda väljanõuda. Res nec mancipi te kohta pidi selleks otstarbeks sõlmima eri stipulatsioonid - stipulatio duplae. Hiljem polnud eristipulatsioonide tarvis. - Vastutus asja varjatud puuduste eest oli alul ainult erivalduse alusel mancipatio puhul; õigusteadus laiendas vastutuse ka kuritahtlikule vaikumisele asja puudustest. Ka siin sõlmiti eristipulatsioonid. - Ediilid seadsid erihagid sisse: actio redhibitoria - sihitud ostulepingu tühistamisele; actio quanti minoris - hinna alandamisele. Müüja vastutab puuduste eest, kuigi ta neist ei teadnud ja oli heas usus.

Üüri ja rendileping (locatio-conductio) on konsensuaalne kontrakt, millega üks pool töötab teisele oma asja ajutise kasutamise või oma tööjõu, või teatava töö tulemuse ja teine töötab selle vastu tasu.

Eristakse: 1) locatio - conductio rerum - üüri ja rendileping; 2) locatio-conductio operis - sihitid töö tulemustele (veoleping jne.); 3) locatio conductio operarum - tööleping, objektikt liht, käsitöö; mitte vabad elukutsed - need ei saanud tasu, vaid honorarium'i - aupalka.

Societas - ühisuse leping on konsensuaalne kontrakt, millega kaks või enam isikut kohustuvad kokku panna asja või tööjõudu teatava lubatud ja ühiskasuliku eesmärgi saavutamiseks.

Societas on ajalooliselt tekkinud mitmest eriinstituudist: societas omnium bonorum - pojad pärast paterfamilias'e surma jätkasid ühis majapidamist; politio - leping agronomiga, kes oma töö eest tasu saab kasust osavõtmisega; societas quaestuaria - äriline ühing kasusaamise eesmärgiga.

Ulatuse suhtes eristakse: kõigi varade ühisus, asja ühisus, ühing kindla toiminguga läbiviimiseks ja säärane ühisus, kus ainult kasu või teenistus saab ühiseks.

Mandatum on konsensuaalne leping, millega üks pool (mandataar, procurator) kohustub tasuta teise (mandator)

eest ja arvel täitma mõne ülesande või toimingut, kellelt ta sai selleks ülesande.

Klassikalises õiguses: mandaat ja prokuura. Mandataari ülesandeks (vanemas õiguses) oli ühe kindla juriidilise või mittejuriidilise ülesande täitmine. See sündis tasuta ja ülesanne oli delikaatne ja ülev. - Procurator oli juriidiline ja alaline asjaajaja. Alul ainult procurator omnium bonorum - kogu varanduse valitseja; hiljem procurator ad litem. - Prokuraatoril suur voli varanduse valitsemisel (võõrandada, maksta, nõuda, kohtus esinema); tema võim tuleneb faktilisest olukorrast, mitte mandaatist. - Klassikalises õiguses tendents anda prokuraatorile mandataari tähtsust. Rooma-hellenilises ajajärgus kaob prokuraatori tüübiline kuju ja tema õiguslik mõiste tumeneb. Justinianuse õiguses prokuura segatud mandaadiga, ainult selle vahega, et prokuraator ilma kindla ülesandeta, on ikka procurator omnium bonorum.

Teiseks obligatsioonide allikaks on deliktid (vt. XXIII peatükk p.3).

Klassikaline õigus eikvaasi kontrakte ja kvaasi delikte. Gaiusel on variae causarum figurae, mille alla viidud kontraktid, mis ei tekki lepingu ega delikti alusel.

Kvaasi kontraktide alla on viidud säärased obligatsioonid, mis klassikalises õiguses mahtusid contractus'e alla, kuid rooma-hellenilises, kus contractus tähendab lepingut, ei mahtunud selle mõiste alla siia kuuluvad: negotiorum gestio (volituseta võõraste asjade ajamine), paranduse vastuvõtmine, eestkostmine, mittevõla maksmine.

Kvaasi-deliktide hulka paigutati teod, milledele klassikalises õiguses ei antud delikti nime ainult seepärast, et need suhted on pärit preetori õigusest; siia kuuluvad: positum et suspensum (väljapandud silt), effusum et deiectum (väljavalamine), si iudex litem suam fecerit.

Keisririigi ajal arenesid nn. innominaatsed kontraktid (nimeta kontr.): do ut des; do ut facias; facio ut des, facio ut facias. Mõned juristid lubasid neil juhtumel actio in factum, teised - actio civilis'e intentio incerta'ga. Niisuguste innom. kontraktide hulka kuulub obligatoorne, mitte reaalne vahetus. Pooled võisid sõlmida vahet lepped (pactum) negotium contractum'i tagajärgede kõrvaldamiseks, näit. pactum de non petendo; transactio - äralleppimine; vahet vahet. Peale selle pooled võisid sõlmida lisa lepinguid - pacta adjecta, milledega võis muuta lepingu tagajärgi. Eriliselt rohkesti tuli neid ette ostumüügi juures. - Kuid nn. preetorlikud lepped (pacta praetoria), mis obligatsiooni allikaks tunnustatud, polnud sõna tõsisel mõttes pacta (constitutum debiti alieni, re-

tehnoloogiline leping

Esont. asevahend
Cura furias
tutur assessor
pa amnorum bonorum vob väärandat

ceptum arbitri).

Klassikalises õiguses muutub obligatsioon edasian-tavaks; selleks kasutatakse kohtuliku esindus - see kelle kohustuslik nõudmine üle antakse, nimetakse procurator in rem suam; mis ta kohtulikult sisse nõudnud võtab omale. - Materiaalse nõudmise loovutamine (cessio) areneb hiljem. -

Esindus väljaspool protsessi polnud klassikalises õiguses tunnustatud. Olid asevahendid: paterfamilias oman-dab alluvate kaudu, nõdranõustusliste kuraator võib võõran-dada; procurator omnium bonorum võib võõrandada.

Tekkib siiski esindus ebataiuslikus vormis, näit. ac-tio exercitoria ja institutoria. Ühes lepingus, mutuum, oli juba klassikalises õiguses väljaarenenud esindus: printsii-paal võis tema nimel kolmandatele isikutele antuid laenusi-otseose hagiga - actio certae creditae pecuniae - tagasinõu-da. - Lepinguid kolmandate isikute kasuks klassikalised ju-ristid ei tunnustanud; preetor andis kolmanda isikule ise-seisva lagi in factum.

Solidaar-obligatsioonid said klassikaliste juristide poolt peenelt väljatöötatud. Kui mitu võlgniku on kohusta-tud täitma või mitu kreditori õigustatud nõudma, siis võib obligatsiooni suhe omandada mitmesugused kujud. Võib nii olla, et iga võlgnik on kohustatud täitma osaliselt ja iga kreditor nõudma osaliselt, siis on meil m. osalise obli-gatsioon (pro parte). - Võib olla, et iga võlgnik peab täitma tervelt ja iga kreditor võib nõuda tervelt (in so-lidum), siis võime obligatsiooni nimetada kumulatiivseks in solidum. Võib olla, et obligatsioon in solidum lasub iga võlgniku peal ja iga kreditor võib nõuda tervelt, kuid nii, et kui üks võlgnik täitnud või kreditor nõudnud, siis kus-tub obligatsioon, - siis nimetame neid solidaarseiks teh-nilises mõttes ehk korreaalseiks. Nimetus on võetud rooma väljendusist; esimesel puhul toonitakse mitut subjekti, teisel - ainsat objekti. -

Millal on osaline, millal kumulatiivne, millal kor-reaalne obligatsioon, siis oleneb vahekorra loomust, täht-tis osaliste tahe. - Obligatsioonid, mis sõlmitakse eral-di toimingutega, on harilikult kumulatiivsed; obligatsioo-nid, mis luuakse ühe aktiga, simul, tuleb enim korreaal-setena võtta. - Stipulatio juures korreaalse obligatsiooni loomiseks nõutakse unitas actus'i, s.t. toimingu ainsust ja üheaegsust. - Centum mihi dare spondes? eodsem centum mihi dare spondes? - küsis iga kreditor; võlgnik vastas korruga kõigile "utrique vestrum dare spondeo". Mitme võlg-niku ja ühe kreditori puhul esitab kreditor igale võlg-nikule küsimuse ja iga võlgnik vastab eraldi "spondeo".

Solidaarne ehk korreaalne obligatsioon tekkib ka

Korreaal õig. - kaasõig.

seaduse põhjal (kaasomanikud, kaaseeskostjad). Solidaar-ne obligatsioon kustub tervikuna: maksmisega (solutio), novatio, acceptilatio, compensatio, objekti kadumisega ja hävimisega, vandega. Ainult ühe osalise suhtes kustub ob-ligatsioon: confusio, capitis deminutio, restitutio in integrum, pactum de non petendo, aegumine klassikalises õiguses kustutas obligatsiooni ka litiscontestatio; Justi-nianus reformis. Klassikaline solidaarobligatsioon ei tun-nud regressi õigust. Osaliste omavahelised suhted võivad anda regressi õiguse; hiljem hakkas ka seadus seda küsi-must normeerima. -

Obligatsiooni tagatised: fideiussio (stipulatsioon-niga), constitutum debiti alieni, mandatum qualificatum; - isiklikud tagatised. - Reaalsed: fiducia, pignus, hypo-theka. - Fiducia puhul läks omandiõigus panditud asjale kreditorile; võla maksmise puhul pidi omandi tagasi and-ma; võlgnikul oli actio fiduciae. Harilikult jäi asi võlgniku valdusse ja võis iganemise teel tagasi omandada (usureceptio); et viimast ära hoida, jättis harilikult kreditor valduse võlgnikule prekaariumi või üüri alusel. Kreditor võis asja ära müüa. Klassikalisel ajal arvati, et omandi üleminek on ainult vormiline. -

Pignus'e puhul läks asi ainult kreditori valdusse; seda valdust preetor kaitses interdiktidega.

Hypotheca puhul jäi panditud asi võlgniku kätte. Kõige esmalt käis see in vecta ja illata kohta, millega kindlustati rendiraha maksmist; preetor andis rentijale interdictum Salvianum, millega võis nõuda välja in vecta ja illata rentnikult ja tema pärijalt. Hiljem anti actio Serviana, millega võis nõuda asjade väljaandmist kolman-datelt isikutelt. Actio serviana utilis kasutati teistel juhtudel peale rendivahekordi.

Kui pignus omandas asjaõiguse iseloomu, siis nimeta-ti actio quasi Serviana actio pigneraticia'ks.

Hypothek oli fiducia'st puudulikum ja vähem kindlus-tas kreditori ja ta andis ainult jus possidendi, aga mitte ius distrahendi, s.t. pandi müümise õiguse.

Justinianuse õiguses on fiducia kadunud; Konstan-tinus kaotas lex commissoria, mille põhjal kreditor sai panditud asja omanikuks, kui võlg tasumata jäi. Et pan-ditud asja kreditor müüa võiks võla tasumata jätmise pä-rast, pidi sõlmitud olema pactum distrahendi; pärast eel-dati müügiõigust ja Justinianus määras, et müügi õigust ei saa leppega äramuuta.

Fideiussio - ümmik stipulatsioon vormis, mis määritab võlgniku vastutust võla tagamiseks.
Constitutum debiti - müü vormis. Kui loobub tasuda võlgniku võla, mis peab tasuma
Mandatum qualificatum - käitumus vorm, mis põhineb ümmikolepingul
Kui kaob ümmik nõue 3-tal sõlmis laenu andes pe
Vastatakse kinnituse suu Tõugu manumise and.

fideicommissus paranduse
fiduciarius -- 120 fidei
fideicommissarius. parandi saaps.

11. Parandusõigus.

Parandus on kaotanud suveräänsuse ülekanamise iseloomu ja muutub sobivaks uutele varanduslikele funktsioonidele. Parandusüsteemi kahe kõige iseloomustavama põhimõtte, pärija nimetamise (institutio heredis) absoluutne vajadus testamendi maksvuseks ja kahe paranduse viisi - testamentaarse ja seadusejärgliku - sobimatuse tagajärjed pehmenesid fideikommisside sisseseadmisega. Fideikommissid on viimased tahteavaldused varanduse kohta, millede täitmine usaldati ka seaduslikule või testamentaarsele pärijale. Esialgul oli neil ainult moraalne tähendus. Augustuse ajal omandasid juriidilise tähenduse ja kaitsti extra ordinem protsessi korras. Sisuliselt moodustavad need fideikommissid tänapäeva testamendi. Tehti harilikult suusõnal, kuid sagedasti lihtsail lehil - codicilli ab intestato või testamentarii. - Parandusliku juurdekasvu õigus (ius accrescendi) ja parandusele kutsu-
mise mitteüleminek nõõdukalt muutuvad transmissio ex capite in integrum restitutionis'e tagajärjel; viimane seisab selles, et kui surnud pärija jäi parandusest ilma niisugustel asjaoludel, mis lubasid tal nõuda in integrum restitutio't, siis võisid restitutio'ni paluda tema pärijad ja said paranduse kätte. -

Pärijaks määramine ex re certa, s.t. kindla asja peale, polnud maksev; siin toimetati järgmiselt: kui oli ainult üks pärija, kes pidi pärima res certa, siis kutsutati see res certa, ja pärija sai kogu varanduse; kui pärijaid oli mitu, siis arvatakse res certa eellegaadiks.

Pärija astub parandaja asemele - successio in ius - tema vastutab parandaja võlgade eest ka oma varandusega. XII tahvli seaduse järele kaaspärijad vastutavad parandaja võlgade eest vastavalt oma paranduse osale. Preetor andis pärijale filiusfamilias'ile, kes tsiviilõiguse järele oli paratamata pärija, ius abstinendi, s.t. õigus loobuda parandusest, sellega langes temalt vastutus parandaja võlgade eest.

Orjadele, kes testamendis vabaks lastud, andis preetor beneficium separationis (varanduse eraldamine), s.t. vabakslastu varandus ei vastutanud parandaja võlgade eest. Ka parandaja kreditoritel on beneficium separationis, s.t. nad võisid paluda paranduse tombu eraldamist pärija varandusest, kui viimane oli võlgadega ülekoormatud ja neil põhjust oli karta, et nad täit rahuldust ei saa, kui need varandused segunevad. - Heres extraneus võõras pärija võibkas vastuvõtta või tagasilükata võlgadega ülekoormatud parandust või enne paranduse vastuvõtmist kokku

inter vivos - davats vahel

leppida kreditoritega. - Vanade kadunud testamendi vormide - testamentum in comitiis calatis (rahvakoosolekul) ja in procinctu (sõjaväe rivis) kõrval arenes uus testamendi vorm - testamentum per aes et libram. Selle testamendi arenemise lugu on järgmine: surija andis mancipatio teel oma varanduse sõbrale ettekirjutusega, mis varandusega teha; akt on mancipatio familiae; sõber - familiae emptor; ettekirjutus on nuncupatio. Sellest nuncupatio'st areneski testament. Familiae emptor on nüüd pärija ise; vormi täitmist ei nõuta preetori poolt, vaid ta annab isikule, kes 7 petsatiga nuncupatio't esitab, bonorum possessio (parandusvara valduse), s.t. tunnustab pärijaks. Kuid see testament ei tühistanud eelkäivat tsiviilset testamenti ja seadusejärgsed pärijad ei kaotanud oma õiguse. Alles Antoninus Pius lubas seesugusele pärijale exceptio doli'ga tagasi tõrjuda seadusejärgsed pärijad. -

Sõjaväelase testament on vaba vormist ja rooma parandi kõigist põhimõtteist. -

Preetor jagas seadusejärgseid pärijaid nelja klassi: I - alanevad, vaatamata sellele, kas nad võimialused või emantsipeeritud, - unde liberi; II - unde legitimi - agnaate, kes on pärijad tsiviil õiguse järele; III - cognati ehk veresugulased; IV - vir et uxor - ülejäänud abikaasad.

Senatusconsultum Tertullianum määras, et ema, kel on ius liberorum, eelistakse oma laste pärijana teistele agmaatidele ja legitimidele (peale isa ja venna).

Senatusconsultum Orphitianum määras, et lapsi pärijatena ema järele eelistakse teistele. - Testamenditegemise vabadus oli kitsendatud nn. sundpärimisega. Kitsendused olid formaalset ja materiaalset laadi. Formaalset seisid selles, et parandaja pidi sui heredes kas pärijaks nimetama (instituere) või otse ütleva, et ta neid pärijaks ei nimeta (exheredare); kuid vaikides nõõdukaine (praeterire) anulleeris testamendi. Preetor arvas sundpärijate hulka ka emantsipeeritud lapsi. - Tsentumviraalne kohus, mis paranduse asju lahendas, määras, et parandaja on kohustatud lähematele omakstele teatud osa varandusest (portio legitima) jätma. Kuid ta seda teinud pole, siis fingeeriti, et parandaja hull oli ja hullu testament ei võinud maksta; ilmajäänud võis esitada querela inofficiosi testamenti. - Portio legitima suurus oli 1/4 osa sellest, mis pärija oleks saanud seadusliku pärimise teel.

Vers Senatusconsultum Neronianum määras, et kui legaat per vindicationem kui säärane polnud maksev, siis võis ta maksma jääda per damnationem. -

ingurime - näisvat, piteerid - testament

Legaaadi määramist kitsendavad kolm seadust:

- 1/ lex Furia testamentaria määras, et legaat ei tohi ületada 1000 assi;
- 2/ lex Voconia määras, et legataar ei tohi rohkem kui pärija ~~saada~~ ^{saada};
- 3/ lex Falcidia muutis oelmised seadused ja määras, et 1/4 osa pärandusest pidi vaba legaatidest olema, vastasel korral vahendati legaaadid.

12. Ülalkirjeldatust selguneb, et õiguse areng sündis ka eranditegemistega vana õiguse alusel või vana õiguse täieliku muutmisega.

13. Klassikaline protsess (per formulas). Protsessi sissejuhatus. -

Protsess nimetatakse formulaarseks, sellepärast et magistraat annab pooltele "formula", et see oleks juhtnõõriks ja normiks kohtunikule. - Formulaarsüsteemi seadis sisse lex Aebutia ja täiendasid kaks leges Juliae. Vaieldakse, kas formula ilmus peregriinipreetori tribunaalis või provintsis; nendelt igatahes siirdus limapreetorile. Vaieldav ka, kas leges Juliae on pärit Caesar'ilt ja Augustus'elt, või mõlenad Augustus'elt. - Wlassak arvab, et lex Aebutia lubas käsitada kas legis actio't või formulat, kuna l. Juliae on formula sunduslikuks toimud. Ainult kaks ala jäid puutumata uuest süsteemist: damnus infectum ja centurviride tribunaali protsessid.

Peale formula't erinevad uus ja vana protsess veel kahes punktis: negatiivselt - uues protsessis kaob sakraalne tseremoonia in iure; positiivselt - kohtuliku esinduse tunnustamine. - Formulaar protsessis kaovad vindicatio ja contravindicatio ja vabastati tõendamise koormisest see, kes valdab. - Protsessivõime laienes ka filiusfamilias'ele, kes võib olla kostjaks; ainult actio iudicati esitamine on vaieldav. Filiusfamilias võib esitada: actio injuriarum; interdictum quod vi aut clan; querela inofficiosi testamenti; a. in factum depositi ja commodati isa äraolekul.

Esindus lubatud mitte ainult laste, hullude ja minor'ite eest, vaid ka juriidiliste isikute eest ja ka eraisiku eest - cognitor ja procurator. Cognitor ~~uu~~ õige kohtulik esindaja seatakse in iure solensete sõnadega vastaspoole juuresolekul; cognitor ise võib puududa. - Procurator on alul proc. omnium bonorum ja hiljem võis teda ka ainult protsessiks määrata (procurator ad lites). -

Tähtsa osa menetluses in iure moodustavad cautiones, mida tarvitakse mitmeks otstarbeks. Kõige pealt esinduse puhul: kostja annab cautio iudicatum solvi; cognitori eest annab esindatu, procurator võib ise anda; nõudja poolt cognitori eest ei tule anda, procuratori eest tuleb anda. Klassikalises ei tulnud cautio't anda: procurator praesentis, procurator apud acta factus ja procurator, kelle ninetamisest vastaspoolele kirjalikult teatati. -

Rippumata esindusest pidi kostja reaalhagides ikka cautio't andma; isiklikuis ainult kahtluse korral. -

Oraatori ja patrooni amet on ühinenud advokaadi omaga. - Protsessi sissejuhatus - in ius vocatio läbi, s.t. nõudja kutsub kostjat ilma in ius, teatamata nõudeobjektist. Kostja peab andma vindex't (käemehe) kui ei taha ilmuda; vastasel korral võib jõuga viia, tunnustajaid juurdekutsudes ja tarvitades teiste abi (contestatio).

Preetor lubas karistuslikku hagi in factum vastuhakkaja ja ka kolmanda isiku vastu, kes kostjat toetas. Kostja vastu, kes end varjab, antakse mitte ainult missio e in possessionem, vaid ka venditio bonorum. Missio in possessionem ähvardab ka kostjat, kes esitab vindex'i, kuid ei ilmu.

Ilma preetori loata ei saa kohtusse kutsuda: vanemaid, patrooni, tema vanemaid ja lapsi. Absoluutselt keelatud kohtusse kutsuda: kõrgemaid magistraate, tribuune ja valida ebasündsaid olukordi (matused, pulnad). Matroone ei või füüsiliselt puutada. Kodu on alati puutumatu.

Hiljem in ius vocatio asendus vadimonium'iga. Algul oli see vormiline töötus magistraadi ees ilmuda kohtusse; hiljem ei sündinud see magistraadi ees. Vadimonium sai kohtukutsunise tähenduse. Vadimonium toimetakse nüüd vades'ta stipulatio kujul. Eristakse: vadimonium cum satisfactione - käemeestega (kõige raskem kuju); vadimonium purum - käemeesteta (tarvitasid kinnisvara omanikud); vadimonium iureiurando - vande all (kõrgelseisvad isikud andsid). Vadimonium recuperatoribus suppositis - rekupeerat. tribunaalis mitteilmunud kostja süüdimõistmiseks. - Vadimonium desertum - mitteilmumine vaatamata vormilisele töötusele; vastutajad pidid maksma vad. deserti poena. - Actio iudicati ja actio depensi puhul karistuse suurus vastab protsessi väärtusele; teistel juhtumel määratakse nõudja vande põhjal, kuid mitte üle protsessi poole väärtusest ja 100000 sestertsi. - Isikud, keda võib ainult preetori loaga kohtusse kutsuda, on vabad vadimonium'ist. Kaks erilist instituuti: ius domum revocandi - kostja õigus nõuda asja arutamist kohalikus kohtus; ius Romam re-

vocandi - pealinna kodaniku õigus nõuda asja arutamist pealinna kohtus, kui ta provintsi kohtusse kutsutud.-

Menetlus extra ordinem ei alga in ius vocatio'ga, vaid liitis denuntiatio'ga, s.t. kirjaliku dokumendiga, mis esitatakse tunnustajate juuresolekul.

14. Menetlus in iure.

Esimene toiming in iure on editio actionis: nõudja annab kostjale teada nõudmise (hagi), mis ta kavatses esitada. Siin tuleb vahet teha, kas nõudmine on ediktis ettenähtud, siis tuleb ainult märkida vastavat seadust, või on tegemist uue hagiga in factum, siis tuleb anda lähemaid seletusi.-

Teine toiming on postulatio actionis - preetori poole pöördumine; siin on kaks võimalust: 1) kui on nõudmine ennem tuntud (actio proclita), siis preetor piirdub välise kontrolliga ja lükkab nõudmise tagasi ainult kui nõudja protsessivõimetu, esindus mitteseaduslik, vandeandmisest loobumine, nõudmine esitatud jonnist pärast, nõudmisel puudub igasugune alus; 2) kui on nõudmine in factum, siis vaatab preetor sisuliselt uut vahetõrka ja kaalub, kas anda sellele kaitset. - Järelikult preetor võib kas nõudmist lubada - dare actionem sive iudicium, või selles äraütelda - denegare actionem sive iudicium. - Ei anna magistraat nõudmist, siis võib järgneval aastal uuel magistraadilt hagi paluda. - Kostja võib paluda exceptio formulasse sissevõtmist, s.t. ta ei vaidle sisuliselt nõudmisele vastu, kuid toob asjaolusi ette nõudmise eemaldamiseks.-

Editio actionis'ele võivad eelneeda teised toimingud: 1) interrogatio in iure, mille ülesandeks ära hoida põhjendamatu või halvasti kalkuleeritud palveid, näit. kui esitatakse nõudmine parandaja kohustuste eest, siis küsitakse kostjalt, kas ta on pärija jne. - Kostja jaatav vastus seob teda. Vastamisest keeldumine või vale vastus või vaikimine kohustavad kostjat terveks obligatsiooniks;

2) vanne, mis võib olla ius iurandum necessarium - vajalik või voluntarium - vabatahtlik. Esinene on sunduslik. Kui ei vannu - kaotab protsessi. Vande andmine kindlustab võidu, nii et vanne on võrdne kohtuotsusele. Vanne ettepanek kostjale sünnib tribunaalis, in iure ainult kindlaks määratud protsessides.

Vabatahtliku vannet võib kostja või nõudja ettepanna igas protsessis ja igal momendil; tagasisaade (referre) pole võimalik. Pool võib pakutud vastu võtta või loobuda. Antud vanne ei võrdu kohtuotsusele.-

Protsessis võib veel ettetulla confessio in iure -

Kõrvalised - atq. kuulutatud 63

ülelõpetamine (õigeks võtmine), mis võrdub otsusega (confessus pro iudicato habetur), kui nõudmine käib rahasurma kohta; muidu hindab kostja ise või siis sünnib arbitrium litis aestimandae. -

Protsess in iure lõpeb alati litis contestatio'ga. Muid ei nõuta selleks tunnustajaid ega pidulikku vormi. Litis cont. on formeli üleandmine nõudja poolt ja vastuvõtt kostja poolt. Ta on nagu pooltevaheline leping. Selles silmapilgus tekib side, mille põhjal pooled kohustuvad vastuvõtma kohtuotsuse ja vana vahetõrka lõpetada.; selle põhjal enam nõuda ei saa, s.t. hagi (nõudmine) on konsumeeritud.-

Formeli peaosad: demonstratio, intentio, adjudicatio, condemnatio.-

Demonstratio järgneb kohtuniku nimetamisele ja temas esitatakse nõudmise alust; intentio's on nõudja väide, mis põhjeneb demonstratio'l; adjudicatio - kohtunikule antud võimalus asja või selle osa määrata omandiks ühele osalisele; condemnatio - kohtuniku võimalus vabaks või süüdi mõista. - Tähtsam osa on intentio, ta ei puudu kunagi; demonstratio esineb ainult personaal-nõudmistes in certi; adjudicatio ainult jagamisnõudmistes. Condemnatio puudub nn. prejuditsiaalses nõudmistes, s.t. nõudmistes, kus kohtunik peab kindlaks tegema mõne õigusliku tõsiasja olemasolu või puudumise. Prejuditsiaal küsimuse lahendamise on aluseks mõne teise küsimuse lahendamiseks, näit. kas isik on lapse isa (see on prejuditsiaal küsimus); kui ja, siis peab alimente maksma.

Formulas võivad esineda veel kõrvalised osad: praescriptiones ja exceptiones. Praescriptio kostja huvides on ajalooliselt vanem exceptio'st; ta paigutati formula etteotsa ja ta otstarbeks on piirata kohtuotsuse efekti. Näiteks praescr. nõudja kasuks: ea res agatur, cuius rei dies fuit, s.t. nõudja palub perioodiliste maksude puhul väljanõudmist neid summe, millede tähtpäevad möödunud. Praescriptioon kostja kasuks - ea res agatur ne in ea re praeiudicium hereditati fiat - pöörakum kostja poole (näiteks) üldise parandusnõudmisega ja argu esitagu erinõudmisi üksikute asjade kohta.

Exceptio oli preetoril vahendiks tsiviilõiguse parandamiseks ja täiendamiseks.- Exceptio on faktide ette toomine, mis kõrvaldavad condemnatio't, kui nad õiged on. Preetor hindab exceptio's ettetoodud fakte. Exceptio peab formulasse võetud olema, muidu arvestab kohtunik ainult sellega, mis ius civile käseb. Näiteks, kui võlgnik rahalise võla rahaga tasus, siis lõppes tema kohustus

ipso iure; kuid kui võlgnik tasus võla asjaga, siis kohustus ei kustumud ipso iure, kuid preetor tunnustas kohustuse täidetuks ope exceptionis. - Klassikalises õiguses exceptio puhas mõiste muutus, sest hakati tunnustama, et mõnda vajat võis ettetuua in iudicio ja koguni täitmise juures. Näit. in iudicio võib ettetuua exceptio doli, või metus causa; täitmisel võib ettetuua sc. Velleianum. -

Iga õiguse suhe kohta on eri formula protsessi jaoks. Klassikalises õiguses oli väljatöötatud rida formulaid, mis Justinianuse õiguses ülelaksid.

15. Menetlus in iudicio.

Protsessi teine järk toimub erakohtuniku ees. Kohtuniku nimetamine sunnib sortitio'ga (liisu heitmine) ja recusatio'ga rekuperaatorite juures. Poolte kokkuleppe puudumisel valib kohtuniku preetor. - Kohtunikku kolleegium koosnes: kuni Gracchus'eni - senaatoreist; Gaius Gracchuse ajal - senaatorid ja ratsanikud; Sulla ajal - senaatorid; lex Aurelia'ga - senaatorid, ratsanikud ja tribuni aerarii; Caesari ajal - ratsanikud ja senaatorid. Võitlus kohtunikku koosseisu kohta käis arvatavasti ainult tähtsamate karistusprotsesside alal ja magistraatide väljapressimiste protsessides.

Recuperatores olid senaatorid; kuid decem- ja centumviri'd, kes tähtsamaid varanduslikke ja isiklikke protsesse lahendasid, ei olnud senaatorid. Keisrite ajal kohtunikku kogu kõigi protsesside jaoks. Trajanuse ajal centumviri tribunaal koostub 180 liikmest 4 osakonnas ja temaga on liidetud decemviri, kes on centumviri kohtu eesistujaks.

Formulaar-protsessis eristakse:

1. seaduslikud menetlused (iudicia legitima) - toimuvad Roomas ja penikoorem selle ümber, ainsa kohtuniku ees; pooled ja kohtunik on Rooma kodanikud;

2. magistraadi võimuga reguleeritavad menetlused (iudicia quae imperio continentur) - kõik teised protsessid, kus p. 1 all nimetatud nõuded puuduvad; -

Seaduslikud menetlused põhjenevad lex Aebutia ja võibolla leges Juliae alusel. Nad olid enamalt igavesed, kuid lex Julia määras nende kestust 1 1/2 a.; litis contestatio konsumeeris nõudmise ipso iure; capitis deminutio hävitas protsessi. -

Impeeriumiga reguleeritavad protsessid peavad lõppema magistraadi ametisolemise aja jooksul; nõudmine

konsumeerimine

Hagi konsumeerimine sunnib ope exceptionis - di - 127 -

konsumeerimine - ope exceptionis; capitis deminutio'l pole tähtsust; ad iudicium ei anna dominium ex iure quiritium. -

In iudicio pidid pooled kohal olema, kostja puudumine ei too nõudjale võitu. Kohtunikul vormi ja hindamisvabadus, jäädes formula piiridesse ja arvestades tava- sid. -

Menetlus algab asja ja põhjenduste esitamisega nõudja ja kostja poolt, kas kõne (peroratio) või vaidluse (altercationes) vormis. Siis tuuakse ette tõendused; nõudja peab tõendama nõudmise alust, kostja oma vastuväiteid. Kohtunikul vaba hinnang. - Tõendid on: tunnistajad (testimonia), kirjalikud aktid (instrumenta, tabulae, chirographi) ja induktiivsed tõendid (argumenta), mis kohtunik ettetuud faktidest tuletab. Tähtsamad on tunnistajad; pooled annavad neid ülesse, magistraat, pooled küsivad. Tunnistajal pole kohustust kohtusse ilmuda, kui ta mitte õiguslikust toimingust osa pole võtnud. - Kuna kohtunikul lai hindamisvabadus, siis omavad induktiivsed tõendid kõige suurema tähtsuse. Praesumptio hominis on täieliselt tunnustatud. Praesumptio iuris pole tuntud, ei praesumptio iuris tantum - seaduslik eeldus, mis lubab vastupidise tõendamist; kui ka praesump. iuris et de jure - vastuvaidlematud eeldused.

Vanne (iusiurandum in iudicio) on lubatud, kuid kostja võib keelduda või tagasisaata. Pool võib ise pakuda vannet - iusiurandum oblatum. Täiendav vanne, s.t. kohtuniku poolt nõutav vanne teatud väide kinnitamiseks, on tundmata. Kohtunikul on vande vaba kaalutus.

In iudicio võib veel ettetulla kostja ülestunnistamine - confessio in iudicio, kohalik ülevaatus, eksperimentiis, piinamisega orjade tunnistamine; kohtunik võib arvestada avaliku arvamisega ja poolte auväarsusega. -

Otsus kuulutakse poolte juuresolekul, vormi ega motive pole vaja. Kohtukolleegiumi puhul otsustakse enamusega, häälte võrdsuse puhul kostja kasuks. Kohtunik võib aga teatada, et tal pole asi selge ja ei või otsustada; üksik kohtuniku puhul asendati ta teisega - translatio iudicii; kolleegiumi puhul otsustasid ülejäänud, kui võimalik enamust moodustada; vastasel korral - translatio.

16. Rooma tsiviilprotsessi hinnang.

Protsessi jaotamine kahte ossa oli soodus nii õiguse arenemisele kui kohtumõistmise valitsemisele. Magist-

raat oli otses kokkupuutes eluga ja ta oli suurepärase õigusearendaja; kohtunik võis ennast vabalt pühendada töö-otsimisele, ei ole ühtki kitsendavat määrust selles asjas. Kohtunik puutub vahenditult kokku pooltega ja asjadega; seetõttu protsess kiire. Kohtunik pole passiivne, vaid juhib aktiivselt protsessi.

17. Formulaarprotsessi iseärasus.

Kondemnatsioon peab olema raha summas (condemnatio pecuniaria). Kondemneeriv otsus annab nõudjale actio iudicati; otsusel erilisi tagajärgi pole, sest juba litis contestatio'ga oli protsess konsumeeritud ipso iure. - Kostjal tekkis kas exceptio rei in iudicium deductae pärast litiscontestatio't või exceptio rei iudicatae pärast otsustamist, - nii et bis de eadem re agi non potest. - Sama asi sama isikute vahel ei või teistkordselt kohtusse tulla.

Kohtunik võib väljamõista ainult neis piires, milles temale anti õigus. Formel võib sisaldada:

1. condemnatio certa - võib väljamõista ainult kindlaksmääratud summa,
2. cond. incerta - hindamine jäetud kohtunikule,
3. cond. cum taxatione - kohtunikul teatud piirides vabadus,
4. cond. infinita - kohtunikule pole piiri pandud,
5. cond. quanti res est - võib väljamõista eseme väärtust,
6. cond. quanti interest - kahjutasu peale.

Objekti väärtuse määramisel võib kohtunik nõuda nõudjalt iusiurandum in litem.

Formelis võivad vead juhtuda. Rasked tagajärjed, kui viga juhtub intentio's; ta võib olla kas plus petitio - liialdatud nõudmine, või minus petitio - vähema nõudmine. - Plus petitio puhul ütleb kohtunik nõudmises ära; on res iudicata tagajärjed, nõudmine on konsumeeritud.

- Eristakse plus petitio:
1. re - liialdatud objekt (ühe orja asemel nõuti 2),
 2. tempore - nõutakse enne tähtaja saabumist,
 3. loco - nõutakse täitmist teises kohas, kui lepitud,
 4. causa - nõutakse kindlat asja, kuna kostjal valiku õigus mitme eseme vahel (alternatiivne kohustus) või genus' e andmist (geneeriline obligatsioon).

Kui aga nõutud on minus petitio, siis võib ülejäänud osa nõuda järgmisel aastal uue magistraadi ees. Aliud pro

Prakt # 47

absoluutne - vabastamine, tunnistamine

alio nõudmine ei too kahju.

Falsa demonstratio, s.t. faktide esitamisel tuuakse ette rohkem või vähem, ei too kahju.

Plus või minus condemnatio's pole kahjulik; kui kostjalt rohkem väljamõistetud, siis võib in iure restitutio teel tagasi saada, mis rohkem antud. Faktid, mis ilmuvad pärast litiscontestatio't, ei mõjuta otsust. Sabiniaanlaste järele kohtunik võib kostjat absolveerida, kui ta asja tagasi andnud või nõudjat vahepeal rahuldanud.

Ettekohtunik vabalt otsustab, siiski magistraat teostab valvet menetluse üle; magistraat võib protsessi seisma panna, anda uusi instruksioone, kiirustada vabastada ja asendada teisega kohtunikku. Poolled ja kohtunik võivad nõu küsida, kuid magistraat ei tohi fakte hinnata. Magistraadi tähtsam tegevus in iudicio on translatio iudicii, s.t. menetluse uuestiseadmist kohtuniku või poolte isikus ettetulnud muudatuse tõttu; näit. kohtuniku muutmine, nõudja või kostja surm, poole asemel astub esindaja või überpöördukt jne.

18. Trahvid kiusuprotsesside vastu.

Trahvide sihiks on vähendada protsesside arvu ja katta võitjaile kohtukulud. - Otsest kohtukulude tasumist rooma protsess ei tunne; kohtumõistmine tasuta; eraisik kannab ainult honorari kulud patronile, sõidutasu, ekspertiis. - Karistused asjatute protsesside puhul olid nii nõudja kui kostja vastu. Kostja vastu - kui ta eitab nõudja õiget nõudmist, siis maksab protsessi kahekordse väärtuse järgmistes hagides: actio iudicatae; a^o depensae, a^o damni iniuria datum, legaadi per damnationem puhul. - Nõudja võib nõuda trahvi töötamist (sponsio poenalis): actio certae creditae pecuniae (1/3 protsessi väärtusest) ja actio constitutae pecuniae (1/2 protsessi väärtusest). Kostja neil juhustel võib nõuda restipulatio poenalis. Juhustel, kus polnud ettenähtud sponsio poenalis, võis nõudja kostjalt nõuda iusiurandum calumniae, s.t. vannet, et kostja vastu ei vaidle kiusu pärast, vaid et ta veendunud oma õiguses. -

Protsessid, kus süüdlane langeb infamiasse: vargus, riisumine, iniuria, pettus; fiducia, tutela, mandat, societas, depositum.

Nõudja vastu määratud karistused: calumniae iudicium - kui nõudmine esitatud kiusu pärast ja tagasi lükatud; contrarium iudicium - kui nõudja kaotas iniuria - protsessi (1/10 pr. väärt.), kui naine sai ebaõigelt

Calumniae

missio in possessionem ventris nomine (1/5). - Nii contrarium iudicium kui restipulatio poenalis'e puhul on küllalt, et protsess kaotatud, kiusu pole tarvis tõendada.

19. Otsuse täideviimine.

Põhimõtteliselt on otsuse täideviimine personaalne, kuid tegelikult varanduslik. Rutilius Rufus seadis sisse venditio bonorum, mis järgmiselt korraldatud. Kreditori palvel annab preetor missio in bona rei servandae causa; kuigi üks kreditor on nõudnud, siis läheb see ka teiste kreditorite kasuks. Siis tehakse proscriptio - kuulutus, et kõik kreditorid ja võlgniku sugulased teaksid. Kreditori palvel määratakse kuraator varanduse valitsemiseks. Kui võlgnik elab, siis 30 päeva ja kui ta pärijata surnud, siis 15 päeva möödumisel määrab preetor teise dekreediga magister bonorum, kes seab kokku inventuuri, kreditorite nimestikku ja nõudmised, määrab müügi tingimised, eraldades privilegieeritud ja garanteeritud nõudmised. Kui võlgnik elab, siis müük 10 p. pärast, kui pärijata surnud - siis 5 p. pärast sünnib müük. Müümine sünnib tervikuna sellele, kes pakub kreditorile kõige suurema võla tasumise. Ostjat seadis preetor pärija seisukorda ja annab temale hagi võlgniku nõudmiste teostamiseks: actio Serviana süsteemi järele nõuab ta kui võlgniku-pärija; actio Rutiliana järele toimetab nagu cessio actionum puhul. - Kui kreditor võlgneb võlgnikule, siis võib ostja mahaarvamist toimetada - agere cum deductione.

Varanduslik täitmine sai üldiseks Caesari või Augustuse ajal. - Lex Julia tõi sisse cessio bonorum võlgniku kasuks; sellega hoiab ta ära infamia't ja võib kasutada beneficium competentiae, s.t. vastutab ainult varanduse ulatuses (in quantum facere potest).

Keisriajajärgul seati varandusliku täitmise esimene vorm - distractio bonorum, millega kreditorid said terve varanduse valduse, kuid müüdi ainult võla ulatuses. Distr. bonorum anti ainult senatoreile, alaealistele, vaimuhaigeile ja teistele teovõimetuile.

Antonius Pius seadis sisse pignus ex causa iudicati captum - kreditor saab võlgniku asja pandiks ja võib kahe kuu pärast müüa kohtuotsuse täitmiseks.

20. Vahendid otsuste vastu.

Olgugi, et otsused on muutmatud, siiski on tema vastu mitmed erandlikud vahendid:

esse vutson - laide saade, seantus, pantomine

a) infitiatio iudicati: on kostja vaidlus actio iudicati vastu; kostja eitab otsuse maksvast otsuse mitteoleluse või vormeliste puuduste alusel, näit. otsus kaldub kõrvale formula'st, magistraat polnud kompetentne. Kui kostja vastuseis aluseta, siis mõistetakse välja kahekordne summa.

b) revocatio in duplum - süüdimõistetud esitab otsuse tühistamiseks ootamata ^{mitte} actio iudicati esitamist.

c) intercessio - raskendakse otsuse täideviimise ajal.

d) restitutio in integrum - endise olukorra jalule seadmine; protsessis aitab parandada raskeid tagajärgi, mis tekkivad exceptio esitamata jätmise tõttu.

Restitutio in integrum tingimused: iusta causa, suur kahju, pole teist teed kahju kõrvaldada. Palve tuleb esitada aasta jooksul (annus utilis). Magistraat annab in integrum restitutio pärast järelkatsumist poolte juuresolekul või tagaselja. Palve sihitud vastaspoole või kolmanda isiku vastu. Restitueerimise järele võib uuesti nõudmist esitada. - Restit. in integrum pole jurisdiktsiooni akt, vaid imperium'i, s.t. seda võib paluda ainult magistraadilt cum imperio. -

21. Interdiktid.

Interdiktide menetluse algmed pole täiesti selged. - Interdikt otseses mõistes on tingitud käsk, mis preetor annab kahjukannatajale süüdlase vastu, kes käsku peab täitma; vastasel korral avatakse harilik protsess. Interdikt on administratiivne vaheleastumine korrarukkuja vastu. - Et preetor neil juhustel andis interdikti, aga mitte actio in factum, on seletatav sellega, et interdiktid ajaliseelt palju vanemad kui act. in factum. Teiseks on interdiktide oluliseks ülesandeks avaliku huvi kaitse, avaliku korra kaitsmine. Selle menetluse paremused: kiirus (pole seotud kindlate kohtupäevadega ja asjade järjekorraga) ja otsene täidesaatmine, mitte rahaline condemnatio. - Interdikt on impeeriumi vahend, s.t. ainult preetor ja prokonsul võivad anda neid käskke. - Õigem oleks neid käskke nimetada decreta ja interdiktadeks ainult neid, millel keelav iseloom. -

Kui kostja ei ole rahul preetori käsuga, siis algab protsess. Preetor sünnib pooli sõlmima sponsio't ja restipulatio't summas, mis vastab protsessi väärtusele; s.p. protseduuri nimetus "cum poena". Hiljem actio exhibitoria ja restitutoria puhul poena langes ära ja asetati arbit-

Holplum sine poena

rium'iga.

Interdicta duplicia on niisugused, kus mõlemad pooled on korruga nõudjaks ja kostjaks. - Interdiktid leiavad käsitust: avalikkude kohtade, veede, mere ja ranna kohta; valdus interdiktid alul arvatavasti ager publicum'i valduse kohta ja interdiktid, mis keelavad status quo rikkumist, näit. interd. quod vi aut clam; operis novi nuntiatio.

22. Extraordinaria cognitio.-

457. fidei komissid

Keisririigi ajal arenes uus menetlus - cognitio extra ordinem, mis ei jagune kahte ossa; magistraat toimetab protsessi algusest lõpuni. Menetlus on administratiiv akt (cognitio), otsus - decretum, litis contestatio on asjaolude lõplik esitamine ja ei ole konsumeerimise tagajärgi. - Uus menetlus tekib osalt vabariiklikkude magistratuuride juures, osalt keisri esindajate juures. - Selle protsessi korras harutati alul uusi vahetordi ja peamiselt fideikomisside asjad.

Augustus andis fidei komisside asjad extra ordinem konsuleile; Claudius määras veel 2 preetorit. Esiolgu oli fidei komisside jurisdiktsioon juhuslik, hiljem aastane ja viimaks regulaarne.

Cognitio extra ordinem teel lahendati: alimentide asjad; honoraari asjad; töötused linnale, laste kaebused paterfamiase vastu jne.; kuid kõige pealt tarvitati uut menetlust vabaduse ja vabaltsündimise küsimusis. - Selle menetluse alustamise akt on persecutio. Litiscontestatio ei konsanceri hagi, ja tal on tagajärjeks: selle momendi järle hinnatakse kostja kohustuse suurust; ajalised ja mitteüleminevad hagid muutuvad igaveseks ja üleminevaks; aegumine katkeb. - Magistraat kohtunik pole seotud formulaga; võib arvestada kostja vastunõudmisi, nn. mutuae petitiones. Kohtuotsus tehakse in ipsam rem; täideviimine - ranu militari. Ilmub apellatsioon võimetus, kas suuliselt otsuse kuulutamisel või 2-3 päeva jooksul kirjalikult. Magistraat võib vastu seista alusetu apellatsioonile; asjatu apellatsioon toob trahvi. Apellatsioon paneb täitmise seisma. Apellatsioon võimalik mitmes astmes.

Extraordinaar protsessi erivorm - per rescriptum principis. Algab palvega printsepsile otseselt asja otsustada. Esimesed keisrid hoidusid kohtumõistmisest ja eraisikute protsessidest eemale. - Hadrian ja Antoniuse

*apellatsioon per se autoritate - kohtunikele määratud
palve. protsessi otsuse*

dünastiast keisrid andsid palju rescripte. Paljud rescriptid on vastused nõuküsimustele. Mõnel juhusel keiser vaatab protsessi läbi - cognitio ja otsustab kas ise või preetori kaudu; sel juhtumisel saadab ametnikule iudex reskripti instruksiooniga. - See protseduur käis enne ainult uute küsimuste lahendamise kohta, hiljem ka vana- de vahetordade kohta.

III. O s a .

Helleni-orientaalne monarhia ja rooma-helleniline õigus.

XXIV. peatükk.

Keisririigi ja itaalia kultuuri kriis.

1. Impeeriumi ja itaalia kultuuri languse peapõhjused.

Languse tunnused ilmusid juba Marcus Aureliuse ajal, kuid kriis puhkes pärast Aleksander Severuse surma. Kaks peapõhjust: majandus-sotsiaalne ja eetilise. Rooma majandus põhjenes orjusel; õnnelikud sõjad toid kaasa orjade uputuse. Majanduslik süsteem viis suurmaapidamisele latifundiumite kujul ja kolonaadi klassi tekimisele. Rahvastiku kängumine ja vähenemine viis paratamatult barbaaride ametissevõtmisele riiklase kaitse korraldamisel. Eetilise momendina mõjub kristluse tekkimine ja arenemine, mis suhtus eitavalt panaglikule riigile. Kristianism paiskab ümber kõik antiiksed ideed ja vaated religiooni ja inimühiskonna kohta. Kristianismi arenemine kasvatas paganais loiduse ja antipaatiat. Esiolgsed kristlaste tagakiusamised ei põhjane ususallimatusel, vaid crimen laesae maiestatis'e alusel.

2. Sekundäärsed põhjused.

Kõrvalpõhjused olid kahjulikud rohkem riigile kui ühiskonnale. Senati ja monarhia vaheline opositsioon ja troonipärinise korraldamatus soodustasid sõjavägede jõu mõju kasvamist poliitilisel alal. Rahanduslikel põhjusil peeti sõjavägesi vähe ja tagavaradeta, nii et vaenlase ta-

gasilöömiseks tuli teisi punkte sõjaväest tühjendada. Vaenlase pealotungil kõigil piiridel kaitses iga provints end ise, väejuhid aga olid konfliktis Roomas asuva keisriga ja pretendeerisid ise riigivõimule. Barbaarid tungivad provintssidesse ja Itaaliasse, keisri troon on mässavate sõdurite korraldada, tööstus, kaubandus, kunstid kiratsevad, kaovad julgeolek ja usk riiki; kuid sellega valmineb ka pind Rooma uuestisünnile.

XXV. peatükk.

Absoluutne monarhia ja Diokletianuse-Konstantinuse riigikord.

1. Diokletianuse-Konstantinuse konstitutsiooni algmed ja põhijooned. Augustused ja Caesarid.

Rooma riik sai kriisist üle rooma-illüürlasist võrsunud suurte keisrite tõttu Claudius II-sest Diokletianuseni ja Konstantinuseeni. Riigi raskuspunkt kandub Idasse - Konstantinopoli. Uus konstitutsioon on Diokletianuse ja Konstantini teos ja seab despotismi riigi valitsemise vormiks; viimast põhjustasid sõjalised vajadused ja asjaolu, et pealinn Idasse üleviidud sai, mis vastuvõtlikum despotiale. Princeps'i nime asemele astub imperator ja epiteet "Augustus" seab monarhi tiitliks. Riik jaguneb kahte ossa: partes orientis ja occidentis; igal osal oma Augustus ja oma pealinn. Igal Augustusel oma abi Caesari näol. Keisri amet pidi kestma 20 aastat. Nende reformidega vabaneb keiser senati eestkostmisest ja sõjaväe türanniast; selleks aitab kaasa pretoriaanlaste ärakaotamine. Diokletsiaanuse-Konstantinuse konstitutsioon tuletab meelde enam Caesari kava kui Augustuse oma. Suveräänsus koonduv keisrile, kes pole enam magistraat.

2. Keskkoha ametid.

Absoluutses monarhias tekib bürokraatia. Üueametid (officia palatina) muutuvad riigiameteiks: quaestor sacri palatii, comes sacrarum largitionum, comes rerum privatarum ja magister officiorum.

Quaestor sacri palatii on keisri kui õiguse ja jurisdiktiooni allika minister; tema annab leges dictandae ja responsa palvete peale. - Comes sacrarum largitionum on keisri fiskuse valitseja; tema alla kuulusid keiserlikud kaovandused ja vabrikud ja rahalöömine. - Comes rerum privatarum valitses krooni varandusi, millest eraldaks

keisri puhtisiklik vara. - Magister officiorum - kõrgem teistest ameteist - on keisrikoja minister ja kolme vana kantselei ülem: a memoria, ab epistulis, a libellis. Valentinianus I tõstis need ametid prokonsuli astmest kõrgemale. - Riigiametite tiitlite ja astmete järele eristakse: clarissimi, spectabiles, illustres. -

3. Senat ja consistorium sacrum.

Endine senat on muutunud suurnõukoguks, kuhu kuuluvad ametnikud, eriti praesides provintsi valitsusest ja keisri isiklikus teenistuses kõrgemad ametnikud. Senaatori- au on pärilik. Senaati reaalne tähtsus on tühine. Aktiivsuse seisukohalt on senatori amet puhkus cum dignitate, kuid tema peal on rasked koormised. Iga senaator pidi pidama pretuuri, millega ühenduses avalikkude mangude korraldamine ja Konstantinopoli hoonestamine. Teiseks, senaatori maa peale oli maks - gleba; peale selle erakorralised maksud - sundkingitused; kuid vabad olid omavalitsuslistest maksudest.

Consistorium sacrum koosneb: neljast keskameti kandjast ja tervest reast liikmeid, kes on spectabiles ja keda hüütakse comites consistoriani.

4. Üldised kohalikud valitsused. Prefektuurid, diötseesid, vikariaadid, provintsid.

Kohalikus valitsuses eraldati sõjaväe ametid kodanlastest. Üldine sõjaväe juhtimine magister militum'i käes; väeühikute eesotsas - duces. Administratsiooni jaotus: prefektuur, diötsees, provints. - Prefektuuri eesotsas: praefectus praetorio - endine keisri kaardiülem, temalt võeti sõjaväeline kompetents ja jäeti õuekonna ja sõjaväe ülalpidamise kohustus. Arvult oli neid - 4. Nad olid apellatsioonil instantsiks provintsi valitsejate otsuste peale; Erakorraliselt võisid asju arutada ka esimese astmena. -

Prefektuurid jagunesid diötseesideks vicarii praefectorum praetorio'ga eesotsas. Vikaari määrab keiser ja ta apellatsioonil kohtuks ja esimeseks astmeks nagu prefektki. - Diötseesid jagunevad provintsideks; provintsi valitsejad jagunevad astmeliselt: proconsules (Aasia, Aafrika ja Ahhaia jaoks), consulares, praesides ja Itaalia jaoks correctores. Nendel sõjaväelist võimu pole; ainult administratiiv ja kohtu võim. Nad hoolitsevad provintsi rahu eest, nõuavad sisse makse, võtavad vastu keisri teadaandeid, mõistavad kohut esimese astmena tsiviil- ja kriminaalasjus, kuid ei või surmaga ja varanduse konfiskeerida.

rimisega karistada. - Conventus'ed pealinnades on kadunud; cognitio extra ordinem on saanud korraliseks menetluseks. Prokonsulid võivad esimese astmena arutada asju, mis peaks keisrile saatma, näit. senaatorite ja illustres'te üle. -

Itaalia eesõigustatud seisukord on kaotatud; maapind on allutatud maamaksule. Itaalia jaotatud kahte ossa: üks kuni Magra ja Rubikonini, teine kuni Alpideni; esimene koostub regiones urbicae või suburbariae'st, mis alluvad praefectus urbi'le ja vicarius in urbe'le, kes asuvad Roomas; teine koostub regiones annonaria'st ja peab õuekonna, ja sõjaväe ülalpidamise kulud kandma; hüütakse Itaaliaks ja allub vicarius Italiae'le. Üksikud Itaalia regioonid moodustavad provintse ja alluvad correctores'le.

Praefectus urbi võim kasvab: peale tsiviil ja sõjaväelise võimu Roomas ja 100 miili linna ümber, hoolitseb linna varustuse eest ja temast sõltuvad praefectus annonae, prf.vigilum ja mõned teised; mõistab tsiviil- ja kriminaalasjus kohut senaatorite seisusest isikute üle; teostab apellatsiooni. Tema võimu kitsendab vicarius in urbe; kuid nende vahekorrad on tume. - Samal viisil administratsioon; korraldatud Konstantinopolis, puudub aga praefectus annonae; praefec.vigilum omas väikse tähtsuse.

5. Linnad.

Printsipaadi ajastul kohapealne administratsioon põhjenes: munitsipium'ile ja kolooniale. Valitses deentralisatsioon. Provintsi linnad kasutasid omavalitsust ja näiliku suveräänsuse. Nüüd aga võtab võimu tsentralisatsioon ja bürokraatlik kord ja teeb võimetuks omavalitsuse magistraadid. Juba printsipaadi lõpul ja keiserlikkude konstitutsioonide mõjul kontsentreeruvad magistraadid kuurialisse ja magistraadi valimine läheb üle kuuriale; eelkäia märgib &nominatio) järeltulija ja kuuria valib (creatio). - Nähtavam on klasside eraldamine: curiales, honorati, possessores, plebeii.

Curiales (mitte segada decuriones'eiga) on linna aadel, mis koostatud dekurioonidest põlvnejaist; kuuria kujundatakse curiales'te klassist, keda esitavad duumviri ja valivad dekurioonid.

Honorati moodustuvad neist, kes pidanud linnaametid, honores. -

Keisririigi bürokraatia purustab linna omavalitsuse. Kohtumõistmine libiseb duumviri kättest provintsia valitsejate ja nende delegaatide, iudices pedanei, kätte. Duumvirid saavad uue kompetentsi, nad peavad avalikke

arhiive eraaktide jaoks. - Luuakse keisri ametnikke: curator civitatis ja defensor civitatis. Curator tekkis juba eelmisel perioodil: ta oli keskvalitsuse inspektor, kes üksikute linnade seisukorda reguleeris ja eriti valvas rahandust. Nüüd sai curaator alaliseks, korraliseks ja üldiseks ametiks; temale kuulus riigimaade ja ehitiste järelevalve ja rahanduse administratsioon. - Defensor civitatis ohk plebis oli uus amet; ta ülesandeks kaitsta alamrahvast vägevate rõhumise vastu, eriti ebaõiglase maksustamise vastu. Hiljem defensoril piiratud kriminaal-kohtumõistmine, õigus määrata eeskostjaid, maksude sissenõudmine vähemalt maapidajailt; tema valimine tegi keerulise arengu läbi. Enne määras teda praefectus praetorio, siis piiskopp, honorati, possessores ja curiales prefekti kinnitusega; siis valis plebs ja keiser kinnitas. Justinianuse juures valib kolleegium, kinnitab prefekt. Defensor pidi senatori seisusest olema; valiti 2 aastaks. Kuid kasu oli sellest ametnikust vähe. - Kodanikuvabaduse kadumisega käis ühes ka majandusline varisemine. Varandused koondusid väheste kätte. - Kuuriate seisukord väga raske, sest neil lasus palju koormiseid; nad pidid vastutama maksude sissetulemise eest. Dekurionaat on muutunud pärilikuks seisuseks; palju määrusi, et dekurioon ei põgeneks kuuriast ja et kuuriat täiendada uute liikmetega. -

6. Ühiskondlik kord.

Ühiskondlik kihistumine on aeglane; peale curiales, honorari, possessores, plebeii areneb kolonaaat; need on vabad isikud, kes kinnitatud põllumaa külge; neid võis müüa ühes maaga. Nende seisus pärilik, nagu pärilikuks saab sõduri olukutse ja koguni käsitöölise oma. Riik ise võtab enda peale ikka suurema hulga majanduslike ja ühiskondlike tarbete rahuldamise.

7. Lõplik saatus.

Kuigi kriisist saadi üle, siiski languse sisemised põhjused mõjuvad edasi. Rahvas läänes vähesestus ikka rohken; riigi kaitse oli usaldatud barbaaridele. Kristluse võit põhjustas nähet, et paganad tõmbuvad tagasi riigiametist ja sõjaväest; kuid barbaaridel pole julgust riigi tsiviilset juhtimist omakätte võtta. Esialgul provintsid, pärast ka Room sattub tegelikult germaanlaste isanduse alla.

XXVI. peatükk-

Rooma-hellenilise õiguse allikad, antoloogiad ja komplikatsioonid.

1. Keisri konstitutsioonid (leges).

Keiser on ainsaks õiguseallikaks. Tema konstitutsioonid saavad nimeks "leges"; ius respondendi kadus; kogu eelnev õigus nimetakse ius või ius vetus - iura, vastandina leges'eile. Konstitutsioonid, mis loovad uut õigust, nimetakse generales leges; keiser võis neid saatnud olla senatile või kõrgemale riigiametnikule või pöörata rahva poole ja viimaseid nimetakse edicta; eriliik neist on pragmatice, millel administratiiv-korralduse iseloom. - Reskriptide tarvitamine ja jõud kaovad. Konstantinus tunnistas tühisteks reskriptid, mis pole kooskõlas õiguse normidega. Arkadius määras, et reskriptid on seaduseks juhuse kohta, mille üle tehti otsus; Valentinianus määras, et reskript omab üldise jõu, kui see nii deklareeritud. Justinianus käskis, et keisri õiguse tõlgendus on seaduseks igal juhul. Ka mandaadid langevad selles perioodis, ainult Justinianus seadis uuesti sisse liber mandatorum. Seadused, mis ühes riigipooles antud, maksid ka teises pooles.

2. Koolid, kompendiumid, kollekttsioonid ja erakompilatsioonid.

IV.s.p.Kr. valitseb õigusteaduses ja praktikas langus; juriste saadetakse välja; õigusteadusega tegelevad orjad; langust põhjustasid rooma õiguse järsk üldistamine ja õilisamate peade suundumine kristliku usu küsimustele. - IV.saj. Idas õigusteaduse koolid: Aleksandria, Tsesarea, Konstantinopol, Beirut. - V.saj-st tuntud: Cyrillus, Demosthenes j.t Väljaspool Beiruti kooli tuntud: Aurelius Arcadius Chariusius - de testibus; Hermogenianus kirjutas õigusekompendiumi. - Nende koolide töö on keskpärane; muudetakse ja moonutakse klassikalisi mõisteid; loovat tööd pole. Valitsejaid tüütavad ära juristide vaidlused. Konstantinus keelas ära Ulpianuse ja Pauluse märkused Papinianuse kohta. - Praktiliste otstarvetega ilmuvad kompendiumid ja kollekttsioonid, milles ümber töötatakse seda, mis klassikalisest õigusest sobib. Compendiumile lisatakse novellae leges, kui neist ei tehta erikogu. - Selleajal kasvab Gaius'e institutiones' te ja Pauluse Sententiae'te kuulsus. Tituli ex corpore Ulpiani - kollekttsioon Ulpianuse katkendeist. Suuri-rooma raamat maksis kaua aega maa alal Armeenias Egyptuseni. - Leges'te erakollekttsioonid on Gregorianuse ja Hermogenianuse kodeksid. - Gregorianuse kodex on esimene keiser-

likkude konstitutsioonide kogu alates rooma-hellenilisest ajast. Kokkuseatud Diokletianuse ajal; sisaldab konstitutsioone Severuste ajast kuni Diokletianuse ajani. Aine järjestus on edikti ja edikti kommentaaride oma; sisaldab enam kui 14 raamatut, mis jaotatud tiitlisse ja viimastesse on paigutatud üksikud konstitutsioonid ajalises järjekorras. Codex Gregorianusel oli tegelikus elus suur menu. -

Codex Hermogenianus hõlmab Diokletianuse, Konstantinuse ja Valentinianuse I konstitutsioone. Ta on kokkuseatud Grigorianuse kodeksi täienduseks.

3. Theodosiuse seadusandlus.

426.a. alaealise Theodosianuse nimel anti seadus, millega anti viie juristi teoseile seaduslik jõud; need olid Severuste ajast neli: Papinianus, Paulus, Ulpianus, Modestinus ja Gaius ja vanemad nende poolt tsiteeritud juristid. Kui nende arvamisid lahku läksid, siis otsus enamusega; kui hääled pooleks, siis oli kaaluv Papinianuse arvamus.

Konstitutsiooniga 26.III.429 tegi Theodosianus komisjonile ülesandeks koguda ediktaalsed ja üldised konstitutsioonid, alates Konstantinusest, jaotades aine järele ja korraldades kronoloogiliselt üksikute tiitlite järele. Komisjon ei tohtinud vanu ja mittetarvitatavaid konstitutsioone kõrvale heita, vaid pidi puutumataks jätma leges generales'te tekst. - See töö pidi olema ettevalmistuseks suurele praktilisele tööle - maksva õiguse kodeksile, kus leges ja iura ühtesulatud. Praktilise kodexi koostamisel võis muuta konstitutsioonide teksti, väljajätta, lisandada, parandada, kõrvaldada vasturääkivusi. - Sel suurel kavatsusel polnud tagajärgi. - Konstitutsiooniga 21.XII.435.a. lõi keiser uue komisjoni: 16 liiget Antiochus'e juhatusel. Ülesandeks tehti: koostada praktiline kodex, jättes välja ius ja võttes ainult leges generales Konstantinusest Theodosiuseni. Töö lõpetati kahe aasta pärast; 438.a.15.veebr. avaldati codex Theodosianus käskkirjaga praefectus praetorio'le. 439.a.astus ta jõusse. Konstitutsioonid, mis polnud sisse võetud, kaotasid jõu (eranditega). - 437.a.veel enne töö lõpetamist võeti see codex läänest Valentinianuse III poolt vastu. - Kodexi koostamine pole täiuslik; sisaldab vananenuid konstitutsioone ja vasturääkivusi; mõned konst. puuduvad, kordamised; jaotusel tiitli vahel on tehtud vigu.

Codex Theodosianus jaguneb 16 raam.; raamatud - tiitlidesse. See kodex maksis Läänes kuni Glossatoriteni.-

4. Rooma-barbarite kompilatsioonid.

Lex romana Visigothorum a.506 Alarich II käsul kompleeritud roomlasist alam üle Hispaanias ja Akvitaanias; sisaldab: Pauluse - receptae sententiae, ühe Gaiuse kompendiumi, osa Papinianuse vastuseid, väljavõtteid Gregorianusest ja Hermogenianusest, Theodosiuse konstituts. ja pärasitised. Igal tekstil interpretatio juurde lisatud.

Lex romana Burgundiorum a.516(?) ei anna otse teksti, vaid töötab neid ebakorrektselt ümber. Eratöö - lex romana utinensis.

Edictum Theodorici a.500. Sisaldab rooma õiguse põhimõtteid.

XXVII. peatukk.

Rooma-hellenilise õiguse elemendid ja alused.

1. Rooma õiguse uue arenemise iseloom ja motiivid.

Carracalla 212.a.p.Kr.andis Rooma kodakondsuse ja õiguse kogu riigile; see akt. õnnestas Augustuse poliitilise süsteemi, kaotades rooma-itaalia tõu ülevõimu ja tuues sisse uusi voole õiguse arenemisse. - Jaotus: cives, latini, peregrini - kaob. Peregrinus tähendab nüüd jälle välismaalast. Kadunud on ka latini Juniani ja peregrini dediticii; kõik on rooma kodanikud. Keiserliku absolutismi mõjutasid soodsalt just idapoolsed kodanikud, kes enam harjunud despotismiga. Lääne osa mõju nagu kaob, kuna Ida oma uue korraga ja usuga triumfeerib. Riigi jaotamine kiirendab Lääne langust, Ka eraõigus kohanedes uutele oludele peab olemuslikult sügavalt muutuma. Idamaal algab võitlus riigi üldise õiguse ja kohalikkude õiguste vahel; rooma instituutide mittetundmine avaldub dokumentides ja keiserlikes reskriptes. Näit.: müüakse lapsi täielikku orjusse; naisi nimetakse eestkostjaks jne. - Diokletianuseni keisrid reageerisid rooma-vastase praksise vastu. Konstantinusest peale hakkab seadusandlus korraldama elusuhteid, vastavalt kreeka-orientaalse meelsusele. Rooma instituutide arenemine jääb seisma.

2. Muistse rooma familia lagunemine.

Rooma perekond kaotab oma poliitilise iseloomu. Manus ja mancipium kaovad. Adoptio ja adrogatio kaotavad endise tähenduse. Komitiisaalne adrogatio asetub printsepsi reskriptiga; võis adrogeerida ka naisi ja naised võisid adrogeerida. Justinianus seab adoptio plena ja minus plena sisse.

Vana emancipatio kolmekordse müügiga asetakse: Anastasius - keiserliku reskripti kaudu emantsipeerimisega; Justinianus - emantsipeerimine magistraadi ees. Paterfamilias kaotab ius vitae ac necis; isa võim (potestas) muutus lihtsaks kodudistsipliini võimuks. - Noxae datio kadus veel enne kui Justinianus seda deklareeris. Perekonna varanduslik kord lagunes; pojalt tekkis peculium castrense ja quasi castrense. Esimene oli varandus, mis sõjaväe teenistusel kogutud; teine - mis kogutud vaba-elukutselisel tegevusel. Konstantinus määras, et paterfamilias ei või võõrandada ema käest saadud laste varandust; pärast laienes see keeld kõigile varadele, mis lapsed saanud legaadi, pärimise või kingi teel emapoolseilt vanemalt; pärast laiendati pulmakin-kide ja kihlakinkide kohta. Nende varanduste omanikeks olid lapsed ja pärast surma nad ei läinud isa kätte iure peculii alusel. - Justinianus hävitas faktiliselt mehe omandiõiguse naise kaasavarale (dos). Tekkib donatio propter nuptias, mille esialgseks sihiks oli kindlustada lesknaist; hiljem oli veel sihiks kindlustada lapsi esimesest abielust; kui naine teistkordselt abiellus, siis oli tal ainult vilil kasutuseõigus selle varandusele, kuna omandiõigus kuulus lastele. Justinianus määras, et ainult vilikasutuse õigus on lesknaisele, olgugi et ta teistkordselt ei abiellu. - Donatio propter nuptias tekkis donatio'st ante nuptias - kingitused enne abiellumist; seda võis tagasinõuda kui abielust ei saanud asja või naine suri enne meest. -

Naiste eestkostmine kaob; lubati emal ja vanaemal eestkostjaks olla oma lastele ja lastelastele. Alaealiste eestkoste omab kaitsefunktsiooni ja amet on kohustuslik ja riigi järelvalve all. Severuste ajal keelati küla ja linna maade võõrandamine eestkostja poolt magistraadi heakskiiduta. Konstantinus laiendas keeldu kõigi kinnisvarade ja väärtuslike vallasvarade peale; Justinianus laiendas kõigi asjade peale, väljaarvatud vilil ja rikkiminevad asjad. - Cura - hooldamine on täitsa sarnastatud tutela'ga - eestkostmisega. Minor on kitsendatud teovõimes kui impubes. Curatori nõusolek saab auctoritas'e iseloomu. - Cura ja tutela on ühte instituuti sulanud; isesugune nimetusevahe ainult hoolealuse vanuse järele.

3. Omandi uus korraldus.

Vahe res mancipi ja nec mancipi'de vahel kaob; ka omandi vormilised edasiandmise viisid kaovad, küllalt on traditio omaniku nõusolekust, või avalik võõrandamine naabrite juuresolekul ja avalik registreerimine. Omand kaotab

poliitilise iseloomu. Vanade servituutide (iura praediorum) kõrval suurenevad isiklikud õigused asja peale (habitationo; operae servorum vel animalium) ja irregulaarsed servituudid; tekib superficies - võõramaa peal ehituse õigus, ja emphytensis - põline rent. Servituutide tekkimise vormid lihtsustakse. Tekib seadusliku servituudi mõiste. - Maatükkide immuunsus (maksust vabaolek) kaob. Omandi ad tempus loomisega on hävitatud omandi igavikkus.

4. Obligatsioonide uus korraldus.

Ka obligatsiooni moonutavad provintsi mõjutused; muutub kontrakti mõiste, asendades "vahekorra" (vinculum) mõistet "nõusoleku" (consensus) mõistega; paetum (lihtne lepe) viiakse kontrakti alla. Kaovad nomen transcripticium, dotis dictio; termin "contractus" omistakse kinkidele ja koguni asjaõigusliku emphyteusis'e aktile. - "Õiglus" on sageli ohvriks toodud kaastundmusele (pietas); ilmutakse erilist pehmust võlgnikule; kulude tasumisel valdajatele kaob bona ja mala fides'i eristamine. - Eriliselt paistab hellenistiline mõju vastastikusel käänduses, mille juures kohustuse kustumine puht subjektiivsel põhjusel mõjub ka mittetabastatud kaasvõlgnikkude peale; kuna rooma solidaarsuse ehk korreaalsuse juures seda pole. Kompilatsioonid esitab Justinianus veel teoorias rooma muistset instituuti, kuid Nov. 99 asendab ta seda kreeka mõistega; nii et selle novelli redaktorid ise teadlikud polnud selle uuenduse tähendusest.

5. Päranduse uus süsteem ja suksessiooni uus mõiste.

Seaduslike pärimise aluseks saab Cognatio - veresugulus. Testament kaotab esikoha ja ikka rohkem omab tähtsust seaduslike pärijate õigus. Pärandusavamise ülekandmatust rikub transmissio: Transmissio ex capite infantiae; juurdekasvu õigus (ius accrescendi) saab piiratud. Pärija nimetamine kaotab antiikse iseloomu. Pärija vastutust võlgade eest kitsendab beneficium inventarii, s.t. päranduse vastuvõtmine üleskirjutuse alusel - vastutus ainult päranduse aktiiva ulatuses. Vähesed järelejäanud suksessioonid inter vivos (näit. successio per adrogationem) ei erine suksessiooni teel omandamisest kvalitatiivselt (sisuliselt), vaid ainult kvantitatiivselt. Sellega oli antud alus bütsantsilise successio'le, mis jaguneb: successio in res singulas ja suc. in universum ius. -

Kaovad testamendi vanad vormid. Vana testament per aes et libram muutub avalikuks testamendiks tunnustajate juuresolekul. Uued vormid: testamentum principi oblatum -

keisrile antud testament; test.apud acta - kohtus tehtud. Suuremat tähtsust omandab sundpärimine ja seadusejärjeline.

6. Menetlus extra ordinem.

Vana protsess erakohtunikuga kaob esmalt kriminaal-asjus, hiljem ka tsiviilseis. Diokletianuse konstitutsioon 294.a.nõuab, et magistraat isiklikult asja otsustaks. Nüüd on kohtunik ja magistraat üks isik, avalik ametnik: praefectus praetorio, vigilum, urbi, annonae, neile vähemates asjades järgnevad nende delegaadid, iudices pedanei ja mu-nitsipaalised magiistraadid. Tekib apellatsioonid. -

Litis contestatio pole enam kontrakt ja ei jaga enam protsessi kahte ossa; ta ei lõpeta enam õigussuhteid. Litis-contestatio kustutab jõud on asetatud kahe õpetusega: hagi-de konkurentsi üle ja solidaarsere ja korreaalsete obligat-sioonide eristamise üle.

7. Kristianismi mõjustus takistab õiguse arenemist. "Castitas" ja "caritas" sundisid võitlema abielulahutamisega, teistkordse abielu, ja kitsendama nii eraõiguse kui avaliku õiguse kaitsmist eraviisil. - Tekib juriidilise isiku mõiste. - Suurt segadust tekitas usu sissetung moraali ja õigusse ja kohutavalt kasvas usuline sallimatus (Gratianuse ja Theodosiuste ajal).

XXVIII. peatükk.

Justinianuse kompilatsioon. #56

1. Justinianuse isik.

Justinianus oli rooma-illuüria soost; tema onu Justinus võttis ta kaasvalitsejaks ja 528.a. astus ta Oriendi troonile. Pärast Lääne Rooma langust rooma keisri tiitel elas edasi Idas; barbarid vaatlevad endid riigi sõjavägedena. - Justinianus oli suur monark, kes püüdis jaluleseada riigi, kiriku, usu ja seaduste ühtlust. Tema restauratsioon oli Ida riigile kadutoov ja väsitav, sest et tal tuli alaliselt sõda pidada bulgaarlastega, pärslastega, slaavlastega ja musulmanidega. - Justinianuse suurem töö oli rooma õiguse kompüleerimine ja lõpulik väljatöötamine.

2. Leges'te kompüleerimine. Codex Justinianus.

Esmalt tahtis ta koguda "leges"; s.t. leges uues mõttes endiste konstitutsioonide asemel. - 13.II.528 konstitutsiooniga de novo Codice componendo nimetas Justinianus IO-likmelise komisjoni juristidest kompüleerida Gregorianuse, Hermogenianuse ja Theodosianuse kodeksid ja hiljemad novel-lae constitutiones. Komisjoni esimeheks oli quaestor sacrii

palatii Johannes ja liikmeiks Tribonianus, Theophilus. Komisjon pidi looma maksva õiguse kogu; ta võis materjali muuta, kustutada, lisandusi teha jne. - Järjekord pidi olema prokatori edikti oma; üksikud konstitutsioonid pidid säilitama keisrite nimed, datumid, väljaandmise kohad. Valik ei piirunud ainult leges generales'tega, vaid olid lubatud ka rescriptid. Keiser sanktsioonis kodeksi 7.IV.529, tiitliga "novus Justinianus codex" ja astus jõusse 16.apr. Avaldamisseadust hüütakse algsõnade järgi "summa reipublicae". Sellest ajast oli keelatud tarvitada vanu kodekse ja novelle; jõusse jäid üksikud sanktsioonid, mis sisaldavad privileegi ja konstitutsioonid, mis puutuvad riigi ja fiskuse väljaminokuisse. -

3. Jura kompiloerimine. Digesta ehk Pandectae.

530.a. võeti ette iura ehk ius vetus'e, s.t. vanemate juristide töödes säilinud õiguse kompiloerimist. Komisjoni juhtivaks vaimuks Tribonianus. Enne tööleasumist oli tarvis kõrvaldada klassikaliste juristide kontroversid; seda tehti nõnda nimetatud Quinquaginta decisiones'tega, mis avaldati 531.a.alul; siin kogutud otsused pidid olema juhisteks kontroverside lahendamisel. Bonafante eitab seda otstarvet. Aedes 50 otsust, Justinianus talitas Theodosiuse juhendite järele, s.t. ius vetuse rakendamisel tuleb pöörduda otseolt juristide tööde vastlemisele, kuid mitte kasutada kriteeriumina enamust või Papiniani. 15.XII.530 sai Tribonianus ülesande koostada komisjoni Oriensi prefektuuri advokaatidest, ametnikost ja õiguse professoroist. Loodav seadusekogu pidi jälgima kodeksi ja edictum perpetuum'i järjekorda, jagunema 50 raamatusse, iga raamat - tiitleisse ja igasse tiitlisse paigutavad fragmendid pidi võetama vanust juristost, kol oli ius respondendi; kõigil juristidel sama väärtus; Papinianus'e eesõigus kaob. Paulus ja Ulpianus'e märkuste kasutamise järele lubatud (Konstantinus oli neid ärakeelanud). Seadusekogu etteotsa pidi tuloma kasutatud tööde nimestik. Komisjonil täieline õigus valida ja väljajätta, lisandusi teha ja asendada algtekste vastavalt uuele õiguslikule korrale. - Tribonianus valis 16-liikmelise komisjoni. Läbivaadati hulk materjale; kasutati mitte ainult ius respondendi'ga varustatud juristide töid, vaid ka vabariigi aegsete juristide töid (Quintus Mucius, Alfenus Varus, Aelius Gallus) ja Gaius'e töid; kokku 38 (39) juristi tööd. Üsna vähe fragmente vabariigi viimase aja juristest; vähe esimesest keisririigi ajast, siis kasvab juristide hulk; kõige tähtsamad Ulpianus (temast on võetud 1/3 kogust)

ja Paulus (1/6). - Materjal seatud Ulpianuse kommentaari ad edictum korras, mitmesse ossa paigutatud ius civile Ulpianuse ad Sabinum kommentari eeskujul. - Ad Sabinum raamatute neli peosa (testament, legaati, kaasavara, eestkostmine) asendati vastavate edikti jaotustega. Legaadi õpetus segati fideikomissidega jne. Segadused tekkisid tahtest lähendada lähedasi aineid (näit. eradeliktid, crimina extraordinaria ja iudicia publica) või moodustada uusi ja üldisemaid mõisteid. -

Töö lõpetati 3 aastaga; avaldati konstitutsiooniga de confirmatione Digestorum 16.XII.533 ja astus jõusse 30.dets. - Nimeks Digesta (s.t. korda seadma) ehk Pandectal. - Õpetamise otstarbel on Digesta jaotatud 7 ossa, jälgides edikti kommentaaride skeemi. - Eesotsas tarvitatud kirjanduse index; meieni on ta säilinud m. Florentsi käsikirjas, mis aga segane. - Järjekord peaks olema kronoloogiline, kuid siiski esikohale on seatud Julianus ja Papinianus, ja Labeo on asetatud pärast Sabinust ja Proculust, jne. Vaatamata neile puudustele on sel index'il suur tähtsus, sest tutvustab kirjandusega.

4. Codex repetitae praelectionis. Institutiones.

Digestade koostamine tegi vajalikuks koodeksi teistkordse väljaande (codex Justinianus repetitae praelectionis), et saavutada terviku kooskõla ja võtta sisse Quinquaginta decisiones ja konstitutsioone, mis Justinianuse poolt antud Digestade koostamise kestel. - Selle ülesande täitmiseks valiti 531.a. komisjon, kuhu kuulusid Tribonianus, Dorotheus ja 3 advokaati. - Töö lõpetati samal aastal, avaldati 16.nov.534 ja astus jõusse 29.dets.

Õpetamise otstarbeks käskis Justinianus Tribonianusele, Theophilusele, Dorotheusele koostada elementaarne õpperaamat - Institutiones, mis sanktsiooniti 22.XII.533 ja omandas seadusliku jõu koos Digesta'dega (30.dets.). - Koostati Gaiuse institutsioonide eeskujul. -

Õiguse õpetamine pidi müüdest peale (16.XII.533) rajanema uutele raamatutele ja õpetamise otstarveks olid ettekirjutatud nende jaotused.

5. Corpus iuris'e osade jaotused. Tõlgendamise keeld.

Codex repetitae praelectionis on jaotatud 12 raamatusse, raamat - tiitleiks, kuhu on paigutatud konstitutsioonid. Esimene raamat - kiriku- ja avalik-õigus; seitse järgnevat - eraõigus; üheksas - kriminaalõigus ja -protsess; kolm viimast - administratiiv-õigus.

Digesta 50 raamatud on ka jaotatud tiitleisse (väljaarvatud 30, 31, 32 r.); fragmendid säilitavad autori nime (inscriptio), teose pealkirja ja selle osa, kust fragment võetud. - Mis puutub materjali paigutamisse Digesta tiitleisse, siis Bluhne konstateerib 3 teoste rühma:

I/ Kommentaarid ad Sabinum, keskmised raamatud edikti kommentaaridest, institutsioonide raamatud ja teised teosed (Sabinuse süsteemi järele) ja hulk monograafiaid.

II/ Kommentaarid edikti ja lex Julia ja Papia Pop-paea juurde.

III/ Papinianuse tööd ja teised teosed: responsa, sententiae, quaestiones, fideikomisside üle ja teised monograafiaid.

Iga rühm anti eri alakomisjonile; kolmas alakomisjon sai veel teosed, mis juurdevõetud pärast töö algust (appendix). - Kõrvalkaldumised otsustati lõpulikult täiskogus. - Institutiones jagunevad 4 raamatusse, raamat - tiitleisse, tiitel - otseselt printsiipiimi ja §§; autorite nimesi pole. -

Justinianus keelas ära kommentaarid oma seadusandliku teose kohta; lubas ainult sõnasõnalisi tõlkeid kreeka keelde ja üksikute seaduste (indices) kokkuvõtteid, samuti üksikute tiitlite kohta. Seda keeldu pole tõsiselt täidetud.

6. Kompilatsiooni hinnang.

Justinianus on oskuslikult originaalsem, kui näit. prantsuse ja teised kodifikatsioonid. Juriidilised kirjutised ja konstitutsioonid pole muutmisteta võetud corpus iuris'esse. Keiser tahtis muidugi päästa muistset õigust, kuid peamiseks ülesandeks on luua elule vastav koodeks. Sellepärast on muutmised sagedad ja sügavad. Neid muutmisi hüütakse emblemata Triboniani või interpolatsioonideks.

Teoses on muidugi ka vead: fragmendid pole seatud õigesse kohta, mõned tekstid paigutatud mittesobivasse lahtrisse, inskriptsioonid täpsuseta jne. Need vead on paratamatud. Raskemad puudused on kompilatoorse vormi ja irregulaarse juriidilise evolutsiooni omad, näit. tühik, mis tekkinud klassikaliste institutsioonide kadumise tõttu; siis, seesmine kontrast rooma vormi ja kreeka mõtteilma vahel.

Üht eksimust võib etteheita Justinianusele: püüda kaht sihti tabada - praktilist ja teaduslikku.

7. Novellid.

Kompileerimisega ei lõppenud keisri seadusandlik tegevus; ühiskonna uued suhted nõudsid korraldamist. Konstitutsioonid, mis antud peale kompileerimist, hüütakse Novellae. Peamiselt puutuvad nad kirikuõigusse avaliku õigusse ja sotsiaalse iseloomuga; kuid ka eraõigusse kandes tõlgendavat iseloomu peamiselt; siiski on novellae, mis loovad uut õigust (perekonna ja pärandusõiguse valdas). Novelli alguses äramärgitud teha väljaandmist põhjustanud asjaolu (occasio legis), dispositiivsele osale järgnevad ettekirjutused seaduse rakendamise kohta. Esimene osa - proemium, teine - epiloo. - Novellide kogu jaguneb peatükidesse; suurem osa kreeka keeles. Mõned kahe keeles. Justinianus kavatses ise neid koguna välja anda. - Meil on kolm Novellae'de kollektsioone:

1. Epitome Juliani - 124 novelli, kronoloogilises korras, väljaantud Justinianuse ajal, ladinakeelsete maade (Itaalia) jaoks;

2. Novellide kreeka kollektsioon - tehtud või lõpetatud Tiberius II ajal; kronoloogiline - kord kuni 120 novellini, teised moodustavad lisa, mõned ladinakeeles.

3. Authenticum sisaldab konstitutsioone 535-556.a.; kronoloogiline kord kuni 127 novellini, ülejäänud - lisa; selle kogu iseloom ja suhe epitome Juliani'ga tume. Savigny arvab, et kuni XI. saj-ni Itaalias valitses epitome ja siis tunginud Idast Authenticum. Teine arvamine, et on authenticum keisri käsul tehtud tõlge. - Bologna koolis tõusis ausse Authenticum.

8. Märkmeid hilisema seaduseandluse ja õigusteadeuse kohta Idas.

Justinianuse seaduseandlus omas seadusliku tunnustuse algusest peale ka Itaalias, sest gootide kuningad teesklesid, et peavad Itaaliat oma käes keisri nimel. Gootide väljatõrjumisega saadeti siia Corpus iuris'e kolm osa (Institutiones, Digesta, Codex). - Langobardide invasioon lahutas lõpulikult Ida ja Lääned. Õiguse muutmised Idas ei puutu enam õiguse arenemist Läänes. Siiski on kahel põhjusel huvitav jälgida õiguse arenemist Idas: naturaalistliku meetodi tarvitades näeme, kuidas mõlemal maal õigus areneb uniformsest ja teiseks, Ida tõlkeid ja tõlgendused on abiks Justinianuse õiguse tõlgendamiseks. Teine põhjus on seda rohkem tähtis, et Justinianus keelas Digesta'de tõlgendamise ja lubas ainult tõlke kreeka keel-

de sõnasõnalt, ning indeksite ja tiitlite koostamise.

VI. sajandist on ainult katkendilised jäänused. - Meil on mitmed Digesta jäänused: Theophiluse, Stephanuse, Anonymuse, Cyrilluse. -

Institutsioonide suhtes on Theophiluse parafras. Koodeksi kohta - Thaleleuse indeks. Orientaalsete ümber-
töötuste väärtus on madal. Novellide kohta - Athanasius'e kompendium. Ecloge - fragmendid corpus iuris'e kolmest osast - Leo Isauruse ajal. -

Rooma õiguse uus ajalugu algab Bologna's Justinianuse seadusandluse põhjal.

9. Corpus iuris'e käsikirjad ja väljaanded.

Institutsioonide käsikirju on kõige rohkem. Digesta'st on VI. või VII. saj-st säilinud Littera pisana ehk Florentina. - Teised Digesta käsikirjad on palju hilisemad (XI. ja XII. sajandist), kreeka keel on neist välja jäetud. XIII. sajandist - ladinakeelsed tõlked - Vulgata. Suhe Florentsi ja Vulgata vahel on vaieldav.

Koodeksist on vanimad käsikirjad: Verona (VIII. ja IX saj.), neli käsikirja XI. ja XII. saj. -

Novellae: Epitome käsikiri VII. sajandist; Authenticum - XI. saj.; 168 novelli kogust - XII. ja XIV. s. -

Justinianuse seadusandlust keskajal anti välja ainult osade kaupa. - Corpus iuris civilis'e koguväljaanne 1583. a. Dion. Gothofredus. -

Justinianuse kompilatsioon jaotatakse nüüd kolme ossa:

- 1) Institutiones ja Digesta,
- 2) Codex
- 3) Novellae.

Vanimates väljaannetes viite ossa:

- 1) Institutsioonid, Kodexi kolm viimast raamatut ja Authenticum,
- 2) Digestum vetus,
- 3) Infortiatum,
- 4) Dig. novum,
- 5) Koodeks.

1. Interpolatsiooni mõiste.

Interpolatsiooni nimetusega tähendatakse kompilaatorite Corpus iuris'esse võetud juristide tööde ja keisrite konstitutsioonide juures ettevõetuid muudatusi. - Igatähel nimetus on konventsionaalne. Kohane oleks teda tar-

vitada ainult komisjoni poolt tehtud lisanduste kohta, kuid teda tarvitatakse ka väljajätmistele ja asendamisele aratähendamiseks. - Filoloogid tarvitavad seda termini aastasadade jooksul klassikaliste teoste juures tehtuid lisandusi; juristid nimetavad seesuguseid lisandusi - glosseemid. - Romanistid nimetasid Justinianuse interpolatsioone - emblemata Triboniani. - Nende uurimine sai alguse prantsuse koolis; tähtsad: Cujacius ja Faber. Uuemal ajal: Lenel, Eisel Pernice. -

- = o o o = -

=====
Paljund.: O. SEPP - Tartus, Tähe 9.
=====